

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİMDE
İDDİA VE SAVUNMALARIN
İLERİ SÜRÜLMESİ,
GENİŞLETİLMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

GÜLDEN ALTUNSOY

Hukuk Bölümü
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
Ankara
Mayıs 2022

GÜLDEN ALTUNSOY

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİMDE

Bilkent Üniversitesi 2022

İDDİA VE SAVUNMALARIN

İLERİ SÜRÜLMESİ, GENİŞLETİLMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİMDE
İDDİA VE SAVUNMALARIN
İLERİ SÜRÜLMESİ,
GENİŞLETİLMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

GÜLDEN ALTUNSOY

Özel Hukuk Disiplininde Yüksek Lisans Derecesi
Kazanma Yükümlülüklerinin Bir Parçasıdır.

HUKUK BÖLÜMÜ
İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ
ANKARA
MAYIS 2022

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİMDE İDDİA VE SAVUNMALARIN
İLERİ SÜRÜLMESİ, GENİŞLETİLMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

Gülden Altunsoy

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Hukuk Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Fatma Aslı Bayata Canyaş
Tez Danışmanı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Hukuk Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Bilgin Tiryakioğlu

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Hukuk Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

.....
Banu Şit Köşgeroğlu

Ekonomi ve Sosyal Enstitüsü Müdürü'nn Onayı

.....
Refet Soykan Gürkaynak
Enstitü Müdürü

ABSTRACT

ASSERTION, SUPPLEMENT AND AMENDMENT OF CLAIMS AND DEFENSES IN INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

Altunsoy, Gülden

LL.M., Department of Law

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Fatma Aslı Bayata Canyaş

May 2022

Parties can apply international commercial arbitration instead of state courts for the resolution of disputes arising from their commercial transaction or relationship that has a foreign element. Arbitration proceedings are concluded within a certain period of time, based on claims and defenses that are asserted by parties. Therefore, it is significant that the arbitrator or arbitral tribunal complies with right to present one's case, which is closely related to the parties' right to legal remedies, right to a fair trial and right to be heard. Such that, according to international agreements and regulations under national law regarding international commercial arbitration, violation of right to present one's case is imposed sanction as a ground for annulment and refusal of enforcement for arbitral awards. In this regard, parties should be informed of the arbitration proceedings through duly notification, they should be able to assert their claims and defenses, submit evidence by being treated equally and within sufficient time, when necessary, they should be able to supplement or amend these claims and

defenses, also, give their responses and express their opinions. Consequently, all these issues must be considered and evaluated impartially by the arbitrator or arbitral tribunal. In accordance with the principle of party autonomy and procedural flexibility of arbitration, which dominates the arbitration proceedings, the parties can agree on supplement and amendment of claims and defenses. Where there is a lack of mutual agreement by the parties, the arbitrator or arbitral tribunal has discretionary power on supplement and amendment of claims and defenses within the framework of the arbitration agreement.

Keywords: Assertion, Supplement and Amendment of Claims and Defenses, International Commercial Arbitration Proceedings, Right to Present One's Case, Submission of Evidence, Violation of Right to Present One's Case.

ÖZET

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİMDE İDDİA VE SAVUNMALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ, GENİŞLETİLMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

Altunsoy, Gülden

Yüksek Lisans, Hukuk Bölümü

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatma Aslı Bayata Canyaş

Mayıs 2022

Kişilerin tarafı olduğu ticari bir işlem veya ilişkiden kaynaklanan ve yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümü için devlet mahkemelerinin yerine başvurabildikleri milletlerarası ticari tahkimde, yargılama tarafların ileri sürdüğü iddia ve savunma üzerinden yürütülerek belirli bir süre içerisinde sonuca bağlanır. Bu nedenle, hakem veya hakem kurulu tarafından tarafların hak arama hürriyeti, adil yargılanma ve hukuki dinlenilme hakkı ile yakından ilişkili olan iddia ve savunma hakkına riayet edilmesi önem arz etmektedir. Öyle ki, milletlerarası ticari tahkime ilişkin milletlerarası sözleşmelerde ve milli hukuk kapsamındaki düzenlemelerde bu hakkın ihlali hakem kararları için bir iptal nedeni ve tenfiz engeli olarak yaptırıma bağlanmıştır. Bu doğrultuda, tarafların usulüne uygun tebligat yoluyla tahkime ilişkin işlemlerden haberdar edilmesi, eşit muameleye tabi tutulması suretiyle ve yeterli süre içerisinde, iddia ve savunmasını ileri sürebilmesi, gerektiğinde bu iddia ve savunmasını genişletebilmesi veya değiştirebilmesi, delillerini ikame edebilmesi,

cevaplarını verebilmesi ve görüşlerini bildirebilmesi, ayrıca, tüm bu hususların hakem veya hakem kurulu tarafından tarafsız bir şekilde dikkate alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. İddia ve savunmanın genişletilebilmesi veya değiştirilebilmesi konusunda, tahkim yargılamasına egemen olan irade muhtariyeti ve tahkimin esnekliği prensibi gereği, taraflar aralarında anlaşabilmekte olup, anlaşmamışlarsa tahkim sözleşmesi çerçevesinde hakem veya hakem kurulu takdir yetkisine sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İddia ve Savunma Hakkı, İddia ve Savunma Hakkının İhlali, İddia ve Savunmanın İleri Sürülmesi ile Genişletilmesi ve Değiştirilmesi, Delillerin İkamesi, Milletlerarası Ticari Tahkim Yargılaması.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, esas itibariyle, milletlerarası ticari tahkim yargılamasının usulü konusunda okuyucu bilgilendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda, milletlerarası ticari tahkimde iddia ve savunmanın ileri sürülmesi, genişletilmesi ve değiştirilmesi ile birlikte, öncelikle, milletlerarası ticari tahkime ilişkin genel esaslara bir bölüm altında yer verilmiş ancak daha sonra bu bölümün, çalışmanın bir kitap halinde yayımlanacak olan haline eklenmesi uygun bulunmuştur.

Tez yazım sürecimde çok emeği olan, örnek bir danışman hocanın nasıl olması gerektiğini bana gösteren Doç. Dr. Aslı Bayata Canyaş'a, değerli görüşleri ile tezime katkıda bulunan, lisans ve yüksek lisans eğitimimden hocam Prof. Dr. Bilgin Tiryakioğlu'na ve Doç. Dr. Banu Şit Köşgeroğlu'na, keza, bu süreçte bana her yönden destek olan aileme ve arkadaşlarıma, avukatı olduğum Türkiye İş Bankası A. Ş. Genel Müdürlüğü ile eğitim aldığım İstanbul Tahkim Merkezi'ne çok teşekkür ederim.

Av. Gülden Altunsoy

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	i
ÖZET.....	iii
KISALTMALAR CETVELİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİM YARGILAMASINDA İDDİA VE SAVUNMALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ

I. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunma Hakkı.....	9
A. İddia ve Savunma Hakkı.....	9
1. Kavram Olarak.....	10
2. Hak Arama Hürriyeti ile İlişkisi.....	12
3. Adil Yargılanma Hakkı ile İlişkisi.....	13
4. Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi.....	16
B. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Düzenlemelerde İddia ve Savunma Hakkı.....	20
1. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Milletlerarası Sözleşmelerde İddia ve Savunma Hakkı.....	21

2. Milletlerarası Ticari Tahkim ile Bağlantılı Kanunlarda	
İddia ve Savunma Hakkı.....	22
3. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Tahkim Kurallarında	
İddia ve Savunma Hakkı.....	26
C. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının Kapsamı.....	30
1. Tahkim Yargılamasına İlişkin İşlemlerden Haberdar Edilme Hakkı...	31
a. Tebligat.....	33
a.a. Tebligatın Şekli.....	34
a.b. Tebligatın Dili.....	36
a.c. Tebligatın Muhatabı.....	37
b. Süre.....	39
2. İddia ve Savunmanın İleri Sürülmesi Hakkı.....	41
3. İddia ve Savunmanın Dikkate Alınması ve Değerlendirilmesi Hakkı...	42
4. Tarafların Eşitliği İlkesi.....	45

II. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının

Kullanılması.....	49
A. İddia ve Savunmanın İleri Sürülmesi.....	50
B. Delillerin İkamesi.....	54
1. Belge.....	56
a. Genel Olarak.....	56
b. Belgenin Sunulması.....	57
c. Belgenin İbrazının Talep Edilmesi.....	59
d. Belgenin Sunulması ve İbrazındaki Genel Sorunlar.....	61

2. Tanık.....	66
3. Bilirkişi.....	69
4. Keşif.....	72
C. Cevap Verilmesi.....	73
D. Görüş Bildirilmesi.....	74

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİM YARGILAMASINDA İLERİ SÜRÜLEN İDDİA VE SAVUNMALARIN GENİŞLETİLMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

I. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi.....	81
A. Genel Olarak.....	81
B. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırlanması...	83
C. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırlanmasının Yargılamaya Egemen Olan Ana İlkeler ile İlişkisi.....	84
D. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Tabi Olduğu Sınırlamaların Genel Kapsamı.....	88
1. Sınırlamaların Kapsamında Olan Hususlar.....	88
2. Sınırlamaların Kapsamının Dışında Kalan Hususlar.....	92
3. Sınırlamaların İstisnaları.....	99

II. Devlet Yargısında İddia ve Savunmanın

Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasası.....102

A. Kıta Avrupası Hukuk Sistemindeki Devletlerde

İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi.....103

B. Anglo-Sakson Hukuk Sistemindeki Devletlerde

İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi.....106

III. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunmanın

Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırları.....107

A. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Düzenlemelerde

İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi.....108

1. Milletlerarası Ticari Tahkim ile Bağlantılı Kanunlarda

İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi.....108

2. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Tahkim Kurallarında

İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi.....112

B. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunmanın

Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Tabi Olduğu Sınırlamalar.....115

1. Tarafların İradesi.....116

2. Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdiri.....117

a. Genel Olarak.....117

b. Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırları.....118

c. Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırlarını

Aşmasının Olası Sonuçları.....122

c.a. İptal Davası Bakımından Sonuçları.....123

c.b. Tenfiz Davası Bakımından Sonuçları.....	127
c.c. Anayasa Mahkemesi’ne ve	
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne Başvurabilme İmkânı....	134
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA.....	142

KISALTMALAR CETVELİ

AAA	: American Arbitration Association (Amerikan Tahkim Birliği)
ADR	: Alternative Dispute Resolution (Alternatif Uyuşmazlık Çözümü)
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (European Convention on Human Rights)
Arb.	: Arbitration (Tahkim)
Art.	: Article (Madde)
ASA	: Association Suisse de l'Arbitration / Swiss Arbitration Association (İsviçre Tahkim Birliği)
AT	: Avrupa Topluluğu
Avrupa (Cenevre) Sözleşmesi	: 1961 tarihli Milletlerarası Ticari Hakemlik Konusundaki Avrupa (Cenevre) Sözleşmesi (European Convention on International Commercial Arbitration)
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BJM	: Basler Juristische Mitteilungen
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
CAS	: Court of Arbitration for Sport (Spor Tahkim Mahkemesi)

CFREU	: Charter of Fundamental Rights of the European Union (Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı)
CPC	: Code de Procédure Civile (Fransız Medeni Usul Kanunu)
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi
DIAC	: Dubai International Arbitration Centre (Dubai Uluslararası Tahkim Merkezi)
DIS	: Deutsche Institution für Schiedsgerichtsbarkeit / German Institution of Arbitration (Alman Tahkim Kurumu)
dn.	: dipnot
E.	: Esas
EAA	: English Arbitration Act of 1996 (1996 tarihli İngiliz Tahkim Kanunu)
ECHR	: European Convention on Human Rights (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)
EctHR	: European Court of Human Rights (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi)
Ed.	: Edited by (Editör / Editörler)
E. T.	: Erişim Tarihi
et al.	: ve diğçerleri
f.	: fıkra
FAA	: The Federal Arbitration Act (USA) (Amerikan (Federal) Tahkim Kanunu)

GAFTA	: The Grain and Feed Trade Association (Tahıl ve Yem Ticareti Birliği)
GSÜHFD	: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi
HD	: Hukuk Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
HMK	: 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUAK	: 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu
HUMK	: 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
I.	: Issue (Sayı)
IBA	: International Bar Association (Uluslararası Barolar Birliği)
ICC	: International Chamber of Commerce (Milletlerarası Ticaret Odası - MTO)
ICCA	: International Council for Commercial Arbitration (Uluslararası Ticari Tahkim Konseyi)
ICLQ	: International and Comparative Law Quarterly
ICSID	: International Center for Settlement of Investment Disputes (Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi)
ILA	: International Law Association (Uluslararası Hukuk Derneği)
ISTAC	: Istanbul Arbitration Centre (İstanbul Tahkim Merkezi)
İBGK	: İctihadı Birleştirme Genel Kurulu

İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	: Karar
KİBB	: Kazancı İçtihat Bilgi Bankası
LCIA	: London Court of International Arbitration (Londra Uluslararası Tahkim Merkezi)
LDIP	: Loi fédérale sur le Droit International Privé (İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu)
m.	: madde
MHB	: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni
MÖHUK	: 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun
MTK	: 4186 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu
MTO	: Milletlerarası Ticaret Odası
New York Sözleşmesi	: 1958 tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki New York Sözleşmesi (Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards - New York Convention)
No:	: Numarası
para.	: paragraf
PILA	: Federal Act on Private International Law (İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu)

RG.	: Resmi Gazete
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SCC	: Stockholm Chamber of Commerce (Stockholm Ticaret Odası)
T.	: Tarih
TAAD	: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
THD	: Terazi Hukuk Dergisi
TMK	: 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu
TYKD	: Tatbikatta Yargıtay Kararları Dergisi
UNCITRAL	: United Nations Commission on International Trade Law (Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu)
UTTDER	: Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi
v.	: versus (-e karşı)
V. / Vol.	: Volume (Cilt)
vd.	: ve devamı
Y.	: Yıl
YBCA	: Yearbook of Commercial Arbitration
YKD	: Yargıtay Kararları Dergisi
ZPO	: Zivilprozessordnung / German Code of Civil Procedure (Alman Medeni Usul Kanunu)

GİRİŞ

Günümüzde milletlerarası niteliği haiz ticari işlem ve ilişkilerin uygulama alanı giderek çeşitlenmekte ve genişlemekte, paralel olarak, bunlardan doğan uyuşmazlıklar da artmaktadır. Yeryüzünde devletlerin sınırlarını aşan uyuşmazlıkları çözmek üzere kurulmuş uluslarüstü (*supranational*) bir mahkeme bulunmasa da,¹ taraflar aralarındaki bu tür bir uyuşmazlığı kendilerinin çözememesi durumunda, birçok alternatif yol arasında, bir yargı merciine başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Somut olay bakımından devlet yargısının kurallarına tabi olmak istemeyen taraflar, iradelerinin ön planda tutulduğu dolayısıyla uygulanacak hukuk, yargılamayı yürütecek kişiler ve bunun gibi birçok konuda seçim hakkına sahip oldukları milletlerarası ticari tahkimi çoğunlukla tercih etmektedirler. Bu çalışmada, esas itibariyle, milletlerarası ticari tahkim yargılaması sürecinin iddia ve savunma üzerinden nasıl yürütüldüğü hakkında okuyuculara genel bir bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

İddia ve savunma hakkının ve bu hakkın tahkim yargılamasında kullanılmasının detaylıca açıklanmasından önce ise, bir altyapı oluşturacak şekilde, tahkim usulü konusuna giriş kısmında yer verilmesi uygun görülmüştür.

¹ Akıncı, Z: Milletlerarası Tahkim, 5. Baskı, İstanbul 2020, s. 1. Tahkimin geleceği hakkında ayrıca bkz. Rajoo, S.: *International and Domestic Arbitration / ADR: Current Scenarios and The Way Ahead*, Uluslararası Tahkim Sempozyumu (25-26 Nisan 2019), Ankara 2020, s. 41-61.

Milletlerarası ticari tahkim yargılaması süreci, genel olarak, tarafların aralarındaki yabancılık unsuru içeren² ticari nitelikli³ uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözülmesine dair karşılıklı ve birbirine uygun yazılı, açık ve kesin iradelerini içeren tahkim anlaşmasına dayanarak⁴ tahkim talebinde bulunması ile başlar⁵ ve bunun üzerine atanan hakemin veya hakem kurulunun yürüteceği yargılama neticesinde vereceği nihai karar ile sona erer.⁶

Bu kapsamda, uyuşmazlığın ortaya çıkması sonrasında tahkime başvurmak isteyen taraf, öncelikle, tahkim talebini, kurumsal tahkimde ilgili tahkim merkezinin sekreteryasına iletir, sekreterya bu talebi diğer tarafa gönderir; *ad hoc* tahkim de ise, bir tahkim merkezi bulunmadığından, doğrudan kendisi diğer tarafa gönderir. Diğer taraf da bu tahkim talebine cevabını,⁷ kurumsal tahkimde tahkim talebinde bulunan

² Bir uyuşmazlığın yabancılık unsuru taşıyıp taşımadığı, başka bir ifade ile milletlerarası niteliği haiz olup olmadığı konusunda hukuk düzenleri farklı ölçütler benimsediğinden, her bir uyuşmazlık için subjektif bir değerlendirme yapılır. Öyle ki, bir uyuşmazlık bir ülke hukukuna göre milletlerarası nitelik taşıırken, diğer bir ülke hukukuna göre milletlerarası nitelik taşımayabilir. Nomer, E. / Ekşi, N. / Öztekin Gelgel, G.: *Milletlerarası Tahkim Hukuku C. I*, 6. Bası, İstanbul 2021, s. 3-6; Bayata Canyaş, A.: *UNCITRAL Model Kanunu Temelinde Uluslararası Ticari Hakem Kararlarına Karşı Başvuru Yolu*, Ankara 2016, s. 11-16.

³ Doktrinde, ekonomi ile ilgili her türlü faaliyetin ticari olduğunu ileri süren yazarlar için bkz. Turhan, T.: *Fransız Hukukunda Milletlerarası Tahkim*, Milletlerarası Tahkim Konusunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir mi? Sempozyumu, Ankara 1997, s. 78-81; Ekşi, N.: *Yabancılık Unsuru taşıyan Akitler ve Bu Akitlerin AT Roma Konvansiyonuna Göre Anlamı*, MHB 1992, C. 2, S. 1-2, s. 3-4.

⁴ Yöney, C.: *Tahkim Anlaşması: Temel İlkeler*, Tahkim Okulu Paneller Serisi C. 1: Tahkim Anlaşması, (Ed.) Erkan, M. / Yasan Tepetaş C., İstanbul 2020, s. 7-8.

⁵ Tahkim talebinde, taraflar ve varsa vekillerinin ad, soyad ve iletişim adresleri, tahkim anlaşması ve uyuşmazlığın konusu, uyuşmazlığın özeti ve hakemin veya hakem kurulunun atanmasına ilişkin hususlar ile varsa geçici hukuki koruma tedbirine ilişkin talepler yer alır. Yeşilirmak, A. / Pekcanitez H.: *Tahkim*, Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku C. 3, 15. Bası, İstanbul 2017, s. 2705.

⁶ Kafalı, Ö. F.: *Tahkim Yargılamasında Ara ve Nihai Hakem Kararları*, İstanbul 2022, s. 11.

⁷ Tahkim talebi kendisine ulaşan taraf buna hareketsiz kalarak, mahkeme yoluna başvurarak ve tahkim yargılamasına dahil olarak üç farklı şekilde tepki verebilir. Detaylı bilgi için bkz. Can, H. / Tuna, E.: *Milletlerarası Tahkim Hukuku*, Ankara 2021, s. 249-250. Bunun yanında, davalı konumda olan tarafın tahkim başvurusunda yer alan hususlara vereceği yanıtlara ek olarak, varsa, tahkime olan itirazlarını belirtmesi önem arz etmektedir. Kafalı, s. 14.

tarafa gönderilmek üzere, ilgili tahkim merkezinin sekreteryasına iletir; *ad hoc* tahkim de ise, doğrudan kendisi tahkim talebinde bulunan tarafa gönderir.⁸

Tahkim talebine cevabın verilmesinden sonra tahkim yargılamasını yürütecek hakem veya hakem kurulu atanır. Şöyle ki, eğer hakem veya hakem kurulunu oluşturacak kişiler konusunda taraflar aralarında anlaşmamışlarsa, tahkim talebinde ve tahkim talebine cevapta atayacakları hakemleri gösterebilirler.⁹ Kurumsal tahkimde, tarafların hakem atama taleplerinin tahkim merkezinin üst idari kuruluna yani sekreteryaya veya divana ulaşması üzerine, hakem kurulu oluşur.¹⁰

Hakem atandıktan veya hakem kurulu oluştuğundan sonra, yargılamanın seyrinin öngörülebilir ve belirli olmasını sağlamak amacıyla, toplantı (*case management conference*) yapılmasına ilişkin ilk usuli kararını verir ve taraflar ile birlikte usuli

⁸ Kafalı, s. 15. *Ad hoc* (geçici, arızî) ve kurumsal tahkim (enstitü tahkimi) ayrımı, tahkim yargılamasının bir kurum bünyesinde yürütülüp yürütülmemesi esas alınarak yapılır. *Ad hoc* tahkim (*ad hoc arbitration*) herhangi bir tahkim kurumuna bağlı olmaksızın, tarafların özgür iradeleri ile aralarındaki uyuşmazlığın çözümü için özel olarak uygulanmasını kararlaştırdığı kurallar uyarınca yürütülen tahkimdir. Erdem, H. E.: Milletlerarası Ticaret Hukuku, İstanbul 2017, s. 524; Poyraz, B. İ.: Milletlerarası Ticari Uyuşmazlıkların Tahkim Yolu ile Çözümü, Ankara 2021, s. 22. Daha genel bir ifade ile tarafların aralarındaki uyuşmazlığın çözümü için tahkim yoluna başvurmayı kararlaştırıp, kurumsal tahkimi seçmediği veya seçmede sessiz kaldığı her durumda *ad hoc* tahkim söz konusu olur. Özel, S.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleleri, İstanbul 2008, s. 28. Kurumsal tahkim (*institutional arbitration*) ise, tahkim yargılamasının idaresini sağlayan bir kurumun ve sekreteryaya hizmetinin bulunduğu, taraflarca kararlaştırılmamış hususların ise bu kurumun önceden belirlenmiş olan kuralları uyarınca yürütüldüğü tahkimdir. Schlaepfer, A. V. / Girod, C.: *Institutional vs Ad Hoc Arbitration*, International Arbitration in Switzerland, (Ed.) Kaufmann-Kohler, G. / Stucki, B., Kluwer Law International 2004, s. 5-10; Lew, J. D. M. / Mistelis, L. A. / Kröll, S. M.: *Comparative International Commercial Law*, The Hague 2003, s. 32-34; Redfern, A. / Hunter, M.: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, London 2003, s. 44.

⁹ Pekcanitez, H.: *Yeni Hukuk Muhakemeleri Kanununun Tahkime İlişkin Hükümleri*, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez Makaleler C. II, İstanbul 2016, s. 513-514.

¹⁰ Kafalı, s. 15. Eğer hakemin veya hakem kurulunun atanması konusunda bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa, kurumsal tahkimde ilgili tahkim merkezinin divanından; *ad hoc* tahkim de ise, tahkim yerindeki görevli ve yetkili mahkemeden yardım talep edilir. Yeşilirmak / Pekcanitez, s. 2610-2612. Hakemin veya hakem kurulunun atanması ve reddi hakkında detaylı bilgi için bkz. Can / Tuna, s. 253-315; Kurkela, M. S. / Turunen, S.: *Due Process in International Commercial Arbitration*, 2. Edition, New York 2010, s. 108 vd. Acil durum hakemi için ayrıca bkz. Uyanık, E.: *Tahkim Yargılamasında Acil Durum Hakemi*, Ankara 2020.

zaman çizelgesi (*procedural timetable*) ve görev belgesi (*tor: terms of reference*) düzenler.¹¹

Usuli zaman çizelgesinde, tarafların iddia ve savunmasını ile delillerini ne zamana kadar sunacakları, gerekirse duruşmanın ne zaman yapılacağı, tahkikatın ne zaman sona ereceği, hakemin veya hakem kurulunun ne zaman ara karar veya nihai hakem kararı vereceği gibi¹² yargılama sürecine dair önemli hususlar kararlaştırılır.¹³ Tahkim yargılamasının seyrinin belirlenmesinden sonra, taraflar tahkim talebinde ve tahkim talebine cevabında genel hatları ile ileri sürdükleri iddia ve savunmasını detaylı olarak izah eder ve delillerini ikame eder.¹⁴

Görev belgesinde ise,¹⁵ tarafların iddia ve savunmasına, delilleri ile talep sonucuna yer verilir ve böylelikle hangi hususlar hakkında tahkim yargılamasının yürütüleceği ve hakemin veya hakem kurulunun karar vermesi gerektiği netlik

¹¹ Yeşilırmak / Pekcanıtez, s. 2711. Buna ilişkin örnek bir düzenleme ICC Tahkim Kuralları'nın 23. ve 24. maddesinde yer almaktadır. Görev belgesinin düzenlenmesi, her tahkim yargılamasında zorunlu olmayıp, tahkimin usulüne uygulanan yasal düzenlemelere, tarafların ve hakemin veya hakem kurulunun iradesine bağlıdır.

¹² Hakem veya hakem kurulu, nihai hakem kararın yanında, tahkim yargılaması süresince birçok ara karar verebilir. Örneğin, taraflardan birinin ibrazını talep ettiği belgenin belirli bir süreye kadar kendisine sunulmasına karar verebilir. Kafalı, s. 16-17. Dolayısıyla hakemin veya hakem kurulunun her kararı bir nihai karar değildir. Lew / Mistelis / Kröll, s. 628; Yeşilırmak / Pekcanıtez, s. 2726. Ayrıca, yetkisine ilişkin kısmi nihai hakem kararı da verebilir. Yeşilırmak / Pekcanıtez, s. 2715. Kısmi nihai hakem kararı hakkında detaylı bilgi için bkz. Kafalı, s. 88-97.

¹³ Kafalı, s. 16.

¹⁴ Kuru, B.: Medeni Usul Hukuku El Kitabı C. II, 6. Baskı, Ankara 2020, s. 1884. Bu konuya aşağıda detaylı bir şekilde değinilecektir. Bkz. Birinci Bölüm / II. "Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının Kullanılması".

¹⁵ Görev belgesi kavramı, ilk olarak 1922 yılında ICC tahkimi uygulamasında ortaya çıkan ve gelişen, günümüzde hem kurumsal hem de *ad hoc* tahkimde kullanılan bir kavramdır. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), s. 261-263. Görev Belgesi, ICC Tahkim Kuralları'nın 23. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bkz. <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2019/08/icc-2017-arbitration-and-2014-mediation-rules-turkish-version.pdf> (E. T.: 21.03.2022). İngilizce metni için bkz. <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf> (E. T.: 21.03.2022). Buna büyük oranda benzer bir hüküm, MTK'nın 10(E) maddesinde yer almaktadır.

kazanır.¹⁶ Dolayısıyla, görev belgesi, tahkim anlaşmasındaki ve dilekçelerdeki eksik hususların tamamlandığı, hakemin veya hakem kurulunun görev ve yetkilerinin belirlendiği ve sınırlandırıldığı bir belgedir.¹⁷

Görev belgesi düzenlenip, yargılamaya başlandıktan sonra, uyuşmazlığın aydınlatılması amacıyla duruşma yapılabilir.¹⁸ Ancak, tahkim yargılamasında duruşma yapılması zorunlu olmayıp, hakemin veya hakem kurulunun dosya üzerinden uyuşmazlığın esası hakkında karar vermesi de mümkündür.¹⁹ Ayrıca, taraflar, yargılamanın devam ettiği sırada, sulh olursa veya başka bir şekilde sona erdirilmesi konusunda uzlaşmaya varırsa, hakem veya hakem kurulu buna uygun olarak yargılamayı usuli bir karar ile de sonlandırabilir.²⁰

¹⁶ Yeşilırmak, A.: ICC Tahkim Kuralları ve Uygulaması, İstanbul 2018, s. 81-84.

¹⁷ Bu doğrultuda, tarafların yetki aşımı itirazları görev belgesine göre değerlendirilir. Ruhi, A. C.: Uygulamacılar İçin 25 Soruda Tahkim Rehberi, İstanbul 2020, s. 76-78. Ayrıca, ikinci bölümde detaylıca açıklayacağımız iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlarının kapsamı da görev belgesine göre belirlenir. Bkz. İkinci Bölüm / III. “Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırları”. Görev belgesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Fry, J. / Greenberg, S. / Mazza, F.: The Secretariat’s Guide to ICC Arbitration: A Practical Commentary on the 2012 ICC Rules of Arbitration, ICC Publishing, Paris 2012, s. 239 vd.; Yeşilırmak, s. 79 vd.; Kalpsüz, T.: Türkiye’de Milletlerarası Tahkim, 2. Bası, Ankara 2010, s. 83; Ömeroğlu Hacıbekiroğlu, E.: *Milletlerarası Tahkim Hukukunda Görev Belgesi*, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez’e Armağan, DEÜHFD 2014, C. 16, Özel Sayı, s. 1885-1912; Tosun, Z. L.: Milletlerarası Ticaret Odası (ICC) Tahkim Kuralları Uyarınca Görev Belgesi, Ankara 2009, s. 29 vd.; Arslan, M. S.: Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) Tahkim Mahkemesi Uygulamasında Görev Belgesi, (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi), İstanbul 2020: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 20.03.2022); Ekşi, N.: Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Tahkim, İstanbul 2019, s. 163-164.

¹⁸ Ayrıca bkz. Akıncı, Z. / Tuga, U. / Arat, Ş. C.: Tahkim Duruşmasının Psikolojisi, İstanbul 2022.

¹⁹ Kafalı, s. 16. Bu konuya aşağıda detaylı bir şekilde değinilecektir. Bkz. Birinci Bölüm / II. “Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının Kullanılması”. Tarafların yargılamada hakemin atanması veya hakem kurulunun oluşumu ile tarafsız ve bağımsızlığına, yetki aşımında bulunup bulunmadığına, iddia ve savunma hakkına riayet edip etmediğine ve yargılamayı adil ve eşit yürütüp yürütmediğine yönelik itirazlarını mutlaka ileri sürmesi gerekir. Aksi takdirde, bu nedenlerle hakem kararına karşı iptal davası açılmaz, keza, hakem kararının tenfizinin reddedilmesi istenemez. Kafalı, s. 16-17.

²⁰ Yeşilırmak / Pekcanıtez, s. 2725; Arslan, R. / Yılmaz, E. / Taşpınar Ayvaz, S. / Hanağası, E.: Medeni Usul Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2021, s. 832-833.

Olağan ve yaygın olarak uygulanan tahkim süreci,²¹ yukarıda açıklandığı gibi olup, tahkim usulüne uygulanacak kurallara uygun bir biçimde tarafların ya da hakemin veya hakem kurulunun iradesi doğrultusunda, farklı tahkim bir sürecinin yürütülmesi de mümkündür.²²

İddia ve savunmanın tahkim yargılaması sürecindeki önemine binaen, bu çalışmada tarafların iddia ve savunma hakkı, iddia ve savunmasını ileri sürebilme ile genişletebilme ve değiştirebilme imkânı milletlerarası ticari tahkime ilişkin milletlerarası sözleşmeler, kanunlar, tahkim kuralları, doktrin ve yargı kararları çerçevesinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın ilk bölümünde milletlerarası ticari tahkim yargılamasında iddia ve savunma hakkı ile iddia ve savunmanın ileri sürülmesine, ikinci bölümünde ise, ileri sürülen iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesine yer verilmiştir.

İlk bölümde, esas itibarıyla, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında iddia ve savunmanın nasıl ileri sürüldüğü izah edilmeye çalışılmıştır. Ancak, öncesinde, iddia ve savunma hakkının temel usuli haklar olan hak arama özgürlüğü, adil yargılanma hakkı ve hukuki dinlenilme hakkı ile ilişkisi kurularak ne anlama geldiği; milletlerarası ticari tahkime ilişkin milletlerarası sözleşmelerde, milli hukuk düzenlemelerinde ve

²¹ Tahkim yargılaması sürecinde yer alan örnek hakem seçimi ihtarnamesi, ilk toplantı tutanağı, tahkim dava dilekçesi, görev belgesi, hakem kurulu toplantı tutanağı, hakem ara kararı, hakem kararı, hakem kararının mahkemeye sunulması dilekçesi için bkz. Özbek, M. S.: Arabuluculuk ve Tahkim Mevzuatı, Ankara 2022, s. 676-762.

²² Yeşilırmak / Pekcanitez, s. 2711. Örneğin, hakem veya hakem kurulu, tarafların talebi üzerine, yargılamanın başında veya sonraki aşamalarında geçici hukuki koruma tedbirine hükmedebilir. Yeşilırmak / Pekcanitez, s. 2715. Geçici hukuki koruma tedbiri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kafalı, s. 41-60; Erten, R.: Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda Geçici Hukuki Koruma Önemleri, Ankara 2010; Köse, S. E.: Milletlerarası Ticari Tahkimde İhtiyati Tedbir Kararlarını Verme Yetkisi ve İhtiyati Tedbir Kararlarının İcra Edilebilirliği, İstanbul 2021.

tahkim kurallarında nasıl hüküm altına alındığı açıklanmıştır. Bu açıklamalar doğrultusunda, iddia ve savunma hakkının kapsamı, birbiriyle bağlantılı olan ve bir bütün oluşturan tahkim yargılamasına ilişkin işlemlerden haberdar edilme hakkı, iddia ve savunmanın ileri sürülmesi, dikkate alınması ve değerlendirilmesi hakkı ile tarafların eşitliği ilkesi başlıkları altında incelenmiştir. Sonrasında ise, milletlerarası ticari tahkimde iddia ve savunmanın ileri sürülmesi, delillerin çeşitlerine göre ikame edilmesi, cevap verilmesi ve görüş bildirilmesi, böylelikle, iddia ve savunma hakkının nasıl kullanıldığı, kullanılması sırasında ihlal edilmemesi için özellikle dikkat edilmesi gereken hususlara da yer verilerek, mevzuat, doktrin ve yargı kararları çerçevesinde anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında ileri sürülen iddia ve savunmanın belirli bir zaman sonra nasıl genişletilip değiştirilebileceğine yer verilmiştir. Bu kapsamda, ilk olarak, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin ne anlama geldiği ve neden sınırlandığı yargılamaya egemen olan ana ilkeler ile bağlantılı bir şekilde ifade edilmiştir. Bunların yanında, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamaların kapsamında yer alan ve almayan hususlar ile kapsamında yer alıp istisnasını oluşturan hususlar belirtilmiştir. Böylelikle, hangi hususların bir sınırlamaya tabi olmaksızın serbestçe genişletilip değiştirilebileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sınırlamalara tabi olan hususlar bakımından ise, milletlerarası ticari tahkimde bu sınırlamaların neler olduğu ve nasıl uygulandığı, devlet yargısına ilişkin düzenlemeler ile karşılaştırmalı olarak anlatılmıştır. Son olarak, bu sınırlamaların uygulanması sırasında tarafların iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesinin olası sonuçları açıklanarak çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİM YARGILAMASINDA

İDDİA VE SAVUNMALARIN İLERİ SÜRÜLMESİ

Milletlerarası ticari tahkim yargılaması, tıpkı devlet mahkemelerindeki medeni yargılamalarda olduğu gibi, taraflarca ileri sürülen iddia ve savunma üzerinden yürütülerek bir sonuca bağlanır. Bu nedenle, yargılama sürecine egemen olan en temel ilke, milletlerarası tahkime ilişkin birçok düzenlemede de hüküm altına alınan, iddia ve savunma hakkına riayet edilmesi ilkesidir.²³ Hakemin veya hakem kurulunun tarafların iddia ve savunma hakkına riayet etmesi aynı zamanda hak arama hürriyetinin, adil yargılanma ve hukuki dinlenilme hakkının bir gereğidir. Bu doğrultuda, tarafların eşit muameleye tabi tutulması ve tarafsız bir şekilde dikkate alınıp değerlendirilmesi suretiyle, iddia ve savunma hakkını kullanabilmeleri ve dolayısıyla hakem kararına etki edebilmeleri için, tahkim yargılamasına ilişkin işlemlerden usulüne uygun olarak haberdar edilmeleri, yeterli bir süre içerisinde iddia ve savunması ile delillerini ileri sürebilmeleri, karşı tarafın iddia ve savunması ile delillerine cevap verebilmeleri ve görüşlerini bildirebilmeleri gerekir. Öyle ki, yargılama bittikten sonra da, taraflar, hakem kararının düzeltilmesi, yorumlanması ve tamamlanması için hakeme veya hakem kuruluna başvurabilmelidirler.

²³ İddia ve savunma hakkına riayet edilmesi, taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesi, hakemlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi, gerekçeli karar ilkesi gibi milletlerarası ticari tahkim yargılamasına egemen olan pek çok ilke olup, bunlar birbirinden bağımsız değil, aksine bir bütün olarak tahkim yargılamasının temelini oluşturur. Özcan, B.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Tarafların Eşitliği İlkesinin Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi), Ankara 2020, s. 37: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 25.08.2021).

I. MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİMDE İDDİA VE SAVUNMA HAKKI

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, iddia ve savunma (müdafaa) hakkı, maddi gerçeğin tespit edilebilmesi amacıyla hukuk kuralları ile öngörülen yargılamanın usulüne ilişkin uyumsuzluğun taraflarına tanınan şekli bir temel haktır. Bu doğrultuda, bu hak, maddi bir hak olmayıp, maddi bir hakkın gerçekleşmesini sağlar.²⁴

A. İddia ve Savunma Hakkı

Kıta Avrupası hukuk sisteminde yer alan devletlerin ilgili düzenlemelerinde, “*right to present its case*”, “*right to be heard*”, “*rechtliches gehör*”, “*droit d’être entendu*” veya “*principe de la contradiction*”;²⁵ Anglo-Sakson hukuk sisteminde yer alan devletlerde “*right to due process*”,²⁶ “*natural justice*” veya “*fundamental*

²⁴ Pekcanitez, H.: *Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti*, Anayasa Yargısı Dergisi 1995, C. 12, s. 274; Pekcanitez, H.: *Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, İzmir 2000, s. 754-755; Özekes, M.: *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Ankara 2003, s. 60; Budak, A. C.: *Medeni Usul Hukuku Ders Malzemesi*, İstanbul 2009, s. 3; Demir Gökyayla, C.: *Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni*, Ankara 2001, s. 200; Güvenalp, F. N.: *Milletlerarası Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının İhlali*, İstanbul 2018, s. XXV, 8, 11, 18.

²⁵ İddia ve savunma hakkı, New York Sözleşmesi’nin V(1)(b) maddesinin İngilizce metninde “*right to present its case*”, Almanca metninde “*angriffs oder verteidigungsmittel geltend machen*” ve Fransızca metninde, “*droit de faire valoir ses moyens*”, Alman Anayasası’nın 103. maddesinin birinci fıkrasında “*rechtliches gehör*”, İsviçre Anayasası’nın 29. maddesinde “*droit d’être entendu*”, Fransız Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun 1520. maddesinin dördüncü fıkrasında “*principe de la contradiction*” ifadesiyle hüküm altına alınmıştır. Güvenalp, s. XXV, 5-6.

²⁶ İddia ve savunma hakkı, Amerikan Anayasası’nın 14. değişikliğinde “*due process*” ifadesiyle hüküm altına alınmış olmakla birlikte, doktrinde “*due process*” kavramının yargılama boyunca tüm usuli kriterlere uyulmasını ifade ettiği ve bu yönüyle iddia ve savunma hakkına riayet edilmesinden daha geniş kapsamlı bir anlamı olduğu da belirtilmektedir. Şit, B.: *Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi*, Ankara 2005, s. 209; Kurkela / Turunen, s. 3-4, 15.

fairness” olarak ifade edilen kavramların²⁷ Türk hukukunda karşılığı olan iddia ve savunma hakkının,²⁸ içerik ve unsurları ülkeden ülkeye göre farklılık gösterebildiğinden belirli ve kesin olarak değil,²⁹ genel bir çerçeve içerisinde izah edilebilmesi mümkündür.

1. Kavram Olarak

Özel hukuka konu bir uyuşmazlığın yargılama yolu ile çözülebilmesi için, hukuki menfaatinin ihlal edildiğini düşünen kişinin, meşru vasıta ve yollardan yararlanarak görevli ve yetkili mercii önünde hukuki koruma talep etmesi gerekir. Bu nedenle, herhangi bir iddiada bulunulmaksızın yargılama yapılamayacağı gibi, tasarruf ilkesi gereğince, bir kimse kendi lehine olsa dahi iddiada bulunmaya zorlanamaz. Bu açıdan iddiada bulunma hakkı, asıl hakkın yargılamada ileri sürülme şeklidir. Buna karşılık, ileri sürülen iddianın muhatabı olan kişinin de meşru vasıta ve yollardan yararlanarak görevli ve yetkili mercii önünde kendini savunma hakkı vardır. Bu hakkın kullanılabilmesi için öncelikle ileri sürülen iddianın muhatabının bunlar hakkında usulüne uygun olarak haberdar edilmesi gerekir. Bu açıdan savunma yapma hakkı ise, ileri sürülen iddiaya cevap verme şeklidir. Görevli ve yetkili mercii iddia ve savunmayı

²⁷ Verbist, H.: *Challenges on Grounds of Due Process Pursuant to Article V(1)(B) of the New York Convention, Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards*, The New York Convention in Practice, (Ed.) Gaillard, E. / Di Pietro, D., London 2008, s. 679.

²⁸ Bu kavramların içerik olarak, iddia ve savunma hakkı ile birebir aynı olup olmadığı tartışılabilir olmakla beraber, bu hak ile ilgili olduğu hususunda şüphe yoktur. Güvenalp, s. 5-6.

²⁹ Örneğin, yargılamanın taraflarının bizzat kendilerinin tanık sıfatıyla dinlenebilir dinlemeyeceği konusunda devletler farklı yaklaşımlar benimsemektedirler. Scherer, M.: *Violation of Due Process, Article V(1)(b), New York Convention: Convention of the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards of 10 June 1958 Commentary*, (Ed.) Wolff, R., München 2012, s. 283. Bu örneğe ilişkin detaylı açıklamalarımız için bkz. Birinci Bölüm / II. / B. / 2. “Tanık”.

birlikte değerlendirmek suretiyle bir hüküm verir.³⁰ Böylelikle, taraflar aralarındaki hukuki uyuşmazlığın sona erdirmesinde söz sahibi olur. Bu nedenle, iddiada bulunma ve savunma yapma hakkı birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrılması olanaksız olan iki haktır.³¹ Öyle ki, Latince bir özdeyiş ile ifade edildiği üzere, “*sadece bir tarafın dinlenmesi, kimsenin dinlenmemesidir.*”³²

Temel amacı yargılamanın tarafları arasındaki eşitliği insan onuruna uygun ve adaletli bir şekilde sağlamak olan iddia ve savunma hakkı, bu yönüyle hukuk devleti ilkesinin özünde yer aldığından, çağdaş devletlerin birçoğunun anayasasında güvence altına alınmış olmakla birlikte,³³ devletleri de aşan doğal bir haktır, bir üst normdur. Bu doğrultuda, yargılamaya uygulanacak kurallarda iddia ve savunma hakkına hiç yer verilmemiş olsa bile, bu hak doğrudan uygulama alanı bulacağından, yargılamada taraflara iddia ve savunma haklarını kullanabilmeleri için mutlaka imkân tanınması gerekir.³⁴

Bu noktada vurgulamak gerekir ki, iddia ve savunma hakkı taraflar için bir hak olup, taraflara getirilmiş bir yükümlülük değildir.³⁵ Bu nedenle, taraflar iddia ve savunma haklarını kullanıp kullanmamak konusunda serbesttir.³⁶ Taraflar bu haklarını kullanmaya zorlanamaz, başka bir ifadeyle, diledikleri takdirde kullanırlar. Bir tarafın

³⁰ Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, 3. Baskı, Ankara 2015, s. 232, 251.

³¹ AYM, T. 19.09.1991, E. 1991/2, K. 1991/30 (KİBB, E. T.: 25.08.2021); AYM, T. 14.07.1998, E. 1997/41, K. 1998/47 (KİBB, E. T.: 25.08.2021).

³² Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler), s. 251.

³³ Kaplan, Y.: Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık, Ankara 2002, s. 16. Bkz. Birinci Bölüm / I. A. / 2. “Hak Arama Hürriyeti ile İlişkisi”.

³⁴ Özekes, s. 220; Güvenalp, s. 9.

³⁵ Aygül, M.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller, İstanbul 2014, s. 199; Özekes, s. 64-65; Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 780.

³⁶ Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 116; Güvenalp, s. 7, 9.

bu hakkını kendi özgür iradesi ile kullanmaması, hakkını kullanmayan bu tarafın aleyhine karar verilmesine gerekçe oluşturmaz.³⁷ Bu serbestlik, şüphesiz, somut uyuşmazlığın aydınlığa kavuşması, başka bir ifadeyle, adaletin tesis edilmesi amacıyla, tarafların iddia ve savunma hakkını her türlü etkiden bağımsız bir şekilde kullanmasını ifade eder.³⁸

2. Hak Arama Hürriyeti ile İlişkisi

Temel hak ve özgürlüklerden biri olan hak arama hürriyeti, iddia ve savunma hakkını da içerisinde barındıran bir üst kavramdır.³⁹ Bu nedenledir ki, iddia ve savunma hakkı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın temel hak ve özgürlükleri düzenleyen ikinci kısmında "Hak Arama Hürriyeti" başlığı altında yer alan 36. maddesinin ilk cümlesinde şu şekilde güvence altına alınmıştır: *"herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle, yargı mercileri önünde, davacı veya davalı olarak, iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."*⁴⁰

Bu hükümden açıkça anlaşılacağı üzere, hak arama hürriyetinin sağlanmasının ilk aşaması tarafların yargı mercilerine başvurabilme hakkına (*right to access to*

³⁷ Özekes, s. 64-65.

³⁸ AYM, T. 29.01.1980, E. 1979/38, K. 1980/11 (Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, S. 18, s. 91).

³⁹ Hak arama hürriyeti hakkında detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, E.: Makaleler C. 1, Ankara 2014, s. 877-891; Yılmaz, E.: *Medeni Yargıda İnsan Hakları*, TBBD, 1996, S. 2, s. 149-167.

⁴⁰ Anayasanın bu hükmünde yer alan "ile adil yargılanma" ifadesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin gereğini yerine getirmek amacıyla, 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanun'un 14. maddesi ile eklenmiştir. Güvenalp, s. 15, 18. Bununla birlikte, iddia ve savunma hakkı, Amerikan Anayasası'nın 14. değişikliğinde, İsviçre Anayasası'nın 29. maddesinde, Alman Anayasası'nın 103(1) maddesinde de hüküm altına alınmıştır. Güvenalp, s. 5.

tribunal)⁴¹ ve bunun devamı olarak ikinci aşaması ise tarafların yargı mercileri karşısında adil ve hakkaniyete uygun yargılanma ile iddia ve savunma hakkına sahip olmasıdır.⁴² Dolayısıyla, adil yargılanma hakkı, tarafların haklarını aramak için yargı mercilerine başvurmasından sonra ortaya çıkan, hak arama özgürlüğünün etkili olmasını sağlamaya yarayan haklardan biridir⁴³ ve iddia ve savunma hakkı ile yakından ilişkilidir.

3. Adil Yargılanma Hakkı ile İlişkisi

Türk hukuk doktrininde “*doğru yargılanma*”⁴⁴ ya da “*yargısal haklar demeti*”⁴⁵ olarak da adlandırılan adil yargılanma hakkı (*right to a fair trial*), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)⁴⁶, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel

⁴¹ Anayasanın bu hükmü, tarafların tahkim yoluna başvurma hak ve özgürlüğünün hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Birsal, M. T.: *Türkiye’de Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizinin Anayasal ve Küresel Boyutları*, DEÜHFD 2005, C. 7, s. 28. Bununla birlikte, tahkim sözleşmesinin mahkemeye erişim hakkını zedelediğinin önemle vurgulanması gerekir. Sarıöz Büyükalp, A. İ.: AİHS ve AİHM Kararlarının da İncelenmesi Suretiyle Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Usul Hukuku Üzerindeki Etkileri, İstanbul 2018, s. 138; Özcan, s. 49. Bkz. AİHM’in 27.02.1980 tarihli *Deweert v. Belgium* kararı (Başvuru No. 6903/75); [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-57469%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-57469%22]%7D) (E. T.: 21.05.2022).

⁴² TBMM: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Madde Gerekçesi), Ankara 2011, s. 68; Budak, s. 3-4.

⁴³ Köküarı, İ.: *Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2011, C. 15, S. 1, s. 165; Güvenalp, s. 15-16.

⁴⁴ Akılhoğlu, T.: İnsan Hakları, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Ankara 2000, s. 63, 346.

⁴⁵ Hanağası, E.: Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği, Ankara 2016, s. 94.

⁴⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin resmi adı “*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*”, Türkçe çevirisi ile “*İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korumasına İlişkin Sözleşme*” olmakla birlikte, uygulamada kısaca “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” (*European Convention on Human Rights - ECHR*) olarak anılmaktadır. Özcan, s. 41.

Beyannamesi⁴⁷ ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı⁴⁸ başta olmak üzere insan haklarına ilişkin birçok uluslararası düzenlemelerde hüküm altına alınmıştır.

Adil yargılanma hakkının içeriği, günümüzde 47 devletin tarafı olduğu⁴⁹ Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve 1953 yılında yürürlüğe giren AİHS'in "Adil Yargılanma Hakkı" başlıklı 6. maddesinin birinci fıkrasında hüküm altına alınmış olmakla beraber,⁵⁰ bu hakkın içeriği yorum yoluyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)⁵¹ tarafından genişletilmektedir.⁵²

AİHS'e taraf olmanın bir gereği olarak,⁵³ adil yargılanma ifadesi 2001 değişikliği ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 35. maddesine eklenmiş olsa da, bu hakkın sınırlandırılmaması amacıyla⁵⁴ tanımına yer verilmemiştir.⁵⁵ Bu nedenle, her somut

⁴⁷ Adil yargılanma hakkı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi'nin (*Universal Declaration of Human Rights*) 10. maddesinde hüküm altına alınmıştır: <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf> (E. T.: 27.08.2021).

⁴⁸ Adil yargılanma hakkı, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın (*Charter of Fundamental Rights of the European Union - CFREU*) 47. maddesinde de hüküm altına alınmıştır: <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708> (E. T.: 27.08.2021). Bu hükmün AİHS'in 6. maddesi ile içerik ve kapsam bakımından aynı olduğuna dair görüş için bkz. Fawcett, J. / Shuilleabhain, M. N. / Shah, S.: *Human Rights and Private International Law*, Oxford 2016, s. 58; Özcan, s. 41.

⁴⁹ 2015 yılının Mayıs ayı itibarıyla, Avrupa Konseyi üyesi 47 devletin tamamı AİHS'e taraf olmuştur: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/49-avrupa-insan-haklar-sozlesmesi/> (E. T.: 18.07.2021). Türkiye AİHS'i 04.11.1950 tarihinde imzalamış, 10.03.1954 tarihli ve 6366 sayılı Kanun ile onaylamış ve 19.03.1954 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlamıştır. Ne var ki, onay belgesi Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne 18.05.1954 tarihinde depo edilmiş olduğundan, AİHS Türkiye'de resmi olarak bu tarihte yürürlüğe girmiştir. Güvenalp, s. 10.

⁵⁰ AİHS m. 6(1) için bkz. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (E. T.: 02.02.2022).

⁵¹ Mahkemenin İngilizce dilindeki karşılığı şu şekildedir: European Court of Human Rights (EctHR)

⁵² Nitekim, silahların eşitliği ilkesi hem medeni hem de ceza usul hukukunda AİHM kararları ile yerleşik hale gelmiştir. Özcan, s. 54-55.

⁵³ Bu gereklilik Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesinin beşinci fıkrasının son cümlesinden doğmaktadır.

⁵⁴ Pekcanıtez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: *Medeni Usul Hukuku*, 6. Bası, İstanbul 2018, s. 188. Böylelikle, adil yargılanma hakkının tanımı ve içeriğinin kapsamı doktrin ve içtihat yoluyla belirlenebilmektedir. Özcan, s. 40.

⁵⁵ Bu değişiklik 17.10.2001 tarihli ve 24556 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı T.C. Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'un 14. maddesi

olayda adil yargılanma ilkesinin ihlal edilip edilmediğinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmekte olup,⁵⁶ genel kabul görmüş evrensel kriterlerden⁵⁷ adil yargılanma hakkının içeriğinin bağımsız ve tarafsız, kanuna dayalı bir mahkeme tarafından, makul süre içinde, aleni ve hakkaniyete uygun olarak yapılan yargılanma sonucunda gerekçeli bir karar verilmesinden oluştuğu sonucuna varmak mümkündür.⁵⁸

İddia ve savunma hakkı ise, adil yargılanma hakkının bünyesinde yer alan hakkaniyete uygun yargılanma kapsamında ele alınmaktadır.⁵⁹ Şöyle ki, hakkaniyete uygun bir yargılama yapılabilmesi için, yargılama boyunca taraflar arasında usuli konularda eşitliğin sağlanması gerekir. Usuli eşitlik, taraflara, diğer birçok imkânın yanında, yargılama sonucunda verilecek kararı etkileyecek nitelikte iddia ve karşı tarafın iddiasına karşı savunma sunma konusunda eşit imkân sağlanmasıdır.⁶⁰

ile yapılmıştır. Anayasa'nın bu maddesinde yapılan değişikliğin gerekçesi için bkz. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (E. T.: 08.08.2021).

⁵⁶ Erdönmez, G.: *Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler*, Pekcanitez Usul - Medeni Usul Hukuku C. I, (Ed.) Pekcanitez, H. / Özekes, M. / Akkan, M. / Taş Korkmaz, H., 15. Bası, İstanbul 2017, s. 845.

⁵⁷ Aktepe Artık, S.: *Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara 2014, s. 34. İddia ve savunma hakkına riayet edilmesi ilkesinin yanı sıra silahların eşitliği, gerekçeli karar, çelişme ilkelerinin de hakkaniyete uygun yargılanma hakkının kapsamında olduğu doktrinde ileri sürülmektedir. Gözübüyük, A. Ş. / Gölcüklü, F. / Saygılı, A.: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 12. Bası, Ankara 2019, s. 285-288; Fawcett / Shuilleabhain / Shah, s. 67.

⁵⁸ Zabunoğlu, Y.: *Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı*, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir 2000, s. 314 vd.; Pekcanitez, H.: *Medeni Yargıda Adil Yargılama*, İzmir Barosu Dergisi 1997, S. 2, s. 39-51; Namli, M.: *Medeni Usul Hukuku'nun Yasama Üstü Kaynakları Çerçevesinde Fransız ve Türk Hukukunda Çelişmeli Yargılama İlkesi*, İstanbul 2010, s. 58-64; Aktepe Artık, s. 52-62. Adil yargılanma hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Çelik, A.: *Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara 2007; Çayan, G.: *Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul 2016.

⁵⁹ Pekcanitez (Medeni Yargıda Adil Yargılama), s. 45-51; Waincymer, J.: *Procedure and Evidence in International Arbitration*, Kluwer Law International 2012, s. 16.

⁶⁰ Demir Gökyayla (Kamu Düzeni), s. 198; Tanrıver, S.: *Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, TBBD 2004, S. 53, s. 192; Pekcanitez (Medeni Yargıda Adil Yargılama), s. 47; Güvenalp, s. 11-16.

İddia ve savunma hakkı, adil yargılanma hakkı kapsamında olan mahkemenin tarafların açıklamalarını makul sürede değerlendirmesi ile vereceği kararı açık ve somut olarak gerekçelendirmesini kapsamadığından,⁶¹ adil yargılanma hakkı iddia ve savunma hakkını da içerisinde barındıran daha geniş kapsamlı bir üst kavramdır⁶² ve uygun düştüğü ölçüde tahkim yargılamasında da uygulanır.⁶³

4. Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi

İddia ve savunma hakkının medeni usul yargılamasındaki görünümü hukuki dinlenilme hakkıdır.⁶⁴ Hukuki dinlenilme hakkı,⁶⁵ Türk hukukuna Alman hukukunda yer alan “*rechtliches gehör*” veya “*der anspruch auf rechtliches gehör*”

⁶¹ Güvenalp, s. 21.

⁶² Namli (Medeni Usul Hukuku’nun Yasama Üstü Kaynakları Çerçevesinde Fransız ve Türk Hukuku’nda Çelişmeli Yargılama İlkesi), s. 78; Pekcanitez (Medeni Yargıda Adil Yargılama), s. 38; Demir Gökyayla (Kamu Düzeni), s. 198.

⁶³ Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 760; Hacıbekiroğlu, E.: Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller ve Delillerin Değerlendirilmesi, İstanbul 2012, s. 38.

⁶⁴ Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 754. Bu doğrultuda, doktrinde “iddia ve savunma hakkı” yerine “hukuki dinlenilme hakkı” ifadesini kullanıldığına da rastlanmaktadır. Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 119-126. Öyle ki, Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun m. 62(d) ve Milletlerarası Tahkim Kanunu m. 8(B) hükümlerinde yer alan “iddia ve savunma hakkı” ifadesi ile aslında hukuki dinlenilme hakkının kastedildiği de ileri sürülmektedir. Demir Gökyayla, C.: Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazı, İstanbul 2014, s. 240-245; Gül, M. A.: *New York Sözleşmesi Bağlamında Hukuki Dinlenilme Hakkının İhlali*, TAAD 2017, S. 29, s. 362. Bununla birlikte, iddia ve savunma hakkının büyük oranda hukuki dinlenilme hakkı ile örtüştüğü, ancak, hukuki dinlenilme hakkının kapsamının daha geniş olduğu da ifade edilmektedir. Erdönmez (Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler), s. 863. Ne var ki, iddia ve savunma hakkının bir üst kavram olarak, hukuki dinlenilme hakkını da içerisinde barındırdığını ileri süren yazarlar da vardır. Özbay, İ.: Hakem Kararlarının Temyizi, Ankara 2004, s. 237. Bunlardan farklı olarak, İsviçre Federal Mahkemesi bir kararında hukuki dinlenilme hakkının taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesi ile aynı anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bahsedilen karar için bkz. Rubino-Sammartano, M.: *International Arbitration Law and Practice*, 2. Edition, The Hague 2001, s. 514.

⁶⁵ Ayrıca belirtmek gerekir ki, “dinleme” (istima) ve “dinlenilme” sözcükleri farklı anlama gelir. Hukuki dinleme, yargı merciinin yargılamanın konusu ile ilgili bilgi edinmesini; hukuki dinlenilme ise, tarafların yargılamanın sonunda verilecek karar üzerinde etkili olmasını sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle, “hukuki dinlenilme hakkı” yerine, “hukuki dinleme hakkı” ifadesinin kullanılması son derece hatalıdır. Yılmaz, E.: *Hukuki Dinlenilme Hakkı*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 8.

kavramlarının karşılığı olarak geçmiş bir kavramdır.⁶⁶ Mülga 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (HUMK)'da⁶⁷ hüküm altına alınmamışken doktrinde kullanılan hukuki dinlenilme hakkı, 2011 yılında 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)⁶⁸ ile Türk mevzuatında yer almıştır.⁶⁹

Alman Medeni Usul Kanunu'nda tarafların hukuki dinlenilme hakkına yargılama boyunca riayet edilmesi gerektiği hüküm altına alınmış,⁷⁰ HMK'nın 27. maddesinde bu hakkın içeriğine de yer verilmiştir.⁷¹ Bu madde hükmü doğrultusunda, doktrinde, hukuki dinlenilme hakkının dikkate alınma ve değerlendirilme, bilgi alma, açıklama ve ispat hakkı olmak üzere üç temel hakkı içerisinde barındırdığı kabul edilmektedir.⁷² Şöyle ki, öncelikle tarafların usulüne uygun bir şekilde bilgi sahibi olması gerekir ki⁷³ iddia ve savunmasını sunarak açıklama, delillerini sunarak ispat haklarını eşit bir şekilde kullanma imkânına sahip olması mümkün olsun.⁷⁴ Dikkate alınma ve

⁶⁶ Özkes, s. 31; Güvenalp, s. 18.

⁶⁷ Kabul Tarihi: 18.06.1927, RG. T. 02, 03, 04.07.1927 - S. 622, 623, 624 (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi)

⁶⁸ Kabul Tarihi: 12.01.2011, RG. T. 04.02.2011 - S. 27836 (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi)

⁶⁹ HUMK'un 73. maddesi uyarınca, *“kanunun gösterdiği istisnalar haricinde, hâkim her iki tarafı istima veyahut iddia ve müdafaalarını beyan etmeleri için kanuni şekillere tevfikân davet etmedikçe hükmünü veremez”* idi.

⁷⁰ Anılan hükümde, taraflara eşit davranılması ve yargılamanın temel ilkelerinin uygulanması gerektiği de ifade edilmektedir. Yılmaz, E.: *Alman Hukukunda Milletlerarası Tahkim*, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir mi?, Sempozyum, Bildiriler - Tartışmalar, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 1997, s. 145; Rosenberg, L. / Schwab, K. H. / Gottwald, P.: *Zivilprozessrecht*, München 2004, s. 1280. Benzer bir hüküm, Neuchatel Medeni Yargılama Kanunu'nun 55. maddesinde de yer almaktadır. Hacıbekiroğlu, s. 40-41. Detaylı bilgi için bkz. Yavaş, M.: *Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler ve Hâkimin Rolü*, Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul 2007, s. 293; Yeğengil, R.: *Tahkim (L'Arbitrage)*, İstanbul 1974, s. 279.

⁷¹ HMK m. 27'nin gerekçesi için bkz. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 6-7.

⁷² Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku), s. 190-192; Aktepe Artık, s. 373; Erdönmez (Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler), s. 867-885; Tanrıver, S.: *Medeni Usul Hukuku C. 1*, Ankara 2016, s. 381; Hanağası, s. 110.

⁷³ Erdönmez (Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler), s. 869; Aktepe Artık, s. 373; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), s. 386. Taraflar tebligat yolu ile bilgilendirilir. Tebligat konusunda yapmış olduğumuz detaylı açıklamalar için bkz. Birinci Bölüm / C. / 1. / a. *“Tebligat”*.

⁷⁴ Erdönmez (Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler), s. 874-875. Tahkim yargılaması boyunca açıklama hakkının kullanılması bakımından taraflara eşit muamelede bulunulması gerektiği görüşü için

değerlendirilme hakkı ise, doktrinde “sürpriz karar yasağı” olarak adlandırılan, yargılama sonucunda tarafların iddia ve savunması doğrultusunda beklenenden farklı, hakkaniyete, yargılamada uygulanan hukukun mevzuat ve içtihatlarına aykırı bir karar verilmemesine ilişkin olan ilkeyi ifade eder.⁷⁵

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, adil yargılanma hakkının bir parçası olarak, hukuki dinlenilme hakkı, tarafların iddia ve savunma haklarını kullanabilmelerinin güvencesini oluşturur.⁷⁶ Böylelikle, hukuki dinlenilme hakkının iddia ve savunma hakkına nazaran daha kapsamlı, adil yargılama hakkına nazaran daha dar bir kavram olduğu doktrinde ve Yargıtay kararlarında⁷⁷ şu gerekçelerle izah edilmektedir:⁷⁸

Öncelikle, iddia ve savunma hakkı, hukuki dinlenilme hakkının kapsamı içerisinde yer alan ve yargılamada tarafların iddia ve savunmasını ileri sürebilmesini ve delillerini sunabilmesini içeren açıklama hakkıyla ilgilidir.⁷⁹ Bununla beraber,

bkz. Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 775; Gül, M. A.: New York Sözleşmesi Bağlamında Usuli Tenfiz Engelleri, İstanbul 2016, s. 53.

⁷⁵ Erdönmez (Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler), s. 880. Bu bakımdan “hukuki öngörülebilirlik” ile yakından ilişkili olan sürpriz karar yasağı hakkında detaylı bilgi için bkz. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 18-20.

⁷⁶ Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), s. 385; Özcan, s. 55. Hukuki dinlenilme hakkının tahkim yargılamasındaki yeri hakkında detaylı açıklama için bkz. Doğan, H.: Tahkim Yargılamasında Hukuki Dinlenilme Hakkı, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 83-103. Ayrıca bkz. Demirkol, B.: *Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 179-199.

⁷⁷ Yargıtay 21. HD, T. 30.12.2013, E. 2013/22022, K. 2014/25102 (Çalışma ve Toplum Dergisi, 2014, S. 3, s. 443-445); Yargıtay 3. HD, T. 07.06.2012, E. 2012/11403, K. 2012/14612 (KİBB, E. T.: 29.08.2021); Yargıtay 20. HD, T. 07.02.2012, E. 2011/15852, K. 2012/1321 (KİBB, E. T.: 29.08.2021).

⁷⁸ HMK’nın 27. maddesinin gerekçesi de bu yöndedir. Ne var ki, doktrinde iddia ve savunma hakkının hukuki dinlenilme hakkından daha kapsamlı bir kavram olduğunu iddia eden yazarlar da vardır. Aksi yöndeki görüş için bkz. Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 754; Güvenalp, s. 21.

⁷⁹ Özkes, s. 35. Bu nedenle, doktrinde, iddia ve savunma hakkının “açıklama hakkı” olarak da ifade edildiği görülmektedir. Bkz. Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 120-121; Özkes, s. 106-108. Kanaatimizce, açıklama hakkı görüş bildirme hakkı olarak anlaşılmalı, bu doğrultuda, iddia ve savunma hakkı açıklama hakkını da kapsayan daha geniş bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Aynı yöndeki görüş için bkz. Güvenalp, s. 51. Açıklama hakkı konusunda

sadece yargılamanın tarafları iddia ve savunma hakkına sahip iken, hukuki dinlenilme hakkı sadece taraflara değil, yargılamanın sonucunda verilecek olan karardan hukuki menfaati etkilenebilecek tüm kişilere tanınan bir haktır.⁸⁰

Sonuç olarak, iddia ve savunma hakkı, en genişten en dar doğru, hak arama hürriyeti, adil yargılanma hakkının bünyesinde yer alan hakkaniyete uygun yargılanma ve hukuki dinlenilme hakkının kapsamı içerisinde bulunan bir haktır.⁸¹ Bu doğrultuda, iddia ve savunma hakkı, hak arama hürriyeti, adil yargılanma hakkı ve hukuki dinlenilme hakkı kavramları ile eşdeğer bir kavram değildir. Hak arama özgürlüğünün temeli ve adil yargılama ve hukuki dinlenilme hakkının vazgeçilemez bir parçasıdır.⁸² Bununla beraber, iddia ve savunma hakkı, usule ilişkin konularda taraflar arasında fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiğini ifade eden silahların eşitliği ilkesi (*equality of arms*), tahkim hukukundaki ifadesiyle taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesi (*the principle of equality of the parties, the principle of equal treatment*) ve tarafların haklarında verilecek hükme etki edebilmesini ifade eden çelişmeli yargı ilkesi (*adversarial trial*) ile de yakından ilişkilidir.⁸³

detaylı bilgi için ayrıca bkz. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 12-13. Görüş bildirme hakkı ile ilgili olarak yapmış olduğumuz detaylı inceleme için bkz. Birinci Bölüm / II. / D. “Görüş Bildirilmesi”.

⁸⁰ Pekcanitez, H. / Özekes, M. / Akkan, M. / Taş Korkmaz, H.: Medeni Usul Hukuku, İstanbul 2017, s. 865; Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 8.

⁸¹ Doktrinde hukuki dinlenilme hakkının, adil yargılanma hakkından daha dar kapsamlı bir kavram olduğu ileri sürülmektedir. Tanrıver (Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı), s. 192; Pekcanitez (Medeni Yargıda Adil Yargılanma), s. 38; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), s. 392. Şöyle ki, hukuk dinlenilme hakkının silahların eşitliği ilkesi ile birlikte adil yargılanma hakkının bünyesinde yer alan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının iki önemli unsuru olduğu ifade edilmektedir. Sarıöz Büyükalp, s. 156, 265; Özcan, s. 38, 47.

⁸² AYM, T. 19.09.1991, E. 1991/2, K. 1991/30 (KİBB, E. T.: 29.08.2021); AYM, T. 14.07.1998, E. 1997/41, K. 1998/47 (KİBB, E. T.: 29.08.2021).

⁸³ İncoğlu, S.: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, 4. Bası, İstanbul 2013, s. 221, 249; Hanağası, s. 39-41, 103-105; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler), s. 251.

B. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Düzenlemelerde İddia ve Savunma Hakkı

İddia ve savunma hakkına riayet edilmesi, esas itibariyle, devlet yargısında uyulması gereken önemli ilkelere biri olmakla birlikte, bu ilke tahkim yargılamasında da geçerlidir.⁸⁴ Öyle ki, iddia ve savunma hakkına milletlerarası ticari tahkim yargılamasında da riayet edilmesi gerektiği birçok devletin tahkim ile bağlantılı kanunlarında, milletlerarası sözleşmelerde ve tahkim kurallarında hüküm altına alınmıştır.⁸⁵ Bu düzenlemelerde, tahkim yargılaması sırasında bu hakka riayet edilmemiş olması, hakem kararları için bir iptal nedeni ve tenfiz engeli olarak kabul edilerek yaptırıma bağlanmış, böylelikle iddia ve savunma hakkına riayet edilmesi, milletlerarası tahkim yargılamasına uygulanacak usulün asgari standartlarından biri haline getirilmiştir.⁸⁶

⁸⁴ Özkes, s. 220; Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler), s. 658-659. Yargıtay 20. HD, T. 07.02.2012, E. 2011/15852, K. 2012/1321 (KİBB, E. T.: 29.08.2021); Yargıtay 21. HD, T. 30.12.2013, E. 2013/22022, K. 20014/25102 (Çalışma ve Toplum Dergisi 2004, S. 3, s. 443-445). Kurkela / Turunen, s. 1-2. Kanaatimizce, her türlü yargılamada iddia ve savunma hakkına riayet edilmesi gerektiği konusunda bir şüphe yoktur.

⁸⁵ McDonald, N.: *More Harm than Good? Human Rights Considerations in International Commercial Arbitration*, Journal of International Arbitration 2003, Vol. 20, I. 6, s. 526. Detaylı inceleme için ayrıca bkz. Demir Gökyayla, C.: *Tahkimde Adil Yargılanma Hakkı - Hukuki Dinlenilme Hakkı ve Kamu Düzeni*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 69-75.

⁸⁶ Güvenalp, s. 7-8, 14; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 113.

1. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Milletlerarası Sözleşmelerde İddia ve Savunma Hakkı

Günümüzde 169 ülkenin tarafı olduğu,⁸⁷ Türk hukukunda 1992 tarihinde yürürlüğe giren,⁸⁸ 1958 tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki New York Sözleşmesi'nin (*New York Convention, Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*) V. maddesinin birinci fıkrasının b bendinde iddia ve savunma hakkına yer verilmiş, tahkim yargılaması sonucunda aleyhine hükmedilen tarafın herhangi bir sebeple iddia ve savunma vasıtalarını ileri sürebilmesi için kendisine imkân tanınmadığını ispatlaması halinde, bu hakem kararının tenfizinin reddedilebileceği ifade edilmiştir.⁸⁹

⁸⁷ Günümüzde New York Sözleşmesi'ne taraf olan 168 devlet hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.newyorkconvention.org/countries> (Erişim Tarihi: 07.04.2022).

⁸⁸ Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki New York Sözleşmesi'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No: 3731, Kabul Tarihi: 08.05.1991, RG. T. 21.05.1991 - S. 20877; Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında 10 Haziran 1958 Tarihinde New York'ta Yapılan Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Karar, Bakanlar Kurulu Karar Sayısı: 91/2151, Kabul Tarihi: 15.08.1991, RG. T. 25.09.1991 - S. 21002 (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi).

⁸⁹ New York Sözleşmesi m. V(1)(b) için bkz. Turhan, T. / Bayraktaroğlu, G. / Sirmen, S. / Erten, R.: Ticari Tahkimi Düzenleyen Temel Metinler, Ankara 2002, s. 196. Türkçe çevirisi için bkz. Nomer, E. / Ekşi, N. / Öztekin Gelgel, G.: Milletlerarası Tahkime İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar C. II, 2. Bası, İstanbul 2014, s. 89.

Keza, New York Sözleşmesi'ne benzer bir şekilde,⁹⁰ Türkiye'nin 1991 yılında onaylayarak tarafı olduğu⁹¹ 1961 tarihli Milletlerarası Ticari Hakemlik Konusundaki⁹² Avrupa (Cenevre) Sözleşmesi'nin (*European Convention on International Commercial Arbitration*) IX. maddesinin birinci fıkrasının b bendinde de tahkim yargılamasında iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesinin hakem kararlarının iptali için geçerli bir sebep olduğu hüküm altına alınmıştır.⁹³

2. Milletlerarası Ticari Tahkim ile Bağlantılı Kanunlarda İddia ve Savunma Hakkı

Türk hukukunda, milletlerarası ticari tahkim ile bağlantılı olarak öne çıkan iki yasal düzenleme, yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizine ilişkin 2007 tarihli

⁹⁰ Avrupa Sözleşmesi, New York Sözleşmesi'nden farklı olarak, tahkim yargılaması sürecine ilişkin konuları düzenlemekte iken, hakem kararlarının tanınması ve tenfizi üzerinde durmamıştır. Gaillard, E. / Savage, J. (Ed.): Fouchard, Gaillard, Goldman On International Commercial Arbitration, The Hague 1999, s. 998; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 71. Bu yönüyle Avrupa Sözleşmesi'nin New York Sözleşmesi'ni tamamlayıcı bir niteliği haiz olduğunun ifade edilmesi mümkündür. Van den Berg, A. J.: The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation, The Hague 1981, s. 95; Akıncı (Milletlerarası Tahkim), s. 55; Ertekin / Karataş (Uygulamada İhtiyari Tahkim ve Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizi Tanınması), s. 548. Öyle ki, her iki sözleşme de milletlerarası ticaretin ihtiyaçlarına karşılamak amacıyla, taraf iradesine serbesti tanımaktadır. Karan, H.: *Milletlerarası Ticarî Tahkimin Hukuki Mahiyeti ve Bu Alandaki Kanunlaştırmalara Etkisi*, Prof. Dr. Mahmut Tevfik Birsal'e Armağan, İzmir 2001, s. 226; Özcan, s. 24.

⁹¹ Milletlerarası Ticari Hakemlik Konusundaki Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No: 3730, Kabul Tarihi: 08.05.1991, RG. T. 21.05.1991 - S. 20877; Milletlerarası Ticari Hakemlik Konusundaki Avrupa Sözleşmesi Hakkında Karar, Bakanlar Kurulu Karar Sayısı: 91/2138, Kabul Tarihi: 18.03.1991, RG. T. 23.09.1991 - S. 21000 (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi). 05.04.2014 tarihinde halihazırda Avrupa Sözleşmesine taraf olan 32 devlet hakkında detaylı bilgi için bkz. Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkime İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar), s. 82.

⁹² Bu düzenleme, doktrinde "Milletlerarası Ticari Tahkim Hakkında" olarak da anılmaktadır. Bkz. Özel, s. 22.

⁹³ Avrupa Sözleşmesi m. IX(1)(b) için bkz. Turhan / Bayraktaroğlu / Sirmen / Erten, s. 56. Türkçe çevirisi için bkz. Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkime İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar), s. 79.

ve 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun⁹⁴ (MÖHUK) ve milletlerarası (uluslararası) tahkime ilişkin 2001 tarihli ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu⁹⁵ (MTK)'dır.⁹⁶

MÖHUK'un 62. maddesinin birinci fıkrasının d bendi uyarınca, tenfizi istenen yabancı hakem kararının aleyhine olduğu tarafın iddia ve savunma hakkını kullanma imkânından yoksun bırakılarak verilmesi, bu kararının tenfizine engel teşkil eder.⁹⁷

MTK'nın 8(B) maddesi⁹⁸ 15(A) maddesinin g bendi⁹⁹ ile beraber göz önünde bulundurulduğunda, tahkim yargılamasında taraflara iddia ve savunmasını, ayrıca bunlarla ilgili ispat vasıtalarını sunabilmeleri için tanınan imkânların eşit olmamasının bu hakem kararının iptaline yol açabileceği sonucuna varılmaktadır.¹⁰⁰

İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu'nun (*Federal Act on Private International Law - PILA, Loi fédérale sur le Droit International Privé - LDIP*) 182. maddesinin üçüncü fıkrasında, tahkim yargılamasının usulüne uygulanan

⁹⁴ Kabul Tarihi: 27.11.2007, RG. T. 12.12.2007 - S. 26728 (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi)

⁹⁵ Kabul Tarihi: 21.06.2011, RG. T. 05.07.2001 - S. 24453 (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi)

⁹⁶ Bunların yanında, HMK'nın on birinci kısmında milli (iç, mahalli, yerli) tahkime ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

⁹⁷ Konuya ilişkin HMK'da yer alan hüküm hakkında detaylı açıklama için bkz. Aslan, A.: *Tahkim Davalarında Hukuki Dinlenilme Hakkı ve Kamu Düzeni*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 25.

⁹⁸ MTK'nın "Yargılama Kurallarının Belirlenmesi, Tarafların Eşitliği ve Temsili" başlıklı 8(B) maddesi, tahkim yargılamasında taraflara iddia ve savunmasını ileri sürebilmeleri için eşit imkân tanınması gerektiğini düzenlemektedir.

⁹⁹ MTK'nın "İptal Davası ve Hakem Kararlarının İcra Edilebilir Hâle Gelmesi" başlıklı 15(A) maddesinin g bendinde ise, tahkim yargılamasında tarafların eşitliği ilkesine uyulmamasının hakem kararları için bir iptal nedeni olduğu hüküm altına alınmaktadır.

¹⁰⁰ Hacıbekiroğlu, s. 49; Güvenalp, s. 22. Bu konuya, çalışmamızın birinci bölümünün ikinci kısmında yer alan "4. Tarafların Eşitliği İlkesi" başlığı altında detaylıca değinilecektir.

kurallar ne olursa olsun, tarafların her birine eşit muamelede bulunmak suretiyle iddia ve savunma hakkına riayet edilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır.¹⁰¹ Aynı kanunun 190. maddesinin ikinci fıkrasının d bendinde, eşitlik ilkesinin veya iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesinin hakem kararlarının iptaline neden olabileceği düzenlenmiştir.¹⁰²

Alman Medeni Usul Kanunu'nun (*German Code of Civil Procedure, Zivilprozessordnung - ZPO*) 1059. maddesinin ikinci fıkrasının 1(b) bendi uyarınca, aleyhine verilen hakem kararının iptalini talep eden taraf herhangi bir sebeple kendisine iddia ve savunma hakkını kullanma imkânının tanınmadığını ispatlarsa, bu hakem kararı iptal edilebilir.¹⁰³ Aynı kanunun yabancı hakem kararlarının tenfizini düzenleyen 1061. maddesinin birinci fıkrası ise, New York Sözleşmesi'ne atıf yapmaktadır.¹⁰⁴

Fransız Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun (*Code de Procédure Civile - CPC*) 1520. maddesinin dördüncü fıkrasında “çelişme ilkesi”nin (*principe de la contradiction*)¹⁰⁵ ihlal edilmesinin hakem kararlarının iptal sebeplerinden biri olduğu

¹⁰¹ İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu m. 182(3) için bkz. https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1988/1776_1776_1776/20200401/fr/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1988-1776_1776_1776-20200401-fr-pdf-a.pdf (E. T.: 29.08.2021).

¹⁰² İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu m. 190(2)(d) için bkz. https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1988/1776_1776_1776/20200401/fr/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1988-1776_1776_1776-20200401-fr-pdf-a.pdf (E. T.: 29.08.2021).

¹⁰³ Alman Medeni Usul Kanunu m. 1059(2)(1)(b) için bkz: <https://dejure.org/gesetze/ZPO/1059.html> (E. T.: 29.08.2021).

¹⁰⁴ Alman Medeni Usul Kanunu m. 1061(1) için bkz. <https://dejure.org/gesetze/ZPO/1061.html> (E. T.: 29.08.2021).

¹⁰⁵ “*Principe de la contradiction*” kavramının Türkçeye “çelişme ilkesi” olarak çevirisi için bkz. Ülgen, Ö.: *Anayasaya Uygunluk Denetiminde Çelişme İlkesi*, TBBD 2014, S. 111, s. 297-324; Kunter, N. / Yenisey, F.: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 18. Baskı, İstanbul 2010, s. 65-66; Namlı, M.: *Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişmeli Yargılama İlkesi*, TÜSİAD Görüş Dergisi 2010, s. 58-60. Bu ilkenin esasında iddia ve savunmanın yüz yüze ve karşılıklı yapılmasını ifade ettiğini ileri süren görüş için bkz. Yeğengil, s. 279.

hüküm altına alınmıştır.¹⁰⁶ Keza, tenfiz engellerinin sayıldığı aynı kanunun 1525. maddesinde tahkim yargılaması sırasında bu ilkenin ihlal edilmesi de yer almaktadır.¹⁰⁷ Çelişme ilkesi, yargılama sürecinde, yargılamanın taraflarının birbirlerinin iddiasını öğrenebilmesi, bunlara karşı yanıtlarını ifade edebilmesi ve böylece somut olay adaletinin sağlanabilmesi için bir sentez yapılabilmesini sağlamaya yönelik temel bir yargılama ilkesidir.¹⁰⁸ Bu prensip, Fransız hukukunda, yargılama süresince, yargılama konusu ve hakem kararının dayanağı olan her husus hakkında taraflarca eşit bir şekilde ve karşılıklı olarak tartışılabilmesini ve dolayısıyla anlam olarak iddia ve savunma hakkını ifade etmektedir.¹⁰⁹

İngiliz Tahkim Kanunu'nun (*English Arbitration Act of 1996 - EAA*) 33(1)(a) maddesi, hakemlerin uyuşmazlığın taraflarına adil ve tarafsız davranmak suretiyle iddia ve savunma vasıtalarını ikame edebilmeleri için imkân sağlamakla yükümlü olduğunu düzenlemektedir.¹¹⁰ Hakemin veya hakem kurulunun bu yükümlülüğünü ihlal etmesi, aynı kanunun 68(2)(a) maddesine göre, hakem kararının iptalini gerektirir.¹¹¹ Ayrıca, bu kanunun 103. maddesinin ikinci fıkrasının c bendi, New York Sözleşmesi'ne atıfta bulunmakta ve bu sözleşmenin uygulama alanına giren hakem

¹⁰⁶ Fransız Medeni Usul Kanunu m. 1520(4) için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000023427702 (E. T.: 29.08.2021). Fransız hukukunda, 13 Ocak 2011 tarihli ve 2011-48 No'lu Kararname (*Décret no 2011 – 48 du 13 janvier 2011*) ile tahkim alanında bir reform yapılmış olmasına rağmen anılan bu hüküm aynen korunmuştur. Castellane, B.: *The New French Law on International Arbitration*, Journal of International Arbitration 2011, Vol. 28, I. 4, s. 379.

¹⁰⁷ Fransız Medeni Usul Kanunu m. 1525 için bkz. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000023430205 (E. T.: 02.09.2021).

¹⁰⁸ Kunter / Yenisey, s. 65-66.

¹⁰⁹ Jaeger, L.: *Revue de l'Arbitrage* 2014, I. 1, s. 115 (*Güvenalp, s. 26'dan naklen*). Ayrıca bkz. Güvenalp, s. 25-26.

¹¹⁰ İngiliz Tahkim Kanunu m. 33(1)(a) için bkz. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/33> (E. T.: 29.08.2021).

¹¹¹ İngiliz Tahkim Kanunu m. 68(2)(a) için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/68> (E. T.: 29.08.2021).

kararları bakımından hakem kararı aleyhine ileri sürülen tarafın herhangi bir nedenle iddia ve savunma hakkını kullanma imkânını bulamadığı ispatlanırsa, bu hakem kararının tenfiz edilemeyeceğini ifade etmektedir.¹¹²

3. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Tahkim Kurallarında İddia ve Savunma Hakkı

Tahkim kuralları, ortak olarak, hakemin veya hakem kurulunun taraflara iddia ve savunmasını delilleri ile birlikte ileri sürebilmeleri için imkân tanınmakla yükümlü olduğunu düzenlemektedir. Ancak, bazı tahkim kuralları bu imkânın eşit (*with equality*), adil (*fairly*) veya yeterli yani makul (*reasonable opportunity*) seviyede; diğer bazı tahkim kuralları ise, bu imkânın tam (*full opportunity*) olarak tanınması gerektiğini hüküm altına almaktadır.¹¹³

ISTAC Tahkim Kuralları'nın 19. maddesinde, hakemlerin tahkim yargılamasını hukuki dinlenilme hakkına uygun bir şekilde adil, tarafsız ve bağımsız olarak yürütmek, taraflara eşit davranmak ile yükümlü olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁴

¹¹² İngiliz Tahkim Kanunu m. 103(2)(c) için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/103> (E. T.: 29.08.2021).

¹¹³ Örneğin, LCIA Tahkim Kuralları, UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 17(1), SCC Tahkim Kuralları m. 19, iddia ve savunmanın ileri sürülmesinde taraflara makul imkânın tanınmasını öngörmekte iken, DIS Tahkim Kuralları m. 26 ve DIAC Tahkim Kuralları m. 17(2), iddia ve savunmanın ileri sürülmesinde taraflara tam imkânın sağlanması gerektiğini düzenlemektedir.

¹¹⁴ ISTAC Tahkim Kuralları'nın "Adil Yargılanma Hakkı" başlıklı 19. maddesi için bkz. https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/istac_tahkim_kurallari_v3_TR.pdf (E. T.: 30.08.2020).

ICC Tahkim Kuralları'nın (*ICC Rules of Arbitration*) 22. maddesinin dördüncü fıkrasında ise, hakemlerin tahkim yargılamasını adil, tarafsız ve bağımsız bir şekilde yürütmekle ve taraflara iddia ve savunmasını ileri sürebilmeleri için yeterli imkân sağlamakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁵ Taraflara neden tam değil de, makul imkânın tanınmasının gerektiği, ICC Tahkim Kuralları Şerhi'nde şu şekilde açıklanmıştır: taraflara tam imkân verilmesi gerektiğinin belirtilmesi, hakemin veya hakem kurulunun tarafların usule ilişkin her türlü talebini kabul etmek zorunda olduğu şeklinde yanlış bir izlenim yaratabileceğinden, makul imkân verilmesi gerektiğinin hüküm altına alınmasının daha yerinde olduğu kanaatine varılmıştır. Makul imkânın ne anlama geldiği konusu açık olmadığı için, bu husus somut olayın şartlarına göre hakem veya hakem kurulu tarafından takdir edilecektir.¹¹⁶ Bununla birlikte, makul imkân ifadesi ile hakemlerin tarafların usuli taleplerini değerlendirirken, tarafların menfaatleri arasındaki dengeyi ve tahkim yargılamasının en adil, hızlı ve az masraflı bir şekilde yürütülmesini göz önünde bulundurması gerektiğinin vurgulanmak istendiği açıktır.¹¹⁷

AAA Tahkim Kuralları'nın (*AAA International Arbitration Rules*) R-30(a) maddesinde tahkim yargılamasında hakemlerin taraflara iddia ve savunma hakkını kullanmaları için imkân tanırken nasıl bir yol izleyeceği hüküm altına alınmıştır. Bu

¹¹⁵ ICC Tahkim Kuralları m. 22(4) için bkz. <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf> (E. T.: 29.08.2021). Türkçe çevirisi için bkz. Eskiyyörük, S. / Altay, İ.: Tahkim Mevzuatı, İstanbul 2020, s. 302. Aynı hüküm, 2017 tarihli ICC Tahkim Kuralları'nın 22. maddesinin dördüncü fıkrasında ve 1998 tarihli ICC Tahkim Kuralları'nın 15. maddesinin ikinci fıkrasında aynen yer almaktaydı. Bkz. <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-2017-arbitration-rules-compared-version.pdf> (E. T.: 29.08.2021). Turhan / Bayraktaroğlu / Sirmen / Erten, s. 10, 26.

¹¹⁶ Scherer, M. / Richman, L. / Gerbay, R.: Arbitrating Under the 2014 LCIA Rules: A User's Guide, Kluwer Law International 2015, s. 208.

¹¹⁷ Fry / Greenberg / Mazza, s. 238.

hükme göre, öncelikle davacı kendi iddiasını ve bunları kanıtlayan delillerini ikame edecek, sonra davalı savunmasını ve bunları kanıtlayan delillerini ikame edecek, bunlar hakemlerce ve karşı tarafça sorgulanacaktır. Bunun yanında, bu klasik prosedürün hakemlerce değiştirilebileceği ancak bu değişikliği yaparken hakemlerin taraflara eşit ve adil bir muamelede bulunması gerektiği ifade edilmiştir.¹¹⁸

DIAC Tahkim Kuralları'nın (*DIAC Arbitration Rules*) 17. maddesinin ikinci fıkrası hükmüne göre, hakemler her durumda adil, tarafsız ve bağımsız bir şekilde hareket etmek suretiyle, iddia ve savunmasını ileri sürebilmeleri için taraflara tam imkân sağlayacaktır.¹¹⁹

UNCITRAL Tahkim Kuralları'nın (*UNCITRAL Arbitration Rules*)¹²⁰ 17. maddesinin birinci fıkrasına göre, hakem veya hakem kurulu iddia ve savunma vasıtalarının ikamesinde taraflara eşit muamelede bulunmak ve makul imkân tanımak suretiyle tahkim yargılamasını yürütmekle yükümlüdür.¹²¹ Böylelikle, bu iki husus,

¹¹⁸ AAA Milletlerarası Tahkim Kuralları R-30(a) için bkz. Kurkela / Turunen, s. 237.

¹¹⁹ 2007 tarihli DIAC Tahkim Kuralları m. 17(2) için bkz. Eskiörük / Altay, s. 519. Anılan hüküm 1994 tarihli DIAC Tahkim Kuralları'nın 35. maddesi hükmünde şu şekilde düzenlenmekteydi: <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/05/1994-DIAC-Arbitration-Rules.pdf> (E. T.: 29.08.2021). Eski ve yeni düzenleme arasındaki asıl fark, eski düzenlemede iddia ve savunma hakkına uygun davranıldığı kabul edilebilmesi için hakemin yerine getirmesi gerekenler örnek olarak sayılmışken, yeni düzenlemede böyle bir örnek verme yoluna gidilmemesidir. Bununla birlikte, eski düzenlemedeki örneklerin yeni düzenleme için de geçerli olduğu konusunda tereddüt edilmemelidir. Güvenalp, s. 30.

¹²⁰ *Ad hoc* milletlerarası ticari tahkim türünde, Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (*United Nations Commission on International Trade Law*), kısaca, UNCITRAL Tahkim Kuralları tarafların en fazla tercih ettiği kurallardan biridir. Şanlı, C.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk, Ankara 1986, s. 98-99. UNCITRAL Tahkim Kuralları için bkz. <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-UNCITRAL-Arbitration-Rules.pdf> (Erişim tarihi: 30.08.2021). Ayrıca bkz. Eskiörük, S. / Altay, İ.: Tahkim Mevzuatı, İstanbul 2020, s. 277-293.

¹²¹ 2013 tarihli UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 17(1) için bkz. <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-UNCITRAL-Arbitration-Rules.pdf> (E. T.: 30.08.2021). Türkçe çevirisi için bkz. Eskiörük / Altay, s. 283. Bu hüküm 2010 tarihinde revize edilmiş UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 17(1) ile aynıdır. Bkz. Özsunay, E.: UNCITRAL Tahkim Kuralları, İstanbul 2014, s. 13.

iddia ve savunma hakkı konusunda hakemin ya da hakem veya hakem kurulunun yargılamayı yürütürken kullanacağı takdir yetkisinin sınırlarını çizmektedir.¹²² Bu noktada, 1976 tarihli UNCITRAL Kuralları'nın 15. maddesinin birinci fıkrasında iddia ve savunma vasıtalarının ikamesinde taraflara tam imkân verileceği düzenlenmiş iken, 2010 yılında revize edilen UNCITRAL Kuralları'nda ise makul imkân verileceğinin hüküm altına alınmış olduğunun ayrıca vurgulanması gerekir.¹²³

Bu düzenlemelerden açıkça anlaşılmaktadır ki, iddia ve savunma hakkı, usule hangi kurallar uygulanacak olursa olsun, tahkim yargılaması boyunca, yani hakemlerin belirlenmesinden kararın verilmesine kadar tarafların sahip olduğu ve kullanabileceği bir haktır.¹²⁴

İddia ve savunma hakkı, yargılamanın tarafları için temel bir hak olması nedeniyle, bu hakkın yargılama süreci boyunca gözetilmesi hakem veya hakem kurulu için bir yükümlülüktür.¹²⁵ Ayrıca, kurumsal tahkimde, tahkim kurumları da yetkisinde olan işler bakımından tarafların iddia ve savunma hakkına uygun hareket etmelidir. Örneğin, hakem kurulu henüz oluşmamışken taraflar tahkim kurumundan ek süre talep edebilir. Tahkim kurumunun ek süre talebi hakkında karar verirken, iddia ve savunma hakkını taraflara eşit davranmak suretiyle gözetmesi gerekir. Dolayısıyla, milletlerarası ticari tahkimde, hakemin veya hakem kurulunun ya da yetkisi dahilinde

¹²² Baker, S. A. / Davis, M. D.: The UNCITRAL Arbitration Rules in Practice, Kluwer Law International 1992, s. 76.

¹²³ 1976 tarihli UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 15(1) için bkz. <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/arb-rules.pdf> (E. T.: 30.08.2021). Türkçe çevirisi için bkz. Dayınlı, K.: UNCITRAL (*United Nations Commission on International Trade Law*) Kurallarına Göre Uzlaşma ve Tahkim, 2. Baskı, Ankara 2007, s. 27.

¹²⁴ Petrochilos, G.: Procedural Law in International Arbitration, Oxford 2004, s. 145, para. 4.86; Kurkela / Turunen, s. 1; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 116; Güvenalp, s. 7.

¹²⁵ Özkes, s. 64.

olan konularda tahkim kurumlarının taraflara iddia ve savunma hakkını kullanabilmeleri için imkân sunması gerekir. Bu imkânın tanınmamış olması iddia ve savunma hakkının ihlali olarak değerlendirilirken, bu imkânın tanınmış ancak tarafların bu hakkını kendi kusurlarıyla kullanmamış olması bir hak ihlali oluşturmaz.¹²⁶

C. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının Kapsamı

Milletlerarası ticari tahkim ile ilgili neredeyse tüm milli ve milletlerarası düzenlemelerde ve yargı kararlarında ortak olarak yer alan birbiriyle bağlantılı standartlar doğrultusunda, tahkimde iddia ve savunma hakkının kapsamı tahkim yargılamasına ilişkin işlemlerden haberdar edilme hakkı,¹²⁷ iddia ve savunmanın ileri sürülmesi hakkı, iddia ve savunmanın dikkate alınması ve değerlendirilmesi hakkı, tarafların eşitliği ilkesi olmak üzere doktrinde dört başlık altında toplanabilmektedir.¹²⁸

¹²⁶ Güvenalp, s. 9-10.

¹²⁷ Çalışmamızda tahkim yargılaması bakımından iddia ve savunma hakkının kapsamında yer alan ilk hakkı, aşağıda detaylıca açıklayacağımız üzere içeriğini tam olarak yansıttığını düşündüğümüz, “tahkim yargılamasına ilişkin işlemlerden haberdar edilme hakkı” olarak ifade ettik. Bununla birlikte, doktrinde bu hakkı “hakemin tayininden ve hakemlik prosedüründen usulü dairesinde haberdar edilme hakkı” olarak adlandıran yazarlar da vardır. Bkz. Güvenalp, s. 32-33.

¹²⁸ Bu standartlar hakkında bilgi için bkz. Nomer, E.: Devletler Hususi Hukuku, 21. Baskı, İstanbul 2015, s. 561; Dayınlı, K.: Milli-Milletlerarası Kamu Düzeni ve Tahkime Etkileri, Ankara 1994, s. 92; Kalpsüz, T.: Türkiye’de Milletlerarası Tahkim, 2. Bası, Ankara 2010, s. 237-238; Hacıbekiroğlu, s. 49; Özcan, s. 59. Esas itibarıyla bu haklar hukuki dinlenilme hakkının unsurlarıdır. Bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 4. “Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi”.

1. Tahkim Yargılamasına İlişkin İşlemlerden Haberdar Edilme Hakkı

Tarafların iddia ve savunması ile delillerini ileri sürebilmeleri için öncelikle aralarındaki ticari uyuşmazlığın çözümü için milletlerarası tahkime başvurulduğundan, hakem veya hakem kurulunun seçiminden, tahkim yargılaması ile ilgili diğer işlemlerden (*arbitral proceedings*) haberdar edilmesi gerekir.¹²⁹ Tarafların tahkim yargılaması süresince sahip olduğu bu hak,¹³⁰ birbirlerinin iddia ve savunmasından,¹³¹ bunları destekleyen delillerinden,¹³² açıklamalarından, hukuki sebeplerden, duruşmalardan, kısacası, yargılamaya konu olup nihai hakem kararını etkileyebilecek her türlü konudan¹³³ tam ve net olarak haberdar olmayı kapsar.¹³⁴ Zira, tarafların kusuru bulunmaksızın haberdar olmadığı bir işlemten doğan sonuçlardan

¹²⁹ Türk Dil Kurumu sözlüğünde detaylıca ifade edildiği üzere, işlem, “bir işi sonuçlandırmak için yapılan iş veya uygulamaların hepsi, muamele, muamelat” anlamına gelir. <https://sozluk.gov.tr> (E. T.: 09.02.2022). Milletlerarası ticari tahkim yargılamasına ilişkin işlemler hakkında detaylı bilgi için bkz. “Giriş”.

¹³⁰ Tarafların sahip olduğu bu hak, hakem veya hakem kurulu için bir yükümlülük olup, “tahkim yargılaması ile ilgili olarak bilgi sahibi olunma hakkı” olarak da ifade edilebilir. Öyle ki, doktrinde bu hakka “dosyaya giriş hakkı” denildiğine de rastlanmaktadır. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 9.

¹³¹ Tarafların birbirlerinin iddia ve savunmasından gereği gibi haberdar edildiğinin kabul edilebilmesi için, özellikle yargılama konusunun, iddia ve savunmasını destekleyen vakıaların, ispat yükünün hangi tarafın üzerinde olduğunun ve talep sonucunun tespit edilerek açık ve net olarak ortaya konulmuş olması gerekir. Özekes, s. 91-92.

¹³² Tarafların birbirlerinin iddia ve savunmasını destekleyen delillerinden haberdar edilmesi, hakem veya hakem kurulu tarafından elde edilen delilleri de kapsar. Moses, M. L.: *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*, 2. Edition, Cambridge University Press 2012, s. 186; Lew / Mistelis / Kröll, s. 713, para. 26-88; Gaillard / Savage, s. 705, para. 1294. Bu konuya çalışmamızın birinci bölümünün ikinci kısmında yer alan “D. Görüş Bildirme” başlığı altında detaylıca değinilecektir.

¹³³ Tahkim dosyasında yer alan her türlü bilgi ve belgenin taraflarda da bulunması, milletlerarası ticari tahkimin temel prensiplerinden biridir. Güvenalp, s. 37. Bu bakımından, taraflar bilgilendirme hakkı kapsamında dosyadan örnek alabilme imkânına da sahip olmalıdır. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 11. Yargıtay, taraflardan birinin, diğer tarafın karara esas alınan delillerini görmesine, izninin bulunmadığı gerekçesiyle imkân tanınmamasını kamu düzenine aykırı bulmuştur. Yargıtay 11. HD, T. 10.02.2021, E. 2019/2417, K. 2021/1051 (KİBB, E. T. 22.05.2022).

¹³⁴ Akıncı, Z.: *Arbitration Law of Turkey: Practice and Procedure*, New York 2011, s. 185; Özekes, s. 87; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 120; Demir Gökyayla (Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni), s. 203; Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 9. Örneğin, hakemlerden birinin değişmesi halinde, yeni hakemin reddi gerekebileceğinden, tarafların bu durumdan haberdar edilmesi gerekir. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 91, 144. Ayrıca bkz. Köln İstinaf Mahkemesi’nin 10.06.1976 tarihli kararı, IV YBCA 1979, s. 258-260.

¹³⁶ Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler), s. 236. Bu doğrultuda doktrinde ileri sürülen, hakem kararına esas alınmayan herhangi bir bilgi, belge veya işlemten tarafların haberdar edilmemesinin iddia ve savunma hakkını ihlal etmeyeceği yönündeki görüşe biz de iştirak ediyoruz. Bkz. Güvenalp, s. 36.

¹³⁸ Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 10. Tebligatın gerekliliği konusunda bkz. AİHM’in 09.11.2000 tarihli *Göç v. Turkey* kararı (Başvuru No: 36950/97): [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22GÖÇ%20v.%20TURKEY%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60597%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22GÖÇ%20v.%20TURKEY%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60597%22]}) (E. T.: 21.05.2022).

a. Tebligat

Tebligat, en genel tanımıyla, bir bilginin ilgili kimseye ulaştırılmasını ifade eder.¹³⁹ Tahkimde de devlet yargısında olduğu gibi, tebligatın usulüne uygun olarak yapılması gerekir.¹⁴⁰ Nitekim, New York Sözleşmesi'nde taraflara yapılan tebligatın usulüne uygun olması gerektiği hüküm altına alınmış ancak usulüne uygun (*proper notice*) tebligat kavramından ne anlaşılması gerektiğine yer verilmemiştir.¹⁴¹ Hatta, usulüne uygun tebligat kavramı, milletlerarası ticari tahkime ilişkin milli ve milletlerarası düzenlemeler ile tahkim kurallarının birçoğunda ifade dahi edilmemiştir.¹⁴² Ancak, tahkimde, devlet yargısından farklı olarak, tarafların

¹³⁹ Topaloğlu, B. / Karaman, H.: Arapça-Türkçe Yeni Kamus, İstanbul 1980, s. 27; Yılmaz, E.: Hukuk Sözlüğü (Öğrenciler İçin), 7. Baskı, Ankara 2017, s. 753; Köksal, M.: Tebligat Hukuku, İstanbul 2018, s. 1. Tebligat konusunda sıklıkla kullanılan kavramları şu şekilde özetlemek mümkündür: tefhim bir bilginin ilgili kimsenin yüzüne karşı bildirilmesi, tebliğ bir bilginin ilgili kimseye yazılı olarak bildirilmesi, tebellüğ ilgili kimsenin kendisine bildirilen bilgiyi alma işlemidir. Türkmen, A.: Özel Hukuk Muhakeme Usulü, Ankara 2015, s. 106. Tebligat ise, bu bildirimlerin ilgili kişi tarafından alındığının resmi şekilde belgelendirilmesini sağlayan bir usul işlemidir. Ruhi (Milletlerarası Usul Hukukunda Tebligat), s. 3. Ayrıca bkz. Erdönmez (Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler), s. 487. Bununla birlikte, doktrinde, tebligat kavramı yazılı bildirim anlamında da kullanılmaktadır. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 9. Tahkimde taraflara tefhim yolu ile de bilgilendirme yapılabilir. Tefhimin de usulüne uygun olarak yapılması gerektiği konusunda şüphe yoktur. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 9-11.

¹⁴⁰ Toker, A. G.: *Milletlerarası Tahkim Yargılamasında Tebligat*, Tahkim Okulu Paneller Serisi C. 2: Tahkim Yargılaması Birinci Bölüm, (Ed.) Erkan, M. / Yasan Tepetaş, C., İstanbul 2021, s. 173-191. Nitekim, Yargıtay da kararlarında, adil yargılanma ve hukuki dinlenilme hakkına riayet edilmesi bakımından, tüm yargılamalarda tebligatın usulüne uygun olarak yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. Yargıtay HGK, T. 28.12.2018, E. 2017/1721, K. 2018/345 (KİBB, E. T. 21.05.2022). Ayrıca bkz. Yargıtay 11. HD, T. 21.06.2016, E. 2015/7538, K. 2016/6882 (KİBB, E. T. 21.05.2022). Öyle ki, usulüne uygun tebligat yapılmamasını, ağır bir usul ihlali olarak görmektedir. Yargıtay 15. HD, T. 12.12.2019, E. 2019/2825, K. 2019/5138 (KİBB, E. T. 22.05.2022).

¹⁴¹ Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkim Hukuku), s. 113.

¹⁴² Örneğin, usulüne uygun tebligat kavramı Fransız Medeni Usul Kanunu, İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu, Amerikan (Federal) Tahkim Kanunu, Amerikan Tahkim Kurumu Kuralları, İngiliz Tahkim Kanunu, ICC Tahkim Kuralları, UNCITRAL Tahkim Kuralları, DIAC Tahkim Kuralları ile LCIA Tahkim Kuralları'nda hiç yer almazken, Alman Medeni Usul Kanunu m. 1059(2)(1)(b) ile MÖHUK m. 62(1)(d) hükümlerinde tarafların usulüne uygun olarak haberdar edilmemiş olması açıkça bir tenfiz engeli olarak kabul edilmiştir. Anılan düzenlemelerin konuya ilişkin hükümleri için bkz. İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu m. 190(2)(d): https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1988/1776_1776_1776/20200401/fr/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1988-1776_1776_1776-20200401-fr-pdf-a.pdf (E. T.: 03.10.2021); Fransız Medeni Usul Kanunu m. 1520 ve 1525: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000023427702, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA00002343017

kendilerine yapılacak tebligatın usulüne uygun sayılması için aranacak kriterler konusunda aralarında anlaşılabilir.¹⁴³ Bu nedenle, tahkim yargılamasında tebligatın usulüne uygun yapıp yapılmadığının her somut olaya özgü olarak ayrıca değerlendirmesi gerekir.¹⁴⁴ Bununla birlikte, doktrinden ve yargı kararlarından hareketle şekli, dili ve muhatabı bakımından tahkimde usulüne uygun tebligatın nasıl olması gerektiğine ilişkin genel bir değerlendirme yapmak mümkündür.

a.a. Tebligatın Şekli

Tarafların aralarındaki ticari uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözülmesini istemeleri, doğrudan devlet yargısı kurallarına ve formalitelerine tabi olmak istemedikleri anlamına gelir.¹⁴⁵ Bu bakış açısıyla, doktrinde ve yargı kararlarında, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında tebligatın resmi şekilde yapılmasının zorunlu olmadığı kabul edilmektedir.¹⁴⁶

4/#LEGISCTA000023430197 (E. T.: 03.10.2021); İngiliz Tahkim Kanunu m. 33: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/33> (E. T.: 03.10.2021); Amerikan (Federal) Tahkim Kanunu m. 10(a): <https://sccinstitute.com/media/37104/the-federal-arbitration-act-usa.pdf> (E. T.: 03.10.2021); Amerikan Tahkim Kurumu Kuralları m. R-32(a): Eskiörük / Altay, s. 418; UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 17(1): <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-UNCITRAL-Arbitration-Rules.pdf> (E. T.: 03.10.2021); ICC Tahkim Kuralları m. 22(4): <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf> (E. T.: 03.10.2021); LCIA Tahkim Kuralları m. 14(4): Eskiörük / Altay, s. 377-378; DIAC Kuralları m. 17(2): <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/05/1994-DIAC-Arbitration-Rules.pdf> (E. T.: 03.10.2021); Alman Medeni Usul Kanunu m. 1059(2)(1)(b) için bkz. <https://dejure.org/gesetze/ZPO/1059.html> (E. T.: 29.08.2021).

¹⁴³ Bu sayede milletlerarası ticari tahkimde tebligatlar çok kısa süre içerisinde yapılabilir. Toker, s. 173.

¹⁴⁴ Güvenalp, s. 37-39; Özcan, s. 89; Toker, s. 178.

¹⁴⁵ Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 91-92; Meksika Yüksek Mahkemesi'nin 24.02.1977 tarihli kararı, IV YBCA 1979, s. 301; Yargıtay 11. HD, T. 19.11.2001, E. 2001/6144, K. 2001/9045 (Ekşi, N.: Milletlerarası Nitelikli Davalara İlişkin Mahkeme Kararları, İstanbul 2007, s. 488-489).

¹⁴⁶ Van den Berg (The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation), s. 303; Akıncı (Arbitration Law of Turkey: Practice and Procedure), s. 185; Şit, s. 209; Şanlı, C. / Esen, E. / Ataman Fıganmeşe, E.: Milletlerarası Özel Hukuk, 6. Baskı, İstanbul 2018, s. 725-

Ancak, kurumsal tahkimde, tahkim yargılamasının nezdinde yürütüldüğü kurumsal tahkim merkezinin tahkim kuralları uygulanacağından, tebligatın bu kurallara uygun olarak yapılmasına dikkat edilmelidir.¹⁴⁷ *Ad hoc* tahkimde ise, tebligatın nasıl yapılacağına dair taraflar aralarında anlaşmışsa, bu anlaşmaya uygun olarak; taraflar aralarında anlaşmamışlarsa, hakem veya hakem kurulunun belirleyeceği şekilde yapılması gerekir. Bunun yanında, tebligatın ispata elverişli vasıtalarla yapılması, tebligatın yapılmadığına yönelik itirazlar ile karşılaşılmaması bakımından önem arz etmektedir.¹⁴⁸

726; Şanlı, C.: Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, 3. Bası, İstanbul 2005, s. 439-440; Şanlı, C. / Esen, E.: *Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*, Arbitration in Turkey, (Ed.) Yeşilırmak, A. / Esin, İ. G., Kluwer Law International 2015, s. 232; Mercangöz, E.: *Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizinde Savunma Haklarına Uyuma Şartı*, Prof. Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan, GSÜHFD 2002, S. 1, s. 829-830; Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 189.

¹⁴⁷ Toker, s. 180. Bunun nedeni, tarafların kurumsal tahkime başvurarak, başvurdıkları kurumsal tahkim merkezinin tahkim kurallarının uygulanması konusunda anlaşmış olmalarıdır. Şanlı (Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları), s. 440. Birçok kurumsal tahkim merkezinin tahkim kurallarında tebligatın ne şekilde yapılması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Örneğin, ICC Tahkim Kuralları'nın 3. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, tebligat elden ya da kurye servisi, taahhütlü posta veya e-posta yolu ile ancak bunlarla sınırlı olamamak üzere yapılabilir. Eskiyyörük / Altay, s. 294. Benzer şekilde, ISTAC Tahkim Kuralları'nın 5. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, tebligat elden ya da kurye servisi, taahhütlü posta, faks veya e-posta yolu ile ancak bunlarla sınırlı olamamak üzere yapılabilir. Eskiyyörük / Altay, s. 105. ISTAC Tahkim Kuralları'nda, ICC Tahkim Kuralları'ndan farklı olarak, faks yolu ile de tebligat yapılabileceği ayrıca ifade edilmiştir. Bunun yanında, tahkim yargılamasının usulüne uygulanacak milli hukuk kurallarında da tebligatın ne şekilde yapılması gerektiğinin hüküm altına alındığı görülmektedir. MTK'nın 14(C) maddesi de buna örnektir. Ayrıca bkz. Akıncı, Z.: *Yeni Milletlerarası Tahkim Kanunu ve Görev Belgesi*, Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp'e Armağan C. I, İstanbul 2003, s. 970.

¹⁴⁸ Şanlı (Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları), s. 440. Nitekim, tebligat konusunda taraflar arasında bir uyuşmazlık ortaya çıktığında, kendisine tebligat yapılmadığını ileri süren tarafın bu iddiasını ispat etmesi beklenemez. Toker, 180.

a.b. Tebligatın Dili

Tebliğatın dili bakımından usulüne uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığı değerlendirilirken, doktrinde, tarafların tahkim dili konusunda anlaşış anlaşmadığına göre ikili bir ayrıma gidilmektedir.¹⁴⁹

Tahkim dili konusunda taraflar anlaşmışlarsa ve tebligat bu dilde yapılmışsa, taraflar arasındaki anlaşmaya uygun bir şekilde yapılmış olduğundan, usulüne uygundur.¹⁵⁰ Tebligat tarafların anlaştığı dilden farklı bir dilde yapılmış olsa bile, bu dil taraflardan biri tarafından anlaşılamiyor olmadıkça, iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği kabul edilemez. Başka bir ifade ile tarafların anlaşmasının dışında ancak anlayabileceği bir dilde yapılan tebligat da geçerlidir.¹⁵¹

Ancak, tahkim dili konusunda taraflar anlaşmamışlarsa,¹⁵² taraflardan biri tarafından anlaşılamiyan bir dilde yapılan tebligatın usulüne uygun olup olmadığı doktrinde tartışmalıdır.¹⁵³ Şöyle ki, bir görüş tarafın anlayamayacağı bir dildeki tebligatın iddia ve savunma hakkını ihlal etmediğini,¹⁵⁴ diğer bir görüş ise ihlal ettiğini

¹⁴⁹ Güvenalp, s. 43; Toker, s. 187-188.

¹⁵⁰ Scherer, s. 295. Ayrıca bkz. Amerika Federal Bölge Mahkemesi'nin 06.08.2013 tarihli kararı (<http://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nysdce/1:2010cv06147/366751/128>, E. T.: 11.03.2022); Japonya Yokohama Bölge Mahkemesi'nin 25.08.1999 tarihli kararı, XXVII YBCA 2002, s. 515-518; Yargıtay 19. HD, T. 17.12.1998, E. 1998/6099, K. 1998/7735 (Ekşi (Milletlerarası Nitelikli Davalara İlişkin Mahkeme Kararları), s. 464-465).

¹⁵¹ Scherer, s. 290; Haas, U.: *Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, New York June 10, 1958*, in *Practitioner's Handbook on International Arbitration*, (Ed.) Weigand, F. B., C. H. Beck 2002, Bölüm 3, Madde 5, para. 32; Gül (New York Sözleşmesi Bağlamında Usuli Tenfiz Engelleri), s. 44; Toker, s. 187.

¹⁵² Bu halde, tahkim dili tahkim kurumu ya da hakem veya hakem kurulu tarafından belirlenir.

¹⁵³ Güvenalp, s. 43.

¹⁵⁴ Born, G. B.: *International Commercial Arbitration*, Kluwer Law International 2014, s. 3515; Scherer, s. 295. Birçok devlet mahkemesi de bu kanaattedir. Örnek olarak bkz. Avusturya Yüksek Mahkemesi'nin 23.10.2007 tarihli kararı, XXXIII YBCA 2008, s. 354-359; Yargıtay 19. HD, T.

ileri sürmektedir.¹⁵⁵ İhlal ettiğini savunan görüşe göre, tebligatın yapıldığı dili bu tebligatın yöneltildiği kişi anlayabilmelidir.¹⁵⁶ Bu nedenle, tarafların lisanında, esas sözleşmenin veya tahkim sözleşmesinin ya da bunlarla ilgili müzakerelerin dilinde yapılmayan tebligat geçersiz sayılmalıdır.¹⁵⁷

Kanaatimizce, tahkimin esnekliği prensibi göz önünde bulundurularak, tebligatın dili bakımından usulüne uygun yapıldığının kabul edilebilmesi için aranan kriter tebligatın yöneltildiği kişilerin tebligatı anlayabilmesi olmalıdır. Nitekim, tarafların kendilerine yapılan tebligatın içeriğini anlayamadan iddia ve savunma hakkını kullanabilmesi beklenemez. Bu noktada tahkim dilinin karine olarak tarafların anlayabildiği bir dil olduğu kabul edilmeli, ancak, tarafların anlayabildiği diller, tarafların lisanı, esas sözleşmenin veya tahkim sözleşmesinin ya da bunlarla ilgili müzakerelerin dili ile sınırlanmayarak her somut olaya özgü olarak ayrıca değerlendirilmelidir.

a.c. Tebligatın Muhatabı

Bir tebligatın sonuçları doğru kişiye yapılması ile doğar.¹⁵⁸ Bu önemine binaen, tebligatın muhatabı yani yöneltilmesi gereken kişi hakkında tahkim kurallarında ve

17.12.1998, E. 1998/6099, K. 1998/7735 (Ekşi (Milletlerarası Nitelikli Davalara İlişkin Mahkeme Kararları), s. 464-465).

¹⁵⁵ Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 91.

¹⁵⁶ MTK m. 10(C)'nin uygulaması da bu yöndedir. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 189.

¹⁵⁷ Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 91. Bu konuda tahkim yerinin taraflar ile olan bağlantısı yeterli görülmemektedir. Gül (New York Sözleşmesi Bağlamında Usuli Tenfiz Engelleri), s. 45-46.

¹⁵⁸ Özcan, s. 93.

tahkim kanunlarında hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlere göre, tarafın veya varsa vekilinin bildirilen en son adresine yapılan tebligat geçerlidir.¹⁵⁹ Bununla birlikte, tebligatın yöneltileceği kişinin taraflarca kararlaştırılması da mümkündür.¹⁶⁰

Tebliğatın yönlendirildiği kişi yerine yetkili bir temsilcisine veya aynı adresteki başka bir kişiye yapılması durumunda da usule uygun olduğuna yönelik düzenlemeler¹⁶¹ ve mahkeme kararları¹⁶² bulunmaktadır.¹⁶³

Kanaatimizce, milletlerarası ticari tahkimde tebligat kime yapılmış olursa olsun, tebligatın yöneltildiği kişi bu tebligattan haberdar olmuş ise, tebligatın usulüne uygun olarak yapıldığının kabul edilebilmesi mümkündür.¹⁶⁴

¹⁵⁹ ISTAC Tahkim Kuralları m. 5(1) ve ICC Tahkim Kuralları m. 3(2) bu hükümlere örnektir. ICC Tahkim Kuralları m. 3(2) için bkz. <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf> (E. T.: 20.12.2021). Türkçe çevirisi için bkz. Eskiörük / Altay, s. 294. ISTAC Tahkim Kuralları m. 5(1) için bkz. Eskiörük / Altay, s. 105.

¹⁶⁰ Güvenalp, s. 50.

¹⁶¹ Milletlerarası ticari tahkimde tebligata ilişkin MTK'nın 14(C) maddesi bu yöndedir. Benzer bir hüküm Rus Tahkim Kanunu'nda da yer almaktadır. Güvenalp, s. 51.

¹⁶² Tebligatın yönlendirildiği kişi yerine yetkili bir temsilcisine yapılması durumunda da usule uygun olduğuna yönelik örnek mahkeme kararı için bkz. Rusya Yüksek Tahkim Mahkemesi'nin 22.02.2005 tarihli kararı, XXXIII YBCA 2008, s. 666-672. Ayrıca bkz. Toker, s. 186-187. Tebligatın yönlendirildiği kişi yerine aynı adresteki başka bir kişiye yapılması durumunda da usule uygun olduğuna yönelik örnek mahkeme kararları için bkz. Rusya Yüksek Tahkim Mahkemesi'nin 12.02.2007 tarihli kararı, XXXIII YBCA 2008, s. 695-697. Tebligatın yönlendirildiği kişinin adresinde bulunmaması halinde, öncelikle, diğer adreslerinin araştırılması gerektiğine yönelik mahkeme kararı için Alman İstinaf Mahkemesi'nin 16.03.2000 tarihli kararı, XXVII YBCA 2002, s. 445-450. Yargıtay 11. HD, T. 27.04.2011, E. 2020/5054, K. 2021/4112 (KİBB, E. T. 21.05.2022).

¹⁶³ Güvenalp, s. 50. Temsilciye yapılan tebligatın geçerli sayılabilmesi için, temsilcinin temsil ilişkisinin tabi olduğu hukuka göre tebligat konusunda yetkili olması gerektiği ifade edilmektedir. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 93.

¹⁶⁴ Scherer de, daha geniş bir yorum ile tebligatın yöneltildiği kişinin bu tebligattan haberdar olmasının beklenilmesinin makul olmasını, bu tebligatın geçerliliği için yeterli görmektedir. Scherer, s. 298. Aynı yönde bkz. Toker, s. 186.

b. Süre

Tarafların tahkim yargılamasına ilişkin işlemlerden usulüne uygun olarak haberdar edildiğinin kabul edilebilmesi için, taraflara tebligatın zamanında yapılması ve yeterli sürenin tanınması da gerekir.¹⁶⁵

Taraflar kendilerine verilen süreler hakkında anlaşmamışlarsa, iptal veya tenfiz davasının görüldüğü mahkeme tarafından bu sürelerin yeterli olup olmadığı değerlendirilir.¹⁶⁶ Mahkeme bu değerlendirmeyi yaparken, somut olayı göz önünde bulundurarak,¹⁶⁷ bu sürelerin tarafların iddia ve savunma hakkını kullanmalarını engelleyecek derecede kısa olup olmadığına bakar.¹⁶⁸ İddia ve savunma hakkının kullanılmasını zorlaştırması taraflara verilen sürenin yetersiz olduğu anlamına gelmez.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Şanlı (Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları), s. 370; Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 89; Born, s. 3511; Akıncı (Arbitration Law of Turkey: Practice and Procedure), s. 185-186; Scherer, s. 296; Bayata Canyaş, A.: *Enforcement of Foreign Arbitral Awards in Turkey*, 3 ASA Bulletin 2013, s. 545. Bu bakımdan, tebligat usul ekonomisi ilkesi ile de yakından ilgilidir. Yargılamanın hızlı bir şekilde ilerleyebilmesi için tebligatların gecikmeksizin yapılması önem taşımaktadır. Ruhi (Milletlerarası Usul Hukukunda Tebligat), s. 15-16.

¹⁶⁶ Güvenalp, s. 46.

¹⁶⁷ Mahkemeler somut olayda taraflara daha çok süre tanınmasını gerekli kılan nadir durumları da göz önünde bulundurmaktadır. Örneğin, deprem gibi bir doğal afetin gerçekleşmesi veya adli tatil süresi dikkate alınarak taraflara daha uzun süre verilebileceğine ilişkin mahkeme kararları mevcuttur. Örnek olarak bkz. İtalya Temyiz Mahkemesi’nin 03.04.1987 tarihli kararı, XVII YBCA 1992, s. 529-533. Bununla birlikte, tahkim yargılamasının usulüne uygulanan birçok tahkim kuralında, tarafların bulunduğu ülkelerdeki iş günü olmayan günlerin, resmi tatil günleri ile adli tatillerin de sürelerin hesabına dahil olduğu düzenlenmektedir. Örneğin, ISTAC Tahkim Kuralları m. 6(2) ve ICC Tahkim Kuralları m. 3(2) bu yöndedir. Ayrıca bkz. Toker, 185.

¹⁶⁸ Şanlı (Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları), s. 370-371. Örneğin, İtalyan İstinaf Mahkemesi bir davada hakem seçimi için 7 gün, savunma yapılması için 14 günlük süreyi yeterli bulurken (İtalyan İstinaf Mahkemesi’nin 20.02.1975 tarihli kararı, IV YBCA 1979, s. 275-276), başka bir davada, İtalyan Yüksek Mahkemesi hakem seçimi için 12, savunma yapılması için 21 günlük süreyi yeterli bulmuştur. İtalyan Yüksek Mahkemesi’nin 20.01.1977 tarihli kararı, IV YBCA 1979, s. 279. Kararlar için ayrıca bkz. Akıncı, Z.: Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi, Ankara 1994, s. 123, dn. 421; Güvenalp, s. 46-47.

¹⁶⁹ Scherer, s. 296; Erdem, s. 654.

Önemle vurgulamak gerekir ki, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında taraflara verilen sürelerin yeterli olup olmadığının tespitinde devlet yargısındaki süreler dikkate alınmaz.¹⁷⁰ Daha net bir ifadeyle, bu sürelerin iddia ve savunma hakkının kullanılabilmesi bakımından elverişli olduğunun kabulü için tahkim yeri veya tenfiz devletinin usul hukukunda öngörülen süreler ile uyuşması gerekmez.¹⁷¹ Nitekim, tahkimin devlet yargısına tercih edilmesinde rol oynayan en önemli etken daha kısa sürede sonuçlanması olduğundan, tahkim yargılamasında taraflara devlet yargısına kıyasla daha kısa süre verilebilmektedir.¹⁷² Öyle ki, tahkim yargılaması sürecinin nispeten hızlı yürütüldüğü seri tahkimde (*fast track arbitration*) süreler, normal bir tahkim yargılamasına ve dolayısıyla devlet yargısına göre daha da kısa olabilir.¹⁷³ Ancak, şüphesiz, seri tahkimde de taraflara yeterli sürenin verilmesi gerekmektedir.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Kröll, S.: *Recognition and Enforcement of Awards-Foreign Awards*, Arbitration in Germany: The Model Law in Practice, (Ed.) Böckstiegel, K. H. / Kröll, S. M. / Nacimiento, P., 2. Edition, Kluwer Law International 2015, s. 469; Şanlı (Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları), s. 370-371; Scherer, s. 296.

¹⁷¹ Güvenalp, s. 46. Bu görüşü destekleyen, İtalyan İstinaf Mahkemesi bir kararında somut olaya konu tahkim yargılamasında taraflara verilen sürenin iddia ve savunma hakkının kullanılabilmesi için yeterli olduğuna, İtalyan hukukunda öngörülen sürelerin uygulanmış olmasına gerek olmadığına hükmetmiştir. İtalyan İstinaf Mahkemesi'nin 03.06.1988 tarihli kararı, XV YBCA 1990, s. 498-500.

¹⁷² Doğan, V.: *Milletlerarası Ticaret Hukuku*, Ankara 2020, s. 1244.

¹⁷³ Seri tahkim, en genel tanımıyla, hızlandırılmış tahkim (*expedited arbitration*) yargılamasıdır. Welser, I. / Klausegger, C.: *Fast Track Arbitration: Just fast or something different?*, (Ed.) Zeiler, G. / Welser, I. / Power, J. / Pitkowitz, N. / Petsche, A. / Kremslehner, F. / Klein, P. / Klausegger, C., *Austrian Arbitration Yearbook* 2009, s. 259. Tahkim yargılamasının daha hızlı yürütüldüğü, ISTAC Tahkim Kuralları'nda yer alan seri tahkime ilişkin kurallardan da açıkça anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Yasan, C.: *İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC) Tahkim Kuralları Uyarınca Seri Tahkim Yargılaması (Fast Track Arbitration)*, Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu, (Ed.) Tiryakioğlu, B. / Aygün, M. / Önal, A. / Altıparmak, K. / Kaya, C., Ankara 2016, s. 355-373.

¹⁷⁴ Müller, E.: *Fast Track Arbitration: Meeting the Demands of the Next Millenium*, *Journal of International Arbitration* 1998, C. 15, S. 3, s. 6; Welser / Klausegger, s. 267-269. Uyuşmazlığın seri tahkim yoluyla çözülmesi, tarafların usuli haklarını kullanmasını elverişsiz hale getirecek kadar kısa süre verilmesini meşru kılmaz. Magnusson, A.: *Fast Track Arbitration - The SCC Experience*: https://sccinstitute.com/media/56055/fast_track_arbitration.pdf (E. T.: 20.09.2021).

Sonuç olarak, iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğinin kabulü için, bu hakkın kullanılabilmesi verilen sürenin yetersizliği nedeniyle imkânsızlaşmış olmalı ve bu durum iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğini ileri süren tarafça ispatlanmalıdır.¹⁷⁵ Bunun yanında, kanaatimizce, söz konusu tarafın tahkim yargılaması sırasında kendisine verilen sürenin yetersiz olduğunu ileri sürerek ek süre talep etmiş ancak bu talebinin reddedilmiş olması da gereklidir.¹⁷⁶

2. İddia ve Savunmanın İleri Sürülmesi Hakkı¹⁷⁷

İddia ve savunma hakkının temelini oluşturan iddia ve savunmanın ileri sürülmesi hakkı,¹⁷⁸ en genel tanımıyla, tarafların tahkim yargılamasında iddiasını ve bunu destekleyen delillerini ileri sürebilme ve diğer tarafın iddiasına ve delillerine karşı savunma yapabilme, hakem kararını etkileyebilecek tüm konular hakkında cevap verebilme ve görüş bildirebilme imkânına sahip olmasını ifade eder;¹⁷⁹ hakem veya hakem kurulu tarafından tahkim yargılamasına ilişkin işlemlerden haberdar edilme hakkının gereğinin yerine getirilmesi yani taraflara usulüne uygun olarak tebligat

¹⁷⁵ Jana, A. / Armer, A. / Kranenberg, J. K.: *Article V(1)(b), Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: A Global Commentary on the New York Convention*, (Ed.) Kronke, H. / Nacimiento, P. / Otto, D. / Port, N. C., Kluwer Law International 2010, s. 245; Scherer, s. 296. Konuya ilişkin örnek bir mahkeme kararı için bkz. Amerika Federal Bölge Mahkemesi'nin 04.12.2001 tarihli kararı, XXVII YBCA 2002, s. 814-838.

¹⁷⁶ Nitekim, Alman İstinaf Mahkemesi bir kararında tahkim yargılamasında taraflardan birine ek dilekçe sunma imkânı tanındığını göz önünde bulundurarak, verilen sürenin iddia ve savunma hakkını ihlal edecek derece kısa olmadığına hükmetmiştir. Alman İstinaf Mahkemesi'nin 23.04.2004 tarihli kararı, XXX YBCA 2005, s. 557-562.

¹⁷⁷ Bu konuya aşağıda yer alan, çalışmamızın birinci bölümünün "II. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının Kullanılması" başlığı altında detaylıca değinilecektir.

¹⁷⁸ Doktrinde iddia ve savunmayı ileri sürebilme hakkı yerine "iddia ve savunma vasıtalarını ikame etme hakkı", "iddia ve savunmada bulunma hakkı" ifadelerinin de kullanıldığına rastlanmaktadır. Aslan, s. 44, 46.

¹⁷⁹ Özekes, s. 107-108, 121; Scherer, s. 306.

yapılması suretiyle iddiasını, savunmasını, delillerini, cevaplarını ve görüşlerini ileri sürebilmesi için yeterli süre verilmesi ile kullanılabilir hale gelir.¹⁸⁰

3. İddia ve Savunmanın Dikkate Alınması ve Değerlendirilmesi Hakkı

İddia ve savunma hakkının kapsamında yer alan üçüncü hak ise, iddia ve savunmanın dikkate alınması ve değerlendirilmesi hakkıdır.¹⁸¹ Tarafların iddia ve savunmasını ileri sürebilme hakkı iddiasının, savunmasının, delillerinin, cevaplarının ve görüşlerinin hakem veya hakem kurulu tarafından dikkate alınarak değerlendirilmesi ile etkili hale gelir.¹⁸² Taraflar böylelikle hakem kararı üzerinde söz sahibi olur.¹⁸³ Bu nedenle, doktrinde ve yargı kararlarında, hakem kararının tarafların iddia ve savunması dikkate alınmadan ve değerlendirilmeden verilmiş olmasının, tenfizine engel teşkil edebildiği kabul edilmektedir.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Böckstiegel, K. H. / Kröll, S. M. / Nacimiento, P.: Arbitration in Germany: The Model Law in Practice, 2. Edition, Kluwer Law International 2015, s. 31; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 117; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 120.

¹⁸¹ Güvenalp, s. 90. İddia ve savunmanın dikkate alınması ve değerlendirilmesi hakkı, esas itibarıyla, hukuki dinlenilme hakkının üç unsurundan biridir. Hukuki dinlenilme hakkının diğer unsurları için bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 4. “Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi”. Ayrıca bkz. Aslan, 26-28.

¹⁸² Aksi takdirde, iddia ve savunma hakkının kullanılmasının bir anlamı kalmaz. Bu bakımdan, tarafların iddia ve savunmasının dikkate alınması ve değerlendirilmesi, iddia ve savunmasını ileri sürebilme hakkını gereği gibi kullanabilmesi için zorunludur. Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 784; Demir Gökyayla (Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni), s. 205. Özekes, iddia ve savunmanın ileri sürülebilmesi ile dikkate alınması ve değerlendirilmesi arasındaki bağlantıyı “*sadece tarafların dinlenmesinin ama söylediklerinin dikkate alınmamasının, dinlenmemeleri ile eşdeğer*” olduğunu ifade ederek açıklamaktadır. Özekes, s. 153.

¹⁸³ Özekes, s. 153.

¹⁸⁴ New York Sözleşmesi’nin V(1)(b) maddesi üzerinden yapılan bu değerlendirme için bkz. Scherer, s. 305; Born, s. 3529. Konuya ilişkin örnek mahkeme kararı için bkz. Alman İstinaf Mahkemesi’nin 31.05.2007 tarihli kararı, XXXIII YBCA 2008, s. 524-533. Ne var ki, Yargıtay, tüm iddia ve savunmanın hakem veya hakem kurulu tarafından dikkate alınıp alınmadığı veya değerlendirilip değerlendirilmediği hususunun içeriği tetkik (revizyon) yasağı kapsamında kaldığı gerekçesiyle devlet mahkemelerince incelenemeyeceği görüşündedir. Yargıtay 11. HD, T. 16.10.2014, E. 2014/13400, K. 2014/15714 (KİBB, E. T.: 22.05.2022).

Bu hakkın dikkate alma ve değerlendirme olarak birbiriyle bağlantılı iki yönü vardır. Dikkate alma bu hakkın dış tarafını ve başlangıç kısmını, değerlendirme ise bu hakkın iç tarafını ve son kısmını oluşturur.¹⁸⁵ Şöyle ki, hakem veya hakem kurulunun bir hususu değerlendirebilmesi için öncelikle dikkate alması gerekir.¹⁸⁶ Tarafların ileri sürdüğü iddia ve savunmanın hakem veya hakem kurulu tarafından dikkate alıp alınmadığı, başka bir ifade ile kâle alınıp alınmadığı ya da önemsenip önemsenmediği,¹⁸⁷ tahkim yargılaması sırasında anlaşılabilir. Örneğin, hakem veya hakem kurulunun tarafların sunduğu dilekçeleri kabul etmesi, sözlerini duruşmada dinlemesi bunları dikkate aldığını gösterir.¹⁸⁸ Ancak, hakem veya hakem kurulunun bunları değerlendirilip değerlendirilmediği tahkim yargılamasının görülmeyen kısmına ilişkin olduğundan dışarıdan anlaşılamaz; ara kararlardan, duruşma tutanaklarından ve kararın gerekçesinden anlaşılabilir.¹⁸⁹

Bu noktada önemle belirtilmesi gereken husus, hakemin veya hakem kurulunun esasa ilişkin yanlış bir değerlendirme yapmasının, doğrudan, tarafların iddia ve

¹⁸⁵ Özkes, s. 155.

¹⁸⁶ Hakemin veya hakem kurulunun tarafların tüm açıklamalarını dikkate alması, hukuki dinlenilme hakkının bir gereğidir. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 15. Bununla birlikte, sadece hakem kararı üzerinde etkili olabilecek nitelikteki açıklamaların değerlendirilmesi yeterlidir. Aslan, 27.

¹⁸⁷ Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 9.

¹⁸⁸ Hakemin duruşma sırasında başka şeylerle ilgilenmesi gibi, duruşmada yapılan açıklamaları dinlemediğini gösteren davranışlarda bulunması tarafların iddia ve savunmasının dikkate alınması ve değerlendirilmesi hakkının ihlal edilmesine örnektir. Özkes, s. 160. Karlsruhe Bölge Yüksek Mahkemesi'nin tenfiz davası kapsamında vermiş olduğu bir kararında davalı, hakemlerden birinin tahkim duruşması boyunca sürekli uyuduğunu gerekçe göstererek iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğini öne sürmüştür. Davalının bahsedilen tenfiz itirazı tahkim yargılaması sırasında ileri sürülmemiş olması nedeniyle reddedilmiştir. Karar için bkz. Güvenalp, s. 90, dn. 321. Yargıtay da, tahkim yargılamasında ileri sürülmeyen hak ihlallerinin iptal veya tenfiz davasına konu edilmesini çelişkili davranış nedeniyle hakkın kötüye kullanılması olarak değerlendirmekte ve dürüstlük kuralına aykırı bulmaktadır. Yargıtay HGK, T. 09.12.2020, E. 2020/532, K. 2020/1011 (KİBB, E. T.: 22.05.2022).

¹⁸⁹ Güvenalp, s. 90, 93, 97. Hakem kararlarının gerekçeli olmasının gerekip gerekmediği konusunda yapmış olduğumuz açıklamalar için bkz. Birinci Bölüm / II. / D. "Görüş Bildirilmesi". Ayrıca bkz. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 15-20.

savunma hakkını ihlal etmediğidir.¹⁹⁰ Ancak, hakem veya hakem kurulunun açık bir hatası nedeniyle ileri sürülen iddia ve savunmayı dikkate almaması ve dolayısıyla tarafların iddia ve savunma hakkını kullanabilme imkânından yoksun kalması halinde, ihlalden bahsedilebilir.¹⁹¹

Bununla birlikte, hakem sayısının birden fazla olduğu yani hakem kurulu tarafından yürütülen tahkim yargılamalarında, tarafların iddia ve savunmasının dikkate alınması ve değerlendirilmesi hakkına tam olarak riayet edildiğinden bahsedilebilmesi için, tüm hakemlerin duruşmalara ve karar hakkında yapılan görüşmelere katılması önem arz etmektedir.¹⁹²

¹⁹⁰ Konuya ilişkin İsviçre Federal Mahkemesi'nin 10.09.2001 tarihli kararı için bkz. 20 ASA Bulletin 2002, s. 473-481. Zira, hakemin veya hakem kurulunun yanlış değerlendirme yaptığına yönelik iddia hakem kararının esasına ilişkindir ve içeriği tetkik yasağı gereğince, iptal veya tenfiz davalarında hakem kararları devlet mahkemeleri tarafından esastan incelenemez. Aksinin kabulü halinde, uyuşmazlık tekrar ele alınarak devlet mahkemesi tarafından çözümlenmiş olacak ve yapılan tahkim yargılamasının dolayısıyla hakem kararının bir anlamı kalmayacaktır. Güvenalp, s. 93. Nitekim, Yargıtay da, hakem kararlarının hukuken "isabetli olup olmadığının" tenfiz davasına konu edilemeyeceği yönünde karar vermektedir. Yargıtay 11 HD, T. 06.10.2016, E. 2016/725, K. 2016/7777 (KİBB, E. T.: 22.05.2022).

¹⁹¹ Uygulamada çok istisnai olarak karşılaşılabilecek bir durumdur. Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 122-123; Poudret / Besson, s. 478.

¹⁹² Born, s. 3526. Bu yöndeki mahkeme kararları için bkz. Avusturya Yüksek Mahkemesi'nin 26.04.2006 tarihli kararı, XXXII YBCA 2007, s. 259-263; Çin Yüksek Mahkemesi'nin 27.02.2008 tarihli kararı, XXXV YBCA 2010, s. 349. Amerika Federal Bölge Mahkemesi ise bir kararında, çoğunluk ile aynı görüşte olmayan hakemin kararın yazılması aşamasına katılmamasının tek başına tarafların iddia ve savunma hakkını ihlal etmediğine karar vermiştir. Amerika Federal Bölge Mahkemesi'nin 30.11.2004 tarihli kararı, XXX YBCA 2005, s. 990-1005. Bu doğrultuda, hakemin görevini açık veya kapalı olarak başkalarına devretmesi tarafların iddia ve savunma hakkını ihlal eder. Örneğin, hakemin veya hakem kurulunun hiçbir sorgulama yapmaksızın bilirkişinin raporuna göre karar vermesi, hakemlik görevini bilirkişiye devrettiği ve dolayısıyla tarafların iddia ve savunma hakkını ihlal ettiği anlamına gelir. Özkes, s. 162.

4. Tarafların Eşitliği İlkesi

Doktrinde “eşit işlem ilkesi”, “taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesi”, “taraflara eşit ve adil davranılması ilkesi”, “taraflara eşit imkân sağlanması ilkesi”, “tarafların eşit ve hakkâni muamele görmesi ilkesi” olarak da adlandırılan tarafların eşitliği ilkesi, yargılamanın taraflarının usuli haklar ve yükümlülükler bakımından eşit olmasını, başka bir ifadeyle, farklı muamelelere tabi tutulmamasını ifade eden temel bir adalet ilkesidir.¹⁹³ İddia ve savunma hakkının da içinde yer aldığı, adil yargılanma hakkının bünyesinde bulunan en önemli haklardan biri olan hakkaniyete uygun yargılanma hakkı,¹⁹⁴ tahkim yargılaması boyunca usule ilişkin konularda taraflar arasında eşitliğin sağlanmasını gerektirir.¹⁹⁵ Bu nedenle, tarafların eşitliği ilkesi ile iddia ve savunma hakkı ayrılmaz bir bütündür.¹⁹⁶

¹⁹³ Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 234; Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 141-142. Öyle ki, yargılamanın adil bir şekilde yürütülebilmesi için, öncelikle, taraflar arasında eşitliğin sağlanması gerekir. Özcan, s. 6-7.

¹⁹⁴ Adil yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, iddia ve savunma hakkı ve tarafların eşitliği ilkesi arasındaki bağlantı hakkında yapmış olduğumuz detaylı açıklamalar için bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 3. “Adil Yargılanma Hakkı ile İlişkisi”. Ayrıca bkz. Pekcanitez (Medeni Yargıda Adil Yargılama), s. 39-51.

¹⁹⁵ Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 115; Waincymer, s. 16-17. Taraflar arasında usule ilişkin konularda sağlanması gereken eşitlik, doktrinde ve yargı kararlarında, “silahların eşitliği” olarak adlandırılmaktadır. O’Malley, N. D.: Rules of Evidence in International Arbitration: An Annotated Guide, London 2012, s. 320-321. Silahların eşitliği konusunda AİHM’in temel kararlarından biri olan 27.10.1993 tarihli *Dombo Beheer BV v. The Netherlands* (Başvuru No: 14448/88)’da ifade ettiği üzere, silahların eşitliği, medeni usul yargılamasında, yargılamanın her bir tarafının diğer taraf karşısında eşit derecede iddiasını, savunmasını ve delillerini sunabilme imkânına sahip olmasıdır. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 168-169, 316; Pekcanitez (Medeni Yargıda Adil Yargılama), s. 47; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 126; Demir Gökyayla (Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni), s. 198. Bu bakımdan, silahların eşitliği ilkesi, “adalet terazisinin bir gereği olarak”, “iddia ve savunma dengesi” olarak da doktrinde ifade edilmektedir. Yılmaz, E.: Adalet “İnsana Yakışan Anlayış”, Ankara 2021, s. 65-70; Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 2.

¹⁹⁶ Bernardini, P.: *The Role of the International Arbitrator*, Arbitration International 2004, C. 20, S. 2, s. 116; Hacıbekiroğlu, s. 47. Öyle ki, tahkim yargılamasında tarafların eşitliği ilkesine riayet edilmemesi halinde, genellikle, iddia ve savunma hakkı da ihlal edilmiş olur. Güvenalp, s. 111. Ancak, her ne kadar birbiriyle bağlantılı olsalar da, aynı değildirler. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 127, dn. 186. Bu nedenle, tarafların iddia ve savunma hakkının ihlali her zaman taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesine riayet edilmemesinden kaynaklanmayabilir. Berger, B. / Kellerhals, F.: *International and Domestic Arbitration in Switzerland*, 2. Baskı, Bern 2010, s. 291, para. 1012, dn. 44; Arroyo, M.: *Arbitration in Switzerland: The Practitioner’s Guide*, Kluwer Law

Ayrıca, tarafların eşitliği ilkesi, hakemlerin bağımsız ve tarafsız olmasının bir sonucu olarak¹⁹⁷ uyuşmazlık hakkında maddi gerçeğe ulaşılmasına hizmet ettiğinden,¹⁹⁸ tahkim yargılamasının usulüne hangi kurallar uygulanırsa uygulansın, yargılamaya egemen olması gereken bir prensiptir.¹⁹⁹ Öyle ki, tarafların iradi olarak bu ilkeden feragat etmesi mümkün olmayıp,²⁰⁰ taraflar arasında bu ilkeye aykırı olarak yapılan anlaşmalar geçersizdir.²⁰¹ Bu doğrultuda, tahkim yargılamasının her

International 2013, s. 226. Nitekim, birçok milletlerarası tahkim kanununda ve kuralında, iddia ve savunma hakkı ile taraflara eşitliği ilkesi ayrı ayrı ifade edilerek hüküm altına alınmıştır. Bkz. DIAC Kuralları m. 17(2), AAA Tahkim Kuralları R-32(a), 2017 tarihli ICC Tahkim Kuralları m. 22(4), UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 17(1); İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında Kanun m. 182(3) ile m. 190(2)(d) ile MTK m. 8(B). İkisinin büyük ölçüde aynı içeriğe sahip olduğu yönündeki görüşler için bkz. Schneider, M. E.: *Art. 182, International Arbitration in Switzerland: An Introduction and Commentary on Articles 176-194 of the Swiss Private International Law Statute*, (Ed.) Berti, S. V., Springer 2010, para. 64; Bernhard / Franz (International and Domestic Arbitration in Switzerland), s. 291, para. 1012.

¹⁹⁷ Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 315-316; Kurkela / Turunen, s. 185; Hacıbekiroğlu, s. 48. Hakemlerin bağımsızlık ve tarafsızlık yükümlülüğünün bir davranış modeli olarak taraflar arasında eşitliğin sağlanmasında çok önemli bir rolünün olduğu açıktır. Kaplan, Y.: *Milletlerarası Tahkimde Hakemin ve Tenfizinin Reddi Sebebi Olması Açısından Bağımsızlık ve Tarafsızlık İlkesi*, MHB 2001, Y. 21, S. 1-2, s. 43; Balkar Bozkurt, S.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Hakemlerin Bağımsızlık Yükümlülüğü*, İstanbul 2016, s. 117-118. Ayrıca bkz. Özcan, s. 60-66.

¹⁹⁸ Özekes, s. 107.

¹⁹⁹ Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 168; Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 116; Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 141. Taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesi, birçok tahkim kanununda ve kuralında emredici bir kural olarak yer almaktadır. Bkz. DIAC Tahkim Kuralları m. 17(2), AAA Tahkim Kuralları R-32(a), ICC Tahkim Kuralları m. 22(4), UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 17(1), ISTAC Kuralları m. 1, LCIA Tahkim Kuralları m. 14(4), MTK m. 8(B) ve m. 15(A)(1)(g); İngiliz Tahkim Kanunu m. 33(1)(a), İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu m. 182(3) ve m. 190(2)(d), Alman Medeni Usul Kanunu m. 1042(1). Bunların yanında, bu ilke New York Sözleşmesi m. V(1)(b)’de açık bir şekilde yer almamakla birlikte, tereddütsüz olarak, bu maddenin bir parçasıdır. Scherer, s. 298; Blackaby, N. / Partasides, C. / Redfern, A. / Hunter, J. M.: *Redfern and Hunter on International Arbitration*, 6. Edition, Oxford University Press 2015, para. 11.72; Born, s. 3520. Tarafların eşitliği ilkesinin kaynakları hakkında detaylı bilgi için bkz. Özcan, s. 16-37.

²⁰⁰ Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 142; Yeğengil, s. 278. Tarafların eşitliği ilkesi yargılamanın adil olması konusunda taraflara temel bir usuli koruma sağlamaktadır. Hacıbekiroğlu, s. 46. Bu nedenle, tarafların bu ilkeden yargılama öncesinde bütünüyle feragat etmesi, milletlerarası kamu düzenine aykırı bir sonuç doğuracağından, kabul edilemez. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 235, 426; Yeşilova, B.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Nihai Karardan Önce Mahkemelerin Yardımı ve Denetimi*, İzmir 2008, s. 139, dn. 40. Ayrıca bkz. Özcan, s. 11-16. Bununla birlikte, doktrinde, usuli hakların ve tarafların eşitliği ilkesinin özüne zarar verilmeksizin kullanımının taraflarca sınırlanmasının mümkün olduğu ifade edilmektedir. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 127-129.

²⁰¹ Blackaby / Partasides / Redfern / Hunter, para. 6.12; Scherer, s. 299, dn. 406; Broches, A.: *Commentary on the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*, Kluwer Law and Taxation Publishers 1990, s. 95; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 127; Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 169, 316-317; Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 117. Örneğin, tahkim yargılamasında sadece bir tarafın hakemi reddedebileceğine, avukatla temsil edilebileceğine veya duruşmaya katılabileceğine ilişkin tarafların

aşamasında taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesine sadece hakem veya hakem kurulu tarafından değil, taraflarca da riayet edilmeli,²⁰² böylelikle, taraflardan biri diğerine kıyasla daha avantajlı konuma getirilmemelidir.²⁰³

Dolayısıyla, tarafların eşitliği ilkesinin tahkim yargılaması bakımından olumlu ve olumsuz olmak üzere iki unsuru bulunmaktadır. Olumlu unsur, taraflardan birine tanınan usuli hakkın diğer tarafa da tanınması,²⁰⁴ bunun mefhum-u muhalifinden, olumsuz unsur, taraflardan birine tanınmayan usuli hakkın diğer tarafa da tanınmaması gerektiğini ifade eder.²⁰⁵

Taraflara yapılan muamelelerin matematiksel yani sayısal olarak eşit olmasının gerekip gerekmediği konusunda doktrinde fikir ayrılığı bulunmaktadır. Matematiksel eşitliği savunan yazarlar, tahkim yargılamasında taraflara iddia ve savunmasını, delillerini, cevaplarını, görüşlerini sunabilmeleri için tanınan imkânların ve sürelerin birebir eşit olması gerektiğini ileri sürmektedir.²⁰⁶ Matematiksel eşitliğin gerekmediğini savunan yazarlar ise, kural olarak, benzer durumdaki taraflara aynı

yapmış oldukları anlaşmalar, taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesine aykırı olduğundan, hükümsüzdür. Blackaby / Partasides / Redfern / Hunter, para. 6.12; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 127; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 117.

²⁰² Güvenalp, s. 117. Öyle ki, tahkim yargılaması ile ilgili müzakerelerde, toplantılarda ve yazışmalarda hakemler arasında da eşitlik sağlanmalıdır. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 315-316.

²⁰³ Hacıbekiroğlu, s. 46; Özekes, s. 107; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 118.

²⁰⁴ Burada hakem veya hakem kurulu tarafından taraflara sağlanması gereken fırsat eşitliğidir. Daha net bir ifade ile, tarafların eşitliği ilkesine riayet edildiğinin kabulü açısından, tarafların usuli haklarını kullanabilmesi için eşit fırsata sahip olması yeterli olup, bu fırsatı değerlendirip değerlendirmemesi bir önem taşımamaktadır. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 127-130, 151.

²⁰⁵ Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 116; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 129; Hacıbekiroğlu, s. 47; Lalive, P. / Poudret, J. F. / Reymond, C.: Droit de l'Arbitrage Interne et International en Suisse, Lozan 1989, s. 353 (Güvenalp, s. 113'ten naklen).

²⁰⁶ Hacıbekiroğlu, s. 47; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 129, 140.

şekilde davranılmasının gerektiğini, ancak, Aristo'nun “*eşit durumda olmayan kişilere benzer şekilde davranılmasının eşitlik olmadığı*”²⁰⁷ düşüncesinden hareketle, hakkaniyetin (*fairness*) gerektirdiği ölçüde,²⁰⁸ farklı durumdaki taraflara aynı şekilde davranılmamasının tarafların eşitliği ilkesine aykırı olmadığını savunmaktadır.²⁰⁹

Kanaatimizce, taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesi, taraflar arasında mutlak bir eşitliğin değil, somut olayın göz önünde bulundurulması suretiyle, hakkaniyete uygun bir eşitliğin sağlanması gerektiği anlamına gelir. Bu doğrultuda, usul ekonomisi ilkesi çerçevesinde ve maddi gerçeğe ulaşmak amacıyla taraflara farklı süre verilmesi gibi imkânların tanınması doğrudan bu ilkeye aykırılık oluşturmaz.²¹⁰

Nitekim, UNCITRAL Tahkim Kuralları'nın ilk taslağında m. 17(1)'de yer alan “mutlak” ifadesi taraflara mutlak bir şekilde eşit davranılmasının her zaman

²⁰⁷ Aristoteles: *Nichomachean Ethics*, Translator: Ostwald, M., Upper Saddle River: Prentice-Hall Inc. 1999, 1131a22-1131a25.

²⁰⁸ Taraflar arasında nispi eşitliğin sağlanması gerektiğinin kabulü halinde, hakem veya hakem kuruluna oldukça geniş bir takdir yetkisi verilmiş olur. Özcan, s. 110. Ancak, hakkaniyetin sağlanması için taraflara hangi durumlarda farklı muamelenin yapılacağının tespiti oldukça zordur. Roney / Müller (The Arbitral Procedure), s. 58. Bu nedenle, hakem veya hakem kurulu tarafından hakkaniyet dikkate alınırken, tahkim yargılamasının en az masrafla, hızlı bir şekilde yürütülmesi gerektiği gözetilerek (Waincymer, s. 17), aşırıya kaçılmamalıdır. Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 118.

²⁰⁹ Lalive / Poudret / Reymond, s. 353; Kurkela / Turunen, s. 190; Petrochilos, s. 145, para. 4.87; Born, s. 3233; Roney, D. P. / Müller, A. K.: *The Arbitral Procedure*, International Arbitration in Switzerland, (Ed.) Kaufmann-Kohler, G. / Stücker, B., Kluwer Law International 2004, s. 58; Kaufmann-Kohler, G. / Schultz, T.: *Online Dispute Resolution: Challenges for Contemporary Justice*, Kluwer Law International 2004, s. 203-204; Waincymer, s. 16; Schwarz, F. T. / Konrad, C. W.: *The Vienna Rules: A Commentary on International Arbitration in Austria*, Kluwer Law International 2009, s. 421; Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 141; Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 315; Doğan (Milletlerarası Ticaret Hukuku), s. 1208; Özcan, s. 10; Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 116-117; Güvenalp, s. 72, 114. Örnek mahkeme kararı için bkz. İsviçre Federal Mahkemesi’nin 11.05.1992 tarihli kararı, 10 ASA Bulletin 1992, s. 381-401. Bu görüşü savunan yazarlara göre, somut olayda, hakkaniyetin gerektirdiği ölçüde, taraflara farklı süre verilebilir ya da bir tarafın tanığına daha fazla soru sorulabilir veya sadece taraflardan birine diğer tarafın tanığını sorgulama izni verilebilir. Petrochilos, s. 145, para. 4.87; Waincymer, s. 16-17, 82; Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 117.

²¹⁰ İptal ve tenfiz davalarında tarafların eşitliği ilkesinin ihlal edilip edilmediğinin tespiti konusunda usul hataları bakımından yapılan ağır olan ve ağır olmayan ayrımı için bkz. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 43, 56.

hakkaniyete uygun olmayabileceği düşüncesiyle madde metninden çıkarılmıştır.²¹¹ Keza, ICC Tahkim Kuralları m. 22(4)'de, eşit (*with equality*) yerine adil (*fairly*) ifadesinin kullanılması, taraflar arasında mutlak eşitliğin sağlanmasının gerekmediği görüşünü destekler niteliktedir.²¹² Yargılamanın eşit olmaktan ziyade adil bir şekilde yapılmasını hüküm altına alan kurumsal tahkim kurallarına DIAC Kuralları m. 17(2) ile LCIA Kuralları m. 14(4); kanunlara Avusturya Medeni Usul Kanunu (*Austrian Code Of Civil Procedure*) m. 594(2) ile İngiliz Tahkim Kanunu m. 33(1)(a) örnek teşkil etmektedir.²¹³

II. MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİMDE İDDİA VE SAVUNMA HAKKININ KULLANILMASI

İddia ve savunma hakkına hakem veya hakem kurulu tarafından riayet edildiğinin kabul edilebilmesi için, esas olarak, taraflara eşit muamelede bulunulması suretiyle, tahkim yargılaması neticesinde verilecek karara etki edebilme imkânının tanınması gerekir. Bu imkân, tarafların tahkim yargılamasına ilişkin işlemlerden usulüne uygun olarak haberdar edilmesi, yeterli bir süre içerisinde yargılamaya konu vakıaları açıklayabilmesi, iddia ve savunması ile delillerini ileri sürebilmesi, diğer tarafın iddia ve savunması ile delillerine cevap verebilmesi, maddi olaylar ve hukuki konular

²¹¹ Baker / Davis, 76-77; UNCITRAL Tahkim Kuralları Taslağı'na İlişkin Genel Sekreterin Raporu, A/CN.9/97, VI Yearbook of the United Nations Commission on International Trade Law 1975, s. 172; Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 115.

²¹² Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 115; Schwartz, E. A. / Derains, Y.: Guide to the ICC Rules of Arbitration, 2. Baskı, Kluwer Law International 2005, s. 229. ICC Tahkim Kuralları m. 22(4) için bkz. https://icc.tobb.org.tr/docs/ICC_Tahkim_Kurallari_Kitapcik.pdf (E. T.: 20.05.2022).

²¹³ Güvenalp, s. 115-116, dn. 416, 418.

hakkında görüşlerini bildirebilmesi, yapılacak duruşmalara gerekirse temsilcileri aracılığı ile katılabilmesi ve tarafsız bir şekilde dikkate alınarak değerlendirilmesi ile tanınmış olur.²¹⁴ Bu doğrultuda, milletlerarası ticari tahkimde, iddia ve savunma hakkı iddia ve savunmanın ileri sürülmesi, delillerin sunulması, cevapların verilmesi ve görüşlerin bildirilmesi suretiyle, vekil vasıtasıyla da kullanılabilir.

A. İddia ve Savunmanın İleri Sürülmesi

İddia ve savunmanın ileri sürülmesi, iddia ve savunma hakkının özüdür.²¹⁵ Bu nedenle, tarafların iddia ve savunma hakkını kullanabilmeleri için, tahkimden usulüne uygun bir şekilde haberdar edildikten sonra, iddia ve savunmasını ileri sürebilmeleri, bunları dayandırdıkları maddi vakıalar ve hukuki gerekçeler ile birlikte açıklayabilmeleri için yeterli sürelerinin olması gerekir.²¹⁶

Milletlerarası ticari tahkim yargılamasında iddia ve savunmanın ileri sürülmesi, çoğunlukla, dilekçe sunulması yoluyla yazılı olarak yapılır. Şöyle ki, tahkim süreci,²¹⁷ tahkim başvurusu (*request for arbitration*) olarak nitelendirilen, taraflardan birinin diğeri ile arasındaki uyuşmazlığı özetlediği ve buna tahkim anlaşmasını eklediği kısa

²¹⁴ Schwarz / Konrad, s. 429; Scherer, s. 306; Böckstiegel / Kröll / Nacimiento, s. 31; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 117, 119; Demir Gökyayla (Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni), s. 204; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 120, 121; Nomer (Devletler Hususi Hukuku), 21. Baskı, s. 561; Dayınlı (Milli-Milletlerarası Kamu Düzeni ve Tahkime Etkileri), s. 92; Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 237-238; Hacıbekiroğlu, s. 49; Güvenalp, s. 8; Özcan, s. 59.

²¹⁵ Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 117.

²¹⁶ Scherer, s. 302. Taraflara verilmesi gereken süre hakkında detaylı bilgi için bkz. Birinci Bölüm / I. / C. / 1. / b. “Süre”.

²¹⁷ Detaylı bilgi için bkz. “Giriş”.

dilekçesini; asıl yargılama ise, tahkim başvurusunda bulunan tarafın yargılamaya konu iddiasını, bunları dayandırdığı vakıaları, delillerini, hukuki gerekçelerini ve taleplerini içeren detaylı dilekçesini (*statement of claim*) sunması ile başlar. Diğer tarafın karşı iddia ve savunmasını, bunları dayandırdığı vakıaları, delillerini, hukuki gerekçelerini ve taleplerini içeren detaylı dilekçesini (*statement of defence*) sunması ile yargılama devam eder.²¹⁸ Genellikle, tarafların cevaba cevap (*replik, reply*) ve ikinci cevap (*düplik, rejoinder*) dilekçelerini sunmalarının akabinde lâyhaların teatisi aşaması son bulur.²¹⁹

Bununla birlikte, iddia ve savunma duruşma yapılması yoluyla sözlü olarak da ileri sürülebilir²²⁰ çünkü iddia ve savunmanın ileri sürülmesi hakkı, duruşma hakkını da içerir.²²¹ Bu doğrultuda, gerçek kişiler bizzat kendileri ve/veya varsa, temsilcileri

²¹⁸ Can / Tuna, s. 391. Tahkim yargılamasında dilekçeler, kural olarak, hakem veya hakem kuruluna sunulur. Bununla birlikte, kurumsal tahkimde, hakemin seçiminden veya hakem kurulunun oluşmasından önce, tahkim başvurusu kurumsal tahkim merkezinin sekreterliğine yapılmakta olup, diğer taraf da tahkim başvurusuna vermiş olduğu cevabı sekreterliğe iletebilmektedir. Böylelikle, hakemin seçilmesine veya hakem kurulunun oluşmasına kadar geçen süre içerisinde dilekçeler aşamasının tamamlanmış olduğuna da uygulamada rastlanmaktadır. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 258. Milletlerarası ticari tahkim yargılamasında dilekçelerin neleri ihtiva etmesi gerektiğine ilişkin genel bir kural bulunmayıp, tahkimin usulüne uygulanacak düzenlemelere bakılması gerekmektedir. Örneğin, MTK'nın 10(D) maddesi uyarınca, dava dilekçesinde, “*tarafların ve temsilcisinin ad, soyad ve adresleri*”, “*tahkim şartı veya anlaşması*”, “*uyuşmazlığa konu miktar*”, “*hukuki ilişki veya sözleşme*”, “*iddianın dayandığı vakıalar*” ile “*sonuç ve istem*” yer almalıdır. Keza, DIS Tahkim Kuralları'nın 5(2), 5(4), 6(2) maddelerinde de benzer bir hüküm yer almaktadır. Bunların yanında, taraflar dilekçelerine delillerini de ekleyebilirler veya dilekçelerinde ileride sunacakları delillere atıfta bulunabilirler. Bu halde, bu delillerin ne zamana kadar sunulması gerektiğini hakem veya hakem kurulu belirleyecektir. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 259.

²¹⁹ Taraflarca kararlaştırılmamışsa, dilekçelerin sayısı veya kapsamı, hakem veya hakem kurulu tarafından tarafların hukuki dinlenilme hakkı ihlal edilmeyecek ancak usul ekonomisi ilkesine uygun olacak şekilde sınırlanabilir. Can / Tuna, s. 392-393.

²²⁰ Tahkim yargılaması dilekçeler üzerinden de yürütülebilir, yani tahkim yargılamasının duruşmalı olarak yapılması zorunlu değildir. Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 190.

²²¹ Scherer, s. 302. Şöyle ki, hukuki dinlenilme hakkının unsurlarından biri olan açıklama hakkı, taraflara hem sözlü hem de yazılı olarak açıklama yapma imkânının verilmesini kapsar. Aslan, s. 27. Bu nedenle, duruşma yapılması hukuki dinlenilme hakkı ile yakından bağlantılıdır. Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 190. Dolayısıyla, hakem veya hakem kurulu duruşmada yapılan iddia ve savunmayı da dikkate almak zorundadır. Born, s. 3512.

vasıtasıyla; tüzel kişiler ise yetkili organları ve/veya varsa, temsilcileri vasıtasıyla²²²
duruşmalara (*the arbitration hearing*) katılabilirler.²²³

²²² Tarafların temsil edilmesi konusunda milletlerarası tahkim ile devlet yargısı arasında önemli bir farklılık vardır, o da şudur: devlet yargısında tarafları temsil eden kişinin avukat olması zorunludur, oysa, milletlerarası tahkim yargılamasında böyle bir zorunluluk yoktur. Tekçe, E.: Dünyada ve Türkiye’de Uluslararası Ticari Tahkim, Ankara 2020, s. 88-89. Ancak, tarafların hukuki olanaklarını daha etkili bir şekilde kullanabilmeleri amacıyla avukatla temsil edilebilme hakkı vardır. Bartos, H.: Internationale Handelsschiedsgerichtsbarkeit, Verfahrensprinzipien, Frankfurt 1984, s. 262. Bu doğrultuda, tarafların kendi özgür iradesi ile avukatla temsil edilmek istememesi veya avukatla temsil edilemeyeceğine ilişkin tahkimin usulüne uygulanan kurallarda bir hüküm bulunması hali dışında, avukatla temsil edilebilme hakkını kullanmasına imkân tanınmaması, savunma hakkının ihlaline neden olabilir. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 131. Örneğin, GAFTA Tahkim Kuralları’nın 16. maddesinde, tarafların aksini açıkça kararlaştırmış olması halinde, duruşmalarda avukat ile temsil edilmeyeceği düzenlenmiştir. Bunun nedeni, buradaki hakemlerin ve tarafların çoğunlukla tacirlerden oluşmasından dolayı, tarafların avukatla temsil edilmeden de iddia ve savunma hakkını etkili bir şekilde kullanabilecek olmasıdır. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 130-131. Bu örnekte olduğu gibi tarafların avukatla ile temsil edilmemesinin tahkim yargılamasının usulüne uygulanan kurallardan kaynaklanması durumunda iddia ve savunma hakkının ihlalinin söz edilemez. Güvenalp, s. 117, dn. 426. Tarafların tahkim yargılamasında avukatla temsil edilme hakkı ile ilgili olarak bkz. Alman İstinaf Mahkemesi’nin 23.09.2004 tarihli kararı, XXX YBCA 2005, s. 568-573. Ayrıca bkz. Özturanlı, B.: Devletlerarası Tahkim, Ankara 2016, s. 193-200.

²²³ Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 144. Uygulamada, tarafların bizzat kendilerinin duruşmaya katılamamış olması halinde, bu nedenle, iddia ve savunma haklarının ihlal edildiğini ileri sürdükleri görülmektedir. Ancak, devlet mahkemeleri, özellikle duruşmada tarafları temsil eden bir temsilcinin bulunduğu durumlarda, tarafların duruşmada iddia ve savunmasının ileri sürülebilmesinin birçok yolu olduğunu, fiziksel olarak mevcut olmalarının gerekmediğine karar vermektedir. Bu yöndeki bir mahkeme kararı için bkz. Alman İstinaf Mahkemesi’nin 26.03.2006 tarihli kararı, XXXII YBCA 2007, s. 342-346. Bununla birlikte, taraflardan birinin kendisinin, temsilcisinin ya da önemli bir tanığın finansal sıkıntı, hastalık veya güvenlik nedenlerinden biri yüzünden duruşmaya katılamamış ve bunu kanıtlamış olması halinde, iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğinin kabul edildiğine de rastlanmaktadır. Finansal gerekçeyi kabul eden mahkeme kararı için bkz. Kanada Yüksek Mahkemesi’nin 23.03.2001 tarihli kararı, XXX YBCA 2005, s. 450-465. Hastalık gerekçesini kabul eden mahkeme kararı ve görüş için bkz. İngiliz İstinaf Mahkemesi’nin 21.02.2006 ve 08.03.2006 tarihli kararı, XXXI YBCA 2006, s. 943-954; Kröll, s. 474. Güvenlik gerekçesini kabul eden görüş için bkz. Born, s. 3514, dn. 631. Ancak, bu gerekçelerin kabul edilmesine çok istisnai olarak rastlanır. Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 192-193. Kanaatimizce, tarafların bizzat kendilerinin duruşmaya katılamamış olmasının iddia ve savunma hakkını ihlal edip etmediği somut olaya özgü olarak değerlendirilmelidir. Şöyle ki, taraflardan birinin bizzat kendisinin duruşmaya katılamamış olması, duruşmadan çok geç haberdar edilmiş olması gibi hakemin veya hakem kurulunun kusurundan kaynaklanıyorsa veya tanığın sorgulanmasında olduğu gibi bizzat tarafın kendisinin duruşmaya katılması yargılamanın sonucu için önem arz ediyorsa ve bu taraf elinde olmayan nedenlerden dolayı duruşmaya katılamamış ise, iddia ve savunma hakkının ihlalinin bahsedilebilir. Nitekim, özellikle tanık sorgusunun yapıldığı bir duruşmada vekilin konuya ilişkin taraf kadar bilgi sahibi olması her durumda beklenemeyeceğinden, tarafın bizzat kendisinin duruşmada bulunması yargılamanın seyrini değiştirebilir. Ayrıca, taraflara duruşmaya katılma haklarını kullanabilmeleri için yeterli imkânının sağlandığının kabul edilebilmesi için, hakem veya hakem kurulu tarafından duruşma gününün tarafların katılımının mümkün olabileceği bir zaman için planlanması ve taraflara makul bir süre önceden bildirilmesi gerekir. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 144.

Milletlerarası ticari tahkim yargılamasında duruşma, tarafların talebi veya tarafların böyle bir talebi olmaksızın, hakemin veya hakem kurulunun gerekli görmesi üzerine yapılır.²²⁴ Ancak, bu konuda, taraflardan birinin duruşma yapılmasını talep etmesi halinde, hakem veya hakem kurulunun duruşma yapmasının zorunlu olup olmadığı tartışmalıdır. Doktrinde çoğunluğu oluşturan bazı yazarlar ve mahkemeler, taraflardan birinin duruşma yapılmasını talep etmesine rağmen, hakem veya hakem kurulunun duruşma yapmamasını iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi olarak değerlendirmektedir.²²⁵ Ayrıca, hakem veya hakem kurulunun bir tarafın neden böyle bir talepte bulunduğunu inceledikten sonra duruşma yapılmasına gerek olmadığına karar verebileceğini kabul eden yazarlar ve mahkemeler de vardır.²²⁶

²²⁴ Güvenalp, s. 54; Di Pietro, D. / Platte, M.: Enforcement of International Arbitration Awards, Cameron 2001, s. 156; Scherer, s. 302. Duruşma hakkı, tahkim yargılamasında her zaman birden fazla duruşmanın yapılabileceği veya yapılacak duruşmaların bir süresinin olmayacağı anlamına gelmez. Scherer, s. 303; Born, s. 3512. Usul ekonomisi ilkesine aykırı olmayacak şekilde, sadece, taraflarca yeni bir talebe dayanarak talep sonucunun artırılması halinde, yeni bir duruşma yapılmasına karar verilmelidir. Güvenalp, s. 56. Duruşmaların hangi dilde yapılacağı konusunda, çalışmamızın birinci bölümünün birinci kısmında yer alan C. / 1. / a. / ab. “Tebliğatin Dili” başlığı altında yapmış olduğumuz açıklamalar geçerli olup, bunlara ek olarak ifade etmek gerekir ki, taraflar tahkim dilini aralarında kararlaştırmamışlarsa, taraflardan birinin anlayamadığı bir dilde duruşma yapılması, doğrudan, iddia ve savunma hakkının ihlali anlamına gelmez çünkü tarafların duruşmada kullanılan dili bilen bir vekil tarafından temsil edilme veya tercümandan yardım alma imkânı vardır. Konuya ilişkin örnek bir mahkeme kararı için bkz. İrlanda Yüksek Mahkemesi’nin 13.11.2009 tarihli kararı, XXXV YBCA 2010, s. 404-406. Ayrıca bkz. Güvenalp, s. 56.

²²⁵ Born, s. 3512; Scherer, s. 302. Konuya ilişkin örnek bir mahkeme kararı için bkz. Amerika Federal Bölge Mahkemesi’nin 05.05.2006 tarihli kararı, XXXII YBCA 2007, s. 713-718.

²²⁶ Öyle ki, İsviçre Federal Mahkemesi bir kararında, tarafların iddia ve savunmasını sözlü olarak da tekrar anlatmalarının iddia ve savunma hakkı kapsamında mutlaka gerekli olmadığına, bu nedenle, tarafların duruşma yapılması konusunda görev belgesinde anlaşmış olması ihtimalinde dahi, hakemin veya hakem kurulunun duruşma yapmadan karar vermesinin tarafların iddia ve savunma hakkını ihlal etmeyeceğine karar vermiştir. İsviçre Federal Mahkemesi’nin 01.07.1991 tarihli kararı, 9 ASA Bulletin 1991, s. 415-420. Demirkol, hakem kararının verilebilmesi için bir delilin sözlü olarak tartışılması, tanığın sorgulanması veya bilirkişinin dinlenmesi gerekmiyorsa, duruşmanın yapılmasını gerekli görmemektedir. Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 190-191. Nitekim, AİHM’in de verdiği kararlardan duruşma yapılmasının zorunlu olmadığını kabul ettiği anlaşılmaktadır. Örnek olarak bkz. AİHM’in 24.02.2018 tarihli *Eker v. Turkey* kararı (Başvuru No: 24016/05): <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-200578&filename=CASE%20OF%20EKER%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf&logEvent=False> (E. T.: 22.05.2022); AİHM’in 05.09.2022 tarihli *Mehmet Emin Şimşek v. Turkey* kararı (Başvuru No: 5488/05): <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-120038&filename=CASE%20OF%20%u015E%u0130M%u015EEK%20v.%20TURKEY%20-%20%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf> (E. T.: 22.05.2022).

Kanaatimizce, taraflar arasındaki tahkim sözleşmesinde, görev belgesinde ve tahkim yargılamasının usulüne uygulanan kurallarda aksi yer almadığı takdirde,²²⁷ hakemin veya hakem kurulunun duruşma yapılmasını gerekli görmemesi talep eden tarafın iddia ve savunma hakkını ihlal etmez. Aksinin kabulü, hakemin veya hakem kurulunun etkisiz hale gelmesine neden olarak taraflara da doğrudan duruşma yapılmasına karar verme yetkisinin tanınması anlamına gelir ki, birçok sorunu da beraberinde getirir. Öncelikle, taraflardan birinin gereksiz masraf yapılmasını da göze alarak yargılamayı uzatmak amacıyla duruşma yapılmasına karar verme yetkisini kötüye kullanmasına zemin hazırlar. Bunun yanında, duruşma yapılmasını bir tarafın istemesi diğer tarafın istememesi durumunda, duruşma yapılmasının gerekli olup olmadığını bağımsız ve tarafsız hakemin veya hakem kurulunun incelemesine izin verilmeksizin zorunlu tutulması tarafların eşitliği ilkesine aykırı düşer.

B. Delillerin İkamesi

Tarafların iddia ve savunma hakkını kullanabilmeleri için, hakem veya hakem kurulu tarafından, tarafların ileri sürdükleri iddia ve savunmanın doğruluğunu kanıtlamak amacıyla delillerini sunabilmelerine, hatta karşı tarafın veya taraf olmayan

²²⁷ Hakemin veya hakem kurulunun takdir yetkisi sınırsız olmayıp, bu sayılanlar ile sınırlıdır. Di Pietro / Platte, s. 156; Scherer, s. 303; Van den Berg (The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation), s. 307. Örneğin, MTK'nın 11(A) maddesinde, hakemin veya hakem kurulunun, taraflardan birinin talebi üzerine, tahkim yargılamasının uygun bir aşamasında duruşma yapabileceği hüküm altına alınmıştır. Kalpsüz (Türkiye'de Milletlerarası Tahkim), s. 87.

bir kişinin delil sunmasını isteyebilmelerine imkân tanınması gerekir.²²⁸ Bu gereklilik, hukuki dinlenilme hakkının unsurlarından biri olan ispat hakkından doğmaktadır.²²⁹

Önemle belirtmek gerekir ki, milletlerarası ticari tahkimde, devlet yargısının aksine, bir delil sistemi mevcut değildir. Dolayısıyla, taraflar aksini kararlaştırmadıkları müddetçe, iddia ve savunmasını ispat etmek için, her türlü delili kullanabilirler.²³⁰ Bununla birlikte, uygulamada, çoğunlukla belge, tanık, bilirkişi ve keşif olmak üzere dört çeşit delile dayanıldığı görülmektedir.²³¹

²²⁸ Schwarz / Konrad, s. 429; Lew / Mistelis / Kröll, s. 713, para. 26-88; Bayata Canyaş (Enforcement of Foreign Arbitral Awards in Turkey), s. 546; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 117, 119; Demir Gökyayla (Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni), s. 204. Tahkim yargılamasında kullanılmak istenen deliller tahkim yerinden başka bir ülkede bulunabilir. Böyle bir durumda hakemin veya hakem kurulunun zorlayıcı karar alma yetkisi bulunmadığından, devlet mahkemelerinden istinabe yoluyla yardım istenebilir. Bununla birlikte, doktrinde, Hukuki ve Ticari Konularda Yabancı Ülkelerde Delil Sağlanması Hakkında La Haye Sözleşmesi'nden de dolayı olarak yararlanılmasının mümkün olduğu ifade edilmektedir. Aygül, M.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Delillerin Milletlerarası İstinabe Yoluyla Elde Edilmesi ve Karşılaşılabilecek Sorunlar*, GÜHFD 2013, C. XVII, S. 1-2, s. 263, 267-269. 07.04.2004 tarihli ve 5218 sayılı Kanun ile onaylanan La Haye Sözleşmesi için bkz. Kabul Tarihi: 07.04.2004, RG. T. 14.04.2004 - S. 25433: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/04/20040414.htm> (E. T.: 13.02.2022). Ağırman ise, böyle bir durumda, hakemin veya hakem kurulunun ilgili devlet mahkemesine başvurma hakkı bulunmadığından, talepte bulunan tarafın doğrudan kendisinin mahkemeye başvurması gerektiğini ileri sürmektedir. Ağırman, s. 457.

²²⁹ Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 13. Ayrıca bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 4. "Hukuki Dinlenilme Hakkı ile İlişkisi".

²³⁰ Tahkim yargılamasına egemen olan iradenin özerkliği prensibi doğrultusunda, tarafların önceden yargılamada hangi delil türlerinin kullanılabilceğini, ispat standartlarının ne olduğunu aralarında kararlaştırabilmesi yani delil sözleşmesi yapabilmesi mümkündür. Hacıbekiroğlu, s. 17, 34-35; Ağırman, D.: *Milli & Milletlerarası Tahkim*, Ankara 2022, s. 455. Bununla birlikte, bu anlaşmanın adil yargılanma ve hukuki dinlenilme hakkı ile tarafların eşitliği ilkesine uygun olması gerektiği konusunda şüphe yoktur. Delil sözleşmesi hakkında ayrıca bkz. Hatipoğlu, T.: *Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sözleşmesi*, İstanbul 2020.

²³¹ Lew / Mistelis / Kröll, s. 564, para. 22-38. Ancak, taraflar aralarında anlaşmamışlarsa, delillerin yargılamada kullanılıp kullanılmayacağı konusunda hakemin veya hakem kurulunun oldukça geniş bir takdir yetkisi vardır. Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 401; Ağırman, s. 455-456. Bu durum milletlerarası ticari tahkime ilişkin kuralların birçoğunda hüküm altına alınmıştır. Örneğin, IBA Kuralları'nın 9(1) maddesi, UNCITRAL Tahkim Kuralları'nın 27(4) maddesi, ile UNCITRAL Model Kanunu'nun 19(2) maddesinde, delillerin kabul edilebilirliği, yargılama ile ilgisi, önemi ve ağırlığı yani yargılamanın sonucuna etkisinin olup olmadığı, varsa ne ölçüde etkisinin olduğu hususlarının hakemin veya hakem kurulunun takdirinde olduğu hüküm altına alınmıştır. MTK'da böyle bir hüküm bulunmamakla birlikte, bu hususlarda hakemin veya hakem kurulunun takdirinin olmadığını düşündüren bir düzenleme de bulunmadığından, bu hükmün Türk hukuku bakımından da uygulanabilirliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazi), s. 25; Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 401-402. Bununla birlikte, bir delilin yargılamada kullanılmasında orantılılık, tarafların eşitliği, usul ekonomisi, hakkaniyet, iyi niyet prensiplerine bir aykırılık bulunması

1. Belge

Milletlerarası ticari tahkim yargılamasında, devlet yargısında olduğu gibi, temel ispat aracı olarak kullanılan delil türü belgelerdir.²³²

a. Genel Olarak

Milletlerarası Tahkimde Delil İkamesi Hakkında IBA²³³ Kuralları'nda (*IBA Rules on the Taking of Evidence in International Arbitration*)²³⁴ tanımlandığı üzere, “kâğıt

halinde, hakem veya hakem kurulunun, re'sen veya tarafların talebi üzerine, bu delili dikkate almaması doktrinde haklı bulunmaktadır. O'Malley, s. 315; Schterngel, M.: *The Revised IBA Rules on the Taking of Evidence in International Arbitration: Focus on Document Production and Privilege*, International Disputes Quarterly, White & Case, Summer 2010, s. 12. Nitekim, IBA Kuralları'nın 9(2)(g) ve 9(7) maddeleri de bu yöndedir. Güvenalp'e göre, taraflardan birinin sunduğu delilde iyiniyetli davranmadığının anlaşılması durumunda, hakem veya hakem kurulu tarafından yargılamanın sağlıklı bir şekilde sonuçlandırılabilmesi için alınabilecek en etkili tedbir bu delilin kabul edilmemesi ya da dikkate almamasıdır. Güvenalp, s. 106.

²³² Roney / Müller, s. 60; Lew / Mistelis / Kröll, s. 564, para. 22-39; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 118. Belge kavramı, senet kavramından daha geniş bir anlama sahiptir. Güvenalp, s. 57.

²³³ IBA, Uluslararası Barolar Birliği'nin İngilizce karşılığının (*International Bar Association*) kısaltmasıdır.

²³⁴ IBA Kuralları, büyük farklılıklar içeren Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası hukuk sistemlerini deliller konusunda ortak bir noktada buluşturmak amacıyla, 1983 yılında Uluslararası Barolar Birliği Konseyi tarafından hazırlanan uluslarüstü yeknesak kurallardır. IBA Kuralları bugüne kadar, ilki 1999 yılında, ikincisi 2010 yılında olmak üzere, iki defa revize edilmiştir. Sadece delillere ilişkin olan IBA Kuralları, taraflar ya da hakem veya hakem kurulu tarafından seçilirse, hem *ad hoc* tahkimde hem de kurumsal tahkimde tahkimin usulüne uygulanan düzenlemelerin tamamlayıcısı olarak uygulanabilir. Taraflar aralarındaki anlaşmada, deliller konusunda IBA Kuralları'nın uygulanmasını doğrudan kararlaştırabilecekleri gibi, IBA Kuralları'nın uygulanmasını öngören tahkim kurallarını seçerek dolaylı olarak da kararlaştırabilirler. Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 141-149. IBA Kuralları'na alternatif veya ek olarak uygulanabilen Prag Kuralları (*The Prague Rules on the Efficient Conduct of Proceedings in International Arbitration*) için bkz. <https://praguerules.com/upload/medialibrary/9dc/9dc31ba7799e26473d92961d926948c9.pdf> (E. T.: 13.02.2022). Detaylı bilgi için bkz. Bayman, Ö.: Milletlerarası Tahkimde Yargılamanın Etkin Yürütülmesine İlişkin Kurallar (Prag Kuralları), (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi), İstanbul 2021: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 13.02.2022); Akın, İ.: Milletlerarası Tahkimde Delillerin Toplanması ve IBA Kuralları ile Prag Kurallarının Karşılaştırılması, (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi), İstanbul 2019: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 13.02.2022).

üzerinde ya da elektronik, işitsel veya görsel ya da başka herhangi bir yolla kaydedilmiş veya muhafaza edilmiş herhangi yazı, iletişim, resim, çizim, veri veya program”²³⁵ olan bir belge (*document*), sunulmak ve/veya ibraz edilmek üzere, iki farklı yol ile taraflarca tahkim yargılamasında delil olarak kullanılabilir.

Belgenin sunulması (*submission*), tarafların kendi iddia ve savunmasının doğruluğunu ispat etmek için ellerinde bulunan belgeleri delil olarak kullanmalarındır. Belgenin ibrazı (*production*) ise,²³⁶ tarafların ya da hakem veya hakem kurulunun talebi üzerine, karşı tarafın veya taraf olmayan bir kişinin elinde bulunan belgeleri talep eden tarafa vermesidir.²³⁷

b. Belgenin Sunulması

Taraflar, hakeme veya hakem kuruluna sundukları iddia ve savunmasını destekleyen belgeleri, karşı tarafa doğrudan kendileri gönderebileceği gibi, hakem

²³⁵ Eskiyyörük / Altay, s. 347-348.

²³⁶ Amerikan hukukunda *discovery* olarak da adlandırılmaktadır. Ayrıca bkz. Gökyayla, C.: *Tahkimde Belge İbrazi*, Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Meseleler Sempozyumu, (Ed.) Doğan, V. / Yılmaz, A. Ç. / Ayhan İzmirli, L., Ankara 2019, s. 460; Hacıbekiroğlu, s. 111-112; Lew, J. D. M.: *Fusion of Common Law and Civil Law Traditions in International Arbitration*, The Practice of Arbitration, Essays in Honour of Hans van Houtte, (Ed.) Wautelet, P. / Kruger, T. / Coppens, G., Bloomsbury Publishing 2012, s. 5.

²³⁷ Gökyayla, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında, bir tarafın talebi üzerine, karşı tarafın veya taraf olmayan bir kişinin elinde bulunan belgeleri, doğrudan hakem veya hakem kuruluna değil, talep eden tarafa verdiğini, belgeleri alan tarafın bu belgeleri delil olarak kullanmaya karar vermesi halinde hakem veya hakem kuruluna sunduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında, tarafların kendilerinin sundukları belgelerle, birbirlerine verilmesini istedikleri belgeleri ifade ederken kullanılan terimlerin farklı olması gerektiğini savunmaktadır. Oysa, Türk medeni usul yargılamasında belgeler sadece mahkemeye sunulduğundan ve ibraz edildiğinden, Türk doktrininde ve uygulamasında böyle bir ayrımın yapılmadığını belirtmektedir. Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazi), s. 6-7. Bu görüşe biz de iştirak etmekteyiz. Nitekim, IBA Kuralları’nın hem İngilizce metninde hem de Türkçe tercümesinde de belgenin sunulması ile ibrazı arasında ayrım yapılmaktadır. Bkz. Eskiyyörük / Altay, s. 347-358.

veya hakem kurulu ya da kurumsal tahkimde, tahkim merkezi aracılığıyla dolaylı olarak da gönderebilir.²³⁸ Her iki ihtimalde de önemle dikkat edilmesi gereken husus, hakeme veya hakem kuruluna sunulan ve karşı tarafa gönderilen belgelerin birebir aynı olmasıdır.²³⁹ Ne var ki, hakeme veya hakem kuruluna sunulan bütün belgelerin karşı tarafa da gönderilmesi, özellikle bir belgenin ticari sır niteliğinde bilgiler içermesi durumunda, karşı tarafa haksız bir avantaj sağlayabilir. Bu nedenle, hakemin veya hakem kurulunun, delil niteliğindeki belgelerin karşı tarafa gönderilip gönderilmeyeceği konusunda takdir yetkisine sahip olduğu kabul edilmektedir.²⁴⁰ Bununla birlikte, hakemin veya hakem kurulunun takdir yetkisini, tarafların iddia ve savunma hakkını ihlal etmemek için²⁴¹ bu nitelikteki belgelerin karşı tarafa gönderilip gönderilmeyeceğine yönelik aralarında yapmış oldukları anlaşmayı dikkate alarak kullanması gerekmektedir. Tarafların bu konuda önceden anlaşmamış olması halinde, bir gizlilik sözleşmesi (*confidentiality / non-disclosure agreement*) imzalaması sağlanabilir.²⁴² Ancak, hakemin veya hakem kurulunun bu konuda tarafları yanlış yönlendirmesi de iddia ve savunma hakkının ihlaline neden olacağından, titiz ve temkinli davranması icap etmektedir.²⁴³

²³⁸ Bkz. UNCITRAL Model Kanunu m. 24(3).

²³⁹ Gaillard / Savage, s. 694, para. 1267.

²⁴⁰ ISTAC Tahkim Kuralları m. 21 ve ICC Kuralları'nın m. 22(3)'de bu husus ayrıca hüküm altına alınmıştır.

²⁴¹ Akıncı (Usul Kurallarına Aykırılık ve Dinlenilme Hakkı), s. 49-65.

²⁴² Gaillard / Savage, s. 692-693, para. 1265.

²⁴³ Karşı tarafın yargılamada delil olarak kullanılan bir belgeden haberdar olmamasının iddia ve savunma hakkını ihlal etmesinin temel nedeni, bu belgeye cevap veremeyecek olmasıdır. Bu doğrultuda, gizli bilgiler içeren belgelerin sunulması halinde, bunların yalnızca tahkim yargılaması için kullanılacağından ve asıllarının tahkim yargılaması sonrasında sahibine geri verileceğinden karşı tarafın haberdar edilmesi ve onayının alınması hakem kararının icrasında bir sorun ile karşılaşmamak adına yerinde olacaktır. Gaillard / Savage, s. 692-693, para. 1265. Amerikan İstinaf Mahkemesi bir kararında, tahkim yargılamasında hakemlerin yanlış yönlendirmesi sonucu bazı delillerini sunmadığını iddia eden tarafın iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Amerikan İstinaf Mahkemesi'nin 24.11.1992 tarihli kararı, XVIII YBCA 1993, s. 596-606.

c. Belgenin İbrazının Talep Edilmesi

Milletlerarası ticari tahkim yargılamasında bir tarafın ileri sürdüğü iddia ve savunmasını kanıtlayabilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu belgeye ulaşabilmek için, karşı tarafı ve taraf olmayan bir kişiyi elindeki belgeyi ibraz etmeye zorlayabilmesinin hukuki temeli iddia ve savunma hakkına dayanmaktadır.²⁴⁴ Şöyle ki, iddia ve savunma hakkı, tarafların iddia ve savunmasının doğruluğunu ispatlayabilmeleri için her türlü imkânâ sahip olmalarını gerektirdiğinden, karşı tarafın ve taraf olmayan bir kişinin elindeki belgenin ibrazının istenebilmesini de içerisinde barındırmaktadır.²⁴⁵ Taraflara tanınan bu imkân, tahkim yargılamasına konu uyuşmazlık ile ilgili tüm belgelerin hakem veya hakem kurulu tarafından değerlendirilebilmesine ve dolayısıyla maddi gerçeğe ulaşılabilmesine hizmet eder.²⁴⁶ Yargılamanın sonucunu değiştirebileceğinden, hakem veya hakem kurulu tarafından ispat yükü üzerinde olan tarafın belge ibrazı talebinin reddedilmesi, iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesine neden olabilir.²⁴⁷

Hakem veya hakem kurulunun belge ibrazı talebini reddetmesinin hangi hallerde iddia ve savunma hakkının ihlaline neden olmayacağına ve belge ibrazı talebini kabul

²⁴⁴ Belgeleri ibraz etmeye zorlama yetkisinin temelini, hukuki dinlenilme hakkı ve dürüstlük kuralına dayandıran yazarlar da vardır. Bkz. Erdönmez, G.: Medeni Usul Hukukunda Belgelerin İbrazı Mecburiyeti, İstanbul 2010, s. 27-28; Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazı), s. 17; Özcan, s. 102-103.

²⁴⁵ Bu yönüyle belgeyi ibraz etmeye zorlama hakkı, iddia ve savunma ileri sürebilme hakkının bir parçasıdır. Güvenalp, s. 67. Bununla birlikte, belge ibrazı talebinde bulunan taraf gerekçesini de belirtmelidir. Doğan (Milletlerarası Ticaret Hukuku), s. 1170.

²⁴⁶ Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazı), s. 17-18.

²⁴⁷ Kaufmann-Kohler, G. / Bärtsch, P.: *Discovery in International Arbitration: how much is too much?*, German Arbitration Journal, 2004, s. 17.

etmesine rağmen, belgenin ibraz edilmemesinin meydana getireceği sonuçlara ilişkin örnek bir düzenleme IBA Kuralları'nda yer almaktadır.²⁴⁸

IBA Kuralları'nın 3(7) ile 9(2) maddesi hükümlerinde, *“talepte bulunan tarafın ispat etmek istediği hususların yargılama ile ilgili ve yargılamanın sonucuna etki edebilecek nitelikte olmaması”, “hakem veya hakem kurulunca tahkime uygulanmasına karar verilen hukuk veya etik kurallarına göre bir hukuki engel veya imtiyaz olması”,²⁴⁹ “talep edilen belgenin ibraz edilmesinin makul olmayan ölçüde külfetli olması ya da kayıp veya zayi olduğunun makul bir olasılıkla gösterilmesi”, “ticari ve teknik gizliliğe ilişkin gerekçelerin ya da özel politik veya kurumsal hassasiyetlerin bulunması”, “oranlılık, usul ekonomisi, adalet veya tarafların eşitliği mülahazaları”* söz konusu olduğunda, hakem veya hakem kurulunun ibraz isteminin reddine karar vermesinin hukuka uygun olduğu belirtilmektedir.²⁵⁰

Bununla birlikte, hakem veya hakem kurulu ibraz istemini kabul eder ancak talep edilen belge geçerli bir mazeret olmaksızın ibraz edilmezse, IBA Kuralları'nın 9(5) maddesine göre, bu belgeyi ibraz etmekten kaçınan tarafın aleyhine delil olarak nihai kararına esas alabilir. Böyle bir durumda, hakem veya hakem kurulunun, iddia ve

²⁴⁸ Hakem kararının IBA Kuralları'na uygun olup olmadığı, taraflarca ya da hakem veya hakem kurulunca tahkim yargılamasının usulüne IBA Kuralları'nın uygulanması kararlaştırılmışsa, iptal veya tenfiz davasının görüldüğü mahkeme tarafından incelenebilir. Bununla birlikte, kararlaştırılmamış olsa dahi, Türk mahkemelerinin, iddia ve savunma hakkının ihlal edilip edilmediği konusunda, IBA Kuralları'nı TMK'nın 1(2) maddesi kapsamında bilimsel içtihat olarak da dikkate alabileceği doktrinde ifade edilmektedir. Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrası), s. 243.

²⁴⁹ Hakem veya hakem kurulu tarafından belge ibrazı talebinin reddedilmesini haklı kılan hukuki engellere ve imtiyazlara, IBA Kuralları'nın 9(3) maddesinde açıklık getirilmiştir. Bu hüküm uyarınca, vekil ile müvekkil arasındaki bazı belgelerin, müzakere ve sulh görüşmelerine ilişkin sözlü beyanların ve belgelerin ibraz edilmesine dair talepler, bu imtiyazdan yararlanacak tarafın feragat etmemiş olması şartıyla, hakem veya hakem kurulu tarafından kabul edilmeyebilir. Güvenalp, s. 69. Bu konuya, aşağıda, çalışmamızın birinci bölümünün ikinci kısmında yer alan B. / 1. / d. “Belgenin Sunulması ve İbrahimdeki Genel Sorunlar” başlığı altında ayrıca değinilecektir.

²⁵⁰ Güvenalp, s. 68-69; Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrası), s. 242.

savunma hakkının ihlal edilip edilmediğine dair tereddütleri gidermek adına, belge ibrazına ilişkin ara kararında, belgenin geçerli bir mazeret olmaksızın ibraz edilmemesi halinde, nihai karar verilirken ibrazından kaçınan tarafın aleyhine delil olarak değerlendirileceğini belirtmesi ve bu kararına itiraz edilmesine imkân tanınması kanaatimizce iddia ve savunma hakkının gereğinin yerine getirilmesi bakımından yerinde olacaktır.²⁵¹

d. Belgenin Sunulması ve İbrazındaki Genel Sorunlar

Kural olarak, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında sunulabilecek ve ibraz edilebilecek belgelere ilişkin bir sınırlama bulunmamaktadır. Başka bir ifade ile taraflar iddia ve savunmasını desteklemek amacıyla her türlü belgeyi delil olarak kullanabilir. Ancak, uzlaşma veya sulh görüşmeleri ile ilgili olan ve hukuka aykırı yollardan elde edilen belgeler bu kuralın iki genel istisnasını oluşturur.²⁵²

²⁵¹ Böylelikle, yani, ibraz edilmediği için aleyhe delil olarak sayılacak belgeye karşı savunma yapılmasına fırsat vererek hakem veya hakem kurulu yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılacaktır. Aynı yönde düşünen yazarlar için bkz. Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazı), s. 244-245; Houtte, V. V.: *Adverse Inferences in International Arbitration*, Written Evidence and Discovery in International Arbitration, (Ed.) Giovannini, T. / Mourre, A., Paris 2009, s. 208-209. Ayrıca bkz. Greenberg, S. / Lautenschlager, F.: *Adverse Inferences in International Arbitral Practice*, International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution, (Ed.) Kröll, S. M. / Mistelis, L. A. / Viscasillas, P. P. / Rogers, V. M., Kluwer Law International 2011, s. 201. Ne var ki, İsviçre Federal Mahkemesi'nin hakem kararının kendisinden talep edilen belgeyi ibraz etmekten kaçınan tarafın aleyhine verileceğine ilişkin önceden bilgi verilmeden ve kendisine açıklama yapma imkânı tanınmadan bu tarafın aleyhine karar verilmesinin iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi anlamına gelmeyeceğine dair birçok kararı vardır. Örnek olarak bkz. İsviçre Federal Mahkemesi'nin 09.01.2008 tarihli kararı, 26 ASA Bulletin 2008, s. 543-548. Kanaatimizce, hakem veya hakem kurulu kararı ile talep edilen belgeyi ticari sır içerdiği gibi haklı bir gerekçesi bulunmaksızın ibraz etmeyen taraf, bu belgenin aleyhine delil olarak kullanılmasına rıza göstermiş sayılmalıdır. Böylelikle, belgenin ibrazı yaptırma bağlanarak teşvik edilmiş olur.

²⁵² Ticari sır gibi özel nedenlerle de belgenin sunulmasından ve ibrazından kaçınılabilir. Buna ilişkin detaylı bilgi için bkz. Birinci Bölüm / II. / B. / 1. / b. "Belgenin Sunulması" ve c. "Belgenin İbrazının Talep Edilmesi".

Uzlaşma ve sulh görüşmelerinin gizliliği ilkesi uyarınca, bu görüşmeler ile ilgili tüm bilgi ve belgeler hukuki imtiyaza sahip olup,²⁵³ bu görüşmelere münhasırdır ve tarafların iradesinden bağımsız olarak,²⁵⁴ tahkim yargılamasında delil olarak kullanılamaz.²⁵⁵ Öyle ki, doktrinde, uzlaşma ve sulh görüşmelerinin hazırlık safhasına ait belgelerin de delil olarak hakem veya hakem kurulu tarafından dikkate alınamayacağı belirtilmektedir.²⁵⁶ Bu doğrultuda, tahkim yargılamasına konu uyuşmazlığa taraf olmayan üçüncü kişilerle yapılan uzlaşma ve sulh görüşmeleri ile

²⁵³ IBA Kuralları m. 9(3)'e göre, “uzlaşma görüşmeleri amacıyla veya buna bağlı olarak ihdas edilmiş bir belgenin, yapılan bir beyanın veya sözlü iletişimin gizliliğinin korunması ihtiyacının bulunması” hakem veya hakem kurulu tarafından belge ibrazı talebinin reddedilmesini haklı kılan hukuki imtiyaz hallerindendir. Ayrıca bkz. Birinci Bölüm / II. / B. / 1. / c. “Belgenin İbrazının Talep Edilmesi”.

²⁵⁴ Bazı hukuk sistemlerinde, örneğin İsviçre hukukunda, sulh görüşmeleri ile ilgili belgelerin herhangi bir yargılamada delil olarak kullanılamaması için, tarafların bu yöndeki iradelerini, bu belgelerin üzerinde çekince anlamına gelen “ihtirazi kayıt” (*without prejudice*) ifadesi ile açıkça belirtmiş olması aranmaktadır. Diğer bazı hukuk sistemlerinde ise, sulh görüşmeleri ile ilgili belgelerin herhangi bir yargılama sürecinde delil olarak kullanılması kanun hükmü ile yasaklanmıştır. Açık bir kanun hükmü karşısında, sulh görüşmeleri ile ilgili belgelerin delil olarak kullanılamayacağına ilişkin taraf iradesinin ayrıca ortaya konulmuş olması beklenemez. Pekcantez, H.: *Medeni Usul Hukukunda Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin Değerlendirilmesi*, Haluk Konuralp Anısına Armağan C. I, Ankara 2009, s. 791. Örneğin, Türk hukukunda, sulh görüşmeleri sırasında yapılan ikrarın yargılama sürecinde delil olarak kullanılması HMK'nın 188. maddesi ile açıkça yasaklanmıştır. Benzer şekilde, HUAK'ın 5. maddesinde, arabuluculukla ilgili her türlü aşamada taraflarca ileri sürülen belgelerin bir yargılamada delil olarak kullanılamayacağını, hatta, bu belgelerin belli bir şekilde hazırlanmış olmalarının yargılamada delil olarak kullanılamaması için de gerekli olmadığı ifade edilmektedir. Biz de, milletlerarası ticari tahkimde, tarafların iradesine veya tahkimin usulüne uygulanacak kurallara bağlı olmaksızın, sulh görüşmelerine ilişkin bilgi ve belgelerin delil olarak hakem veya hakem kurulu tarafından dikkate alınamayacağı kanaatindeyiz. Aynı yöndeki görüş için bkz. Güvenalp, s. 101.

²⁵⁵ Bu prensibin temeli, tarafları aralarındaki uyuşmazlığın çözümü için tahkim yoluna başvurmadan, uzlaşma ve sulh gibi yargısal olmayan uyuşmazlık çözüm yolları ile sona erdirmeleri konusunda teşvik etmektir. Eğer, uzlaşma ve sulh görüşmeleriyle ilgili bilgi ve belgeler tahkimde delil olarak kullanılabilir hale gelirse, taraflar daha temkinli bir tutum sergileyeceklerinden, uzlaşma ve sulh görüşmelerine başvuru sayısı ile bu görüşmelerin başarıyla sonuçlanma ihtimali azalacaktır. Ashford, P.: *Documentary Discovery and International Commercial Arbitration*, American Review of International Arbitration 2006, C. 17, S. 1, s. 126; Born, s. 2380; Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazi), s. 168-173; Berger, K. P.: *Evidentiary Privileges: Best Practice Standards versus/and Arbitral Discretion*, Arbitration International 2006, C. 22, S. 4, s. 514; Berger, K. P.: *The Settlement Privilege-A General Principle of ADR Law*, Arbitration International 2008, C. 24, S. 2, s. 265-276; Pietrowski, R.: *Evidence in International Arbitration*, Arbitration International 2006, C. 22, S. 3, s. 403; Ginsburg, T. / Mosk, R. M.: *Evidentiary Privileges in International Arbitration*, ICLQ 2001, C. 50, S. 2, s. 362. Nitekim, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı da, *Chorzow Factory* kararında olduğu gibi yerleşik hale gelen içtihatlarında, sulh görüşmelerindeki açıklamaların, önerilerin ve ikrarların delil olarak tahkim yargılamasında kullanılamayacağını ifade etmektedir. Pietrowski, s. 404; Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazi), s. 169; Ayrıca bkz. Born, s. 2381, dn. 295.

²⁵⁶ Berger (The Settlement Privilege-A General Principle of ADR Law), s. 272; Born, s. 2383.

ilgili bilgi ve belgelerin de delil olarak kullanılamayacağı savunulmakta, ancak, kullanıldığı hakem kararlarına nadiren de olsa rastlanmaktadır.²⁵⁷

Milletlerarası ticari tahkim yargılamasında, uzlaşma ve sulh görüşmeleri ile ilgili bilgi ve belgelerin konusu bakımından kullanılmasının yasaklandığı gibi, bazı delillerin de elde edilmelerinde hukuka aykırı yöntemlerin uygulanması nedeniyle kullanılması yasaklanabilmektedir.²⁵⁸ Tahkimde deliller tahkim yargılamasının usulüne uygulanacak kurallara tabi olduğundan,²⁵⁹ bir delilin hukuka aykırı yollardan elde edilip edilmediğine de, hukuka aykırı yollardan elde edildiğinin tespiti halinde yargılamada kullanılıp kullanılamayacağına da bu kurallara göre karar verilir.²⁶⁰

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, bir delilin elde edilmesinde uygulanan yöntemin hangi durumlarda hukuka aykırı sayılacağı, hukuka aykırılığın tanımına dair milli ve milletlerarası düzenlemelerde çoğunlukla bir hüküm bulunmadığından, hukuka aykırılığı tespit, hakemin veya hakem kurulunun takdirindedir.²⁶¹ Hukuka aykırı

²⁵⁷ Hakemler veya hakem kurulları, yargılamaya taraf olmayan üçüncü kişilerle yapılan sulh görüşmeleri ile ilgili bilgi ve belgelerin ibraz edilmesi talebini, iddia ve savunma hakkının yeterince kullanılamadığına yönelik itirazları bertaraf etmek amacıyla, istisnai olarak, kabul edebilmektedir. Demir Gökyayla (Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazi), s. 171-172.

²⁵⁸ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler), s. 406; Pekcanitez (Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin Medeni Usul Hukukunda Değerlendirilmesi), s. 789-791.

²⁵⁹ Girsberger, D. / Voser, N.: International Arbitration in Switzerland, Zurich 2012, s. 219; Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 399.

²⁶⁰ Güvenalp, s. 108.

²⁶¹ Devlet yargısında da, bir delilin elde edilmesinde uygulanan yöntemin hangi durumlarda hukuka aykırı sayılacağı, hukuka aykırılığın tanımına ilişkin herhangi bir yasal düzenleme bulunmadığından, mahkemenin takdirine bırakılmıştır. Bununla birlikte, devlet mahkemelerinin, genellikle, anayasasında koruma altına alınan (kişilik hakkı gibi) temel hakları ihlal eden veya kanunlarına aykırı şekilde ya da suç oluşturan fiiller ile elde edilen delilleri hukuka aykırı kabul ettikleri görülmektedir. Pekcanitez (Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin Medeni Usul Hukukunda Değerlendirilmesi), s. 843-848. Bu doğrultuda, diğer tarafta bulunan belgenin çalınması veya zorla alınması ya da diğer taraf aleyhine izin alınmaksızın delil yaratılması hukuka aykırı sayılabilecek delillere örnek olarak gösterilebilir. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 14. Hukuka aykırı delillerle ilgili olarak ayrıntılı açıklama için bkz. Yılmaz, E.: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara 2021, s. 3526-3560.

sayılan delillerin tahkim yargılamasında kullanılıp kullanılmayacağı da, buna dair hüküm içeren milli ve milletlerarası düzenlemelerde dahi, hakem veya hakem kurulunun takdirine bırakılmaktadır.²⁶² Delillerin hukuka aykırı olup olmadığının tespiti ve kabul edilebilirliği konusunda hakem veya hakem kuruluna verilen bu takdir yetkisi geniş olsa da tarafların iradesi, tahkim yargılamasının usulüne uygulanan

hukuk ve milletlerarası kamu düzeni ile sınırlıdır.²⁶³ Bununla birlikte, aleyhine sunulan delilin hukuka aykırı olduğunu ileri süren tarafın bu iddiasını ispat etmesi gerekir.²⁶⁴

Kanaatimizce, hakem veya hakem kurulu bu takdir yetkisini çok istisnai olarak, öncelikle, iddia ve savunma hakkının ihlali ve hatta kamu düzenine aykırılık nedeniyle hakem kararının iptalinin veya tenfizinin reddedilmesinin önüne geçmek amacıyla, tahkim yeri ve öngörü dahilinde ise, tenfiz devletinin hukukunu göz önünde bulundurarak kullanılmalıdır. Bununla birlikte, hakem veya hakem kurulu, hukuka aykırı olduğunu tespit ettiği delile, evrensel kabul görmüş temel insan hakları ihlal edilmeksizin, yalnızca, bu delil hakem kararının sonucunu etkileyebilecek nitelikteyse

²⁶³ O'Malley, s. 194; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 405. UNCITRAL Model Kanunu'nun 19(2) maddesi, UNCITRAL Tahkim Kuralları'nın 27(4) maddesi ile IBA Kuralları'nın 9(1) maddesi uyarınca hukuka aykırı olan delillerin kabul edilebilip edilemeyeceği hakemin veya hakem kurulunun takdirindedir. Ancak, bu tür delillerin yargılamada kullanılmasından dolayı hakkı ihlal edilen kişinin uğradığı zarar kalıcı olacağından ve dolayısıyla kişiye tazminat ödenmesi suretiyle giderilemeyeceğinden, doktrinde, bu tür delillerin yargılamada kullanılamayacağına genellikle tahkim yargılamasının usulüne uygulanan hukukun emredici kurallarından biri olduğu ve ayrıca milletlerarası kamu düzenini yakından ilgilendirdiği savunulmaktadır. Güvenalp, s. 105-106. Nitekim, hukuka aykırı olan delillerin tahkim yargılamasında kullanılamayacağına dair hakem kararları da vardır. Bir UNCITRAL tahkimi sonunda verilen 2005 tarihli bir kararda, hukuka aykırı yollarla elde edilen delillerin tahkim yargılamasında dikkate alınmasının silahların eşitliği ilkesine aykırı olduğu ifade edilmiştir. Anılan karar için bkz. O'Malley, s. 321. Milletlerarası yatırım tahkiminde de, hukuka aykırı yollarla elde edilen delillerin tahkim yargılamasında dikkate alınmasının hakkaniyet ilkesine ve dürüstlük kuralına aykırı olduğuna ilişkin kararlar mevcuttur. Bkz. 23.06.2008 tarihli *Libananco Holdings Co. Limited v. Turkey* kararı, ICSID Case No. ARB/06/8, s. 35-46: <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/06/8> (E. T.: 07.02.2022). 08.10.2009 tarihli *EDF (Services) Ltd. v. Romania*, ICSID Case No. ARB/05/13, para. 47: <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/05/13> (E. T.: 07.02.2022). Anılan kararların yorumu için bkz. O'Malley, s. 321-323. Hakem veya hakem kurulu tarafından delillerin kabul edilebilirliği değerlendirilirken orantılılık, tarafların eşitliği, usul ekonomisi ve hakkaniyet prensiplerinin ayrıca dikkate alınması gerektiği hakkında bkz. O'Malley, s. 315; Schternge, s. 12. Ancak, nadiren de olsa, devlet mahkemelerinin bu tür delillerin özellikle maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasının hukuka aykırılığın meydana getirdiği zarardan önemli olduğu durumlarda hakem veya hakem kurulunca kabul edilmesi gerektiğine karar verdiğine de rastlanmaktadır. Bkz. İsviçre Federal Mahkemesi'nin 03.05.2005 tarihli kararı, BGE 131 I 272: http://relevancy.bger.ch/php/clir/http/index.php?lang=de&zoom=&type=show_document&highlightdocid=atf%3A%2F%2F131-I-272%3Ade (E. T.: 07.02.2022). Ayrıca bkz. Veit, M. D.: *Commentary on Chapter 12 PILS, Article 184 [Procedure: Taking of Evidence]*, Arbitration in Switzerland: The Practitioner's Guide, (Ed.) Arroyo, M., Kluwer Law International 2013, s. 130.

²⁶⁴ Örnek olarak bkz. ICC'nin 28.02.1994 tarihli ve 7047/JJA numaralı kararı için bkz. 13 ASA Bulletin 1995, s. 316.

ve bu delilin etkileyebileceği konu herhangi bir delil ile hiç aydınlatılmamışsa ya da yanlış bir şekilde yansıtılmış olduğu konusunda bir tereddüt yoksa, yani son çare olarak başvurulmasına izin vermelidir.

2. Tanık

Kişilerin uyuşmazlık konusu iddia ve savunmanın dayandırıldığı vakıalar hakkındaki bilgilerini aktarması anlamına gelen tanık delili,²⁶⁵ tahkim yargılamasında devlet yargısına kıyasla daha esnek bir uygulama alanına sahiptir.²⁶⁶ Şöyle ki, bir

²⁶⁵ Bu nedenle, milletlerarası ticari tahkimde tanıklar vakıa tanıkları (*witnesses of fact*) olarak da adlandırılmakta ve yorum yapmadıklarından bilirkişi delilinden ayrılmaktadırlar. Hacıbekiroğlu, s. 24-25.

²⁶⁶ Devlet yargısında, Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası hukuk sistemleri arasında tanık delili konusunda birçok farklılık mevcuttur. Şöyle ki, Anglo-Sakson hukuk sisteminde önemli bir yere sahip olan tanık delili ile ilgili yaygın olarak başvuru *deposition* adlı bir uygulama vardır. Buna göre, taraflar duruşma öncesinde birbirlerinin tanıklarını vekilleri aracılığıyla sorgulayabilirler. Böylelikle, taraflar karşı tarafın tanıklarının ifadeleri doğrultusunda duruşmada ileri sürecekleri iddia ve savunmayı şekillendirebilirler. Ayrıca, tanıklar duruşmada hâkim ile birlikte vekiller tarafından da sorgulanabilir. Güvenalp, s. 60. Kıta Avrupası hukuk sisteminde ise, tanıklardan ziyade yazılı delillere daha çok önem verilmekte, taraflar birbirlerinin tanıklarını duruşma öncesinde, hatta duruşmada dahi, vekilleri aracılığıyla da olsa doğrudan sorgulayamazlar. Tanıklar duruşmada sadece hâkim tarafından sorgulanabilir. Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 177; Moses, s. 181; Ziade, R. / Taffin, C. H.: *Les Témoins Dans l'arbitrage International*, International Business Law Journal 2010, I. 2, s. 116-117. İki hukuk sistemi arasındaki diğer bir farklılık da tarafların tanık olarak dinlenebilip dinlenemeyeceği konusunda ortaya çıkmaktadır. Anglo-Sakson hukuk sisteminde, tarafların kendilerinin tanık olarak dinlenebilmesi mümkün iken, Kıta Avrupası hukuk sisteminde, genellikle, tarafların kendileri tanık olarak dinlenememektedir. Gaillard / Savage, s. 699-700, para. 1280. Hatta, devlet yargısı bakımından, Alman hukukunda, tarafların kendilerinin tanıklık yapması yasaklanmıştır. Türk hukukunda da, tarafların kendilerinin tanıklık yapabilmesi mümkün değildir. Fransız hukukunda ise, sadece bazı özel kurallar çerçevesinde, tarafların kendilerinin tanıklık yapması mümkündür. Uzar, G. N.: *Milletlerarası Tahkimde Delillerin İkametine İlişkin Yaklaşımlar ve Milletlerarası Barolar Birliği (IBA) Kuralları*, Haluk Konuralp'in Anısına Armağan C. I, Ankara 2009, s. 1169-1197. İki hukuk sistemi arasında, tarafların tanıkları ile duruşmadaki sorgu öncesinde iletişim kurabilip kuramayacakları konusunda da farklılık bulunmaktadır. Anglo-Sakson hukuk sisteminde tarafların önceden tanıklarını duruşmadaki sorguya hazırlaması genellikle meşru görülürken, Kıta Avrupası hukuk sisteminde tarafların tanıklarıyla duruşma öncesinde iletişime geçmesi etik bulunmamakta hatta yasaklanmaktadır. Gaillard / Savage, s. 702, para. 1285. Bu konuda Anglo-Sakson hukuk sisteminde yer alan devletlerin yeknesak bir tutum içerisinde olmadığına, örneğin, İngiliz hukukunun Amerikan hukukuna nazaran daha temkinli olduğuna ilişkin detaylı bilgi için bkz. Feuttrill, M. / Rubins, N.: *The Preparation of Expert Evidence in International Commercial Arbitration: Practical Aspects*, International Business Law Journal 2009, S. 3, s. 318-319.

kişinin tanık sıfatıyla dinlenebilip dinlenemeyeceği, hangi kurallara göre sorgulanacağı ve beyanına ne kadar önem verileceği, taraflar bu konularda anlaşmamışlarsa, hakemin veya hakem kurulunun takdirindedir.²⁶⁷

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, milletlerarası ticari tahkimde tanık olabilecek kişiler konusunda herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Bu nedenle, tarafların kendileri de tahkim yargılamasında tanık sıfatıyla dinlenebilir.²⁶⁸ Ayrıca, tarafların tanık olarak gösterdikleri kişilerle duruşmadaki sorgu öncesinde görüşmeleri konusunda da herhangi bir engel yoktur.²⁶⁹ Ancak, burada görüşme ile kastedilen,

²⁶⁷ Ziade / Taffin, s. 119; Gaillard / Savage, s. 700, para. 1280. Ayrıca bkz. Brower, C.: *Evidence Before International Tribunals: The Need for Some Standard Rules*, International Lawyer 1994, C. 28, s. 49-50. Doktrinde, hakemin veya hakem kurulunun tanıkların dinlenmesi konusunda takdir yetkisini kullanırken, taraflar arasındaki anlaşmanın yanında, tahkim yerinin emredici kurallarını da dikkate alması gerektiği (Doğan (Milletlerarası Ticaret Hukuku), s. 1171), bununla birlikte, tanıkların yazılı ifadelerini inceleyerek de bir sonuca varabileceği belirtilmektedir. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 503. Ayrıca, kanaatimizce, bu takdir yetkisi kullanılırken, tarafların ve/veya hakemlerin farklı uygulamalar benimseyen hukuk sistemlerinden gelmesi halinde orta bir yolun bulunması, zorunlu olmamakla birlikte, yerinde olacaktır.

²⁶⁸ Lew / Mistelis / Kröll, s. 571, para. 22-65; Gaillard / Savage, s. 699-700, para. 1280; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 180; Hacıbekiroğlu, s. 24; Ziade / Taffin, s. 119-120; Moses, s. 180-181; Uzar, s. 1182. Milletlerarası ticari tahkimde tarafların kendilerinin de tanıklık olarak dinlenebileceğini düzenleyen tahkim kuralları da bulunmaktadır. IBA Kuralları'nın 4(3) maddesi buna örnektir. MTK'nın uygulandığı bir tahkim yargılamasında da tarafların hakemin veya hakem kurulunun takdir yetkisi çerçevesinde tanık olarak dinlenebilmesi mümkündür. Uzar, s. 1181. Nitekim, Yargıtay da tahkim yargılamasında bir tarafın kendisinin tanık olarak dinlenmesinin diğer tarafın iddia ve savunma hakkının ihlal etmediğine karar vermiştir. Yargıtay 19. HD, T. 9.11.2000, E. 2000/7171, K. 2000/7602 (KİBB, E. T.: 13.02.2022). Bu kararın analizi için bkz. Öztekin Gelgel, G.: *New York Konvansiyonu'na Göre Hakem Kararlarının Tenfizinde Yargıtay'ın Bazı Kararlarının Değerlendirilmesi*, MHB 2002, C. 22, S. 2, s. 1145-1149.

²⁶⁹ Lew / Mistelis / Kröll, s. 573, para. 22-73. Nitekim, tahkim kurallarında da buna ilişkin hükümler bulunmaktadır. IBA Kuralları'nın 4(3) maddesi buna da örnektir. Paris Barosu 2008 tarihli bir kararında, taraf vekillerinin tanıkları tahkim yargılamalarına hazırlamasında bir sakınca bulunmadığını belirtmiştir. Ziade / Taffin, s. 125. Ancak, doktrindeki birtakım yazarlar, hakemin veya hakem kurulunun taraflarca tanıkların hazırlanması konusunda taraf vekillerinin baro siciline kayıtlı oldukları devletlerin yasal düzenlemelerinin dikkate alınarak tarafların her ikisine de aynı kuralların uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir. Gaillard / Savage, s. 702, para. 1285. Ancak bazı yazarlar ise, bu konu bakımından her hâlikârda taraflar arasında eşitliğin sağlanacağını, taraf vekillerinin devlet mahkemeleri nezdinde bağlı olduğu etik ve usul kurallarının milletlerarası ticari tahkimde uygulanmayacağını ifade etmektedir: Ziade / Taffin, s. 125. Biz de, tahkimin devlet yargısından bağımsız olma niteliğinden ötürü, konuya ilişkin tarafların, vekillerinin ve hakemlerin mensup olduğu devletlerin hukukuna değil, tahkimin usulüne uygulanan kurallara riayet edilmesi gerektiğini savunuyoruz. Bu halde, konuya ilişkin hem taraflara aynı kurallar uygulanacak hem de tahkim yargılamasında uygulanan kurallar ile bir çelişki ortaya çıkmayacaktır.

tarafının tanıklarının tahkim yargılamasının içeriği hakkında bilgilendirmek suretiyle duruşmadaki sorguya hazırlamasıdır, gerçeğe aykırı beyanda bulunması için yönlendirmesi değildir.²⁷⁰

Tanıklar, kural olarak, duruşmada, kendilerini tanık olarak gösteren tarafın vekili (*direct / re-direct examination*) ve diğer tarafın vekili tarafından (*cross / re-cross examination*) sorgulanırlar.²⁷¹ Hakem veya hakem kurulu, istisnai olarak, genellikle tanık ifadesine netlik kazandırmak amacıyla, devreye girerek tanıklara soru yöneltirler.²⁷² Bunun yanında, hakem veya hakem kurulu, taraf vekillerinin çapraz sorgu uygulamasına alışık olmaması gibi çeşitli nedenlerle, tahkim yargılamasında çapraz sorunun yapılmasına sınırlama getirebilirler.²⁷³ Çapraz sorunun sınırlanmış olması, tek başına, tarafların iddia ve savunma hakkını ihlal etmez.²⁷⁴ Ne var ki, kanaatimizce, hakem veya hakem kurulu, iddia ve savunma hakkını ihlal ettiği yönünde bir iddia ile karşılaşmamak için, tanıkların sorgulanması konusunda taraflara

²⁷⁰ Ziade / Taffin, s. 125; Moses, s. 181; Uzar, s. 1183; Feutrill / Rubins, s. 318.

²⁷¹ Bununla birlikte, taraflarca kararlaştırılması halinde, taraflardan birinin tanıklarının duruşmadaki sorgusundan önce karşı tarafın kendisi ve/veya vekili tarafından sorgulanabilmesi mümkündür. Moses, s. 180; Roney / Müller, s. 62; Uzar, s. 1188.

²⁷² Moses, s. 182, 184; Gaillard / Savage, s. 703, para. 1287; Roney / Müller, s. 63; Ziade / Taffin, s. 126 vd. Milletlerarası ticari tahkimde, tanıkların dinlenmesi konusunda Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası hukuk sistemini bir arada barındıran melez bir yaklaşım izlendiği, bu yaklaşımın Kıta Avrupası hukukundaki “*inquisitorial*” sistemden ziyade Anglo-Sakson hukukundaki “*adversarial*” sisteme daha yakın olduğu söylenebilir. Moses, s. 181-182; Gaillard / Savage, s. 702, para. 1287. Mesela, Türk medeni usul hukukunda çapraz sorgu usulü yer almamasına rağmen, MTK’nın uygulandığı bir milletlerarası tahkim yargılamasında çapraz sorgu usulü uygulanabilmektedir. Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 93.

²⁷³ Patocchi, P. M. / Meakin, I. L.: *Procedure and the Taking of Evidence in International Commercial Arbitration*, International Business Law Journal 1996, S. 7, s. 893; Lew / Mistelis / Kröll, s. 574, para. 22-78.

²⁷⁴ Amerikan İstinaf Mahkemesi, tahkimde tanığın çapraz sorgulanmasına sınır getirilmesi nedeniyle tanığa istediği soruları sormadığını gerekçe göstererek iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğini ileri süren tarafın sormak istediği soruların cevabına yazılı deliller vasıtasıyla ulaşabilmesinin mümkün olmasından dolayı, bu iddiasını reddetmiştir: Amerikan İstinaf Mahkemesi’nin 29.09.1997 tarihli kararı, XXIII YBCA 1998, s. 1076-1081. Detaylı bilgi için bkz. Güvenalp, s. 62.

eşit muamelede bulunmaya ve tarafların iddia ve savunma hakkını yeterli derecede kullanmasına imkân sağlamaya ayrıca özen göstermelidir.²⁷⁵

3. Bilirkişi

Uyuşmazlığın çözümü için gerekli bilgilerin alanında uzman olan kişiden alınmasını ifade eden bilirkişi deliline,²⁷⁶ tahkimde çoğunlukla teknik konular hakkında, bunun yanında, tahkim yargılamasında uygulanacak hukukun içeriğinin belirlenmesi konusunda da başvurulabilir.²⁷⁷

Bilirkişinin hangi yönleme göre seçileceği konusunda, taraflar arasında herhangi bir anlaşmanın bulunmaması halinde, hakem veya hakem kurulu takdir yetkisine sahiptir.²⁷⁸ Bununla birlikte, bilirkişilerin, gerek hakem veya hakem kurulu tarafından (*tribunal appointed expert*), gerekse taraflarca (*party appointed expert*) atanması

²⁷⁵ Taraflar arasında sağlanması gereken eşitliğin matematiksel bir eşitlik olması gerekmediği yönünde yapmış olduğumuz açıklamalar için bkz. Birinci Bölüm / C. / 4. “Tarafların Eşitliği İlkesi”.

²⁷⁶ Hacıbekiroğlu, s. 22.

²⁷⁷ Uzar, s. 1189-1190; Güvenalp, s. 64; Feutrill / Rubins, s. 315. Kanaatimizce, genellikle, tahkimde hakem veya hakem kurulu yargılamanın konusu hakkında uzman olan kişiler arasından seçildiğinden, tahkim yargılamasında, devlet yargısına kıyasla, bilirkişiye başvurmaya ihtiyaç kalmamaktadır. Yargıtay, önceden, devlet yargısında olduğu gibi, tahkim yargılamalarında da bilirkişiye başvurulmasına önem vermekteydi. O kadar ki, bir kararında, tahkim yargılamasına konu alacak miktarı hakkında sadece bir bilirkişi raporuna dayanılarak karar verilmesini hatalı bulmuştur. Yargıtay 15. HD, T. 05.05.2005, E. 2004/7613, K. 2005/2801(KİBB, E. T.: 13.02.2022). Ayrıca bkz. Yargıtay 15. HD, T. 20.11.2001, E. 2001/4352, K. 2001/5322 (KİBB, E. T.: 13.02.2022). Ancak, günümüzde, tahkim yargılaması sırasında taraflarca talep edilmiş olmasına rağmen bilirkişi raporu alınmadan karar verilmesini, bu hususun hakemlerin takdirine bağlı olmasından, ayrıca, mevzuatta sınırlı sayıda sayılan tenfiz engelleri ve iptal nedenleri arasında yer almamasından bahisle, hakem kararının iptali veya tenfizin reddi için geçerli bir gerekçe olarak kabul etmemektedir. Yargıtay 11. HD, T. 29.02.2016, E. 2016/1652, K. 2016/2111 (KİBB, E. T.: 22.05.2022); Yargıtay 11. HD, T. 01.02.2021, E. 2020/577, K. 2021/618 (KİBB, E. T.: 22.05.2022). Ayrıca bkz. Yargıtay 15. HD, T. 12.06.2019, E. 2019/1062, K. 2019/2725 (KİBB, E. T.: 22.05.2022).

²⁷⁸ Konuya ilişkin tahkim kuralları için bkz. IBA Kuralları m. 5 ve 6, ISTAC Kuralları m. 29(3) ve ICC Kuralları m. 25(3) ve 25(4).

mümkündür.²⁷⁹ İster hakem veya hakem kurulu tarafından ister taraflarca seçilsin, bilirkişinin bağımsız ve tarafsız olması,²⁸⁰ taraflara eşit davranmak suretiyle iddia ve savunma hakkına riayet etmesi gerekir.²⁸¹

Milletlerarası ticari tahkimde “uzman tanık” veya “bilirkişi şahit” (*expert witness*) olarak da adlandırılan bilirkişiler, gerekli incelemeleri yaptıktan sonra, kendilerinden istenen konu hakkında hazırladıkları raporu hakeme veya hakem kuruluna ve taraflara sunarlar.²⁸² Taraflar bu bilirkişi raporu hakkında bir değerlendirme yaparak beyanda

²⁷⁹ Güvenalp, s. 65. Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası hukuk sistemlerinin bilirkişilik konusuna yaklaşımında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Anglo-Sakson hukuk sisteminde, çoğunlukla, her bir taraf bilirkişisini kendi seçer ve seçilen bu bilirkişiler mahkemeye konuya ilişkin görüşlerini uzman tanık sıfatı ile beyan ederler. Kıta Avrupası hukuk sisteminde ise, kural olarak, bilirkişi taraflarca seçilmez, mahkemece atanır. Lew / Mistelis / Kröll, s. 575, para. 22-83; Gaillard / Savage, s. 700, para. 1281; Ekşi, N.: *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Antlaşmalara Göre Hukuki ve Ticari Konularda Yabancı Ülkelerden Delil Temini*, MHB 2005-2006, C. 25, S. 1-2, s. 130; Hacıbekiroğlu, s. 23; Aygül (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 206; Uzar, s. 1188. Bununla birlikte, bilirkişinin Anglo-Sakson hukuk sisteminde mahkeme tarafından, Kıta Avrupası hukuk sisteminde taraflarca atandığının hiçbir örneği yok değildir. Detaylı bilgi için bkz. Toraman, B.: *Anglo-Amerikan Hukukunda Mahkeme Tarafından Tayin Edilen Bilirkişiler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2013, C. 13, 20. Yıl Özel Sayısı, s. 116-117. Mesela, doğrudan bir bilirkişi delili olarak değerlendirilemese de, HMK'nın 293. maddesinde hüküm altına alınan “uzman görüşü”, Türk hukuku bakımından tarafların bilirkişi atamasına örnek teşkil edebilir. Güvenalp, s. 64, dn. 229. Taraflarca uzman görüşü alınması, teknik konularda yargı merciinin bilgi sahibi olmasına hizmet ettiğinden, bilirkişi raporu alınmasına duyulan ihtiyacı azaltmaktadır. Ağırman, s. 463.

²⁸⁰ Lew / Mistelis / Kröll, s. 579, para. 22-92.

²⁸¹ Bunun bir gereği olarak, bilirkişi ile taraflar ve hakem veya hakem kurulu arasındaki tüm yazışmalar tarafların her birine eş zamanlı olarak iletilmelidir. Buna ek olarak, doktrinde, taraflarca aksi kararlaştırılmamışsa, yapılacak tüm toplantılara taraf temsilcilerinin de katılmasına imkân sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Gaillard / Savage, s. 705, para. 1293. Ne var ki, Paris İstinaf Mahkemesi, tahkimde bilirkişinin her iki taraf da olmaksızın işlem gerçekleştirmesini, işlemin gerçekleştiği sırada orada bulunmayan tarafın bilirkişinin gerçekleştirdiği işleme daha sonra itiraz etme imkânına sahip olmasından dolayı, hakem kararının iptali için yeterli görmemiştir. Paris İstinaf Mahkemesi'nin 06.02.1997 tarihli kararı, Revue de l'Arbitrage 1997, S. 4, s. 556-559. Kanaatimizce, Paris İstinaf Mahkemesi'nin bu tespiti yerindedir.

²⁸² Güvenalp, s. 64, 66; Ağırman, s. 463.

bulunabilirler.²⁸³ Ayrıca, gerekli olması durumunda, duruşmada hazır bulunur ve kendilerine yöneltilen soruları cevaplarlar.²⁸⁴

Hakemin veya hakem kurulunun her ne kadar iddia ve savunma hakkına riayet etmek amacıyla taraflara bilirkişi raporuna karşı itiraz etme imkânını tanıması ve yapılan tüm itirazları dikkate alması gerekli olsa da, tahkim yargılamasını tahkim süresi içerisinde usul ekonomisi ilkesi uyarınca en az masrafla bitirebilmesi için, kanaatimizce, sadece bilirkişi raporunun doğruluğunda tereddüt uyandıracak nitelikteki itirazları değerlendirmesi, özellikle hakem kararının neticesini etkileme ihtimali bulunmayan, yeterli bir gerekçe belirtilmeksizin salt süreci uzatmaya yönelik kötü niyetli olarak yapılan itirazları reddetmesi gerekir.

²⁸³ Moses, s. 186-187; Gaillard / Savage, s. 705, para. 1294; Lew / Mistelis / Kröll, s. 713, para. 26-88. Hong Kong Yüksek Mahkemesi bir kararında, hakemin veya hakem kurulunun kararını bilirkişi raporuna dayandığı halde, taraflara bu rapora itiraz edebilme veya yeni bir bilirkişi raporu sunulabilmesine imkân sağlamamasını iddia ve savunma hakkının ihlali olarak değerlendirmiş ve bu hakem kararının tenfizini reddetmiştir. Hong Kong Yüksek Mahkemesi'nin 15.01.1993 tarihli kararı, XIX YBCA 1994, s. 664-674. Bu mahkeme başka bir kararında da, tarafların hakemlerce atanan bilirkişinin raporu hakkında görüş bildirebileceklerine dair beklentilerinin haklı olduğunu, bu nedenle, taraflara bu imkân sağlanmadan karar verilmesini, “eğer bu imkân verilseydi, hakem kararının sonucu değişebilirdi” şeklindeki düşüncesiyle, iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi olarak değerlendirmiştir. Hong Kong İstinaf Mahkemesi'nin 15.03.1996 tarihli kararı: <http://www.newyorkconvention1958.org> (E. T.: 30.01.2021).

²⁸⁴ Moses, s. 186-187; Gaillard / Savage, s. 705, para. 1294. Bu yöndeki tahkim kuralları için bkz. ISTAC Kuralları'nın 29(3) maddesine göre, “hakem veya hakem kurulu ya da taraflar, bilirkişi veya uzmanlara duruşmada doğrudan soru sorabilirler.” ICC Kuralları'nın 25(4) maddesi uyarınca, “taraflardan birinin talebi üzerine, taraflara, bilirkişiyi duruşmada sorgulama imkânı verilir.” MTK'nın 12(A) maddesi de buna örnektir. Öyle ki, bilirkişiler de, tanıklar gibi, çapraz sorguya tabi tutulabilir. Ağırtman, s. 463.

4. Keşif

Keşif deliline iddia ve savunmanın değerlendirilebilmesi için, uyuşmazlığın konusu hakkında doğrudan duyular ile bilgi edinmek amacıyla başvurulur.²⁸⁵ Hakem veya hakem kurulu, taraflarca aksi kararlaştırılmış olmadıkça, gerekli gördüğü hallerde her türlü numunenin, mülkün veya sahanın hakemlerden biri veya birkaçı ya da bilirkişi tarafından²⁸⁶ yerinde incelenmesine kendiliğinden veya taraflardan birinin talebi üzerine karar verebilir.²⁸⁷

İddia ve savunma hakkına riayet edilmesinin bir gereği olarak, keşif incelemesi tarafların tamamına açık olmalıdır.²⁸⁸ Bununla birlikte, her iki tarafın ve varsa, temsilcilerinin keşif incelemesine katılabilmesi için, zamanından ve yerinden makul süre önce haberdar edilmesi gerekir.²⁸⁹

²⁸⁵ Hacıbekiroğlu, s. 25; Yılmaz, E.: Hukuk Sözlüğü (Öğrenciler İçin), 5. Baskı, Ankara 2014, s. 415; Ağırman, s. 464.

²⁸⁶ Uyuşmazlığın konusuna bağlı olarak, keşfin gerçekleştirilebilmesi için teknik bilgi gerekebilir. Bu gibi durumlarda keşfin bilirkişi tarafından da yapılabilmesi mümkündür. Ağırman, s. 465.

²⁸⁷ Roney / Müller, s. 65; Lew / Mistelis / Kröll, s. 579, para. 22-93; Uzar, s. 1188; Ağırman, s. 465. Keşif, birçok tahkim kanunu ve kuralında da hüküm altına alınmıştır. Bkz. ISTAC Kuralları m. 29(4), MTK m. 12(A). Bununla birlikte, genellikle inşaat sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların konu olduğu tahkim yargılamalarında delil olarak keşif yöntemine başvurulduğu görülmektedir. Güvenalp, s. 66-67.

²⁸⁸ Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 254.

²⁸⁹ Lew / Mistelis / Kröll, s. 579, para. 22-93; Ağırman, s. 465.

C. Cevap Verilmesi

Tarafların diğer tarafın sunduğu deliller ve ileri sürdüğü hukuki sebeplerden²⁹⁰ haberdar edilmesi ve bunlara cevap verebilmeleri için kendilerine yeterli sürenin tanınması gerekir.²⁹¹ Tarafların cevap hakkını kullanabilmelerine imkân verilmemesi, kural olarak, iddia ve savunma hakkının ihlaline neden olur.²⁹²

Bununla birlikte, tarafların sunduğu deliller ve ileri sürdüğü hukuki sebeplere karşı tarafça cevap verilmesi halinde, bu cevaba cevap verebilmeleri için de kendilerine imkân sağlanmasının gerekip gerekmediği konusunda doktrinde fikir ayrılığı vardır. Bir görüş, taraflara eşit muamelede bulunma ilkesinin cevaba cevap verme fırsatının sunulmasını gerektirdiğini ileri sürmekte,²⁹³ diğer bir görüş ise, taraflara eşit muamelede bulunma ilkesinin taraflar arasında sayısal bir eşitlik

²⁹⁰ Hukuki sebepler, uyuşmazlığın çözümünde kullanılan hukuk kurallarıdır. Güvenalp, s. 77.

²⁹¹ Çalışmamızda, tarafların ileri sürdükleri iddia ve savunmaya, delillere “cevap verme hakkı” ile ileri sürmedikleri yani hakem veya hakem kurulu tarafından re’sen yargılamaya konu edilen delillere ve hukuki sebeplere dair “görüş bildirme hakkını” iki farklı başlıkta inceledik. Bu yönde bkz. Born, s. 3517; Güvenalp, s. 71, dn. 254. Ancak, doktrinde her iki konuyu da “Görüş Bildirme Hakkı” başlığı altında ele alan yazarlar da vardır. Scherer, s. 306.

²⁹² Born, s. 3515; Güvenalp, s. 71-73; Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 193. Örnek mahkeme kararları için bkz. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 139. Ayrıca belirtmek gerekir ki, tahkim yargılamasında ve devlet yargısında, hukuki sebeplerin ileri sürülmesinin iddia ve savunma hakkının içeriğinde yer alıp almadığı hususunda doktrinde tartışma olup, çoğunluk tarafından kabul edilen görüş, yer aldığı yönündedir. Özekes, s. 131-132; Pekcanıtez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 776-777; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 121; Lew, J. D. M.: *Iura Novit Curia and Due Process*, Queen Mary University of London, Legal Studies Research Paper No. 72/2010, London 2010, s. 12-14; Alberti, C. P.: *Iura Novit Curia in International Commercial Arbitration: How Much Justice Do You Want?*, International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution, (Ed.) Kröll, S. M. / Mistelis, L. A. / Viscasillas, P. P. / Rogers, V. M., Kluwer Law International 2011, s. 19-24. Türk medeni usul hukukunda hâkim hukuku re’sen uyguladığından, eskiden hukuki sebeplerin ileri sürülmesinin iddia ve savunma hakkının kapsamında yer almadığı kabul ediliyordu. Ancak, bugün kapsadığı konusunda tereddüt bulunmamaktadır. Güvenalp, s. 76-77. Zira, hukuki sebepler iddia ve savunmanın haklılığı konusunda kararı doğrudan etkilemektedir. Özekes, s. 132.

²⁹³ Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 140. Kaplan, davacının sunduğu cevaba cevap dilekçesine karşı davalı tarafın ikinci cevap dilekçesi sunmasına imkân tanınmamasını bir tenfiz engeli olarak gören İsviçre Basel Mahkemesi’nin bir kararını bu görüşüne dayanak göstermektedir: İsviçre Basel Mahkemesi’nin 11.03.1971 tarihli kararı, BJM 1971, s. 95.

sağlanması anlamına gelmediğini, dolayısıyla taraflara tanınan yanıt verme imkânının matematiksel olarak aynı olmamasının, her halde, iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi olarak kabul edilemeyeceğini savunmaktadır.²⁹⁴ Kanaatimizce, cevaba cevap verme fırsatının sunulup sunulmayacağına her somut olayın özellikleri göz önünde bulundurularak karar verilmeli, özellikle nihai karar için delil veya hukuki sebeplere ilişkin açıklığa kavuşturulması gereken hususların bulunması halinde bu imkân tanınmalıdır. Nitekim, milli hukuk düzenlerinin birçoğunda, taraflarca aksi kararlaştırılmış olmadıkça, yargılamanın hangi tarafının son söze sahip olacağına somut olayın koşullarını göz önünde bulundurarak hakem veya hakem kurulu karar vermektedir.²⁹⁵

D. Görüş Bildirilmesi

Tahkim yargılamasında kural olarak deliller ve hukuki sebepler taraflarca ortaya konulur. Bununla birlikte, hakem veya hakem kurulu tarafından re'sen tespit edilen deliller ve hukuki sebeplerin de karara esas alınması mümkündür.²⁹⁶ Böyle bir

²⁹⁴ Bu görüşe göre, önemli olan, hakem kararına esas alınan konularda tarafların eşit bir şekilde cevap verme imkânının olmasıdır. Bununla birlikte, tarafların cevap hakkını kullanabilmesinin birçok yolu vardır. Güvenalp, s. 72. Bu görüşü destekleyen örnek bir mahkeme kararı için bkz. İsviçre Federal Mahkemesi'nin 12.01.1989 tarihli kararı, XV YBCA 1990, s. 509-514. Bununla birlikte, Alman İstinaf Mahkemesi, tarafın karşı tarafın duruşmadan üç gün önce sunduğu yeni belgelere cevap vermesine imkân tanınmamasını, yeni argümanlar içermeyen bu belgelerin hakem kararına esas alınmamış olması gerekçesiyle, iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi olarak değerlendirmemiştir: Alman İstinaf Mahkemesi'nin 28.11.2008 tarihli kararı, XXXIV YBCA 2009, s. 536-544.

²⁹⁵ Born, s. 3517. Örneğin, bir tarafın ihtiyati tedbir talebi hakkında diğer tarafın cevabı alınmadan karar verilmesi, iddia ve savunma hakkının ihlali olarak değerlendirilemez çünkü bir tarafın ihtiyati tedbir talebine diğer tarafın cevap vermesinin beklenmesi, bu geçici hukuki koruma tedbirinin amacıyla bağdaşmaz. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 141; Güvenalp, s. 73.

²⁹⁶ Almanya, İsveç, İsviçre ve Finlandiya gibi Kıta Avrupası hukuk sisteminde yer alan ülkelerin devlet yargısına bakıldığında, "hâkim kanunları kendiliğinden uygular" (*iura novit curia*) ilkesinin benimsendiği görülmektedir. Hâkimin hukuk kurallarını kendiliğinden uygulaması, tarafların hukuki sebeplere ilişkin görüşlerini açıklayamayacakları anlamına gelmez. Pekcanıtez (Hukuki Dinlenilme

durumda, tarafların iddia ve savunma hakkının bir gereği olarak görüş bildirmeye hakkı vardır. Bu nedenle, hakem veya hakem kurulu tarafından yargılamaya konu edilen ve nihai hakem kararına etki edebilecek nitelikte olan her vakıa, delil ve hukuki sebep hakkında taraflara görüş bildirebilmeleri için imkân tanınması gerekir.²⁹⁷ Bu doğrultuda, doktrinde, hakemin veya hakem kurulunun tarafların değerlendirme imkânını bulamadığı delilleri ve hukuki sebepleri kararına esas alamayacağı, esas alması halinde ortaya çıkan karar ile sürpriz karar yasağının, hakemlerin tartışma yükümlülüğünün ve dolayısıyla tarafların iddia ve savunma hakkının ihlal edilmiş olacağı ifade edilmektedir.²⁹⁸

Hakkı), s. 776-777. Bu ilke gereğince, hâkim tarafların ileri sürdüğü hukuki sebepler ile bağlı olmayıp, uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukukun içeriğini kendisi belirleyerek karar verebilir. Buna karşılık, İngiltere, Amerika gibi Anglo-Sakson hukuk sisteminde yer alan ülkelerin devlet yargısına bakıldığında ise, uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukukun bir “vakıa” olarak görüldüğüne, bu nedenle, içeriğinin tespitinin ve kanıtlanmasının taraflara bırakıldığına, hâkimin tarafların ileri sürdüğü hukuki sebepler çerçevesinde karar verdiğine rastlanmaktadır. Knuts, G.: *Jura Novit Curia and the Right to Be Heard-An Analysis of Recent Case Law*, Arbitration International 2012, C. 28, S. 4, s. 671-672.

²⁹⁷ Scherer, s. 306. Bu kapsamda, doktrinde, hakemin veya hakem kurulunun uzman olduğu alanlardaki bilgileri ile bir karara varmadan önce de ulaştıkları sonuçlar hakkında tarafların görüşlerini alması gerektiği ifade edilmektedir. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 142. Bununla birlikte, aksi ile yorumdan, hakem veya hakem kurulu tarafından yargılamaya konu edilen ancak nihai hakem kararını etkilemeyecek vakıalar, deliller ve hukuki sebepler hakkında tarafların görüş bildirebilme imkânına sahip olmamasının iddia ve savunma hakkının ihlaline neden olmayacağıdır. Güvenalp, s. 73-74.

²⁹⁸ Schwarz / Konrad, s. 430; Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 193-195; Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 144; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 121; Born, s. 3517-3519. Türk hukukunda, HMK’nın 27. maddesinin gerekçesinde, sürpriz kararın ne anlama geldiğine yer verilmiştir. Buna göre, “*hukukun genel ilkelerine, mevzuata ve yerleşik içtihatlarla tamamen aykırı nitelikte*” olan kararlar, sürpriz kararlardır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574), TBMM Dönem: 23, Yasama Yılı: 3, Sayı: 393; <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss393.pdf> (E. T.: 30.01.2022). Özkes, yargılamadaki tartışmaların tamamen dışında verilen bir kararın sürpriz sayılacak nitelikte olduğunu ve aynı zamanda karara esas alınan konularda tarafların görüşlerini alma şeklindeki hâkimin tartışma yükümlülüğüne de aykırı olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, hâkimin tartışma yükümlülüğünün her ayrıntıyı taraflarla tartışması gerektiği anlamına gelmediğini, tarafların öngöremedikleri, öngörmelerinin de beklenemeyeceği, nihai karara esas alınacak deliller ve hukuki sebepler ile sınırlı olduğunu altını çizmektedir. Özkes, s. 188-190. Milli hukuklarda yer alan sürpriz karar yasağı ve hâkimin tartışma yükümlülüğü, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında da geçerlidir. Scherer, s. 307-308; Born, s. 3517-3519; Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 194-195. Milletlerarası ticari tahkimde, genellikle, hakem veya hakem kurulu tarafından bilirkişinin atandığı haller, re’sen delil tespit edilmesine örnek olarak gösterilmektedir. Güvenalp, s. 75. Konuya ilişkin örnek bir mahkeme kararı için bkz. Stuttgart Yüksek Bölge Mahkemesi’nin 06.12.2001 tarihli kararı, XXIX YBCA 2004, s. 742.

Keza, birçok mahkeme kararında da,²⁹⁹ ortak olarak, hakem kararında dayanılan hukuki sebeplerin taraflarca öngörülebilir olması gerektiği, bu nedenle, taraflarca ileri sürülmeyen hukuki sebeplere dayanılacağı zaman tarafların haberdar edilmesi ve taraflara görüşlerini bildirebilmeleri için imkân tanınması gerektiği ifade edilmekte ve öngörülebilirlik kavramına vurgu yapılmaktadır. Bir hukuki sebebin taraflarca öngörülebilir olup olmadığı, her somut olayın özellikleri göz önünde bulundurularak ayrıca değerlendirilir. Bununla birlikte, bu değerlendirme yapılırken, genellikle, uyuşmazlığın esasına uygulanan hukukun taraflarca kararlaştırılmış olup olmadığı, tarafların ve varsa, vekillerinin bu hukuk ile bir ilişkisinin bulunup bulunmadığı, hakem kararının dayandığı hukuki sebebin temel hukuk kurallarından biri olup olmadığı ve bu hukuki sebebe benzer bir hukuki sebebin tahkim yargılamasında tartışılıp tartışılmadığı kriter olarak kullanılmaktadır.³⁰⁰

²⁹⁹ Konuya ilişkin en önemli karar İsviçre Federal Mahkemesi'nin 2010 tarihli bir kararı olup, bu kararda, hukuki sebepler konusunda taraflara görüş bildirebilmeleri için imkân verilmesi gereken hallerin, nihai hakem kararında her iki tarafça da ileri sürülmemiş olan ve öngörülebilmesi mümkün olmayan bir hukuki sebebe dayanılacağı hallerle sınırlı olduğu ifade edilmiş, bu doğrultuda, hakem kararının dayanağı olan İsviçre hukuku hükmünün tahkim yargılamasında İsviçreli bir avukat tarafından temsil edilen tarafça öngörülebileceği gerekçesiyle, iddia ve savunma hakkının ihlal edilmediğine karar verilmiştir. İsviçre Federal Mahkemesi'nin 03.08.2010 tarihli kararı için bkz. www.swissarbitrationdecisions.com/claim-of-violation-of-due-process-denied-no-unforeseen-legal-arg (E. T.: 31.01.2022). Paris İstinaf Mahkemesi, 2009 tarihinde, her iki tarafın da ileri sürme ve görüş bildirme imkânına sahip olmadığı bir hukuki sebebe dayanılmasını hakem kararının iptali için yeterli bulmuştur. Paris İstinaf Mahkemesi'nin 03.12.2009 tarihli kararı için bkz. Knuts, s. 678-686. Quebec Yüksek Mahkemesi, 2008 tarihinde, tarafların ileri sürmediği hukuki sebeplere dayanılarak, talep etmediği bir hukuki sonuca hükmedilmesini, hakem kurulunun tarafların kendisine verdiği yetkinin dışında, kendi bakış açısı ile adil ve hakkaniyete uygun bulunduğu şekilde karar vermeyeceği gerekçesiyle, iddia ve savunma hakkına aykırı bularak hakem kararını iptal etmiştir. Quebec Yüksek Mahkemesi'nin 08.12.2008 tarihli kararı: www.mcgill.ca/arbitration/files/arbitration/TusculumDreyfus1.pdf (E. T.: 31.01.2022). Kararla ilgili yorumlar için ayrıca bkz. Lew (Iura Novit Curia and Due Process), s. 13. Benzer bir bakış açısıyla, İsviçre Federal Mahkemesi, 2009 tarihli bir kararında, hakem kararının hangi hukuk kuralına dayanılarak verileceğinin taraflarca öngörülebilir olması gerektiğini, bu nedenle, tarafların ileri sürmedikleri bir hukuki sebebe dayanılacağı zaman taraflara görüşlerini bildirebilmeleri için imkân tanınması gerektiğini belirtmiştir. İsviçre Federal Mahkemesi'nin 09.02.2009 tarihli kararı, 27 ASA Bulletin 2009, s. 495-500. Finlandiya Yüksek Mahkemesi, 2008 tarihli kararında, hakem kararının tarafların ileri sürdükleri hukuki sebeplere dayandığı gerekçesiyle iptali talebini reddetmiştir. Finlandiya Yüksek Mahkemesi'nin 02.07.2008 tarihli kararı: <https://arbitrationlaw.com/library/decision-supreme-court-finland-judgement-rendered-2-july-2008-case-no-s2006716-“werfen”> (E. T.: 31.02.2022). Karar hakkındaki yorumlar için bkz. Knuts, s. 678-686.

³⁰⁰ Knuts, s. 682-686. Bu imkânın verilip verilmemesi sürpriz karar yasağı ile doğrudan ilgilidir. Güvenalp, s. 81-82. Ayrıca bkz. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 18-20.

Sonuç olarak, esas itibariyle, iptal veya tenfiz davalarında tarafların iddia ve savunma hakkının ihlal edilip edilmediğine dair tereddütlere mahal vermemek adına³⁰¹ hakem veya hakem kurulunun hukuki sebepler konusunda da taraflara görüş bildirme imkânı tanınması gerekmektedir.³⁰² Bunun yanında, kanaatimizce, iptal veya tenfiz davalarında hakem kararları sadece usuli konularda denetlenebilmekte olduğundan, hakem kararlarında esasa ilişkin yanlışlıkların ve dolayısıyla maddi gerçeğe aykırı kararlar verilmesinin önüne geçmek amacıyla hukuki sebepler konusunda taraflara görüş bildirmeleri için imkân tanınması önem taşımaktadır.

Bu konuda ayrıca ve önemle belirtilmesi gereken bir diğer husus, hakemin veya hakem kurulunun sadece tahkim yargılaması sırasında değil, tahkim yargılaması bittikten sonra da taraflara görüş bildirebilmesi için imkân tanınması gerekliliğidir. Hakem kararının kesinliğinin ve bağlayıcılığının istisnasını oluşturan bu imkân, milletlerarası ticari tahkime ilişkin birçok yasal düzenlemede hüküm altına alınmış olup,³⁰³ hakem kararının esasına ilişkin olmayan konular bakımından düzeltilmesi, yorumlanması veya tamamlanması için taraflarca hakem veya hakem kuruluna başvurulabilmesini ifade eder.³⁰⁴ Öyle ki, hakem veya hakem kurulu hakem kararındaki maddi olmayan hataları re'sen de düzeltebilir.³⁰⁵

Kanaatimizce, iddia ve savunma hakkına tam anlamıyla riayet edildiğinin kabul edilebilmesi için, hakemin veya hakem kurulunun taraflardan birinin maddi olmayan

³⁰¹ Knuts, s. 670-671.

³⁰² Güvenalp, s. 78.

³⁰³ Örneğin, bu husus MTK'nın 14(B) maddesinde hüküm altına alınmıştır.

³⁰⁴ Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 616-617. Maddi olmayan hatalar hakkında detaylı bilgi için bkz. İkinci Bölüm / I. / D. / 2. "Sınırlamaların Kapsamının Dışında Kalan Hususlar".

³⁰⁵ Yukarıda anılan MTK 14(B) hükmü buna izin vermektedir.

hataların düzeltilmesi, net olmayan hususların yorumlanması veya eksikliklerin tamamlanması yönündeki talebine karşı diğer tarafın, böyle bir talep olmaksızın hakem kararındaki maddi olmayan hataları kendiliğinden düzeltmeyi uygun görmesi halinde her iki tarafın da yeterli süre içinde görüş bildirmesine imkân tanınması gerekir.

Ayrıca ifade etmek gerekir ki, tarafların hakem kararına karşı bu başvuru yolundan iddia ve savunma hakkının gerekliliklerine uygun bir şekilde yararlanabilmesi için, milletlerarası ticari tahkimde hakem kararlarının gerekçeli olmasına ilişkin bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bununla birlikte, gerekçesiz hakem kararlarının tenfizinde sorun çıkabilmektedir.³⁰⁶ Şöyle ki, kural olarak, tenfiz davalarında hakem kararlarının esasına ilişkin bir inceleme yapılmadığından, hakem kararlarının gerekçeli olması gerekmez.³⁰⁷ Uygulamada ise, bazı devlet mahkemeleri hakem kararlarının gerekçeli olmasını milletlerarası kamu düzeni ile ilişkilendirerek, gerekçesiz hakem kararlarının tenfizini reddedebilmektedir. Ancak, yaygın olarak hakem kararının gerekçesiz olması tarafların anlaşmasına, tahkimin usulüne

³⁰⁶ Bu noktada ayrıca ve önemle belirtilmesi gereken husus, kararın gerekçeli olmasından ne anlaşılması gerektiğidir. Karar metninde sadece somut olayın özetlenmesi suretiyle bir sonuca varılması, bu kararın gerekçeli olduğu anlamına gelmez. Nitekim, bu tür kararlara doktrinde “görünüşte”, “sözde” veya “içi boş” gerekçeli kararlar denilmektedir. Yılmaz (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 16-17. Yargıtay’ın kararlarında da ifade ettiği üzere, bir kararın gerekçeli olduğunun kabul edilebilmesi için, yargılamada hangi iddia ve savunma ile delilin dikkate alınıp değerlendirilmesi suretiyle, hangi hukuki gerekçeye dayanılarak bir sonuca varıldığının mantıksal bir bağlantı içerisinde karar metninde anlatılması gerekir. Yargıtay 15. HD, T. 20.03.2015, E. 3986, K. 1430 (KİBB, E. T. 21.05.2022).

³⁰⁷ New York Sözleşmesi’nin V(2)(b) madde metninde hakem kararlarının gerekçesiz olarak verilmiş olması doğrudan bir tenfiz engeli olarak sayılmamaktadır. Anılan hüküm için bkz. Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkime İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar), s. 89. Buna karşılık, Avrupa Sözleşmesi’nin VIII. maddesinde, tarafların açık iradesinden veya tahkimin usulüne uygulanacak hukuka dair seçimlerinden aksi anlaşılmadıkça, hakem kararlarının gerekçeli olması gerektiği ifade edilmektedir. Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkime İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar), s. 79.

uygulanan kurallara ve tahkim yeri hukukuna aykırı değilse, istisnaen aykırı olsa dahi, tenfiz edildiği görülmektedir.³⁰⁸

Bu doğrultuda, tahkim yargılamasının usulüne uygulanan kuralların hakem kararlarının gerekçeli olmasına ilişkin tutumunun ayrıca göz önünde bulundurulması gerektiği de unutulmamalıdır. Örneğin, MTK'nın 14. maddesi uyarınca, hakem kararında kararın gerekçesi belirtilmelidir.³⁰⁹ Hakem kararlarının gerekçeli olmasına dair kurumsal tahkim merkezlerinin milletlerarası ticari tahkime ilişkin kurallarına ICC Tahkim Kuralları m. 32(2),³¹⁰ ISTAC Tahkim Kuralları'nın m. 35 ve LCIA Tahkim Kuralları m. 26(1) hükmü örnek olarak gösterilebilir.³¹¹

Biz, tahkim yargılamasının usulüne uygulanan kurallarda hakem kararlarının gerekçeli olması gerektiğine ilişkin bir hüküm yer almasa dahi, hakem veya hakem kurulunun nihai kararını tarafların iddia ve savunmasını olması gerektiği gibi dikkate aldığını ve değerlendirdiğini gösterecek şekilde³¹² gerekçeli olarak vermesinin, bu hakem kararına karşı başvuru yollarında iddia ve savunma hakkının ihlaline dair iddianın kabul edilebilirliğinin önüne geçilmesi bakımından, yerinde olacağı kanaatindeyiz.

³⁰⁸ Born, s. 3528-3529; Scherer, s. 304. Uygulamadaki genel eğilimi yansıtan örnek mahkeme kararları için bkz. Hollanda İlk Derece Mahkemesi'nin 18.06.2009 tarihli kararı, XXXIV YBCA 2009, s. 715-721 ile 24.11.1994 tarihli kararı, XXI YBCA 1996, s. 635-642.

³⁰⁹ Kalpsüz'e göre, bu kuralın iki istisnası vardır. Bunlar, MTK m. 12(C)'ye göre, hakemin veya hakem kurulunun (*amiable compositeur*) dostane aracı sıfatıyla karar vermesi ve m. 12(D)'ye göre, tahkim yargılamasının tarafların sulh olması ile sonuçlanmasıdır. Ne var ki, MTK m. 12(C) uyarınca, hakkaniyet ve nesafet kurallarına göre, hakemin veya hakem kurulunun belirli bir hukuk kuralına dayanmadan karar vermesi halinde, hakem kararının gerekçeli olması gerektiği kabul edilmektedir. Kalpsüz (Türkiye'de Milletlerarası Tahkim), s. 114.

³¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeşilırmak, s. 117

³¹¹ Ayrıca bkz. Özcan, s. 67-72.

³¹² Örneğin, hakem kararında hangi iddia ve savunma ile delilin hangi gerekçe ile esas alındığına veya alınmadığına mutlaka yer verilmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLETLERARASI TİCARİ TAHKİM YARGILAMASINDA İLERİ SÜRÜLEN İDDİA VE SAVUNMALARIN GENİŞLETİLMESİ VE DEĞİŞTİRİLMESİ

Milletlerarası ticari tahkimde, kural olarak, tarafların iddia ve savunmasının tamamını dilekçelerinde ileri sürmesi gerekir. Ne var ki, bu aşamadan sonra, çeşitli nedenlerle, taraflar ileri sürmüş oldukları iddia ve savunmayı genişletmek veya değiştirmek isteyebilirler. Bu durumda, tarafların iddia ve savunmasını genişletmesi veya değiştirmesinin mümkün olup olmadığı, mümkün ise nasıl mümkün olduğu hakem kararı üzerindeki etkisine binaen önem arz eden bir konudur.³¹³ Konuya ilişkin yasal düzenlemelerden, milletlerarası ticari tahkimde, devlet yargısında olduğu gibi, tarafların iddia ve savunmasını genişletmesi veya değiştirmesinin yasaklanmadığı ancak sınırlamalara tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, tahkim yargılamasına egemen olan irade muhtariyeti ve tahkimin esnekliği prensibi gereğince tarafların iddia ve savunmasını genişletmesi veya değiştirmesi konusunda aralarında anlaşmasına imkân tanınmış, anlaşmamış olmaları halinde bu konu tahkim anlaşması çerçevesinde hakemin veya hakem kurulunun takdirine bırakılmıştır.

³¹³ Çalışmamızın bu bölümünde detaylıca izah edileceği üzere, taraflardan birinin iddia veya savunmasını genişletmesi ya da değiştirmesi yargılamanın neticesini etkileyebilir. Bununla birlikte, hakem veya hakem kurulu buna izin vermemesi halinde hukuki dinlenilme hakkının, buna izin vermesi ancak karşı tarafa cevap verme imkânı tanınamaması halinde, tarafların eşitliği ilkesinin dolayısıyla iddia ve savunma hakkının ihlaline neden olabilir. Böylelikle, hakem kararının iptaline veya tenfizinin reddedilmesine yol açabilir.

I. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi

Devlet yargısında ya da tahkim yargılamasında ileri sürülen iddia ve savunma ile ilgili taraflarca sonradan yapılmak istenen bir işlemin gerçekleştirilebilmesi için, genişletme veya değiştirme anlamına gelip gelmediğinin, geliyorsa yargılamanın usulüne uygulanan kurallarda genişletme veya değiştirmenin sınırlamaya tabi tutulup tutulmadığının, tutuluyorsa sınırlamanın zaman olarak başlayıp başlamadığının ve bu işlemin sınırlamanın kapsamına girip girmediğinin, giriyorsa sınırlamanın istisnalarından yararlanabilmesi için gerekli olan şartları sağlayıp sağlamadığının öncelikle tespit edilmesi gerekir.

A. Genel Olarak

Doktrinde, tarafların süresi içerisinde ileri sürmüş olduğu iddia ve savunmaya farklı iddia ve savunma eklemesi iddia ve savunmanın genişletilmesi, bu iddia ve savunmanın bir kısmını veya tamamını ileri sürmekten vazgeçmesi ile bunların yerine başka iddia ve savunmada bulunması iddia ve savunmanın değiştirilmesi olarak adlandırılır.³¹⁴ Bu doğrultuda, tarafların sunmuş oldukları dilekçe veya dilekçelerde (a), (b), (c)'yi ileri sürüp, sonradan, bunlara ek olarak (d)'yi ileri sürmesi iddia ve

³¹⁴ Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medeni Usul Hukuku, 12. Bası, Ankara 2011, s. 323, 350; Kuru, B. / Arslan, R. / Yılmaz, E.: Medeni Usul Hukuku, 24. Baskı, Ankara 2013, s. 324, 343; Kuru, B.: Hukuk Muhakemeleri Usulü C. I, 6. Baskı, İstanbul 2001, s. 1692; Alangoya, Y. / Yıldırım, K. / Deren Yıldırım, N.: Medeni Usul Hukukunun Esasları, 7. Baskı, İstanbul 2009, s. 237, 259; Kaya, C. / Akcan, R.: *Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı*, İÜHFİM 2009, C. 67, S. 1-2, s. 124, 126; Önen, E.: Medeni Yargılama Hukuku, 3. Baskı, Ankara 1979, s. 159, 472; Postacıoğlu, İ. E.: Medeni Usul Hukuku Dersleri, İstanbul 1975, s. 427; Bilge, N. / Önen, E.: Medeni Yargılama Hukuku, 3. Baskı, Ankara 1978, s. 464; Üstündağ, S.: *İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı*, İstanbul 1967, s. 15.

savunmasını genişletmesi; bunların bir kısmını veya tamamını ileri sürmekten vazgeçmesi ile bunların yerine (d)'yi ileri sürmesi, iddia ve savunmasını değiştirmesi anlamına gelir.³¹⁵

Her ne kadar maddi gerçeğe ulaşılabilmesi için, yargılamanın her aşamasında tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi veya değiştirebilmesine imkân tanınmasının icap ettiği savunulabilir olsa da, yargılama faaliyetinin, adil yargılanma hakkına uygun olarak, devlet yargısında makul bir süre, tahkim yargılamasında ise belirli bir süre içerisinde tamamlanması gerektiğinden, özellikle yargılamanın haksız müdahalelerle sürüncemede bırakılmasının önüne geçmek adına, tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi veya değiştirebilmesine sınırlama getirilmesi mecburidir.³¹⁶

³¹⁵ Pekcanıtez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 8. Bası, İstanbul 2020, s. 269.

³¹⁶ Pekcanıtez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 779; Pekcanıtez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 8. Bası, s. 268; Özekes, s. 108-109; Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 122; Güvenalp, s. 82; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 3. Yargılamanın makul süre içerisinde tamamlanması, diğer bir ifade ile makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının bir parçasıdır. Detaylı bilgi için bkz. Birinci Bölüm / I. / A. “Adil Yargılanma Hakkı ile İlişkisi”. İddia ve savunmanın genişletilmesine ve değiştirilmesine sınırlama getirilmesinin açıklama ve dolayısıyla hukuki dinlenilme hakkına aykırılık teşkil etmediğine ilişkin bkz. Yargıtay HGK, T. 20.04.2016, E. 2014/695, K. 2016/522 (KİBB, E. T.: 07.02.2022); Yargıtay 8. HD, T. 29.01.2013, E. 2012/10670, K. 2013/944 (KİBB, E. T.: 07.02.2022); Yargıtay HGK, T. 23.11.2011, E. 2011/8, K. 2011/684 (KİBB, E. T.: 07.02.2022).

B. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırlanması

Tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi ve değiştirebilmesinin sınırlanmasının kökeni Roma Hukuku'na kadar dayanmaktadır.³¹⁷ Roma Hukuku'nun ilk evrelerinde tarafların ileri sürmüş olduğu iddia ve savunmasını yargılama sırasında genişletebilmesi veya değiştirebilmesi dar kapsamda ancak katı bir şekilde yasaklanmış, bu tutumun maddi gerçeğe ulaşılabilmesini zorlaştırdığının ve yargılama sonucunda verilen hüküm kesin olup,³¹⁸ tarafların hatalarını telafi edebilmesi mümkün olmadığından kalıcı zararlara sebebiyet verdiğinin fark edilmesi sonrasında geçirilen evrelerde, bu yasak geniş kapsamda ancak istisnai hale getirilerek uygulanmıştır.³¹⁹

³¹⁷ Yılmaz (Makaleler), s. 350; Türkoğlu Özdemir, G.: Roma Usul Hukukunda Plus Petitio Yasağı ve Medeni Usul Hukukundaki Davayı Genişletme ve Değiştirme Yasağına Olan Etkileri, Ankara 2004, s. 34 vd. Roma Hukuku'nda iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlanması günümüzdeki gibi olmasa da, modern hukuk sistemlerinin Roma Hukuku'ndan etkilendiğine dair bkz. Çelebican Karadeniz, Ö.: Roma Hukuku, 14. Baskı, Ankara 2010, s. 30; Çelebican Karadeniz, Ö.: Roma Eşya Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2008, s. 19; Rado, T.: Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku, İstanbul 2011, s. 1-2.

³¹⁸ Roma Hukuku'nda kesinleşmiş hükmün gerçeği yansıttığı düşüncesiyle, çekişmeli bir konu hakkında birden fazla dava açılması mümkün değildi. Özgündüz, A.: İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi), İstanbul 2018: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 23.02.2022), s. 49.

³¹⁹ Türkoğlu Özdemir, s. 82. Roma Hukuku'nda iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının esas itibarıyla davacı bakımından ve fazla (*plus petitio*), eksik (*minus petitio*) ile farklı (*aliud petere*) talep olmak üzere üç kategoriye ayrılarak uygulandığına, bununla birlikte, fazla talebin de miktar (*plus petitio re*), zaman (*plus petitio tempore*), yer (*plus petitio loco*) ve sebep (*plus petitio causa*) bakımından dört farklı şekilde değerlendirildiğine rastlanmaktadır. Özetlemek gerekirse, ilk evre olan yasal davalar yargılaması evresinde bu yasak sadece fazla talepler için uygulanmış ve davacının hak ettiği miktardan daha fazlasını, muaccel olmayan alacağını, ifanın kararlaştırılandan farklı bir yerde yerine getirilmesini, seçimlik hakkı olmadığı halde seçim yaparak talep ettiğinin tespit edilmesi halinde davanın tamamı reddedilmiştir. Formula yargılaması evresinde de fazla talepler için bu yasağın katı bir şekilde uygulanmasına devam edilmiş, bunun yanında, davacının hakkı olandan farklı bir şeyi talep ettiğinin tespit edilmesi halinde de dava reddedilmiş ancak hakkı olan şey için yeni bir dava açması engellenmemiştir. Davacının hakkı olandan daha azını talep ettiğinin tespit edilmesi halinde ise davası kabul edilmiş, kalan hakkını yeni bir dava açarak elde edebilmesine imkân tanınmıştır. Oysa, sistem dışı yargılamalar evresinde hâkimlere geniş bir takdir yetkisi tanınarak bu yasağın uygulaması yumuşatılmıştır. Öyle ki, fazla talepte bulunulduğunun tespit edilmesi halinde dava reddedilmemiş, hak edilen kadarına hükmedilmiştir. Farklı talepler için yeni bir dava açılmasına yönelik uygulamaya devam edilmiş, ancak, eksik talepte bulunulduğunun tespit edilmesi halinde yeni bir dava açılmasına gerek kalmaksızın, hâkimin takdir yetkisi ile eksik kalan kısmın tamamlanması mümkün hale getirilmiştir. Türkoğlu Özdemir, s. 34-45, 50, 80. İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının Roma Hukuku'nun yasal davalar yargılaması, formula yargılaması ve sistem dışı yargılamalar evrelerindeki farklı yansımaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Özgündüz, s. 45-49. Ayrıca bkz. Tahiroğlu, B. / Belgin Erdoğan, B.: Roma Hukuku Meseleleri, İstanbul 2001, s. 190, 194; Tahiroğlu,

Günümüzde ise, aşağıda detaylıca izah edileceği üzere, devlet yargısında, genellikle, tarafların süresi içerisinde ileri sürmüş oldukları iddia ve savunmasını dilekçeler teatisi aşamasından sonra genişletmesi veya değiştirmesi kural olarak yasaklanmakta, istisnai olarak yargılamanın usulüne uygulanan kurallarda yer alan şartların yerine getirilmesi halinde mümkün olabilmektedir.³²⁰ Tahkim yargılamasında ise, tarafların süresi içerisinde dilekçelerinde ileri sürmüş oldukları iddia ve savunmasını sonradan genişletmesi veya değiştirmesi devlet yargısında olduğu gibi yasak olmasa da, sınırlamalara tabi tutulmakta ve istisnai olarak tarafların aralarındaki anlaşmaya ya da hakemin veya hakem kurulunun takdirine göre mümkün olmayabilmektedir.³²¹

C. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırlanmasının Yargılamaya Egemen Olan Ana İlkeler ile İlişkisi

İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlanması, dünya genelindeki özel hukuk yargılamalarına egemen olan ana ilkelerden teksif ilkesi ve usul ekonomisi ilkesi ile yakından ilişkilidir.³²² Ayrıca, bu sınırlamanın uygulama alanının belirlenmesi açısından tasarruf ilkesi ve taraflarca getirilme ilkesi ile de bağlantısı vardır.³²³

B. / Belgin Erdoğmuş, B.: Roma Usul Hukuku, İstanbul 1997, s. 36; Çelebican Karadeniz (Roma Hukuku), s. 44, 58, 274, 276-323.

³²⁰ Detaylı bilgi için bkz. İkinci Bölüm / II. “Devlet Yargısında İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı”.

³²¹ Detaylı bilgi için bkz. İkinci Bölüm / III. “Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırları”.

³²² Güvenalp, s. 85; Tosun, s. 304.

³²³ Özgündüz, s. 44-45.

Öncelikle belirtmelidir ki, tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi ve değiştirebilmesinin sınırlanması, tasarruf ilkesinin ve buna bağlı olarak taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı yargılamalarda söz konusu olup, bu ilkelerin amacını aşacak şekilde uygulanmasının önüne geçmek amacıyla kullanılan bir kontrol mekanizmasıdır.³²⁴

Detaylıca açıklamak gerekirse, tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi ve değiştirebilmesinin sınırlanabilmesi için evleviyetle yargılamanın konusu, başlaması ve sona ermesi hususlarında serbestçe tasarruf edebilme yetkisine sahip olması gerekir.³²⁵ Nitekim, tarafların olmayan bir tasarruf yetkisinin sınırlanabilmesi söz konusu olamaz.³²⁶ Bu doğrultuda, taraflar aralarındaki uyuşmazlığı yargılama

³²⁴ Özgündüz, s. 58-59. Özel hukuk yargılamalarında büyük çoğunlukla tasarruf ve taraflarca getirilme ilkesi geçerlidir çünkü kamu yararı ağır basmadığından ve yargılama konusu vakıaları en iyi bilebilecek ve çıkarlarını en iyi koruyabilecek olan taraflardır. Karşlı, A.: Medeni Muhakeme Hukuku, 3. Baskı, İstanbul 2012, s. 320; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 338; Arslan, A. S.: Medeni Usul Hukukunda Delillerin Toplanması ve Doğrudanlık İlkesi, Ankara 2012, s. 144.

³²⁵ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 8. Baskı, 183-184; Arslan, s. 143; Karşlı, s. 294; Bilge, N.: Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, Ankara 1965, s. 229, 232. Tasarruf ilkesinin tahkim yargılamasında da geçerli olduğunu konusunda bir şüphe bulunmamaktadır. Nitekim, taraflardan birinin tahkim talebi olmaksızın tahkim sürecinin başlatılabilmesi mümkün değildir. Özbek, M. A.: Tahkim Hukuku C. II, Ankara 2022, s. 1212; Ağırman, s. 388-389. Kaldı ki, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemediği uyuşmazlıklar tahkime konu edilemez. Bu bakımdan, tahkime başvurulabilmesinin şartlarından biri olan ve bir uyuşmazlığın “tahkim yoluyla çözülmeye elverişli” olup olmadığını ifade eden tahkime elverişlilik kavramı (*arbitrability*) hakkında detaylı bilgi için bkz. Hanotiau, B.: *Objective Arbitrability, Its Limits, Its Problem Areas*, Objective Arbitrability-Antitrust Disputes-Intellectual Property Disputes, ASA Special Series No: 6, Zürich 1994, s. 24; Poudret, F. / Besson, S.: *Comparative Law of Arbitration*, Translator: Berti, S. V. / Ponti, A., 2. Edition, London 2007, s. 282; Gill, E. A. M.: *Law of Arbitration*, London 2001, s. 1; Weigand, F. P.: *Practitioner's Handbook on International Arbitration*, München 2002, s. 39; Huysal, B.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik*, İstanbul 2010, s. 12. Ayrıca bkz. Yargıtay HGK, E. 2005/15-728, K. 2006/1 (İzmir Barosu Dergisi, Ocak 2008, s. 255).

³²⁶ Tasarruf ilkesinin karşıtı olan, re'sen harekete geçme ilkesinin uygulandığı yani yargılamanın başlaması için talebin aranmadığı davalarda, genellikle kamu yararı nedeniyle, tarafların tasarruf yetkisi ya bulunmamakta ya da sınırlı olarak bulunmaktadır. Türk hukukunda bu ilke genellikle ceza yargılamasında ve medeni yargıdaki çekişmesiz yargı işlerinde, istisnaen çekişmeli yargı işlerinde de uygulanmaktadır. Re'sen kayyım atanması ile TMK m. 89, 138, 146, 184, 294, 298, 426 hükümleri bu ilkenin istisnaen çekişmeli yargı işlerinde de uygulanabildiği hallere örnek olarak gösterilebilir. Meriç, N.: *Medeni Yargıda Tasarruf İlkesi*, Ankara 2011, s. 121-122; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 337-338; Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 3. Baskı, Ankara 2013, s. 214, 217; Karşlı, s. 297; Özgündüz, s. 58.

konusu edip etmemekte, ettikten sonra uzlaştırmaya veya arabuluculuğa başvurmakta, sulh olmakta, feragat veya kabul beyanında bulunmakta serbesttir.³²⁷

Ancak, bunların dışındaki hususlarda tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi ve değiştirebilmesinin dolayısıyla tasarruf yetkisinin sınırlanması, somut olaya konu uyuşmazlık hakkında bir sonuca varılabilmesi için bilinmesi gerekli olan vakıaların ve delillerin ileri sürülmesinin tarafların tasarrufunda olduğu ifade eden³²⁸ ve bu yönüyle yargılamanın sürdürülmesi konusundaki tasarruf ilkesini tamamlayan³²⁹ taraflarca getirilme ilkesinin varlığı halinde mümkün olur.³³⁰

Bunlarla birlikte, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlanması, doğrudan, teksif ilkesi ve buna bağlı olarak usul ekonomisi ilkesi ile ilgilidir. Yargılamanın en adil, hızlı ve az masraflı bir şekilde yürütülmesini ifade eden

³²⁷ Kuru, B.: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, İstanbul 2016, s. 211; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 213-214; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 335; Karşlı, s. 296; Bilge, s. 232. Bu nedenle, sayılan bu hususlar aşağıda detaylıca bahsedileceği üzere iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesine getirilen sınırlamaların kapsamının dışında kalmaktadır. İkinci Bölüm / I. / D. / 2. “Sınırlamaların Kapsamının Dışında Kalan Hususlar”

³²⁸ Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 336; Arslan, s. 143; Atalı, M.: *Medeni Usul Hukukunda Hâkimin Vakıalar Hakkında Dava Dışında Edindiği (Şahsi) Bilgisini Kullanması*, Haluk Konuralp Anısına Armağan C. 1, Ankara 2009, s. 145; Karşlı, s. 299; Bilge, s. 230.

³²⁹ Karşlı, s. 300; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 211; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 217.

³³⁰ Özgündüz, s. 61. Kamu yararının ağır basması nedeniyle, taraflarca getirilme ilkesinin karşısı olan re’sen araştırma ilkesinin uygulandığı yargılamalarda, yargılama mercii maddi gerçeğe ulaşmak amacıyla tarafların ileri sürmediği vakıaları ve delilleri de araştırmak zorundadır. Özmumcu, S.: *Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re’sen Araştırma İlkesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, C. 4, S. 2, s. 146; Karşlı, s. 315-316, 318; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 216-217; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 213; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 338; Arslan, s. 143-144; Atalı, s. 146. Bu doğrultuda, re’sen araştırma ilkesinin uygulandığı yargılamalarda, tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi ve değiştirebilmesi sınırlanamaz. Nitekim sınırlanması bu ilkenin amacı ile bağdaşmaz. Kuru, B.: Nizasız Kaza, Ankara 1961, s. 155; Yılmaz (Makaleler), s. 350; Karşlı, s. 317; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 217; Deynekli, A.: Medeni Usul Hukukunda Islah, Ankara 2013, s. 78; Özgündüz, s. 61. Tahkim yargılamasında kural olarak taraflarca getirilme ilkesi geçerli olup, re’sen araştırma ilkesinin uygulanması tarafların buna ilişkin aralarında anlaşmalarına bağlıdır. Ağırman, s. 390; Özbek, M. A.: Tahkim Hukuku C. II, s. 1213.

usul ekonomisi ilkesinin bir uzantısı olan teksif ilkesi belli bir usul kesitinden sonra tarafların iddia ve savunmasını genişletemeyeceği ve değiştiremeyeceği anlamına gelir.³³¹ Bu yönüyle, teksif ilkesi iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlanması ile yargılamada uygulama alanı bulur.³³² Böylelikle, teksif ilkesi ile yargılamanın başında üzerinden yürütüleceği iddia ve savunmanın netleştirilmesi suretiyle öngörülebilirliğini sağlamak ve dolayısıyla sürüncemede kalmasını önlemek amaçlanmakta,³³³ ayrıca, hak arama özgürlüğünün sınırsız ve kötü niyetli olarak kullanılarak suiistimal edilmesi engellenmektedir.³³⁴ Bu yönüyle, teksif ilkesi ile yapılan sınırlama özellikle makul sürede yargılama bakımından adil yargılanma hakkının bir gereğidir.³³⁵

³³¹ Tanrıver, S.: Medeni Usul Hukuku C. 1, 2. Baskı, Ankara 2018, s. 362. Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 185; Karlı, s. 324; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 218; Yıldırım, M. K.: *Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler*, Prof. Dr. Ergun Önen'e Armağan, İstanbul 2003, s. 477; Bilge, s. 233; Özgündüz, s. 61-63.

³³² Özgündüz, s. 62-63. Bu kapsamda, tahkimde iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi tahkimin usulüne uygulanan kurallar uyarınca bir sınırlamaya tabi değilse ve taraflar ya da hakem veya hakem kurulu tarafından da sınırlanmamışsa, teksif ilkesi uygulama alanı bulmaz. Özbek, M. A.: Tahkim Hukuku C. II, s. 1213. Ancak, usul ekonomisi ilkesinin tahkimde geçerli olduğu konusunda bir şüphe yoktur. Özbek, M. A.: Tahkim Hukuku C. II, s. 1217; Ağırman, s. 392; Dunmore, M.: *Increasing Efficiency in Arbitration, Who can do what?*, Czech and Central European Yearbook of Arbitration, s. 67-82.

³³³ Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 362; Karlı, s. 325; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 186; Yıldırım, M. K.: İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2012, s. 101; Yıldırım (Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler), s. 477; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 218; Bilge, s. 233.

³³⁴ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 218; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 368; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 362; Tekçe, F. N.: İddia ve Müdafaa'nın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasası, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi), İstanbul 2014: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 26.02.2022), s. 67.

³³⁵ Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 362; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 186; Yıldırım (Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler), s. 477; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 218. Ayrıca bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 3. "Adil Yargılama ile İlişkisi".

D. İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Tabi Olduğu Sınırlamaların Genel Kapsamı

İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamaların uygulanmasından önce, bu sınırlamaların hangi durumlar bakımından uygulanacağını, yani, kapsamına giren ve girmeyen ile kapsamına girmekle birlikte istisna oluşturan hallerin tespit edilmesi gerekir. Başka bir ifade ile tarafların iddia ve savunması ile ilgili yapmak istedikleri bir işlem genişletme veya değiştirme anlamına gelmesine rağmen, buna getirilen sınırlamaların kapsamına girmeyebilir veya istinasını oluşturabilir. Bu nedenle, öncelikle, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesinin sınırlarının kapsamı netleştirilmelidir.³³⁶

1. Sınırlamaların Kapsamında Olan Hususlar

İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi tutulduğu sınırlamaların kapsamı içerisine, esas itibarıyla, iddia ve savunmanın dayanağını oluşturan vakıaların³³⁷ veya talep sonucunun belirli bir zaman diliminden sonra genişletilememesi ve değiştirilememesi girmektedir.³³⁸

³³⁶ Bu konuda hem devlet yargısı hem de tahkim yargılaması için farklı uygulamaların olması mümkün olduğundan, çalışmamızın bu başlığı altında iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin anlamından hareketle genel uygulamasına yer verilmiştir. Kanaatimizce, devlet yargısında iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının kapsamına girmeyen hallerin, uygun düştüğü ölçüde devlet yargısına nazaran daha esnek olan tahkim yargılaması için de geçerli olduğu konusunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Aynı yönde bkz. Güvenalp, s. 88-89.

³³⁷ Vakıa Arapça kökenli bir kelime olup, meydana gelmiş şey demektir. Vakıa yerine olgu veya olay kavramları da kullanılmaktadır. Göksu, M.: *Hukuk Yargılamasında Vakıa ve Hukuk*, Haluk Konuralp Anısına Armağan C. 1, Ankara 2009, s. 324-325.

³³⁸ Ağırman, s. 428. Pekcanıtez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 8. Baskı, s. 268, 271. Bununla birlikte, iddia ve savunmanın dayanağını oluşturan vakıaların hukuki nitelendirmesi

Öncelikle, yargılamanın yapılmasına neden olan, talep sonucunu haklı gösteren ve nihai kararın gerekçesini oluşturabilecek vakıaların genişletilmesi ve değiştirilmesi halinde yargılamanın niteliğinin değişebileceği düşüncesiyle, davacının iddiasının dayanağını oluşturan vakıaların belli bir aşamadan sonra genişletilmesi ve değiştirilmesi sınırlamaya tabi tutulmaktadır.³³⁹ Tarafların eşitliği ilkesi yargılamanın her iki tarafı açısından sınırlamanın kapsamı itibari ile aynı şekilde uygulanmasını gerektirdiğinden,³⁴⁰ davalının savunmasının dayanağını oluşturan vakıalar da sınırlamaya tabidir.³⁴¹

olan hukuki ilişkinin genişletilmesi ve değiştirilmesi de sınırlamanın kapsamına girebilmektedir. Özümucu, S.: *Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi*, İÜHFM 2016, C. 70, S. 2, s. 187; Yılmaz, E.: *Medeni Yargılama Hukukunda Islah*, 3. Baskı, Ankara 2011, s. 145-146; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 25; Tekçe (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 128; Tanrıver, S.: *Medeni Usul Hukukunda Derdestlik İtirazı*, Ankara 2007, s. 91; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 476; Postacıoğlu, İ. E.: *Davanın ve Kaziye-i Muhakemenin Unsuru Olarak Hukuki Sebep*, Ahmet Recai Seçkin'e Armağan, Ankara 1974, s. 497; Domaniç, H.: *Hukukta Kaziye-i Muhakeme ve Nisbi Kuvveti*, İstanbul 1964, s. 82-90. Dava sebebini açıklayan ferdileştirme ve vakıalara dayandırma kuramı hakkında bkz. Özgündüz, s. 73-81. Örneğin, tahkim yargılamasında genişletilen veya değiştirilen hukuki ilişki tahkim anlaşmasının kapsamına girmeyebilir. Keza, taraf değişikliği de bu kapsamda yer almaktadır. Tahkimde taraf değişikliği için bkz. Esen, E.: *Uluslararası Ticari Tahkimde Tahkim Anlaşmasının Üçüncü Kişilere Teşmili*, İstanbul 2008.

³³⁹ Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 238; Kıyak, E.: *Türk Hukuk Mahkemesinde Davanın Açılmasının Usul Hukukuna İlişkin Sonuçları*, Ankara 2014, s. 134; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1693; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 307; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 186; Arslan, R. / Yılmaz, E. / Taşpınar Ayvaz, S.: *Medeni Usul Hukuku*, Ankara 2016, s. 341; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 679; Tanrıver (Medeni Usul Hukukunda Derdestlik İtirazı), s. 92-93; Önen, s. 159; Karlı, s. 503; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 149; Alangoya, Y.: *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler*, İstanbul 1979, s. 103; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 33-35; Muşul, T.: *Medeni Usul Hukukunda Terdit İlişkileri*, İstanbul 1984, s. 113. Öyle ki, Yargıtay bir kararında, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin esas itibariyle dilekçelerde dayandırılan maddi vakıaların genişletilip değiştirilmesini ifade ettiğini belirtmiştir. Yargıtay 15. HD, T. 11.07.2019, E. 2019/1234, K. 2019/3335 (KİBB, E. T.: 24.05.2022). Örneğin, tahkim yargılamasının konusu taraflar arasındaki sözleşmeden doğan borcun ödenmesi ise, tahkim yargılamasında tahkikat aşaması başladıktan sonra kambiyo ilişkisinden doğan borcun da tahsilinin talep edilmesi vakıaların genişletilmesi anlamına gelir ki, sınırlama kapsamında yer alır.

³⁴⁰ Özgündüz, s. 79.

³⁴¹ Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 194; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1806; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 305; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1262; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 313; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 684; Kaya / Akcan, s. 133; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 349; Görgün, Ş.: *Medeni Usul Hukuku*, 4. Baskı, Ankara 2015, s. 234; Görgün, Ş. / Kodakoğlu, M.: *Medeni Usul Hukuku*, 2. Baskı, Ankara 2012, s. 150. Öğretide bir hakkın kullanılmasını geçici veya sürekli olarak engelleyen karşı hak olan def'ilerin sonradan ileri sürülmesi, savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlarının kapsamına dahil olan bir husustur. Kaya / Akcan, s. 133; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 259; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 684; Kuru (Medeni

Bu noktada önemle belirtilmesi gereken husus, sınırlamaların kapsamı içerisinde yer alan vakıaların, sınırlamaların başladığı usul kesitinden önce³⁴² mevcut, öngörülebilir ve bu nedenle bildirilmesi mümkün iken bildirilmeyen ve bildirilenlerden bağımsız olan,³⁴³ dolayısıyla ayrı bir yargılama konusu oluşturabilecek nitelikteki vakıalar olduğudur.³⁴⁴ Ayrıca, genişletme ve değiştirme hakkının saklı tutulması gibi kayıtların konulmasının yargılamaya belirli bir zaman diliminden sonra dahil edilmek istenen vakıaların sınırlamaların kapsamına girmesini engellemeyeceğidir.³⁴⁵

Doktrinde istem sonucu olarak da adlandırılan, elde edilmek istenen hukuki neticeyi ifade eden³⁴⁶ talep sonucunun genişletilmesi ve değiştirilmesi de, vakıalar üzerindeki etkisinden bağımsız olarak, aynı gerekçe ile sınırlamaya tabidir.³⁴⁷ Öyle ki,

Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 193; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1804 vd.; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 312; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 305; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1263; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 349; Önen, s. 170; Karşlı, s. 503; Görgün, s. 234; Görgün / Kodakoğlu, s. 150; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 478. Def'inin tanımı için bkz. Eren, F.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Ankara 2012, s. 71. Bu doğrultuda, zamanaşımı ve takas gibi def'iler de savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi kapsamında sınırlamaya tabidir. Cevap dilekçesinin sunulmamış olması halinde, yargılamaya sonradan dahil edilmek istenen savunma niteliğindeki vakıaların sınırlamanın kapsamına girip girmeyeceğine ilişkin doktrinde yer alan tartışmalar için bkz. Özgündüz, s. 80-81.

³⁴² Tarafların iddia ve savunmasını serbestçe yargı merciine sunabileceği zaman diliminin sonu, iddia ve savunmasını genişletmesi veya değiştirmesine dair tabi olduğu sınırlamanın başlangıç noktasıdır. Özgündüz, s. 40. Bu başlangıç noktası, genellikle, devlet yargısında dilekçeler teatisi aşamasının sonu, tahkim yargılamasında ise görev belgesinin düzenlenip imzalanması veya onaylanmasıdır. Güvenalp, s. 88-89.

³⁴³ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1254-1255; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 680; Önen, s. 160; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 239-240.

³⁴⁴ Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1717. Bu konuya aşağıda yer alan "Sınırlamaların Kapsamının Dışında Kalan Hususlar" başlığı altında ayrıca değinilecektir.

³⁴⁵ Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1820; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 259. Yargıtay'ın kararları da bu yöndedir. Bkz. Yargıtay HGK, T. 23.09.1964, E. 4/935, K. 565 (KİBB, E. T.: 23.02.2022); Yargıtay HGK, T. 13.02.1963, E. 4/51, K. 19 (KİBB, E. T.: 23.02.2022).

³⁴⁶ Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 232; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 142; Simil, C.: Belirsiz Alacak Davası, İstanbul 2013, s. 5.

³⁴⁷ Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 161. Talep sonucunun genişletilmesi, dava dilekçesinde talep edilen maddi tazminatın miktarının iki katına çıkarılmasının veya bunun yanında manevi tazminatın da istenmesi halinde söz konusu olur. Talep sonucunun değiştirilmesine ise, yargılama konusu malın bedeli yerine kendisinin talep edilmesi örnektir.

sadece asıl talep değil, buna bağlı fer'i talepler de sınırlamanın kapsamı içerisinde yer almaktadır.³⁴⁸

Delillerin belirlenen zamandan sonra ikame edilmesinin iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesine getirilen sınırlamaların kapsamında olup olmadığı konusunda bir kesinlik bulunmamaktadır. Şöyle ki, doktrinde bazı yazarlar tarafından delillerin de bu sınırlamanın içine girdiği savunulsa da,³⁴⁹ hakim olan görüş delillerin iddia ve savunma gibi doğrudan talep sonucuna yönelik değil, sadece bir ispat aracı olduğu bu nedenle bu sınırlamaların kapsamı dışında kaldığı yönündedir.³⁵⁰ Biz yeni bir delilin sunulmak istendiği durumda, bu delilin vakıalar ve talep sonucu ile

Yargıtay'ın bozma kararına konu bir tahkim yargılamasında, davacı dava dilekçesini sunduğu sırada muaccel olan ve müccel olup yargılama sırasında muaccel olabilecek alacaklarını talep etmiş ve akabinde iki tane peş peşe talep sonucunu artırma dilekçesi vermiştir. Hakem kurulunun davacının bu dilekçelerini kabul ederek karar vermesini, bu kararın iptali talebiyle açılan davaya bakan bölge adliye mahkemesinin de bunu yerinde görmesini Yargıtay hukuka aykırı bulmuştur. Şöyle ki, Yargıtay'a göre, *"dava ya da karşı dava tarihinde muaccel olmayan bir talebin tahkim yargılamasına dahil edilmesi ve dolayısıyla iddia ve savunmaların genişletebilmesi veya değiştirilebilmesi kapsamında değerlendirilebilmesi mümkün değildir."*: Yargıtay 15. HD, T. 11.07.2019, E. 2019/1234, K. 2019/3335 (KİBB, E. T.: 24.05.2022). Yargıtay'ın bu kararından, tahkime başvuru tarihi muaccel olmayan bir talebin iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi kapsamında sınırlamaya tabi olduğu ve dolayısıyla sonradan ileri sürülemeyeceği anlaşılmaktadır.

³⁴⁸ Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 152-153. Bununla birlikte, aşağıda detaylıca izah edileceği üzere, talep sonucunun azaltılması sınırlama kapsamında değildir. Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 294; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1705; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 682; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 342. Keza, yargılama merciinin tarafların talepleri ile bağlı olmadığı hallerde de, talep sonucunun genişletilmesi ve değiştirilmesi sınırlamaya tabi değildir. Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 342; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 294. Ayrıca, uygulamada belirsiz alacak davası olarak adlandırıldığı üzere, yargılamaya konu alacağın miktarının tamamının belirlenebilmesi dilekçeler aşamasında değil, yargılama sırasında mümkün ise, mümkün olduğu anda iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağına tabi olunmaksızın talep edilen alacak miktarı artırılabilir. Ancak, bu andan sonra alacak miktarının artırılmak istenmesi iddia ve savunmanın genişletilmesinin sınırlarına tabidir. Özgündüz, s. 105-107.

³⁴⁹ İpek, A. İ.: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Ön İncelemenin Kapsamı, THD 2011, C. 6, S. 63, s. 67.

³⁵⁰ Bolayır, N.: Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanmasında Tarafların ve Hâkimin Rolü, İstanbul 2014, s. 314; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1263; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 685; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 305; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 353; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1844, 1738. Yargıtay da 1974 tarihli bir kararında iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamaların delillerin ikamesi hakkında uygulanamayacağını ifade etmiştir. Yargıtay HGK, T. 16.03.1974, E. 4/1240, K. 220 (YKD 1975, S. 7, s. 5-6).

ilişkisinin göz önünde bulundurulması suretiyle bunlarda bir değişime veya yeniliğe neden olup olmayacağının incelenmesi gerektiğini, yani delillerin sonradan ikame edilmesinin aynı iddia ve savunma gibi değerlendirilmesi şeklindeki görüşe iştirak etmekteyiz.³⁵¹

2. Sınırlamaların Kapsamının Dışında Kalan Hususlar

Maddi hataların düzeltilmesi, mevcut vakıalar zincirine bağlı olan ya da sonradan ortaya çıkan veya öngörülebilir hale gelen vakıaların ileri sürülmesi, talep sonucunun daraltılması, feragat veya kabul, hukuki sebebin genişletilmesi ve değiştirilmesi ile re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı durumlar iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesine sınırlama getirilmesinin temel gerekçesi olan diğer tarafın zor duruma düşmesine veya yargılamanın sürüncemede kalmasına neden olmadığından, yani, sınırlamanın amacına aykırı düşmediğinden kapsamına girmemektedir.

Öncelikle, tarafların dilekçelerinde yapmış oldukları yazı veya hesap hatalarını bir sınırlamaya tabi olmaksızın düzeltebilmeleri mümkündür.³⁵² Ancak, bu tür maddi

³⁵¹ Tutumlu, M. A.: Bilimsel Görüşler ve Yargıtay Kararları Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi, 4. Bası, Ankara 2007, s. 51; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1263; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 305; Bolayır, s. 314. Dolayısıyla ileri sürülmüş olan vakıaların delili niteliğindeki vakıaların bir engel ile karşılaşmaksızın sonradan ileri sürülebilmesi mümkündür. Güvenalp, s. 88-89. Örneğin, yargılamaya konu borcun üçüncü kişi tarafından ödendiği dilekçeler aşamasında ifade edilmiş ise, yargılama sırasında bunun çek karşılığı ile ödendiğine ilişkin bir dekontun sunulabilmesi kanaatimizce mümkündür.

³⁵² Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 190, 199; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 455; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1742; Deynekli (Medeni Usul Hukukunda Islah), s. 76; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 241. Örneğin, dava dilekçesinde, davalı tarafın vergi kimlik numarasının ve tespit edilebilmesine ilişkin diğer önemli bilgilerin doğru yazılması ancak bir anonim şirket olmasına rağmen limited şirket olarak belirtilmesi durumunda, bu ifadenin anonim şirket olarak yargılamanın herhangi bir safhasında değiştirilebilmesi mümkündür.

hataların telafi edilebilmesi için, dilekçelerden açıkça anlaşılabilmesi, ayrıca ileri sürülmüş olan vakıalar ve talep sonucunda bir farklılık yaratmaması gerekir.³⁵³

Vakıaların belirli bir usul kesitinden sonra ileri sürülmesi, yukarıda açıklamış olduğumuz üzere, kural olarak, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamaların kapsamına girdiğinden mümkün değildir.³⁵⁴ Ancak, mevcut vakıalar zincirine bağlı olan ya da sonradan ortaya çıkan veya öngörülebilir hale gelen vakıaların ileri sürülmesi bu kapsamın dışında yer almaktadır.³⁵⁵

Tarafların ileri sürmüş oldukları vakıalar zincirine bağlı olan yani bu vakıaları açıklayan, destekleyen, tamamlayan, bu nedenle bu vakılardan müstakil niteliği bulunmayan kısacası yenilik ve değişiklik getirmeyen vakıalar iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi anlamına gelmediğinden, serbestçe ileri sürülebilir.³⁵⁶

³⁵³ Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasası), s. 114-115. Yargıtay da kararlarında bu tür maddi hataların düzeltilmesinin ıslah olarak değerlendirilemeyeceğini ve diğer tarafın yararına kazanılmış bir hak oluşturmayaacağını belirtmektedir. Yargıtay 1. HD, T. 06.02.2013, E. 2012/13027, K. 2012/1384 (KİBB, E. T.: 26.02.2022); Yargıtay 4. HD, T. 08.10.2009, E. 2009/5455, K. 2009/10879 (KİBB, E. T.: 26.02.2022); Yargıtay 17. HD, T. 28.04.2008, E. 2008/615, K. 2008/2191 (KİBB, E. T.: 26.02.2022); Yargıtay 9. HD, T. 27.12.2004, E. 2004/11092, K. 2004/14506 (KİBB, E. T.: 26.02.2022).

³⁵⁴ Bkz. İkinci Bölüm / I. / D. / 1. “Sınırlamaların Kapsamında Olan Hususlar”.

³⁵⁵ Özgündüz, s. 97-101; Güvenalp, s. 88-89.

³⁵⁶ Alangoya, s. 108; Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1254, 1263; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 238; Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 301, 305; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 194, 199; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1719, 1739; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 299-300, 317; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 435-436; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 346, 353; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 159, 161-162; Görgün, s. 233, 235; Görgün / Kodakoğlu, s. 143, 149; Önen, s. 160, 170; Bilge / Önen, s. 469; Bolayır, s. 314, 317; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 680, 685; Kıyak, s. 138; Kaya / Akcan, s. 131, 134. Bu yöndeki Yargıtay kararları için bkz. Yargıtay 1. HD, T. 06.04.1995, E. 1995/4047, K. 1995/5137 (KİBB, E. T.: 31.01.2022); Yargıtay HGK, T. 02.02.1994, E. 1/761, K. 19 (KİBB, E. T.: 31.01.2022). Örneğin, kredi sözleşmesinden doğan alacağın tahsili amacıyla açılmış olan bir davada, banka, dilekçelerinde yer vermiş olduğu kredi sözleşmesinin uygulandığını gösteren hesap özetlerini yargılama sırasında herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın sunabilir çünkü burada iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi değil, vakıaların doğruluğunun başka vakıalarla desteklenmesi söz konusudur.

Belirli bir usul kesitinden sonra ancak yargılama devam ederken ortaya çıkan veya bu usul kesitinden önce ortaya çıkmakla birlikte bundan sonra öngörülebilir hale gelen vakıaların ileri sürülmesi de iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamaların kapsamı dışında kalır.³⁵⁷ Bunun nedeni, sonradan ortaya çıkan vakıaların bu süre içerisinde ileri sürülmesinin imkânsız olmasıdır.³⁵⁸ Keza, sonradan öngörülebilir hale gelen vakıaların bu süre içerisinde ileri sürülmemesinde tarafların herhangi bir kusurunun bulunmamasıdır.³⁵⁹ Bu durumların sınırlamanın kapsamının dışında tutularak başka bir davanın açılmasına sebebiyet verilmemesi usul ekonomisi ilkesinin bir gereğidir.³⁶⁰

Bunların yanında, yargılamada, herkesçe bilinen veya bilinmesi kolay olan vakıaların da uygun düştüğü ölçüde sonradan ileri sürülmesi sınırlamaya tabi değildir

³⁵⁷ Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1251; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 239; Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 302; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1733; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 298, 316; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 189, 198; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 345, 352; Görgün, s. 232, 235; Görgün / Kodakoğlu, s. 142, 149; Üstündağ (İddia ve Müdafaa'nın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 122; Bolayır, s. 312; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 680, 685; Kaya / Akcan, s. 131, 133; Önen, s. 160, 170. Bu nedenle bu durumlarda ıslah yoluna gidilmesine gerek yoktur. Bkz. Yargıtay 17. HD, T. 05.02.2009, E. 2008/3913, K. 2009/416 (KİBB, E. T.: 01.02.2022); Yargıtay HGK, T. 16.02.1983, E. 2/268, K. 136 (KİBB, E. T.: 01.02.2022); Yargıtay 6. HD, T. 19.12.1960, E. 1960/8723, K. 1960/7865 (KİBB, E. T.: 01.02.2022); Yargıtay İBGK, T. 04.02.1948, E. 10, K. 3 (RG. T. 17.06.1948 - S. 6934). Tahkim yargılaması devam ederken ortaya çıkan, yargılamanın sonucunu etkileyebilecek nitelikteki bilgi ve belgelerin sunulmasına izin verilmeden ve dolayısıyla bunlar dikkate alınmadan verilen hakem kararlarının tenfiz aşamasında kamu düzeni engeliyle karşılaşılabileceğine ilişkin bkz. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 134. İsviçre Federal Mahkemesi'nin kararları da bu yöndedir. Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 139. Yargıtay da devlet yargısına konu bir olayda bu yönde karar vermiştir. Bkz. Yargıtay, 14. HD, T. 03.07.2012, E. 2012/8083, K. 2012/9126 (KİBB, E. T.: 01.02.2022).

³⁵⁸ Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 302; Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1257; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 298, 316; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 190, 198.

³⁵⁹ Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 345, 352; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 680, 685.

³⁶⁰ Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1737.

çünkü diğer tarafın zor duruma düşmesine veya yargılamanın sürüncemede kalmasına neden olmadığından, sınırlama getirilmesindeki amaca aykırı düşmez.³⁶¹

Doktrinde genel kabul gördüğü üzere, talep sonucunun genişletilmesi ve değiştirilmesi sınırlamaya tabi iken,³⁶² talep sonucunun daraltılması iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi anlamına gelmediğinden buna getirilen sınırlamanın kapsamına girmez.³⁶³ Talep sonucunun daraltılması, yargılama konusu miktarın azaltılması şeklinde olabileceği gibi, bir talebin içeriğinin daha dar kapsamlı hale getirilmesi veya taleplerden bazılarının vazgeçilmesi yoluyla yapılabilir.³⁶⁴ Bu doğrultuda, talep sonucunun daraltılması kısmi geri alma ya da kısmi feragat şeklinde gerçekleşir. Bu nedenle, talep sonucunun daraltılması halinde, davayı geri alma ya da davadan feragat hükümleri uygulanır.³⁶⁵ Bundan dolayı, her ne kadar talep sonucunun daraltılması sınırlamaya tabi olmasa da, serbestçe daraltılması her zaman mümkün olmayabilir.³⁶⁶ Şöyle ki, talep sonucunun daraltılması eğer kısmi geri alma şeklinde

³⁶¹ Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 163; Özgündüz, s. 100. Yargılamada talep edilen alacağa uygulanan faiz oranının sözleşmede belirtilen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası oranlarına uygun olduğuna yönelik bu kurumun herkese açık resmi internet sitesindeki verilerinin sunulması buna örnektir.

³⁶² Yargıtay da bu görüştedir. Bkz. Yargıtay 13. HD, T. 26.03.2012, E. 2012/6887, K. 2012/8246 (KİBB, E. T.: 04.02.2022); Yargıtay 12. HD, T. 26.03.2009, E. 2008/13506, K. 2009/4447 (KİBB, E. T.: 04.02.2022); Yargıtay 3. HD, T. 24.03.2008, E. 2008/2251, K. 2008/5064 (KİBB, E. T.: 04.02.2022). Ayrıca bkz. İkinci Bölüm / I. / D. / 1. “Sınırlamaların Kapsamında Olan Hususlar”.

³⁶³ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 301; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1252; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 186, 190; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 294, 299; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1703; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 346; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 335; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 477; Görgün, s. 233; Görgün / Kodakoğlu, s. 142, 149; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 681; Kaya / Akcan, s. 131, 134; Kıyak, s. 137; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 157; Deynekli (Medeni Usul Hukukunda Islah), s. 78; Güvenalp, s. 88-89.

³⁶⁴ Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 334; Özgündüz, s. 95-96. Örneğin, bir alacak davasında, talep edilen alacağın miktarı yarıya indirilerek doğrudan azaltılabileceği gibi, bu alacağın içerisinde yer alan faiz alacağından vazgeçilerek, dolaylı olarak da azaltılabilir.

³⁶⁵ Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 294; Kıyak, s. 137; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1252.

³⁶⁶ Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1703; Kıyak, s. 137; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1252.

yapılmak istenirse, karşı tarafın buna açıkça rıza göstermesi gerektiğinden,³⁶⁷ sınırlamanın kapsamı dışında bulunmasına rağmen, uygulamada, talep sonucunun daraltılması oldukça güçtür.³⁶⁸

İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamaların kapsamına girmeyen bir diğer hal, hiç kimsenin tarafı olduğu bir davayı devam ettirmeye zorlanamayacağını ifade eden tasarruf ilkesinin doğal bir sonucu olarak kabul edilen feragat ve kabul müesseseleridir.³⁶⁹ Feragat, davacının kısmen veya tamamen talep sonucundan vazgeçmesidir. Kabul ise, davalının kısmen veya tamamen davacının talep sonucuna muvafakat etmesidir. Feragat ve kabul, yargılamanın her aşamasında, karşı tarafın muvafakatine gerek bulunmaksızın, buna dair tek taraflı irade beyanının yargılama merciine ulaşması ile sonuç doğurur. Böylelikle, feragat ve kabulde, talep sonucundan ve bunun dayanağını oluşturan haktan vazgeçilmiş olduğundan, kesin hüküm nedeniyle, bunları konu alan yeni bir dava açılmaz.³⁷⁰

³⁶⁷ Eğer kısmi feragat şeklinde yapılırsa, feragat edilen kısım kadar haktan vazgeçildiğinden, daha sonra dava açılmamakta olduğundan talep sonucunun daraltılmasının kısmi geri alma şeklinde yapılması ilk bakışta bunu yapan taraf için daha avantajlı gözükmektedir. Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1703; Kıyak, s. 137; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 340.

³⁶⁸ Özgündüz, s. 95-96.

³⁶⁹ Bununla birlikte, doktrinde, feragat ve kabulün, talep sonucunda değişikliğe yol açtığı gerekçesiyle, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamaların kapsamına girdiğini ancak istisnasını oluşturduğunu ileri süren yazarlar da vardır. Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1726, 1836; Karşlı, s. 633; Kaya / Akcan, s. 132, 135; Tekçe (İddia ve Müdafaaanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 84, 94. Biz yapılmak istenen bir işlemin bu sınırlamaların kapsamına girip girmediğinin tek başına talep sonucuna etkisine göre değerlendirilemeyeceğini, bu doğrultuda, feragat ve kabulün yargılamaya egemen olan ilkelere tasarruf ilkesinin bir sonucu olarak bu sınırlamaların kapsamına girdiğini iddia eden görüşe katılıyoruz. Aynı yöndeki görüş için bkz. Özgündüz, s. 113-114. Bu görüşü destekler nitelikteki Yargıtay kararları için bkz. Yargıtay HGK, T. 07.06.2017, E. 2016/1211, K. 2017/1077 (KİBB, E. T.: 12.02.2022); Yargıtay HGK, T. 07.06.2017, E. 2015/361, K. 2017/1078 (KİBB, E. T.: 12.02.2022); Yargıtay HGK, T. 07.06.2017, E. 2017/11093, K. 2017/1090 (KİBB, E. T.: 12.02.2022).

³⁷⁰ Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 406-406, 419, 421; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 305-308, 509, 512; Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 482-485.

Hukuki sebebin yani yargılamada ileri sürülen vakıaların genişletilip değiştirilmeksizin, hukuki nitelendirilmesinin ve dolayısıyla bu vakılara uygulanacak hukuk kurallarının değiştirilmesinin, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlarına tabi olup olmadığı, öncelikle, yargılamada re'sen araştırma ilkesinin uygulanıp uygulanmadığına göre değerlendirilmesi gereken bir konudur.³⁷¹ Şöyle ki, Roma hukukuna dayanan “*da mihi facta, dabo tibi ius*” (vakıalar getirilsin, hukuk uygulansın) kuralına istinaden, hukuki sebebin genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlama kapsamında yer almadığı doktrinde ileri sürülmektedir.³⁷² Bu doğrultuda, yargılama mercii hukuki sebebi re'sen belirleyerek uygulamakla yükümlü ise, taraflarca hukuki sebebin serbestçe genişletilmesi ve değiştirilmesinin

³⁷¹ Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 186, 190, 199; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 295-296, 299, 316; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1706, 1737; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 346, 353; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 434-435, 476; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 154; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 679; Kıyak, s. 136; Görgün, s. 233; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 239; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 39-40; Görgün / Kodakoğlu, s. 143, 149; Önen, s. 170; Bilge / Önen, s. 469; Bolayır, s. 312, 317; Kaya / Akcan, s. 131, 133; Özgündüz, s. 103. Bu noktada ayrıca belirtilmesi gereken husus, hakem veya hakem kurulunun hukuk kurallarını kendiliğinden uygulayıp uygulamayacağı konusunda tahkim kanunları ve tahkim kurallarında bir düzenleme yer almaması nedeniyle, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında kararın verilmesinde esas alınacak hukuki sebeplerin ne şekilde belirleneceğinin doktrinde tartışmalı olduğudur. Güvenalp, s. 78. Bir görüş, hakem veya hakem kurulunun hukuk kurallarını kendiliğinden uygulayıp uygulamayacağına, aynı devlet yargısında olduğu gibi, hakemin mensup olduğu devletin hukuk sistemine göre karar verileceğini ileri sürmekte ancak çoğunluk tahkimde hakemlerin hangi hukuk sisteminden geldiğinin önemsiz olduğu gerekçesiyle bu görüşü eleştirmektedir. Konuya ilişkin görüşler ve tartışmalar için bkz. The ILA Rio de Janeiro Conference Final Report, Ascertaining the Contents of the Applicable Law in International Commercial Arbitration: <http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/19> (E. T.: 31.01.2022); Lew / Mistelis / Kröll, s. 441-444; Lew (Iura Novit Curia and Due Process), s. 12- 14; Knuts, s. 669-688; Kurkela, M. S.: *Jura Novit Curia and the Burden of Education in International Arbitration-A Nordic Perspective*, 21 ASA Bulletin 2003, s. 486-500; Kaufmann-Kohler, G.: *The Arbitrator and the Law: Does He / She Know It? Apply It? How? And a Few More Questions*, 21 Arbitration International 2005, s. 631-638. Biz de, hakemlerin hâkimler gibi bağlı olduğu bir hukuku (*lex fori*) olmadığından, salt bu gerekçe ile tahkim yargılamasında mensup oldukları devletin hukukunun nazara alınamayacağı, bununla birlikte, hakemlerin birbirinden farklı hukuk sistemlerinden gelmesi durumunda bu görüşün bir uygulanabilirliğinin kalmadığı kanaatindeyiz.

³⁷² Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1706, 1842; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 353; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 454; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 295, 316; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 477; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 679; Kıyak, s. 137; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 39.

mümkün olduğu açıktır.³⁷³ Kanaatimizce, bu ilkenin karşıtı olan taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı yargılamalarda da hukuki sebebin serbestçe genişletilmesi ve değiştirilmesi mümkündür. Bunun aksinin kabulü, hukuka aykırı kararlar verilmesine zemin hazırlar ki, bu yargılama yapılması ile ulaşılmak istenen asıl amacın maddi gerçeğe ulaşmak olması gerçeği ile bağdaşmaz.³⁷⁴

Nitekim, re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı yargılamalarda, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi, hukuki sebep dışındaki hususlar bakımından da sınırlamaya tabi değildir³⁷⁵ çünkü bu tür yargılamaların konusu çoğunlukla kamu düzenine ilişkin unsurlar barındırdığından, usul ekonomisinden ziyade maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ön planda tutulur.³⁷⁶ Bununla birlikte, taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı yargılamalarda da, emredici hukuk kuralları ile düzenlenen bazı hukuki müesseseler ile ilgili genişletme ve değiştirme, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamanın kapsamının dışında yer almaktadır.³⁷⁷

³⁷³ Bkz. İkinci Bölüm / I. / C. “İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırlanmasının Yargılamaya Egemen Olan Ana İlkeler ile İlişkisi”. Milletlerarası ticari tahkimde hakemin veya hakem kurulunun hukuki sebepleri re'sen gözetebiliş gözetemeyeceği hakkında yapmış olduğumuz detaylı açıklama için bkz. Birinci Bölüm / II. / D. “Görüş Bildirilmesi”.

³⁷⁴ Aynı yönde bkz. Güvenalp, s. 88-89. Dilekçelerde dayanan hukuki sebeplerin tahkim yargılaması sırasında değiştirilmesinin iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi kapsamında sınırlamaya tabi olmadığına ilişkin, 1998 tarihli ICC Tahkim Kuralları'nın uygulandığı hakem kararları için bkz. Fry / Greenberg / Mazza, s. 257 vd.

³⁷⁵ Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 189; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 298; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1731; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 345,352; Görgün, s. 232; Deynekli (Medeni Usul Hukukunda Islah), s. 78; Kıyak, s. 142. Bkz. İkinci Bölüm / I. / C. “İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırlanmasının Yargılamaya Egemen Olan Ana İlkeler ile İlişkisi”.

³⁷⁶ Özgündüz, s. 105.

³⁷⁷ Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 352; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 315; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 165; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 684; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 437; Kıyak, s. 142. Yargıtay HGK, T. 12.05.1965, E. 4, K. 5-203 (KİBB, E. T.: 21.02.2022); Yargıtay HGK, T. 24.01.1968, E. 4, K. 365-45 (KİBB, E. T.: 21.02.2022).

3. Sınırlamaların İstisnaları

İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırlandığı usul kesitinden sonra kural olarak sınırlamanın kapsamında yer alan hususlar genişletilemez ve değiştirilemez.³⁷⁸ Ancak, bu kuralın katı bir şekilde uygulanması maddi gerçeğe ulaşılmasını engelleyebileceğinden, istisnalar yoluyla yumuşatılmaktadır.³⁷⁹ Bu noktada, diğer tarafın açık muvafakati ile ıslah iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin tabi olduğu sınırlamaların kapsamına girmekle birlikte, iki genel istisnasını oluşturmaktadır.

İlk istisna, karşı tarafın iddia ve savunmanın genişletilmesine ve değiştirilmesine açıkça rıza göstermesidir.³⁸⁰ Dolayısıyla, iddia ve savunmanın genişletilmesine ve değiştirilmesine cevap vermemek suretiyle zımni rıza gösterilmesi sınırlamanın istisnasını oluşturmadığından, genişletilmek veya değiştirilmek istenen husus yargılama mercii tarafından dikkate alınamaz.³⁸¹ Ayrıca ifade edilmelidir ki, bu rıza

³⁷⁸ Bu kural, tahkimde, tarafların iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesinin belli bir zaman diliminden sonra yasaklanması konusunda anlaşması halinde söz konusu olur. Bkz. İkinci Bölüm / III. / B. / 1. “Tarafların İradesi”.

³⁷⁹ Özgündüz, s. 79.

³⁸⁰ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 303, 305; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 187; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1257, 1264; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 297, 314; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 344, 351; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 241, 260; Görgün, s. 231; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 682, 686; Görgün / Kodakoğlu, s. 143, 150; Muşul, s. 303; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 198; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 480; Karşlı, s. 503, 674; Kaya / Akcan, s. 131, 134; Kıyak, s. 144. Yargıtay, taraflarca aksi kararlaştırılmış olmadıkça, taraflardan birinin iddia veya savunmasını genişletebilmesi veya değiştirebilmesi için diğer tarafın rızasının gerekmediğini ifade etmektedir. Yargıtay 11. HD, T. 12.11.2019, E. 2019/2835, K. 2019/7103 (KİBB, E. T.: 22.05.2022).

³⁸¹ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 303; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 187; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1257, 1261; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 344, 351; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 297, 314; Görgün, s. 231; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 682, 686; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 480; Kaya / Akcan, s. 131; Kıyak, s. 145. Ayrıca bkz. Yargıtay 2. HD, T. 13.02.2014, E. 2014/729, K. 2014/2641 (KİBB, E. T.: 14.02.2022); Yargıtay 7. HD, T. 08.09.2014, E. 2014/8824, K. 2014/16450 (KİBB, E. T.: 14.02.2022).

açık ve tek taraflı bir beyan olarak hüküm ve sonuçlarını doğurmakta olduğundan, yargılama merciinin kabulüne bağlı değildir.³⁸² Bununla birlikte, uygulamada karşılaşılması pek mümkün olmasa da, karşı tarafın birden fazla kez iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesine rıza göstermesinin önünde bir engel de bulunmamaktadır.³⁸³ Bu noktada önemle belirtilmesi gereken husus, bu rızanın sadece gösterildiği hususların yargılamada ileri sürülebilmesine ilişkin olduğu, feragat veya kabul beyanı anlamına gelmediğidir.³⁸⁴

Diğer ve en etkili istisna ise ıslahtır. Islah, tarafların tek taraflı irade beyanı ile genellikle bir defaya mahsus olmak üzere, yapmış oldukları sınırlama kapsamındaki usuli işlemleri yargılamanın herhangi bir aşamasında kısmen veya tamamen düzeltmesidir.³⁸⁵ Bu yönüyle ıslah, karşı tarafın rızasına bağlı olmaksızın,³⁸⁶ eksik veya hatalı yapılan işlemler ya da sair nedenlerle düzeltilmesi gereken hususlar

³⁸² Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 207.

³⁸³ Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 210.

³⁸⁴ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), 12. Bası, s. 1258; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 187; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 303.

³⁸⁵ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 303, 305; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 188, 197; Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 344, 351; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 297, 314; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 49; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 1725, 1836; Yılmaz, E.: *Islah Yoluyla Dava Konusunun Arttırılması*, Makaleler (1973-2003) C. 2, Ankara 2014, s. 1210; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 682, 686, 729; Görgün, s. 231; Alangoya / Yıldırım / Deren Yıldırım, s. 242, 260; Görgün / Kodakoğlu, s. 143, 150; Muşul, s. 305; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 481; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 174; Karlı, s. 674; Kaya / Akcan, s. 132; Akil, C.: *Yargıtay Kararları Işığında Zamanaşımı Def'inin Islah Yolu İle İleri Sürülüp Sürülemediği Meselesi*, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 2012, S. 2, s. 1; Kıyak, s. 144.

³⁸⁶ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 342,346; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 566; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 734; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 532; Karlı, s. 676; Muşul, s. 304; Deynekli (Medeni Usul Hukukunda Islah), s. 16; Kaya / Akcan, s. 132; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 545; Bilgen, M.: *Hukuk Yargılamasında Islah*, 2. Baskı, Ankara 2010, s. 50. Bununla birlikte, ıslahın gerçekleşebilmesi için diğer tarafın bundan dolayı uğradığı zararların da karşılanması gerekir. Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 548-549; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 465; Karlı, s. 632, 682; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 303; Kaya / Akcan, s. 132; Muşul, s. 304; Deynekli (Medeni Usul Hukukunda Islah), s. 36.

bakımından taraflara telafi imkânı sağlayan bir müessesedir.³⁸⁷ Davacının tüm usul işlemlerini ıslah etmesine tam ıslah; davacının bir kısım, davalının ise tüm usul işlemlerini ıslah etmesi kısmi ıslah olarak adlandırılmaktadır. Islah talebinin bildirilmesinden itibaren belirlenen süre içerisinde ıslah edilen işlem yapılmazsa, ıslah hiç yapılmamış sayılır. Ancak, bu halde, tam ıslahta kısmi ıslahtan farklı olarak tarafın ıslah hakkı sona erer.³⁸⁸ Tahkim yargılaması bakımından ayrıca ve önemle belirtilmesi gereken husus, ıslahın tahkim anlaşmasının kapsamının dışına çıkacak şekilde yapılamayacağıdır.³⁸⁹ Aksinin kabulü, tahkim anlaşmasının tek taraflı bir irade beyanı ile değiştirilebileceği anlamına gelir ki, hukuken iki taraflı bir hukuki işlemin bu şekilde değiştirilebilmesi mümkün değildir.³⁹⁰ Bununla birlikte, iddia ve savunmanın genişletilmesinin veya değiştirilmesinin bir sınırlamaya tabi olmadığı hallerde ıslah yoluna başvurmaya gerek yoktur.³⁹¹

³⁸⁷ Bilgen (Hukuk Yargılamasında Islah), s. 89; Yılmaz (Islah Yoluyla Dava Konusunun Arttırılması), s. 1210; Tutumlu, M. A.: Medeni Usul Hukukunda Islah, 3. Baskı, Ankara 2015, s. 152; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 538; Kıyak, s. 143.

³⁸⁸ Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 3. Baskı, s. 345; Kuru / Arslan / Yılmaz, s. 535; Kuru (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), s. 468; Tanrıver (Medeni Usul Hukuku), 2. Baskı, s. 682; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 73; Deynekli (Medeni Usul Hukukunda Islah), s. 68; Postacıoğlu (Medeni Usul Hukuku Dersleri), s. 546; Tutumlu, s. 21; Muşul, s. 305; Kaya / Akcan, s. 132.

³⁸⁹ Tutumlu, M. A.: Kuram ve Uygulama Açısından Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Yeni ve Değişik Yorumu, Ankara 2012, s. 340; Yılmaz, E.: Islah, 5. Baskı, Ankara 2021, s. 97.

³⁹⁰ Özbek (Tahkim Hukuku C. II), s. 1288.

³⁹¹ Özbek (Tahkim Hukuku C. II), s. 1286.

II. Devlet Yargısında İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı

Devlet yargısında tarafların dilekçeleri ile bağlı olduğunu ifade eden³⁹² iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı, neredeyse tüm iç hukuk düzenlerinde yer almaktadır.³⁹³ Ancak, bu yasağın uygulanması konusunda devletler arasında farklılıklar mevcuttur.³⁹⁴ Şöyle ki, çoğunlukla hem davacı hem de davalının, istisnaen sadece davacının bu yasağa tabi tutulduğu görülmekte,³⁹⁵ bununla birlikte, bu yasağın bazı devletlerde diğer bazı devletlere kıyasla daha geniş kapsamda ancak daha katı bir şekilde uygulandığına rastlanmaktadır.³⁹⁶

³⁹² Yılmaz (Makaleler), s. 349.

³⁹³ Karşlı, s. 503; Özmumcu (Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi), s. 191; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 96 vd.; Yılmaz (Makaleler), s. 349-350; Türkoğlu Özdemir, s. 34 vd; Kaya / Akcan, s. 123.

³⁹⁴ Farklı düzenlemelere rağmen, neredeyse tüm iç hukuk düzenlerinde, bu yasağın özellikle istisnalarının uygulanması konusunda hâkim belirlenen koşulların sağlanıp sağlanmadığını incelemekle yükümlü kılınmıştır. Bu nedenle, taraflardan biri hâkimin onayı olmaksızın ileri sürmüş olduğu iddia ve savunmasını genişletemez veya değiştiremez. Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 114.

³⁹⁵ Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 113. Ayrıca bkz. Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 8-9.

³⁹⁶ Öyle ki, ileri sürülen iddia ve savunmanın sonradan genişletilmesi ve değiştirilmesine bazı devletlerde hiç imkân tanımamakta, diğer bazı devletler ise bazı şartların sağlanması halinde imkân tanımaktadır. Karşlı, s. 437; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 113; Özmumcu (Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi), s. 191. Genel tabloya bakıldığında ise, bu yasağın uygulamasının maddi gerçeğe aykırı ve adil olmayan sonuçlara yol açmasını önlemek amacıyla tarihsel süreç içerisinde istisnalar yoluyla yumuşatıldığı görülmektedir. Yıldırım (Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler), s. 467-491; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 96 vd.; Yılmaz (Makaleler), s. 351; Özmumcu (Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi), s. 191.

A. Kıta Avrupası Hukuk Sistemindeki Devletlerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi

Türk devlet yargısında “dava değiştirme yasağı” veya “tevsî ve tebdil yasağı” olarak da adlandırılan³⁹⁷ iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı katı olarak uygulanmaktadır.³⁹⁸ Şöyle ki, HMK’nın 141. maddesi hükmünde,³⁹⁹ tarafların iddia ve savunmasını genişletmesi ve değiştirmesi dilekçeler teatisi aşaması bittikten sonra kural olarak yasaklanmış, istisnai olarak hangi hallerde tarafların iddia ve savunmasını genişletebileceği veya değiştirebileceği kanunda sınırlı sayıda sayılmış ve bu konuda somut olay adaletini sağlayabilmesi için hâkime takdir yetkisi verilmemiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 16; Tekçe (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 73; Kaya / Akcan, s. 124. Bu yasak Türk medeni yargısında olduğu gibi idari yargısında da geçerli olup, idari yargıda iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının uygulanması hakkında bkz. Yılmaz (Makaleler), s. 351 vd.; Kaya / Akcan, s. 136-141. Ayrıca bkz. Ceylan, C.: Türk İdari Yargılama Usulünde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı ile İslah Müesseseleri, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi), Ankara 2010; <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 24.02.2022).

³⁹⁸ İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının Türk hukukundaki ilk yansıması Mecelle-i Ahkam-ı Adliye’nin 1615. maddesinde yer alan ve çelişkili beyanda bulunma yasağı anlamına gelen tenakuz kavramı olup, ilk kanuni düzenlemesi 1927 yılında yürürlüğe giren mülga HUMK’da yer almıştır. Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda İslah), s. 114; Özgündüz, s. 53. Ayrıca bkz. Mecelle-i Ahkam-ı Adliye m. 1647-1650, 1653-1657; HUMK m. 185 ve m. 202. HMK’da, HUMK’a kıyasla, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının kapsamı daraltılmış, böylelikle, HUMK’un katı tutumu yumuşatılmıştır. Kaya / Akcan, s. 129; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda İslah), s. 41; Özmumcu (Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi), s. 190. İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı konusunda HMK ile HUMK’un karşılaştırması için bkz. Özgündüz, s. 53-55.

³⁹⁹ HMK m. 141(1) hükmünde 22.07.2020 tarihli ve 7251 sayılı Kanun’un 15. maddesi ile yapılan değişiklikle, tarafların karşı tarafın duruşmaya gelmemesi halinde ön inceleme duruşmasında da istisnaen sahip olduğu serbestçe iddia ve savunmasını genişletebilme veya değiştirebilme imkânı ortadan kaldırılmıştır.

⁴⁰⁰ HMK m. 141(2) ve m. 125(1)’de sayılan bu istisnalar karşı tarafın açık muvafakati, ıslah ve dava konusunun devridir. Pekcanitez / Atalay / Özkes (Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı), 8. Bası, s. 270-271. İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı ile usuli kazanılmış haklar arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için bkz. Özgündüz, s. 134-136. Ayrıca, Türk medeni yargısının basit yargılama usulünde, istinaf ve temyiz kanun yollarında iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı uygulanması hakkında bkz. Özgündüz, s. 136-148.

İsviçre'nin devlet yargısında⁴⁰¹ iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesine ilişkin hüküm, İsviçre (Federal) Medeni Usul Kanunu'nun (*Schweizerische Zivilprozessordnung*) "Dava Değişikliği" başlıklı 227. maddesinde yer almaktadır.⁴⁰² Bu hükme göre, tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi veya değiştirebilmesi kural olarak yasaklanmış,⁴⁰³ ancak, buna yönelik taleplerin, devam eden yargılama ile aynı yargılama usulüne tabi olması ve hâlihazırdaki talepler ile esas yönünden bir bağlantı içerisinde bulunması veya yargılamaya esas alınmasına karşı tarafın rızası göstermesi halinde, ileri sürülmesine imkân tanınmıştır.⁴⁰⁴

Alman hukukunda, Kıta Avrupası hukuk sisteminde yer alan diğer devletlerden farklı olarak, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi kural olarak değil, istisnai olarak yasaklanmıştır.⁴⁰⁵ Şöyle ki, Alman Medeni Usul Kanunu'nun 263. paragrafında yer alan hüküm uyarınca, karşı tarafın rıza göstermesi veya mahkemenin uygun görmesi halinde, iddia ve savunma genişletilebilir veya değiştirilebilir. Buna ek olarak, 264. paragrafta, hangi durumların iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının kapsamında yer almadığı hüküm altına alınmıştır. Buna göre, vakıaların veya iddia ve savunmanın genişletilmesi ya da değiştirilmesi, dava dilekçesinde yer alan asıl veya yan taleplerin azaltılması ya da arttırılması, son olarak

⁴⁰¹ İsviçre hukukunda, 2010 tarihinde yürürlüğe giren 19.12.2008 tarihli İsviçre (Federal) Medeni Usul Kanunu kabul edilene kadar İsviçre'deki tüm kantonları bağlayan ortak bir medeni usul kanunu bulunmadığı için her kantonun kendi medeni usul kanunu vardı. İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağını Nöşatel, Vaud kantonları gibi bazı kantonlar katı olarak; Zürih, Wallis, Bern, Aargau, Freiburg kantonları gibi bazı kantonlar ise istisnai olarak uygulamakta idi. Öyle ki, bu yasağı hiç uygulamayan kantonlar da vardı. Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 97-100; Üstündağ (İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 8, 10.

⁴⁰² İsviçre (Federal) Medeni Usul Kanunu m. 227 için bkz. Yılmaz (Islah), s. 97.

⁴⁰³ Bu hükmün yasaklama anlamına gelmediği yönündeki görüş için bkz. Yılmaz (Islah), s. 97.

⁴⁰⁴ Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 96; Yılmaz (Islah), s. 97; Özmumcu (Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi), s. 191-192.

⁴⁰⁵ Karşlı, s. 503; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 108.

sonradan meydana gelen değişiklikler nedeniyle dava konusunun yerine başka bir davaya konu olabilecek bir hususun veya hukuki menfaatin ileri sürölmesi, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağına ve dolayısıyla diğer tarafın ya da mahkemenin onayına tabi tutulmamıştır.⁴⁰⁶ Böylelikle, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının kapsamı dar tutularak uygulaması istisnai hale getirilmiştir.

İddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağı, Avusturya hukukunda da oldukça dar kapsamda istisnai olarak uygulanmaktadır. Avusturya Medeni Usul Kanunu'nun 235. maddesine göre, taraflar iddia ve savunmasını davanın derdest olmasından önce her zaman, davanın derdest olmasından sonra karşı tarafın rızasıyla ya da yargılamayı sürüncemede bırakmayacaksa ve önemli şekilde ağırlaştırmayacaksa, mahkemenin izni ile genişletebilir veya değiştirebilir. Bununla birlikte, vakıaların veya delillerin açıklanması, düzeltilmesi ve değiştirilmesi ya da talep sonucunun daraltılması ve değiştirilmesi bu yasağın kapsamında sayılmadığından, taraflar bu hususları izne tabi olmaksızın serbestçe genişletilip değiştirebilirler.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Karşı, s. 503; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 107; Üstündağ (İddia ve Müdafaa'nın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı), s. 10; Özmumcu (Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi), s. 191.

⁴⁰⁷ Yılmaz (Islah), s. 106; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 102.

B. Anglo-Sakson Hukuk Sistemindeki Devletlerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi

İngiliz hukukunda, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi geniş kapsamda yasaklanmış, bu kuralın maddi gerçeğe ulaşılabilmesinin önünde engel oluşturmaması amacıyla sadece karşı taraf için sürpriz olarak değerlendirilebilen talepler bakımından uygulanması için hâkime geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır.⁴⁰⁸ Burada sürpriz ifadesi ile anlatılmak istenen, yargılama sırasında davanın niteliğini değiştiren ve tarafların mahkemeye sunmuş oldukları dilekçelerden anlaşılamayan vakıaların ileri sürülmesi nedeniyle davanın beklenmedik bir hal almasıdır.⁴⁰⁹ Bununla birlikte, tarafların dilekçelerinde yer alan iddia ve savunmasını genişletebilmesi ve değiştirebilmesi bir defaya mahsus olmak üzere, dilekçeler teatisi aşaması henüz bitmeden önce veya mahkemenin haklı bulması halinde, belirlediği şartların yerine getirilmesi ve karşı tarafın bundan dolayı uğradığı zararın giderilmesi suretiyle mümkün olabilmektedir.⁴¹⁰

Amerika Birleşik Devletleri'nin yargılama hukukunda, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi konusunda, federal usul kuralları ile federe devletlerin usul kurallarının farklı düzenlemeler içerdiği,⁴¹¹ bununla birlikte, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin açıkça yasaklanmadığı durumlarda, bunun mahkemenin takdirine bırakıldığı görülmektedir. Mahkemenin takdirini nasıl kullanacağına yönelik Amerikan hukuku doktrininde ileri sürülen çoğunluk görüşü,

⁴⁰⁸ Özgündüz, s. 51-52.

⁴⁰⁹ Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 104.

⁴¹⁰ Yılmaz (Islah), s. 102-106; Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 102-104.

⁴¹¹ Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 111.

tarafardan birinin iddia ve savunmasını genişletme veya değiştirmeye yönelik talebinin karşı taraf için sürpriz sayılacak derece beklenilmeyen bir değişikliğe ve zarara neden olmaması durumunda, yerine getirilebileceği yönündedir.⁴¹²

Kanaatimizce, Anglo-Sakson hukuk sisteminde yer alan bu devletlerin dilekçeler aşamasından sonra sürpriz bir talepte bulunulmasını, yargılamada gelinecek safhaya göre harcanan zamanı, sarf edilen emeği ve yapılan masrafları boşa çıkartacağından bahisle, yasaklaması yerinde olup, bu yasağın uygulanmasını hâkimin takdirine bırakmaları somut olay adaletine daha çok hizmet etmekte, ayrıca, bu tutum dilekçelerin yargılama konusu uyuşmazlık ile ilgili tüm hususları ayrıntılarıyla birlikte içerecek şekilde daha özenilerek hazırlanması için tarafları teşvik edici niteliktedir.

III. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırları

Milletlerarası ticari tahkimde, devlet yargısında olduğu gibi, taraflar dilekçeleri ile bağlıdır ancak tahkim yargılamasına egemen olan irade muhtariyeti (*principle of party autonomy*)⁴¹³ ve tahkimin esnekliği prensibi gereği tarafların iddia ve

⁴¹² Şöyle ki, doktrinde, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirmesinin tamamen serbest bırakılması halinde, bu imkânın yargılamanın uzamasına ve dolayısıyla zaman ve gider kaybına yol açacak şekilde kötüye kullanılabileceği; tamamen yasaklanması halinde, hataya düşen tarafın telafi imkânı olmayacağı gerekçesiyle adil olmayan sonuçların ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurularak yasak kabul edilmiş ancak bu konu mahkemenin takdirine bırakılarak bir orta yol bulunmaya çalışılmıştır. Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 111. Hangi hallerin sürpriz oluşturup oluşturmayacağına ilişkin görüşler için ayrıca bkz. Yılmaz (Medeni Yargılama Hukukunda Islah), s. 112-113.

⁴¹³ Bu prensip, doktrinde, “iradenin özerkliği ilkesi” olarak da adlandırılmaktadır. Bu ilke uyarınca, tahkimde tarafların tahkim yargılamasına ilişkin pek çok konuda aralarında anlaşabilmeleri mümkündür. Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkim Hukuku), s. 1. Milletlerarası

savunmasını genişletebilmesi veya değiştirebilmesi yasaklanmamış, bununla birlikte, tamamen serbest de bırakılmamıştır.⁴¹⁴

A. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Düzenlemelerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi

Tarafların tahkim yargılamasında iddia ve savunmasını nasıl genişletip değiştirebileceği, aşağıda detaylıca inceleneceği üzere, devletlerin milletlerarası ticari tahkim ile bağlantılı kanunlarında ve tahkim kurallarında ayrıca hüküm altına alınmıştır.

1. Milletlerarası Ticari Tahkim ile Bağlantılı Kanunlarda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi

Türk hukukunda, milletlerarası ticari tahkim yargılamasında iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin sınırları MTK'nın 10(D)(2) maddesinde hüküm altına alınmıştır. Buna göre, taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, yargılama başladıktan

sözleşmelerde ve milli hukuklarda, sadece tahkim müessesinin kötüye kullanılmasını önlemek amacıyla, son derece sınırlı sayıdaki emredici kurallar ile tarafların iradesine müdahale edilmektedir. Nomer, E.: Devletler Hususi Hukuku, 22. Bası, İstanbul 2017, s. 556. Ayrıca bkz. Takavut, İ. D.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Usule İlişkin Konularda İrade Serbestisi, İstanbul 2021.

⁴¹⁴ Milletlerarası ticari tahkimde de iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin kural olarak yasaklandığı yönündeki görüş için bkz. Güvenalp, s. 84-89. Güvenalp'e göre, yasağın yokmuş gibi anlaşılmasının nedeni, yasal düzenlemelerde kural ile istisnanın yer değiştiriyormuş gibi ifade edilmesidir. Güvenalp, s. 86. Yargıtay'ın böyle bir yasağın bulunmadığı yönündeki görüşünü ifade ettiği kararı için bkz. Yargıtay 11. HD, T. 12.11.2019, E. 2019/2835, K. 2019/7103 (KİBB, E. T.: 22.05.2022).

sonra, tahkim anlaşmasının kapsamı dışına çıkılmayacak şekilde iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi mümkündür. Ancak, hakem veya hakem kurulu buna izin vermeyebilir.⁴¹⁵ Hangi hallerde buna izin verilmeyeceği konusunda, buna yönelik talebin gecikilerek yapılmış olması ve karşı taraf için haksız bir zorluk yaratması özellikle belirtilmiş, diğer haller hakemin veya hakem kurulunun takdirine bırakılmıştır.⁴¹⁶

İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu'nun on ikinci bölümünde düzenlenmekte olan milletlerarası tahkim hükümleri arasında yer alan 182. maddesi uyarınca,⁴¹⁷ iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesinin sınırlanması konusunda öncelikle taraflar karar verme imkânını haiz olup, bir karar vermezlerse, hakem veya hakem kurulu takdir yetkisine sahiptir.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Bu düzenlemeden MTK'nın uygulandığı bir tahkim yargılamasında, kural olarak, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağının bulunmadığı sonucuna varılmaktadır. Tosun, s. 79; Özbek (Tahkim Hukuku C. II), s. 1286; Ağırman, s. 428.

⁴¹⁶ MTK'nın anılan hükmü bu konuya ilişkin Türk devlet yargılamasındaki uygulamayı düzenleyen HMK m. 141. maddesi ile kıyaslandığında, Türk hukukunda iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi ile ilgili olarak devlet yargısındaki katı tutumun aksine, milletlerarası ticari tahkimde taraflara ve yargılama merciine takdir hakkı tanınarak serbestliğin sağlandığı görülmektedir. Türk devlet yargısındaki uygulamaya ilişkin yapmış olduğumuz açıklamalar için bkz. İkinci Bölüm / II. / A. "Kıta Avrupası Hukuk Sistemindeki Devletlerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi".

⁴¹⁷ İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanun m. 182 için bkz. https://www.swissarbitration.org/wp-content/uploads/2021/05/20210129-Chapter-12-PILA_Translation_English.pdf (E. T.: 27.03.2022). Resmi olmayan Türkçe çevirisi: "(1) Taraflar, tahkim usulünü doğrudan veya tahkim kurallarına atıfta bulunarak belirleyebilirler; ayrıca bir usul kanununu da seçebilirler. (2) Taraflar tahkim usulünü belirlememişlerse, hakem veya hakem kurulu bunu gerekli olduğu ölçüde doğrudan veya bir kanuna veya tahkim kurallarına atıfta bulunarak belirler. (3) Seçilen usulden bağımsız olarak, hakem veya hakem kurulu taraflara eşit muamelede bulunulması ilkesine ve çekişmeli yargılamalarda hukuki dinlenilme hakkına riayet eder. (4) Bildiği veya gerekli özeni göstererek bilmesi gereken usul kurallarının ihlaline derhal itirazda bulunmadan tahkim yargılamasına devam eden taraf, daha sonra böyle bir itirazda bulunamaz." İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanun'un iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesini doğrudan düzenleyen bir hükmü bulunmadığından, tarafımızca tahkimin usulüne ilişkin hususların belirlenmesine dair bu hükmü göz önünde tutulmuştur.

⁴¹⁸ İsviçre hukukunda iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilebilmesi için devlet yargısı bakımından benimsenen, hâlihazırda ileri sürülmüş olan talepler ile esas yönünden bir bağlantının olması veya karşı tarafın rıza göstermesi şeklindeki kriterlerin milletlerarası tahkimde benimsenmediğini, konunun doğrudan tarafların ve hakemin veya hakem kurulunun takdirine bırakıldığı görülmektedir. İsviçre devlet yargısındaki uygulamaya ilişkin yapmış olduğumuz

Alman hukukunda ise, milletlerarası tahkim hükümleri Alman Medeni Usul Kanunu'nun onuncu bölümünde düzenlenmekte olup, bu hükümler arasında bulunan 1046. maddenin ikinci fıkrasında,⁴¹⁹ tarafların aksini kararlaştırmamış olması halinde, tahkim yargılaması sırasında iddia ve savunmasını genişletebileceği veya değiştirebileceği, ancak, bu gecikme haklı bir gerekçeye dayanmıyorsa hakemin veya hakem kurulunun buna izin vermeyebileceği ifade edilmiştir.⁴²⁰

Alman hukukundakine benzer bir hüküm, Avusturya Medeni Usul Kanunu'nun 577 ve 618. maddeleri arasında düzenlenen milletlerarası tahkim hükümleri arasında yer alan 597. maddenin ikinci fıkrasında yer almaktadır.⁴²¹ Bu hüküm uyarınca, tahkim yargılaması devam ederken, taraflar aksini kararlaştırmış olmadıkça, iddia ve savunmasını genişletebilir ya da değiştirebilir, bununla birlikte, hakem veya hakem

açıklamalar için bkz. İkinci Bölüm / II. / A. "Kıta Avrupası Hukuk Sistemindeki Devletlerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi".

⁴¹⁹ Alman Medeni Usul Kanunu m. 1046 için bkz. <https://www.iaa-network.com/wp-content/uploads/2013/07/German-Arbitration-Law.pdf> (E. T.: 27.03.2022). Resmi olmayan Türkçe Çevirisi: "(1) Taraflarca kararlaştırılan ya da hakem veya hakem kurulu tarafından belirlenen süre içerisinde, davacı iddiasını ve iddiasını destekleyen vakıaları, davalı ise bu hususlara ilişkin savunmasını bildirir. Taraflar ilgili olduğunu düşündükleri tüm belgeleri delilleri ile birlikte sunabilir veya sunacakları diğer delillere atıfta bulunabilirler. (2) Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, taraflardan herhangi biri, tahkim yargılaması sırasında iddiasını veya savunmasını genişletebilir veya değiştirebilir, hakem veya hakem kurulu, yeterli bir gerekçe olmaksızın gecikildiğini göz önünde bulundurarak, bu tür bir değişikliğe izin vermeyebilir."

⁴²⁰ Alman hukukunda devlet yargısı bakımından iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilebilmesi konusunda oldukça geniş bir serbesti bulunmakla birlikte, milletlerarası tahkim yargılaması bakımından daha da geniş bir serbesti tanınmış, öyle ki, devlet yargısında olduğu gibi karşı tarafın rıza göstermesi şartı aranmamış, sadece yargılama merciinin gecikmenin haklı bir gerekçeye dayanıp dayanmadığını göz önünde bulundurması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Alman devlet yargısındaki uygulamaya ilişkin yapmış olduğumuz detaylı açıklama için bkz. İkinci Bölüm / II. / A. "Kıta Avrupası Hukuk Sistemindeki Devletlerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi".

⁴²¹ Avusturya Medeni Usul Kanunu m. 597 için bkz. <https://www.iaa-network.com/wp-content/uploads/2013/07/Austria-Arbitration-Law-1.pdf> (E. T.: 27.03.2022). Resmi olmayan Türkçe çevirisi: "(1) Taraflarca kararlaştırılan ya da hakem veya hakem kurulu tarafından belirlenen süre içerisinde, davacı talep sonucunu, iddiasını ve iddiasını destekleyen vakıalarını belirtir ve davalı bunlara cevap verir. Taraflar, ilgili olduğunu düşündükleri tüm belgeleri delilleri birlikte sunabilecekleri gibi, sunmayı düşündükleri belge veya diğer delillere de atıfta bulunabilirler. (2) Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, taraflardan herhangi biri, tahkim yargılaması sırasında iddiasını veya savunmasını genişletebilir veya değiştirebilir, ancak, hakem veya hakem kurulu, gecikme nedeniyle bu tür bir değişikliğe izin vermenin uygun olmadığına karar verebilir."

kurulu, gecikmeyi göz önünde bulundurarak, bu tür bir değişikliğe izin vermeyebilir.⁴²²

İngiliz Tahkim Kanunu’nun 34. maddesinin birinci ve ikinci fıkrasının c bendi birlikte değerlendirildiğinde,⁴²³ milletlerarası tahkimde iddia ve savunmanın genişletilip değiştirilmesinin sınırlanması konusunda tarafların aralarında anlaşmasına imkân tanındığı, anlaşmamış olması halinde hakemin veya hakem kurulunun karar vereceğinin hüküm altına alındığı görülmektedir.⁴²⁴

Amerikan (Federal) Tahkim Kanunu’nda (*The Federal Arbitration Act (USA) - FAA*) ise, diğer tahkim kanunlarından farklı olarak, iddia ve savunmanın ileri sürülmesi ile genişletilmesi ve değiştirilmesi hüküm altına alınmamış, bu konuda taraflara tam bir serbesti tanınmıştır.⁴²⁵ Ancak, taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça,

⁴²² Avusturya hukukuna tabi bir milletlerarası tahkim yargılamasında devlet yargısında yer alan karşı tarafın rıza göstermesi şartı aranmamış, böylelikle, hakem veya hakem kurulu izin vermedikçe karşı tarafın rızası ile iddia ve savunmanın genişletilip değiştirilmesine imkân tanınmamıştır. Bununla birlikte, medeni usul kanununda yargılama merciinin göz önünde bulunduracağı yargılamayı sürüncemede bırakma ve önemli şekilde ağırlaştırma durumu, tahkim bakımından gecikme olarak ifade edilmiştir. Avusturya’nın devlet yargısındaki uygulamaya ilişkin yapmış olduğumuz detaylı açıklama için bkz. İkinci Bölüm / II. / A. “Kıta Avrupası Hukuk Sistemindeki Devletlerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi”.

⁴²³ İngiliz Tahkim Kanunu m. 34 için bkz. <https://www.iaa-network.com/wp-content/uploads/2013/07/United-Kingdom-Arbitration-Law.pdf> (E. T.: 27.03.2022). Resmi olmayan Türkçe Çevirisi: “(1) Tarafların herhangi bir konuda anlaşmaya varma hakları saklı kalmak kaydıyla, tüm usul ve delil konularına hakem veya hakem kurulu karar verir. (2) Usul ve delillere ilişkin hususlar şunları içerir: ... (c) yazılı iddia ve savunma beyanlarının var olup olmadığı ve kullanılması durumunda ne şekilde kullanılacağı, bunların ne zaman sunulması gerektiği ve bu beyanların daha sonra ne ölçüde değiştirilebileceği; ... (3) Hakem veya hakem kurulu, kendisi tarafından verilen talimatlara taraflarca uyulması gereken süreyi belirleyebilir ve uygun görürse bu şekilde belirlenen süreyi (süre dolmuş olsun ya da olmasın) uzatabilir.”

⁴²⁴ İngiliz hukukunda iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi ile ilgili olarak milletlerarası tahkimde devlet yargısından farklı olarak tarafların aralarında anlaşmasına imkân tanınmıştır. İngiltere’nin devlet yargısındaki uygulamaya ilişkin yapmış olduğumuz detaylı açıklama için bkz. İkinci Bölüm / II. / B. “Anglo-Sakson Hukuk Sistemindeki Devletlerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi”.

⁴²⁵ Amerikan (Federal) Tahkim Kanunu için bkz. <https://sccinstitute.com/media/37104/the-federal-arbitration-act-usa.pdf> (E. T.: 28.03.2022). Amerika Birleşik Devletleri’nde yer alan eyaletlerin de kendine özgü tahkim kanunları olup, Federal Kanun öncelikli olarak uygulanır. Ancak, milletlerarası ticari tahkim yargılamalarına taraf olan birçok şirketin ABD şirketi olmasına rağmen, bu gibi usule

hakem veya hakem kurulunun takdir yetkisine sahip olduğuna dair kanaatimizce bir şüphe bulunmamaktadır.⁴²⁶

2. Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Tahkim Kurallarında İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi

ISTAC Tahkim Kuralları'nda iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi talep sonucu bakımından hüküm altına alınmıştır. 28. madde hükmüne göre, taraflar aksini kararlaştırmamışlarsa, tahkikat sona erene kadar,⁴²⁷ talep sonucuna bir yenisini ekleyebilir. Ne var ki, hakem veya hakem kurulu, bunun gecikilerek yapıldığını veya diğer tarafı haksız olarak zor durumda bıraktığını ya da diğer durum ve şartları göz önünde bulundurarak, buna izin vermeyebilir.⁴²⁸

ilişkin hususlar hakkında Federal Kanun'da bir düzenleme olmamasının temel nedeninin Amerikan hukukunda tahkime bir sözleşme olarak bakılması olduğu ifade edilmektedir. Bu yönde bkz. Karabey, B.: *Amerika Birleşik Devletleri'nde Uygulanmakta Olan Tahkim Usullerine Genel Bir Bakış ve Türk Hukuku ile Mukayesesi*: <http://www.tahkim.net/makaleler/amerika-birlesik-devletleri-nde-uygulanmakta-olan-tahkim-usullerine-genel-bir-bakis-ve-turk-hukuku-ile-mukayesesi> (E. T.: 28.03.2022).

⁴²⁶ Bu doğrultuda, Amerikan hukukunda, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi konusunda milletlerarası tahkimde doğrudan taraflara, dolaylı olarak hakeme veya hakem kuruluna; devlet yargısında ise doğrudan mahkemeye takdir yetkisi tanındığı görülmektedir. Amerika'nın devlet yargısındaki uygulamaya ilişkin yapmış olduğumuz detaylı açıklama için bkz. İkinci Bölüm / II. / B. "Anglo-Sakson Hukuk Sistemindeki Devletlerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi".

⁴²⁷ ISTAC Tahkim Kuralları'nda iddia ve savunmanın ne zamana kadar genişletilip değiştirilebileceği ayrıca hüküm altına alınmıştır. Bkz. ISTAC Tahkim Kuralları m. 32(2) için bkz. <https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2016/01/İSTANBUL-TAHKİM-MERKEZİ-TAHKİM-KURALLARI.pdf> (E. T.: 27.03.2022).

⁴²⁸ ISTAC Tahkim Kuralları m. 28 için bkz. <https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2016/01/İSTANBUL-TAHKİM-MERKEZİ-TAHKİM-KURALLARI.pdf> (E. T.: 27.03.2022). Anılan bu hüküm MTK'da yer alan hükmün neredeyse birebir aynısı olup, ikisi arasındaki tek fark ISTAC Tahkim Kuralları'nda yer alan hükümde genişletme ve değiştirmenin talep sonucu özelinde düzenlenmiş olmasıdır. Kanaatimizce, bu 28. maddenin bir önceki dipnotta yer alan 32. madde ile birlikte değerlendirilmesi neticesinde, vakıalar ile delilleri de kapsayacak yani iddia ve savunma ile ilgili her türlü hususu içerecek şekilde yorumlanmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Konuya ilişkin MTK hükmü için bkz. İkinci Bölüm / III. / A. / 1. "Milletlerarası Ticari Tahkim ile Bağlantılı Kanunlarda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi".

ICC Tahkim Kuralları'nın uygulandığı milletlerarası tahkim yargılamalarında iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi görev belgesi esas alınarak değerlendirilir. Şöyle ki, anılan kuralların 23. maddesinin dördüncü fıkrasında, kural olarak, görev belgesi dışında kalan yeni bir talepte bulunulamayacağı ancak hakemin veya hakem kurulunun yeni talebin niteliğini, yargılamanın geldiği aşamayı⁴²⁹ ve diğer ilgili hususları göz önünde tutarak buna izin verebileceği düzenlenmiştir.⁴³⁰

AAA Tahkim Kuralları'nın iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesine ilişkin R-6. maddesinde, talep sonucuna konu miktarın azaltılması veya arttırılması, talep sonucunun genişletilmesi ve değiştirilmesinden ayrı tutularak hüküm altına alınmıştır. Şöyle ki, anılan hükmün a fıkrası uyarınca, taraflar, duruşmanın bitiminden önce ya da belirlenen herhangi bir tarihe kadar, hakem veya hakem kurulu tarafından kabul edilmesi halinde, talep ettiği miktarı azaltabilir veya arttırabilir.⁴³¹ Ancak, bunun dışındaki bir talebini genişletmek veya değiştirmek istiyorsa, anılan hükmün b fıkrası uyarınca, önce buna ilişkin karşı tarafın kendisine

⁴²⁹ İddia ve savunmanın ne zamana kadar genişletilip değiştirilebileceği ICC Tahkim Kuralları'nda da hüküm altına alınmıştır. Buna göre, yargılama sona erene kadar buna dair talebin ileri sürülmüş olması gerekir. ICC Tahkim Kuralları m. 27(2) için bkz. <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf> (E. T.: 28.03.2022). Türkçe çevirisi için bkz. https://icc.tobb.org.tr/docs/ICC_Tahkim_Kurallari_Kitapcik.pdf (E. T.: 28.03.2022).

⁴³⁰ ICC Tahkim Kuralları m. 23(4) için bkz. <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf> (E. T.: 28.03.2022). Türkçe çevirisi için bkz. https://icc.tobb.org.tr/docs/ICC_Tahkim_Kurallari_Kitapcik.pdf (E. T.: 28.03.2022).

⁴³¹ AAA Tahkim Kuralları R-6/a için bkz. https://www.adr.org/sites/default/files/CommercialRules_Web-Final.pdf (E. T.: 28.03.2022). Resmi olmayan Türkçe çevirisi: “(a) Taraflardan biri, duruşmanın bitiminden önce ya da hakem veya hakem kurulu tarafından belirlenen tarihe kadar herhangi bir zamanda talebinin veya karşı talebinin miktarını arttırabilir veya azaltabilir. Talep tutarının değişikliğine ilişkin yazılı bildirim AAA'ya ve tüm taraflara bildirilmelidir. Talep tutarındaki değişiklik, idari ücrette bir artışa yol açarsa, ücretin bakiyesi, talep tutarındaki değişiklik hakem veya hakem kurulu tarafından kabul edilmeden önce muaccel olur.”

tanınan süre içerisinde cevap vermesine imkân tanınması, sonra hakemin veya hakem kurulunun onayının alınması gerekmektedir.⁴³²

DIAC Tahkim Kuralları'nda iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi 26. maddede düzenlenmiştir. Buna göre, tarafların aksini kararlaştırmamış olması ve hakemin veya hakem kurulunun izin vermesi durumunda, taraflardan herhangi biri tahkim yargılaması sırasında iddiasını, karşı iddiasını ve savunmasını genişletebilir veya değiştirebilir. Bununla birlikte, hakemin veya hakem kurulunun bu tür değişikliğin yapılmasına onay verirken, niteliğini, tahkim yargılamasının geldiği aşamayı, gecikmenin diğer tarafa zarar verip vermeyeceğini ve ilgili hususları göz önünde bulundurması gerektiği anılan hükümde ayrıca ifade edilmiştir.⁴³³

Genellikle *ad hoc* tahkimde uygulama alanı bulan UNCITRAL Tahkim Kuralları'nın 22. maddesine göre, tahkim yargılaması sırasında, taraflardan biri, hakemin veya hakem kurulunun yetkisinin dışında çıkacak şekilde olmamak kaydıyla, iddia ve savunmasını genişletebilir veya değiştirebilir. Ancak, hakem veya hakem

⁴³² AAA Tahkim Kuralları R-6/b için bkz. https://www.adr.org/sites/default/files/CommercialRules_Web-Final.pdf (E. T.: 28.03.2022). Resmi olmayan Türkçe çevirisi: *(b) Bir talebin veya karşı talebin miktarındaki artışın veya azalmanın aksine, herhangi bir yeni ya da farklı talep veya karşı talep yazılı olarak AAA'ya sunulur, bir kopyası diğer tarafa gönderilir ve önerilen talep veya karşı talep değişikliğine cevap vermesi için tebliğ tarihinden itibaren 14 gün süre verilir. Ancak hakem veya hakem kurulu atandıktan sonra, hakemin rızası dışında yeni ya da farklı bir talepte bulunulamaz.*

⁴³³ DIAC Tahkim Kuralları m. 26 için bkz. <http://www.diac.ae/ideas/rules/Arb.Rules%202007/4THE%20PROCEEDINGS/> (E. T.: 28.03.2022). Resmi olmayan Türkçe çevirisi: *"1. Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, taraflardan herhangi biri tahkim yargılaması sırasında iddiasını, karşı iddiasını ve savunmasını genişletebilir veya değiştirebilir ancak hakem veya hakem kurulu, doğası gereği uygunsuz olduğunu ya da gecikmenin diğer tarafa ve ilgili hususlara etkisini nazara alarak bu tür bir değişikliğe izin vermeyebilir. 2. İddia, karşı iddia ve savunmanın sunulmasından sonra, hakem veya hakem kurulu, yeni veya karşı iddianın niteliğini, tahkim yargılamasının geldiği aşamayı ve diğer ilgili durumları dikkate alarak izin vermedikçe, hiçbir taraf yeni veya karşı bir iddiada bulunamaz."*

kurulu, gecikmenin diğer tarafa ve ilgili hususlara etkisini nazara alarak bu tür bir genişletmeye veya değişikliğe izin vermeyebilir.⁴³⁴

B. Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Tabi Olduğu Sınırlamalar

Milletlerarası ticari tahkime ilişkin milli hukuk düzenlemeleri ve tahkim kuralları birlikte göz önünde bulundurulduğunda, tarafların belirlenen zaman diliminden sonra,⁴³⁵ iddia ve savunmasını ileri sürebilme hakkının sınırlandırılmasının yani iddia ve savunmasını genişletebilmesi veya değiştirebilmesi imkânının tarafların ve tarafların iradeleri doğrultusunda hakemin veya hakem kurulunun takdirine bırakıldığı görülmektedir.

⁴³⁴ UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 22 için bkz. <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/arb-rules.pdf> (E. T.: 28.03.2022). Resmi olmayan Türkçe çevirisi: “Tahkim yargılaması sırasında, taraflardan biri, karşı iddiası veya takas amaçlı bir iddiası da dahil olmak üzere, iddia ve savunmasını genişletebilir veya değiştirebilir. Ancak, hakem veya hakem kurulu, gecikmenin diğer tarafa ve ilgili hususlara etkisini nazara alarak bu tür bir genişletmeye veya değişikliğe izin vermeyebilir. Ancak, karşı iddia veya takas amaçlı bir iddia da dahil olmak üzere, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi, hakemin veya hakem kurulunun yetkisinin dışında çıkacak şekilde yapılamaz.”

⁴³⁵ Tarafların iddia ve savunmasını serbestçe ileri sürebileceği zaman diliminin sonu, bunları genişletebilmesi veya değiştirebilmesine dair tabi olduğu sınırlamaların başlama noktasıdır. Tahkim yargılamasında bu başlama noktası, kural olarak, dilekçelerin sunulup görev belgesinin imzalanması veya onaylanmasıdır. Polat Ortakaya, M.: Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) Tahkim Uygulaması, Ankara 2018, s. 100, 116. Ne var ki, görev belgesinin düzenlenmesi, her tahkim yargılamasında zorunlu olmayıp, tahkimin usulüne uygulanan yasal düzenlemelere, tarafların ya da hakemin veya hakem kurulunun iradesine bağlıdır. Ayrıca, her ne kadar görev belgesi genellikle yargılamaya konu iddia ve savunmanın netleştirilmesi amacıyla dilekçeler aşamasından sonra düzenleniyor olsa da, dilekçeler aşamasından önce de düzenlenebilir. Örneğin, MTK m. 10(E) hükmünde, taraflarca aksi kararlaştırılmış olmadıkça, görev belgesinin dilekçeler aşamasından sonra düzenleneceği hüküm altına alınmıştır. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 264-265; Ağırman, s. 440-441; Özbek (Tahkim Hukuku C. II), s. 1321. Bununla birlikte, doktrinde, görev belgesinin dilekçelerden önce düzenlenmesi gerektiğini savunan yazarlar da vardır: Şanlı (Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları), s. 370. Milletlerarası ticari tahkim sürecinde görev belgesinin yeri hakkında yapmış olduğumuz detaylı açıklamalar için bkz. “Giriş”.

1. Tarafların İradesi

Tahkim yargılamasına egemen olan irade muhtariyeti prensibi gereği, milletlerarası ticari tahkime ilişkin neredeyse tüm yasal düzenlemelerde, tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesi veya değiştirebilmesi konusunda aralarında anlaşarak karar vermesine izin verilmiş ve bu anlaşmanın öncelikle uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.⁴³⁶

Bu doğrultuda, örneğin, taraflar duruşmadan sonra iddia ve savunmasını genişletemeyeceklerine veya değiştiremeyeceklerine ya da sadece belirli konulara ilişkin beyanda bulunabileceklerine veya delil ileri sürebileceklerine dair aralarında anlaşabilirler.⁴³⁷ Taraflar bu şekilde iddia ve savunmasını genişletebilme ve değiştirebilme imkânını doğrudan belirleyebilecekleri gibi, belli bir devletin iç hukuk kurallarına veya tahkim kurallarına atıf yapmak suretiyle dolaylı olarak da belirleyebilirler. Bu noktada önemle belirtilmesi gereken husus, tarafların iddia ve savunmasını ileri sürebilme hakkını sınırlandırabilmesinin de bir sınırının olduğudur. Bu sınır, iddia ve savunma hakkının özünü oluşturan asgari temel gerekliliklerinden⁴³⁸ feragat edilmesinin mümkün olmamasıdır.⁴³⁹

⁴³⁶ İkinci Bölüm / A. “Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Düzenlemelerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi” başlığı altında yer vermiş olduğumuz tüm yasal düzenlemeler buna örnektir.

⁴³⁷ Güvenalp, s. 83.

⁴³⁸ İddia ve savunma hakkının özünü oluşturan asgari temel gerekliliklerinden adil yargılanma hakkı, hukuki dinlenilme hakkı, iddia ve savunma hakkının unsurları arasında yer alan tarafların eşitliği ilkesi gibi uyulması zorunlu olan usuli ilkeler anlaşılmalıdır. Özel, s. 179. Milletlerarası ticari tahkimde iddia ve savunma hakkının kapsamına ilişkin detaylı inceleme için bkz. Birinci Bölüm / I. / C. “Milletlerarası Ticari Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının Kapsamı”.

⁴³⁹ Örneğin, bir tarafın yargılamada herhangi bir delil ileri sürmeyeceğine ilişkin diğer tarafla yapmış olduğu anlaşma adil yargılanma hakkına, hukuki dinlenilme hakkına ve ayrıca tarafların eşitliği ilkesine aykırıdır. Taraflar arasındaki bu türden anlaşmalar geçersizdir. Scherer, s. 290-291; Yeğengil, s. 278. İddia ve savunma hakkından feragat edilmesi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. İkinci Bölüm / B. / 2. / c. “Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırlarını Aşmasının Sonuçları”. Öyle ki, hakem

2. Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdiri

Tarafların iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi konusunda aralarında anlaşmamış olması durumunda, tahkim yargılaması sırasında iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine yönelik taleplerini kabul edip etmemek doğrudan hakem veya hakem kurulunun takdirindedir.⁴⁴⁰ Nitekim, bu konunun hakemin veya hakem kurulunun takdirinde olduğu milletlerarası ticari tahkime ilişkin neredeyse tüm yasal düzenlemelerde ayrıca hüküm altına alınmıştır.⁴⁴¹

a. Genel Olarak

Hakemin veya hakem kurulunun tarafların iddia ve savunmasını genişletebilmesine veya değiştirebilmesine sınırlama getirmesi, tahkim yargılamasının sürüncemede bırakılmasının önüne geçebilmesi ve böylelikle yargılamanın tahkim süresi içerisinde bitirilebilmesini sağlayabilmesi için gereklidir.⁴⁴² Ancak, iddia ve savunmanın genişletilebilmesi veya değiştirilebilmesine sınırlama getirilirken, hak ihlaline sebebiyet vermemek adına, taraflara iddia ve savunmasını ileri sürebilmeleri

veya hakem kurulu, bu geçersiz anlaşmaya uygun olarak tahkim yargılaması yürütüp bir karar verirse, bu hakem kararı iptal edilebilir veya tenfizi reddedilebilir. Van den Berg (The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation), s. 301. Örnek bir mahkeme kararı için bkz. Köln İstinaf Mahkemesi'nin 10.06.1976 tarihli kararı, IV YBCA 1979, s. 258-260.

⁴⁴⁰ Özbek (Tahkim Hukuku C. II), s. 128; Ağırman, s. 429.

⁴⁴¹ İkinci Bölüm / A. "Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Düzenlemelerde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi" başlığı altında yer vermiş olduğumuz yasal düzenlemelerin tamamı buna örnektir.

⁴⁴² Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 134-135; Güvenalp, s. 84. Sınırlandırmanın yargılamaya egemen olan ana ilkeler ile ilişkisi için ayrıca bkz. İkinci Bölüm / I. / C. "İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesinin Sınırlanmasının Yargılamaya Egemen Olan Ana İlkeler ile İlişkisi".

için yeterli imkânın tanınması gerektiği de unutulmamalıdır. Bu nedenle, hakem veya hakem kurulu, tarafların iddia ve savunma hakkını kullanabilmesini imkânsız hale getirecek şekilde sınırlandırmamalıdır.⁴⁴³ Keza, aynı gerekçe ile hakem veya hakem kurulu iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinde taraflara eşit muamelede bulunma ilkesine de riayet etmelidir.⁴⁴⁴

b. Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırları

Öncelikle belirtmek gerekir ki, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin en kesin ve net sınırı tahkim anlaşmasıdır.⁴⁴⁵ Bu nedenle, tarafların

⁴⁴³ Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), s. 134-135.

⁴⁴⁴ Hakemin veya hakem kurulunun taraflardan birinin iddia veya savunmasını genişletmesine ya da değiştirmesine izin verip, buna karşılık diğer tarafa cevap verme veya görüş bildirme imkânı tanınmaması, İkinci Bölüm / III. / B. / 2. / b. “Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırları” ve c. “Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırlarını Aşmasının Sonuçları” başlıkları altında açıklayacağımız üzere, iddia ve savunma hakkının ihlaline neden olabilir. Örneğin, Hollanda İstinaf Mahkemesi, hakem kurulunun taraflardan birinin duruşma sonrasında diğer tarafın sunduğu yeni delile karşı cevap vermesine imkân tanınmamasını iddia ve savunma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir: Hollanda İstinaf Mahkemesi’nin 28.04.1998 tarihli kararı, XXIII YBCA 1998, s. 731-734. Hong Kong İlk Derece Mahkemesi de 2020 tarihli bir kararında, hakem kurulunun taraflardan birinin duruşma sonrasında ileri sürdüğü yeni bir iddiayı kabul edip karara esas almasını hukuka uygun bulmuş ancak bu yeni iddiaya karşı diğer tarafın cevap vermesine imkân tanınmamasını hukuki dinlenilme hakkının ihlali olarak nitelendirerek kararın tenfizini reddetmiştir: <https://hsfnotes.com/arbitration/2021/02/04/hong-kong-court-refuses-enforcement-where-due-process-denied/> (E. T.: 22.05.2022). Kararın yorumu için ayrıca bkz. Demirkol (Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 193-194. Bununla birlikte, taraflar arasında sağlanması gerekli olan eşitliğin matematiksel bir eşitlik olmadığına ilişkin değerlendirmelerimiz için ayrıca bkz. Birinci Bölüm / I. / C. / 4. “Tarafların Eşitliği İlkesi”.

⁴⁴⁵ Özbek (Tahkim Hukuku C. II), s. 1288. Nitekim, Yargıtay da kararlarında, tahkim anlaşmasının kapsamı içerisinde kalınmak kaydıyla, iddia ve savunmanın genişletilip değiştirilebileceğini vurgulamaktadır. Yargıtay 11. HD, T. 12.11.2019, E. 2019/2835, K. 2019/7103 (KİBB, E. T.: 22.05.2022). Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, bir uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözülebilmesi için olmazsa olmaz bir unsur olan tahkim anlaşması, her ne kadar terim benzerliği olsa da, taraflar ve hakemler arasında imzalanan hakemlik ücreti ve diğer koşullar ile ilgili olarak yapılan vekâlet sözleşmesi niteliğinde bir özel hukuk sözleşmesi olan hakem sözleşmesinden farklıdır. Taşkın, A.: Hakem Sözleşmesi, Ankara 2015, s. 8-9; Akıncı (Milletlerarası Tahkim), s. 30-32, 132; Voser, N. / Gola, P.: The Arbitral Tribunal in International Arbitration in Switzerland, (Ed.) Kaufmann-Kohler, G. / Stucki, B., Kluwer Law International 2004, s. 33; Özel, s. 31; Yargıtay 15. HD, T. 15.06.1989, E. 1989/1023, K. 1989/2844 (YKD, Eylül 1989, s. 1300). Tahkim anlaşması, tarafların aralarındaki hukuki ilişkiden doğabilecek veya doğmuş uyuşmazlıkların bir kısmının veya tümünün tahkim yoluyla

tahkim anlaşmasının kapsamının dışına çıkan genişletme ve değiştirme taleplerini kabul edip etmeme konusunda hakemin veya hakem kurulunun takdiri söz konusu olmadığından, bu tür taleplerin doğrudan reddedilmesi gerekir.⁴⁴⁶ Nitekim,

çözülmesi konusunda, esas sözleşmeye ekledikleri tahkim şartı (*arbitration clause*) veya ayrı bir sözleşme (*arbitration agreement*) ile yaptıkları bir anlaşmadır. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), s. 127. Tahkim anlaşması, zorunlu olmamakla birlikte, pek çok konuyu ya da unsuru ihtiva edebilir. Yavuz, C.: *Türk Hukukunda Tahkim Sözleşmesi ve Tabi Olduğu Hükümler*, II. Uluslararası Hukuk Sempozyumu “Tahkim”, (Ed.) Ulusoy, E. / Yıldırım, A., İstanbul 2009, s. 139; Yöney, s. 5; Huysal, s. 14. Bu nedenle, tahkim anlaşmasının hukuki niteliği itibarıyla maddi hukuka mı yoksa usul hukukuna mı ilişkin olduğu doktrinde tartışma konusu olmuştur. Tahkim anlaşmasının maddi hukuka ilişkin bir sözleşme olduğunu savunan görüşe göre, tarafların iradelerinin tahkim anlaşması bakımından kurucu bir etkisinin olması ve tahkim anlaşması çerçevesinde yürütülen tahkim yargılamasının maddi hukukta hüküm ve sonuç doğurması, bu anlaşmanın maddi hukuk niteliğini göstermektedir. Yavuz, s. 133-179, 142; Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: *Medeni Usul Hukuku*, Ankara 2011, s. 736; Aydemir, F.: *Türk Hukukunda Tahkim Sözleşmesi*, İstanbul 2017, s. 67. Tahkim anlaşmasının usul hukukuna ilişkin bir sözleşme olduğunu iddia eden görüşe göre, tahkim anlaşması taraflarca aralarındaki uyuşmazlığın çözülmesi için yapıldığından ve etkilerini usul hukuku alanında gösterdiğinden, bu anlaşmanın bir usul hukuku sözleşmesi olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Aydemir, s. 70; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), s. 736. Karma görüşe göre ise, tahkim anlaşması hem usul hukukuna hem de maddi hukuka ilişkin unsurları içerisinde barındıran karma bir sözleşmedir. Şöyle ki, tahkim anlaşmasının taraflarının özgür iradesi ile kurulması maddi hukuk yönünü, bu anlaşmanın içeriği itibarıyla usul hukuku bakımından sonuçların ortaya çıkması ise usul hukuku yönünü gösterir. Bu nedenle tahkim anlaşması sadece ne maddi hukuka ne de usul hukukuna ait bir sözleşmedir. Aydemir, s. 76; Yavuz, s. 143; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), s. 736. Kanaatimizce, Yargıtay kararlarına ve doktrinde yer alan hâkim görüşe göre, tahkim anlaşması usul kanunu kapsamında usule ilişkin konuları da içermek suretiyle düzenlendiğinden, bu anlaşma kapsamında yapılması gereken işler usul kanunlarında yer aldığından ve hakem kararları aynı mahkeme kararları gibi yargısal nitelik taşıyıp kesin hüküm etkisine sahip olabildiğinden, tahkim anlaşması usul hukukuna ilişkin bir sözleşme olarak kabul edilmelidir. Aynı yönde düşünen yazarlar için bkz. Görgün, s. 520; Pekcanitez / Atalay / Özekes (Medeni Usul Hukuku), s. 736; Aydemir, s. 81. Nitekim, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu da, tahkim anlaşmasının usul hukukuna ilişkin bir sözleşme olduğunu 2018 tarihli kararı ile hüküm altına almıştır: Yargıtay İBĞK, T. 13.4.2018, E. 2016/2, K. 2018/4 (KİBB, E. T.: 04.05.2021). *Kompetenz - kompetenz* prensibi uyarınca, hakem veya hakem kurulu tahkim anlaşmasının geçerliliği, kapsamı, etkisi gibi konularda da karar verme yetkisine sahiptir. Öztürk, A.: *Kompetenz - Kompetenz ve Ayrılabilirlik Prensibi*, Tahkim Okulu Paneller Serisi C. 1, İstanbul 2020, s. 334-335; Değirmencioglu, M.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Patolojik Tahkim Anlaşmaları ve Hibrit Tahkim Anlaşmaları*, İstanbul 2021, s. 25-30.

⁴⁴⁶ Bununla birlikte, doktrinde tarafların aralarındaki tahkim anlaşmasında yer almayan ancak görev belgesinde kararlaştırdıkları bir husus ile ilgili olarak iddia ve savunmasını genişletmesi veya değiştirmesinin de kabul edilebileceği ileri sürülmektedir. Tosun, s. 80-82; Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 200. Biz de bu görüşe iştirak etmekteyiz. Kanaatimizce, buradaki tahkim anlaşması ifadesi, sadece kavramsal anlamıyla tahkim sözleşmesi veya tahkim şartı değil, tarafların bu konuya ilişkin herhangi bir şekilde anlaşmaları olarak yani görev belgesini de içine alarak yorumlanabilir. Zira, çalışmamızın giriş kısmında detaylı bir şekilde izah ettiğimiz üzere, görev belgesi tarafların yargılamaya konu taleplerinin netleştirilmesi amacıyla hazırlanmaktadır. Ayrıca bkz. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 193, 195-196. Kaldı ki, ICC Tahkim Kuralları’nın 23(4) maddesinde, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin taraflarca imzalanan veya Divan tarafından onaylanan görev belgesinin kapsamı ile sınırlandırıldığı hüküm altına alınmıştır. Anılan hüküm için bkz. İkinci Bölüm / III. / A. / 2. “Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Tahkim Kurallarında İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi”. Keza, bunun kabulü, tahkim yargılamasının esnekliği ilkesinin bir gereğidir. Tosun, s. 82; Güvenalp, s. 88.

milletlerarası ticari tahkime ilişkin bazı yasal düzenlemelerde bu husus ayrıca hüküm altına alınmıştır.⁴⁴⁷ Ancak, hüküm altına alınmamış olsa dahi, kanaatimizce, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken ilk hususun tahkim anlaşmasının kapsamı olduğu konusunda bir şüphe yoktur çünkü tahkim sözleşmesi hakemin veya hakem kurulunun yetkisinin sınırlarını da çizmektedir.⁴⁴⁸ Bu doğrultuda, hakemin veya hakem kurulunun tahkim anlaşmasının dışına çıkacak şekilde iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine izin vermesi ve bunu kararına esas alması, yetki aşımı nedeniyle, hakem kararının iptaline neden veya tenfizine engel olabilir.⁴⁴⁹

Milletlerarası ticari tahkime ilişkin bazı yasal düzenlemelerde, hakem veya hakem kurulunun tarafların iddia ve savunmasını genişletme veya değiştirmeye yönelik taleplerini değerlendirirken, bu taleplerin gecikilerek yapılmasının haklı bir nedene dayanıp dayanmadığını ve karşı tarafı zor durumda bırakıp bırakmayacağını, ayrıca, yargılamada gelinen safhanın da göz önünde bulundurulması gerektiği ayrıca ifade edilmiştir.⁴⁵⁰

Kanaatimizce, kanun koyucunun hakem veya hakem kurulu tarafından göz önünde bulundurulmasını istediği tüm bu kriterler ile anlatmaya çalıştığı, iddia ve savunmanın dürüstlük kuralına uygun olacak şekilde genişletilmesi ve

⁴⁴⁷ Bahse konu hükümler için bkz. İkinci Bölüm / III. / A. / 2. “Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Tahkim Kurallarında İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi”.

⁴⁴⁸ Tosun, s. 81-82.

⁴⁴⁹ Tosun, s. 80-81.

⁴⁵⁰ Bahse konu hükümler için bkz. İkinci Bölüm / III. / A. / 2. “Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Tahkim Kurallarında İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi”. Taraflardan birinin bir devlet olduğu tahkim yargılamalarına bakan İran - ABD İddiaları Hakem Mahkemesi’nin konuya ilişkin kararları için ayrıca bkz. Özturanlı, s. 189-192.

değiştirilmesidir. Aksi bir durum, hakkın kötüye kullanılması teşkil eder.⁴⁵¹ Bu doğrultuda, hakemin veya hakem kurulunun takdir yetkisinin sınırlarının belirlenmesindeki en etkin ölçüt, dürüstlük kuralıdır.⁴⁵² Son derece soyut bir kavram olan dürüstlük kuralından ne anlaşılması gerektiği konusunu kanun koyucu yukarıda sayılan ancak sınırlı sayıda olmayan örnekler ile daha somutlaştırmıştır.⁴⁵³ Ancak, taraflardan birinin iddia veya savunmasını genişletmesi ya da değiştirmesine dair talebinin dürüstlük kuralına uygun olup olmadığının, somut olay çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bununla birlikte, doktrinde de belirtildiği üzere, bu yöndeki taleplerin dürüstlük kuralına uygun olduğunun kabul edilebilmesi için yargılamanın konusu ile ilgili olması gerektiği konusunda herhangi bir şüphe yoktur.⁴⁵⁴ Ancak bunun yanında yargılamada gelinen safhada tahkikat aşaması bitmeden ileri sürülmesi ve haklı sebebe dayanması yani hakem kararına esas alınabilecek ve bu kararın sonucu etkiyebilecek nitelikte de olması gerekir. Bu nedenle, tarafların eşitliği ilkesine riayet edilmesi bakımından, bu taleplere ilişkin karşı tarafa da söz hakkı tanınmalıdır.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 775-776; Demir Gökyayla (Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni), s. 204; Güvenalp, s. 83.

⁴⁵² Tarafların tahkimde iyi niyet ve dürüstlük kuralına uygun davranma yükümlülüğü hakkında detaylı bilgi için bkz. Özbek (Tahkim Hukuku C. II), s. 1218. Ayrıca bkz. Ağırman, s. 389; Dobias, P.: *Ethical Rules of Conduct in International Arbitration*, Czech and Central European Yearbook of Arbitration, 2017, V. 7, s. 33. Bu kapsamda, uygulamada “gerilla taktikleri” (*guerilla tactics*) olarak adlandırılan, yargılamanın sürüncemede bırakılması kastıyla bulunulan taleplerin hakem veya hakem kurulu tarafından reddedilmesi gerekmektedir. Bu tür davranışları taraf vekilleri için meşru gören yaklaşım için bkz. Dunmore, s. 71-72; Poloni, F.: *Answer to the Request for Arbitration?*, ISTAC Publications - 2: Launching Your Arbitration: The First Submissions and Choosing Your Arbitrator, s. 13.

⁴⁵³ Bu örnekler haklı bir gerekçeye dayanma, karşı tarafı zor durumda bırakmama ve yargılamanın bitmemiş olması şeklinde bir önceki paragrafta açıklanmıştır.

⁴⁵⁴ Özekes, s. 108, 111; Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 776.

⁴⁵⁵ Dolayısıyla hakem kararı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmayan taleplerin hakem veya hakem kurulu tarafından dikkate alınmaması iddia ve savunma hakkının ihlaline neden olmaz. Özekes, s. 108, 111; Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 776; Güvenalp, s. 83. Ayrıca bkz. Uçaryılmaz, T. Ş.: *Bona Fides (Dürüstlük Kuralı)*, Ankara 2019.

Bu açıklamalar doğrultusunda, hakemin veya hakem kurulunun, yargılamanın tahkikat aşaması bitmeden, dürüstlük kuralına uygun olarak yapılan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine yönelik talepleri taraflara eşit muamelede bulunmak suretiyle kabul etmesinin yerinde olacağı söylenebilir.

c. Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırlarını Aşmasının Olası Sonuçları

Hakemin veya hakem kurulunun iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi hususunda haiz olduğu takdirinin sınırlarını aşması iddia ve savunma hakkının ihlali anlamına gelir ki, böyle bir durum, aşağıda detaylıca açıklanacağı üzere, bir hakem kararı için iptal sebebi ve tenfiz engeli teşkil eder. Hatta, iptal veya tenfiz davasına bakan devlet mahkemesinin tutumuna bağlı olarak, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesi'ne ve sonrasında AİHM'e başvuru konusu dahi yapılabilir.⁴⁵⁶

Ancak, bu konuda, hakem kararına karşı başvuru yollarında iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği iddiasına dayanabilme hakkından feragat edilip edilmediğinin ayrıca göz önünde bulundurulması gerekir.⁴⁵⁷ Bu haktan feragat, tek taraflı açık bir irade beyanı ya da sözleşme ile yapılabilir.⁴⁵⁸ Ayrıca, ilgili tarafın iddia ve savunma

⁴⁵⁶ Nitekim, iddia ve savunma hakkının ihlali, iptal ve tenfiz davalarında, hakem kararları aleyhine olan taraflarca en çok ileri sürülen ancak mahkemelerce en az kabul edilen iddiadır. Güvenalp, s. XXIII.

⁴⁵⁷ Güvenalp, s. 140-146, 165-167.

⁴⁵⁸ Bu haktan feragat edilebilmesini mümkün kılan, bunun tarafların bir yükümlülüğü değil, dilediği takdirde kullanabileceği bir hakkı olmasıdır. Aygöl (Milletlerarası Ticari Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller), s. 119; Özekes, s. 149; Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 780; Güvenalp,

hakkının ihlal edilmesine tahkim yargılaması devam ederken itiraz etmemesi veya kusuru ile kendisinin neden olması,⁴⁵⁹ bu haktan feragat ettiği anlamına gelir.⁴⁶⁰

c.a. İptal Davası Bakımından Sonuçları

Tahkim yargılaması sırasında iddia ve savunmasını genişletmesine veya değiştirmesine izin verilmediği ya da genişletilen veya değiştirilen iddia ve savunma hakkında kendisine söz hakkı tanınmadığı gerekçesi ile iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğini düşünen taraf, hukuki çare olarak,⁴⁶¹ bu hakem kararına karşı ilk önce

s. 141. Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 153. Ancak, ister tahkim yargılamasından önce ister sonra olsun, bu hakkın özünü oluşturan asgari temel gerekliliklerinden feragat edilmesi geçersizdir. Özkes, s. 149; Pekcanitez (Hukuki Dinlenilme Hakkı), s. 781; Scherer, s. 288; Born, s. 3539. Bu hakkın asgari temel gereklilikleri hakkında bkz. İkinci Bölüm / III. / B. / 1. “Tarafların İradesi”.

⁴⁵⁹ Doktrinde, ilgili tarafın tahkim yargılaması sırasında iddia ve savunma hakkının ihlalinin ortadan kalkmasını sağlayabilecek bir yola başvurma imkânı varken başvurmaması durumunu da bu haktan feragat olarak yorumlayan yazarlar vardır. Lew / Mistelis / Kröll, s. 713, para. 26-89; Jana / Armer / Kranenberg, s. 255; Born, s. 3537-3538. Örneğin, iddia ve savunma hakkının ihlaline hakemin tarafsız ve bağımsız olmaması neden olmuşsa, hakkı ihlal edilen tarafın karara karşı başvuru yollarında bunu ileri sürebilmesi için, tahkim yargılaması sırasında, bu gerekçe ile hakemin reddi talebinde bulunmuş olması gerekir. Örnek mahkeme kararları için bkz. Amerikan İstinaf Mahkemesi’nin 15.12.2010 tarihli kararı, XXXVI YBCA 2011, s. 407-411; İspanya Yüksek Mahkemesi’nin 11.04.2000 tarihli kararı, XXXII YBCA 2007, s. 525-531. Tarafın bu hakkını iptal davasında kullanmamış olması halinde, tenfiz davasında kullanabilip kullanamayacağı hakkındaki açıklamalarımız için bkz. İkinci Bölüm / III. / B. / 2. / ca. “İptal Davası Bakımından Sonuçları” ve cb. “Tenfiz Davası Bakımından Sonuçları”.

⁴⁶⁰ Akıncı (Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi), s. 123; Jana / Armer / Kranenberg, s. 253-254; Born, s. 3539; Güvenalp, s. 142. Aksi bir hakkın kötüye kullanılmaması ve iyi niyet ilkeleri ile bağdaşmaz. Born, s. 3537-3539. Nitekim, Alman ve İsviçre hukukundaki uygulama da bu yöndedir. Bkz. Kröll, S. / Kraft, P.: *Recourse Against the Award - Application for Setting Aside*, Arbitration in Germany: The Model Law in Practice, (Ed.) Böckstigel, K. H. / Kröll, S. M. / Nacimiento, P., 2. Edition, Kluwer Law International 2015, s. 406; Arroyo, s. 223-224. Türk hukukunda iptal davasından feragat edilmesi MTK’nın 15(A) maddesinde ayrıca hüküm altına alınmıştır. Bu hükme göre, feragat beyanı hiçbir tereddüte mahal vermeyecek şekilde açık ve yazılı olmalıdır. Kalpsüz (Türkiye’de Milletlerarası Tahkim), s. 151-153. Bu nedenle, hakemin veya hakem kurulunun tahkim yargılamasının sonuna gelindiğinde taraflara bir itirazının olup olmadığını sorması ve bunu kayıt altına alması yerinde bir davranış olur. Konuya ilişkin ayrıca bkz. Özdemir Kocasakal, s. 392.

⁴⁶¹ İptal davasını biz kanun yolu değil, hakem kararına karşı bir başvuru yolu yani hukuki çare olarak değerlendiriyoruz. Aynı yönde bkz. Aygün, M.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Hakem Kararlarına Karşı İptal Yolu*, Legal Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi 2007, C. 3, S. 8, s. 661; Tuna, E.: *Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası*, Ankara 2016, s. 21; Özcan, s. 128. Bunun nedeni, kanun yolunun, kararın kesinleşmesini engelleyen erteleyici (*suspensive effekt*) ve kararı üst derece mahkemesinin denetimine sunan (*devolutive effekt*) etkilerin iptal davası bakımından geçerli olmamasıdır. Tuna, s. 39; Özcan, s. 128.

süresi içerisinde tahkim yeri devlet mahkemesinde iptal davası (*setting aside, annulment*)⁴⁶² açabilir.⁴⁶³

Nitekim, iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi ile ilgili ihlalleri de kapsar şekilde, Türkiye, İsviçre, Almanya, Fransa, İngiltere gibi birçok devletin iç hukuk düzenlemelerinde ve tarafı olduğu Avrupa Sözleşmesi'nde bir iptal nedeni olarak hüküm altına alınmıştır.⁴⁶⁴

İptal davasında iddia ve savunma hakkının ihlaline yönelik iddiada bulunma hakkından feragat edilmemişse⁴⁶⁵ ve ihlal kamu düzenine aykırılık oluşturabilecek seviyede değilse, hakem kararının iptal edilebilmesi için öncelikle bu ihlalin ispat

⁴⁶² İptal davasında hakem kararının esasına girilmeyecek şekilde kanunda sayılan genellikle usule ilişkin sınırlı sebeplere dayalı olarak bir inceleme yapılır. Şanlı, C. / Esen, E. / Ataman Figanmeşe, İ.: Milletlerarası Özel Hukuk, 8. Bası, İstanbul 2020, s. 701-702; Aygün, s. 166; Çelikel, A. / Erdem, B. B.: Milletlerarası Özel Hukuk, 16. Bası, İstanbul 2020, s. 822; Ekşi, N.: *Milletlerarası Tahkim Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme*, Prof. Dr. Gülören Tekinalp'e Armağan, MHB 2003, Y. 23, S. 1-2, s. 311. Bu doğrultuda, iptal sebepleri taraflarca belirlenemez. Tiryakioğlu, B. / Bayata Canyaş, A.: *Challenges to Arbitral Awards (Chapter 7)*, Arbitration in Turkey, (Ed.) Yesilirmak, A. / Esin, İ. G., Kluwer Law International 2015, s.190; Tiryakioğlu, B.: *Milletlerarası Tahkim Kanununa Göre Hakem Kararlarının İptali*, Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu (21-22 Nisan 2016), (Ed.) Tiryakioğlu, B. / Aygün, M. / Önal, A. / Altıparmak, A. K. / Kaya, C., Ankara 2016, s. 305.

⁴⁶³ Güngör, G.: Türk Milletlerarası Özel Hukuku, 2. Bası, Ankara 2021, s. 351. Hakem kararının icra edilmesinin önüne geçilebilmesi için yerli hakem kararları bakımından iptal davası açılması gerekmekte olup, yabancı hakem kararları bakımından iptal davası açılmamış olsa dahi, tenfiz davasında iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği iddiası kararın tenfizine engel olmak amacıyla ileri sürülebilir. Bununla birlikte, iptal davası açılmış ancak iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği iddiası ileri sürülmemişse, bu iddianın tenfiz davasında ileri sürülebilip sürülemeyeceği ve yerli - yabancı hakem kararı ayrımı hakkında bkz. İkinci Bölüm / III. / B. / 2. / cb. "Tenfiz Davası Bakımından Sonuçları".

⁴⁶⁴ Konuya ilişkin Avrupa Sözleşmesi'nin IX(b), MTK'nın 8(B) ve 15(A)(1)(g), Alman Medeni Usul Kanunu'nun 1059(2)(1)(b), İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu'nun 190(2), İngiliz Tahkim Kanunu'nun 33(1)(a) ve Fransız Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 1520(4) maddesi hükümleri hakkında yapmış olduğumuz inceleme için bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 1. "Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Milletlerarası Sözleşmelerde İddia ve Savunma Hakkı" ve 2. "Milletlerarası Ticari Tahkim ile Bağlantılı Kanunlarda İddia ve Savunma Hakkı".

⁴⁶⁵ Bu haktan feragat edilmesi ile ilgili açıklamalarımız için bkz. İkinci Bölüm / I. / B. / 2. / c. "Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırlarını Aşmasının Sonuçları". İptal davasından feragat imkânı MTK'nın 15(A) maddesinde hüküm altına alınmıştır. Bu hükme göre, sadece Türkiye dışında olağan oturma ya da yerleşim yeri olan taraflar, iptal davasında, iptal sebeplerinin bir kısmına veya tamamına dayanabilme hakkından feragat edebilirler. Eğer iddia ve savunma hakkının ihlaline dayanabilme hakkından feragat edilirse, tahkim yargılaması sırasında kamu düzenine aykırılık teşkil edecek nitelikte iddia ve savunma hakkı ihlal edilmedikçe hakem kararı iptal edilemez çünkü kamu düzenine aykırılık mahkeme tarafından re'sen dikkate alınır. Bkz. MTK m. 15(A)(2)(b).

edilmesi gerekir. Bu doğrultuda, iptal davasında, kural olarak, ispat yükü iddia ve savunmasını genişletmeye veya değiştirmeye dair talebinin haksız olarak reddedildiğini, bu nedenle, iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğini ileri süren tarafa aittir.⁴⁶⁶

İhlalin ispat edilmesine ek olarak, hakem kararının iptali için, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi ile hakem kararı arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunmasının yani haksız olarak iddia ve savunma hakkının iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine izin verilmeyerek ihlal edilmesinin nihai hakem kararını etkilemiş olmasının gerekip gerekmediği konusunda, yasal düzenlemelerde çoğunlukla bir hüküm bulunmadığından,⁴⁶⁷ doktrinde farklı fikirler ileri sürülmüştür. Hakem kararının için iptali için, bir görüş iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesinin tek başına yeterli olduğunu,⁴⁶⁸ ağırlıklı görüş ise iddia ve savunma hakkının ihlal

⁴⁶⁶ Bunun temel nedeni, iddia ve savunma hakkının ihlalinin iptal nedeni olarak düzenleyen hükümlerin bu ihlali öne süren tarafın ispat etmesine bağlı tutmasıdır. Güvenalp, s. 164-165. Bununla birlikte, menfi durumlarda ispat yükü yer değiştirebilir. Örneğin, bir taraf karşı tarafın iddia veya savunmasını genişlettiğinden ya da değiştirdiğinden haberdar olmadığını iddia ediyorsa, bunu iddia eden değil, karşı taraf konuya ilişkin usulüne uygun tebligat yaptığını ispat etmelidir. Akıncı (Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi), s. 124; Şanlı / Esen, s. 232; Şanlı, C.: Milletlerarası Özel Hukuk, 5. Baskı, İstanbul 2016, s. 643, 665; Şanlı (Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları), s. 369. Ayrıca bkz. Yargıtay 11. HD, T. 18.05.2012, E. 2012/3715, K. 2012/8307 (KİBB, E. T.: 03.03.2022); Yargıtay 2. HD, T. 08.04.2009, E. 2009/532, K. 2009/6718 ile Yargıtay 2. HD, T. 04.10.2005, E. 2005/10735, K. 2005/13428 (Özügür, A. İ.: Türk Medeni Kanunu'nun Yeni Düzenlemeleri ile Açıklamalı-İçtihatlı Velayet-Vesayet-Soybağı ve Evlat Edinme Hukuku, Ankara 2003, s. 1286-1291). Menfi durumların ispatı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Atalay, O.: Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı, İzmir 2001. Ayrıca belirtmek gerekir ki, iddia ve savunma hakkının ihlali, iptal davasına bakan mahkeme tarafından kamu düzeninden görülürse, re'sen göz önünde bulundurulur, bu nedenle, hakkı ihlal edilen tarafça ispatlanmasa hatta ileri sürülmesede dahi, hakem kararının iptaline neden olur. İddia ve savunma hakkının ihlalinin ayrı bir iptal nedeni olan kamu düzeni ile ilişkisi hakkında bkz. İkinci Bölüm / III. / B. / 2. / cb. "Tenfiz Davası Bakımından Sonuçları". Ayrıca bkz. Özcan, s. 138-139.

⁴⁶⁷ İngiliz Tahkim Kanunu'nun 68(2) maddesinde bu konuya ilişkin açık bir hüküm yer almaktadır. Bu hükme göre, hakem veya hakem kurulu taraflara iddia ve savunma ileri sürebilmeleri için imkân sunarken adil ve tarafsız davranma yükümlülüğünü ihlal etmek suretiyle bir haksızlık yaparsa, hakem kararı iptal edilebilir. İngiliz Tahkim Kanunu m. 68(2) için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/68?view=plain> (E. T.: 03.04.2022).

⁴⁶⁸ Kalpsüz (Türkiye'de Milletlerarası Tahkim), s. 138.

edilmesinin hakem kararının sonucunu etkilemesi gerektiğini savunmaktadır.⁴⁶⁹ Ayrıca, ağırlıklı görüş, nedensellik ilişkisinin varlığının kabul edilebilmesi için, varsayımsal olarak ortaya konmasını,⁴⁷⁰ başka bir ifade ile iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine izin verilseydi hakem kararının farklı bir yönde verilebilecek olma ihtimalini yeterli görmektedir.⁴⁷¹

Kanaatimizce, hakem kararının sonucu üzerinde etkili olmayan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine yönelik talebin reddedilmesinin iddia ve savunma hakkının ihlali olarak değerlendirilmesi ve bu nedenle hakem kararının iptal edilmesi orantısız bir yaptırımdır. Öyle ki, bir hak ihlalinin giderilmesi amacıyla tahkim yargılaması için yapılan tüm emek ve masrafların boşa çıkarılması ile başka bir hak ihlaline neden olunması iptal yaptırımının amacı ile bağdaşmamakta ve genel anlamda tahkime olan inancı sarsabilmektedir.

⁴⁶⁹ Alman hukuku doktrini için bkz. Kröll / Kraft, s. 404-406, dn. 123, 124, 137; Kröll, s. 476. Fransız hukuku doktrini için bkz. Jaeger, s. 118; Gaillard / Savage, s. 952, para. 1644; Rouche, J. / Pointon, G. H. / Delvolvé, J. L.: French Arbitration Law and Practice: A Dynamic Civil Law Approach to International Arbitration, 2. Edition, Kluwer Law International 2015, s. 253. MTK’da bu konuya ilişkin açık bir hüküm bulunmadığından, bizce, çoğunluk görüşünün Türk hukuku bakımından da benimsenmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Aynı yönde bkz. Güvenalp, s. 163.

⁴⁷⁰ İçeriği tetkik yasağı gereği mahkeme hakem kararını esas yönünden inceleyemez, bu nedenle nedensellik ilişkisinin mutlak olarak ispat edilmesine gerek yoktur. Scherer, s. 287. Revizyon yasağı hakkında detaylı bilgi için bkz. Aslan, s. 30-31.

⁴⁷¹ Born, s. 3536. Hakem kararlarının esasına etkili olan ve olmayan ile düzeltilebilen usule aykırılıklara örnekler için bkz. Akıncı (Usul Kurallarına Aykırılık ve Dinlenilme Hakkı), s. 55-62.

c.b. Tenfiz Davası Bakımından Sonuçları

İptal davası süresi içerisinde açılmazsa ya da iptal davası reddedilirse,⁴⁷² yabancı hakem kararının⁴⁷³ icrasını isteyen taraf, icrasından kaçınan diğer tarafa karşı tenfiz

⁴⁷² Yabancı hakem kararları bakımından tenfiz davasının açılabilmesi için iptal davasının süresi içerisinde açılmamış olması ya da reddedilmiş olmasına yönelik yasal bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bununla birlikte, iptal ve tenfiz davasının eş zamanlı olarak açılması durumunda, iptal davası tenfiz davasında bekletici mesele yapılabileceğinden kanaatimizce tenfiz davasının iptal başvurusu süresi içerisinde açılması her zaman bir avantaj yaratmayabilir.

⁴⁷³ Yerli - yabancı hakem kararı ayrımı, terim benzerliği nedeniyle uygulamada kendisiyle çokça karıştırılan milli - milletlerarası tahkim ayrımından farklıdır. Şensöz, s. 10; Özel, s. 24; Şit, s. 72, 101. Yerli - yabancı hakem kararı ayrımında esas alınan yabancılık unsurundan ne anlaşılması gerektiğine dair devletlerin iç hukuklarında çoğunlukla açık bir düzenleme yer almamakta, yabancı hakem kararı kavramı, kendi hukukları bakımından yerli olmayan hakem kararlarını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Şit, s. 101. Öyle ki, konuya ilişkin İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu'nun 194. maddesinde, Alman Medeni Usul Kanunu'nun 1061. maddesinin birinci fıkrasında, 1996 tarihli İngiliz Tahkim Kanunu'nun 101. maddesinde, New York Sözleşmesi'ne atıfta bulunulmakla yetinilmiştir. New York Sözleşmesi I. maddesinin birinci fıkrasında, esas itibarıyla, tenfizin talep edildiği devletten başka bir devlette alınan kararları yabancı hakem kararı olarak kabul etmekte olup, bununla birlikte, tenfiz ülkesi hukukunda yerli hakem kararı olarak kabul edilmeyen hakem kararlarının da yabancı hakem kararı olarak tenfiz edilebileceğini hüküm altına almaktadır. Van den Berg, A. J.: Summary of Court Decisions on The New York Convention, ASA Special Series No: 9, Bale 1996, s. 54; Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 451-460; Akıncı (Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi), s. 110; Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkim Hukuku), s. 85; Huysal, s. 10; Özel, s. 25. MÖHUK'ta da konuya ilişkin açık bir düzenleme yer almadığından, Türk hukukunda da yargı kararlarından ve doktrinden hareketle bir sonuca varılmaya çalışılmaktadır. Şit, s. 183; Akıncı (Milletlerarası Tahkim), s. 561; Yaşar, A. / Özkan, Ö.: *Hakem Kararlarının Hukuki Niteliği: Yabancı, Yerli ve Milletlerarası Hakem Kararları*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2016, Y. 15, S. 29, s. 10. Doktrinde, hakem kararının yerli veya yabancı olduğunun tespitinde kullanılacak "tahkim yargılamasında usule uygulanan hukuk", "tahkim yargılamasında esasa uygulanan hukuk", "hakem kararının verdiği yer", "hakemlerin vatandaşlıkları", " tarafların vatandaşlıkları" olmak üzere birçok kriter sayılsa da, uygulamada genel olarak tahkim yargılamasının usulüne uygulanan hukuk (*lex arbitri*) ve tahkim yeri (*seat of arbitration*) olmak üzere iki temel kriter kullanılmaktadır. Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkim Hukuku), s. 79-85; Deynekli, A.: *Yabancı Hakem Kararlarının Türkiye'de Tanınması ve Tenfizinde Karşılaşılan Sorunlar*, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan, DEÜHFD 2015, C. 16, s. 108; Ertekin, E. / Karataş, İ.: Uygulamada İhtiyari Tahkim ve Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizi Tanınması, Ankara 1997, s. 462-467; Doğan, V.: Milletlerarası Özel Hukuk, 4. Baskı, Ankara 2017, s. 140; Doğan (Milletlerarası Ticaret Hukuku), s. 1217; Kuru (Hukuk Muhakemeleri Usulü), s. 6147-6160. Ayrıca bkz. Chuckwumerije, O.: Choice of Law in International Commercial Arbitration, Greenwood Publishing Group 1994, s. 10-13; Lew / Mistelis / Kröll, s. 74-81; Akıncı (Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi), s. 47-53; Şanlı (Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk), s. 43-50. Buna göre, tahkimin usulüne uygulanan hukuk, tanımının veya tenfizin istendiği devletin hâkiminin hukukundan (*lex fori*) farklı bir hukuk ise ya da tahkim yeri tanımının veya tenfizin istendiği devletten başka bir yer ise, yabancı bir hakem kararı söz konusu olur. Yargıtay, doktrinde "Arjantin Kararı" olarak anılan 1951 tarihli kararında (Yargıtay HGK, T. 07.11.1951, E. 1951/126, K. 1951/109 (TYKD, S. 34, s. 890). Karar için ayrıca bkz. Ertekin / Karataş, s. 432-434), yabancı bir kanunun uygulanması neticesinde verilen hakem kararlarının yabancı hakem kararı olarak nitelendirilebileceğini ifade ederek, usul hukuku kriterini benimsemiş iken, doktrinde "Keban Kararı" olarak anılan 1976 tarihli kararında, mülkilik ilkesini benimseyerek, yabancı bir ülkede verilen hakem kararlarının yabancı hakem kararı olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir: Yargıtay 15. HD, T. 10.03.1976, E. 1975/1617, K. 1976/1052. Karar için bkz. Ertekin / Karataş, s. 437-

davası (*enforcement*) açar.⁴⁷⁴ Bu durumda tahkim yargılaması sırasında iddia ve savunmasını genişletmesine veya değiştirmesine izin verilmediği ya da genişletilen veya değiştirilen iddia ve savunma hakkında kendisine söz hakkı tanınmadığı gerekçesi ile iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğini düşünen taraf, tenfiz engeli olarak bu yöndeki iddiasını tenfiz davasında da ileri sürebilir.⁴⁷⁵

450. Bunlarla beraber, henüz Yargıtay'ın bu konuyu net bir şekilde açıklığa kavuşturduğu bir kararı bulunmamaktadır. Ergöner, O.: *Milletlerarası Tahkim Kanunu Sonrası Hakem Kararlarının Milliyeti Meselesi: "Otorite Kanunu Kriteri"nin Sonu*, UTTDER 2014, C. 3, S. 1, s. 224. Günümüz tahkim uygulamasında, MTK, emredici hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla, tarafların iradeleri doğrultusunda tahkimde yabancı bir ülkenin usul hukukunun uygulanmasına imkân tanımaktadır. Bu ihtimalde, tahkim yeri Türkiye ise, MTK'nın izin verdiği ölçüde yabancı bir ülkenin usul hukukunun uygulanması neticesinde verilen hakem kararı yabancı değil, yerli bir hakem kararı olarak kabul edilmektedir ve dolayısıyla bu kararın icrası için tenfiz edilmesine gerek kalmamaktadır. Özel, s. 25-26.

⁴⁷⁴ Önemle belirtmek gerekir ki, her bir hakem kararının icrası için tenfiz davasının açılması zorunlu değildir. Şöyle ki, yerli hakem kararları tenfiz edilmez, haklarında icra edilebilirlik belgesinin alınması suretiyle icraya konulur. Kaldı ki, taraflar hakem kararını gereği gibi icra ediyorsa, hakem kararının icrası için bir hukuki çare aramaya ihtiyaç yoktur. Tenfiz, yabancı hakem kararlarının icra edilebilirlik kazanabilmesi için gerekli olan bir usuli işlemdir. Doğan (Milletlerarası Ticaret Hukuku), s. 1216; Doğan (Milletlerarası Özel Hukuk), s. 140-141, 145; Nomer / Ekşi / Öztekin Gelgel (Milletlerarası Tahkim Hukuku), 5. Bası, s. 14; Erdem, s. 636. Bu bakımdan, yerli - yabancı hakem kararı ayrımının önemi, bu kararın icra edilebilirliğinde yani tenfizinin gerekip gerekmediği konusunda ortaya çıkmaktadır. Şensöz, s. 10; Süral, C.: *Hakem Kararlarının İcrası ve İptal Davası*, DEÜHFD 2014, C. 16, s. 1378; Aybay, R. / Dardağan, E.: *Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması (Kanunların Çatışması)*, İstanbul 2005, s. 270. Tenfiz davasında da hakem kararının esasına girilmeyecek şekilde kanunda sayılan genellikle usule ilişkin sınırlı sebeplere dayalı olarak bir inceleme yapılır. Erten, R.: *Yabancı Mahkeme ve Hakem Kararları Hakkında Tenfiz Kararı Almak Her Zaman Zorunlu Mudur?*, Prof. Dr. Aslan Gündüz'ün Anısına Armağan, MHB 2017, Y. 25-26, S. 1-2, s. 207.

⁴⁷⁵ İptal davası açılmamışsa veya açılmış ancak iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi ile ilgili iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğine yönelik bir iddiada bulunulmamışsa, tenfiz davasında bu iddianın ileri sürülüp sürülemeyeceği konusunda devlet mahkemelerinin tutumunda farklılık vardır. Şöyle ki, Alman mahkemeleri, ilgili tarafın iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla iptal davası açmasa dahi, bunu bir tenfiz engeli olarak ileri sürmesini kabul ediyordu. Bkz. Almanya Federal Adalet Mahkemesi'nin 26.04.1990 tarihli kararı, XXI YBCA 1996, s. 532-534; Alman İstinaf Mahkemesi'nin 16.03.2000 tarihli kararı, XXVII YBCA 2002, s. 445-450. Ancak, iptal davası açılmaksızın sonradan iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği iddiasının tenfiz davasında ileri sürülemeyeceği yönünde karar vermeye başladı. Bkz. Alman İstinaf Mahkemesi'nin 03.07.2006 tarihli kararı, XXXII YBCA 2007, s. 358-362. Buna karşılık, Britanya mahkemeleri ise, iptal davası açılması ile bir sonuca ulaşılmasının beklenemeyeceği, örneğin mahkemenin müdahale etme yetkisinin bulunmadığı durumlarda, iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği iddiasının doğrudan tenfiz davasında ileri sürülmesini kabul etmektedir. Bkz. Britanya Virjin Adaları İstinaf Mahkemesi'nin 18.06.2008 tarihli kararı, XXXIII YBCA 2008, s. 408-432. Scherer, haklı olarak, mahkemelerin iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğini düşünen tarafı iptal davası açmaya mecbur bırakan bu tutumunu New York Sözleşmesi'nin tenfiz zorlaştırılmasını önleme amacı ile bağdaşmadığı gerekçesi ile eleştirmektedir. Scherer, s. 289. Bununla birlikte, iptal davası açılmış ancak iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği iddiası ileri sürülmemişse, bu iddia tenfiz davasına konu edilemez. Güvenalp, s. 145-146. İlgili tarafın bu davranışını tenfiz davası bakımından iddia ve savunma hakkının ihlal edildiği iddiasını ileri sürme hakkından feragat ettiği şeklinde yorumlayarak, biz de bu görüşe iştirak ediyoruz. Ayrıca, iptal davasında verilecek kararın tenfiz davasını da etkileyeceği yönündeki örnek mahkeme kararları için bkz. Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin 09.09.2002 tarihli kararı, XXX YBCA 2005, s. 577-590;

Nitekim, iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi ile ilgili ihlalleri de kapsar şekilde, Türkiye, Almanya, Fransa, İngiltere gibi birçok devletin iç hukuk düzenlemelerinde ve tarafı olduğu New York Sözleşmesi'nde bir tenfiz engeli olarak hüküm altına alınmıştır.⁴⁷⁶

Tenfiz davasında iddia ve savunma hakkının ihlaline yönelik iddiada bulunma hakkından feragat edilmemişse⁴⁷⁷ ve ihlal kamu düzenine aykırılık oluşturabilecek seviyede değilse, hakem kararının tenfizinin reddedilebilmesi için de öncelikle bu ihlalin ispat edilmesi gerekir.⁴⁷⁸ Bu doğrultuda, tenfiz davasında da, kural olarak, ispat

Britanya Virjin Adaları İstinaf Mahkemesi'nin 18.06.2008 tarihli kararı, XXXIII YBCA 2008, s. 408-432. Buna karşılık, iptal davasında verilecek kararın tenfiz davasını da etkilemeyeceği yönündeki örnek bir mahkeme kararı için bkz. Fransız İstinaf Mahkemesi'nin 12.02.1993 tarihli kararı, Revue de l'Arbitrage 1993, S. 2, s. 276; Güvenalp, s. 145, dn. 520. Kanaatimizce, iptal davasına bakan mahkemenin kararının tenfiz davasını doğrudan etkilemesi tenfiz davasının niteliğine uygun düşmediğinden kabul edilemez.

⁴⁷⁶ Konuya ilişkin New York Sözleşmesi'nin V(1)(b), Alman Medeni Usul Kanunu'nun 1061(1), MÖHUK'un 62(1)(ç) ve (d), İngiliz Tahkim Kanunu'nun 62(2)(a) ve Fransız Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 1525 maddesi hükümleri için bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 1. "Milletlerarası Ticari Tahkime İlişkin Milletlerarası Sözleşmelerde İddia ve Savunma Hakkı" ve 2. "Milletlerarası Ticari Tahkim ile Bağlantılı Kanunlarda İddia ve Savunma Hakkı". Ayrıca belirtmek gerekirse, tenfiz davasında iddia ve savunma hakkının ihlal edilip edilmediğinin tespitinde uygulanacak hukuk konusunda, tenfiz ülkesi hukuku, tahkim usulüne uygulanacak hukuk, tahkim sözleşmesine uygulanacak hukuk ve milletlerarası kabul görmüş standartlar olmak üzere doktrinde dört farklı görüş bulunmaktadır. Güvenalp, s. 146-156. Ancak, devletlerin birçoğu New York Sözleşmesi'ne taraf olduğu için, tenfizin başka bir yasal düzenlemeye göre yapılması talep edilmemişse, yabancı hakem kararlarının tenfizinde genellikle New York Sözleşmesi'nin hükümleri öncelikle uygulanmaktadır. Güvenalp, s. 120-121.

⁴⁷⁷ Bu haktan feragat edilmesi ile ilgili açıklamalarımız için bkz. İkinci Bölüm / I. / B. / 2. / c. "Hakemin veya Hakem Kurulunun Takdirinin Sınırlarını Aşmasının Sonuçları". Ayrıca, dn. 465'te yer verdiğimiz iptal davasından feragat imkânını düzenleyen MTK'nın 15(A) maddesi uyarınca, iddia ve savunma hakkının ihlaline dayanabilme hakkından feragat edilmişse, bunun tenfiz davası bakımından sonuçlarının ne olacağına ilişkin açıklamalarımız için bkz. dn. 475.

⁴⁷⁸ Bunun temel nedeni, iddia ve savunma hakkının ihlalini iptal nedeni olarak düzenleyen hükümlerin bu ihlali öne süren tarafın ispat etmesine bağlı tutmasıdır. Born, s. 3495-3496; Akıncı (Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi), s. 123-124; Çelikel, A. / Erdem, B. B.: Milletlerarası Özel Hukuk, 15. Baskı, İstanbul 2017, s. 697; Şanlı (Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları), s. 369; Şanlı (Milletlerarası Özel Hukuk), 5. Baskı, s. 643; Şanlı / Esen, s. 232. Örnek mahkeme kararları için bkz. İspanya Yüksek Mahkemesi'nin 03.02.2004 tarihli kararı, XXXII YBCA 2007, s. 603-607; Amerikan İstinaf Mahkemesi'nin 14.07.2008 tarihli kararı, XXXIII YBCA 2008, s. 1183-1187. Ayrıca belirtmek gerekir ki, iddia ve savunma hakkının ihlali, tenfiz davasına bakan mahkeme tarafından kamu düzeninden görülürse, re'sen göz önünde bulundurulur, bu nedenle, hakkı ihlal edilen tarafça ispatlanmasa hatta ileri sürülmesi dahi, hakem kararının tenfizine engel olur. İddia ve savunma hakkının ihlali ile başka bir tenfiz engeli olan kamu düzeni ile ilişkisi hakkında bkz. İkinci Bölüm / III. / B. / 2. / cb. "Tenfiz Davası Bakımından Sonuçları".

yükü iddia ve savunmasını genişletmeye veya değiştirmeye dair talebinin haksız olarak reddedildiğini, bu nedenle, iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğini ileri süren tarafa aittir.⁴⁷⁹

İhlalinin ispat edilmesine ek olarak, yabancı hakem kararının tenfizinin reddedilebilmesi için de iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi ile yabancı hakem kararının sonucu arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunmasının gerekip gerekmediği konusunda, yasal düzenlemelerde çoğunlukla bir hüküm bulunmadığından, doktrinde ve yargı kararlarında üç farklı yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.

Birinci yaklaşım, tenfiz talebinin reddi için, yabancı hakem kararının sonucu ile iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunması gerektiğini savunmakta,⁴⁸⁰ bu nedenle, ihlalin varlığı ile birlikte nedensellik ilişkisinin de yaklaşık olarak ispat edilmesini aramaktadır.⁴⁸¹ Bu yaklaşımdan hareketle, iddia ve savunma hakkının haksız olarak iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine izin verilmeyerek ihlal edilmesi ile yabancı hakem kararının sonucu

⁴⁷⁹ Bununla birlikte, menfi durumlarda ispat yükü yer değiştirebilir. Pekcanitez / Atalay / Özkes (Madeni Usul Hukuku Temel Bilgiler), s. 371-372; Üstündağ, S.: Medeni Yargılama Hukuku, 7. Baskı, İstanbul 2000, s. 619. İspat yükünün yer değiştirdiği yönünde örnek mahkeme kararları için bkz. Brezilya Temyiz Mahkemesi'nin 28.05.2009 tarihli kararı, XXXVII YBCA 2012, s. 187-188. Aksi yöndeki mahkeme kararları için bkz. İtalyan Yüksek Mahkemesi'nin 20.01.1995 tarihli kararı, XXI YBCA 1996, s. 602-606; İsviçre İlk Derece Mahkemesi'nin 14.02.2003 tarihli kararı, XXIX YBCA 2004, s. 819-833. Ayrıca bkz. İkinci Bölüm / III. / B. / 2. / ca. "İptal Davası Bakımından Sonuçları".

⁴⁸⁰ Rouche / Pointon / Delvolvé, s. 253; Kröll, s. 476; Van den Berg (The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation), s. 302. Birçok devlet mahkemesinin vermiş olduğu kararlar da bu yöndedir. Örnek olarak bkz. İspanya Yüksek Mahkemesi'nin 27.01.2004 tarihli kararı, XXXII YBCA 2007, s. 597-602. Diğer devletlerin mahkemelerinin kararları için bkz. Scherer, s. 286, dn. 295, 297.

⁴⁸¹ Van den Berg (The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation), s. 302; Kröll, s. 476; Born, s. 3536. İçeriği tetkik yasağının bir sonucu olarak, yaklaşık ispat yeterlidir. Scherer, s. 287.

arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığının varsayımsal olarak ispatının, bu hakem kararının tenfizinin reddi için yeterli olduğu savunulabilir.

İkinci yaklaşım, birinci yaklaşıma ek olarak, iddia ve savunma hakkının ciddi derecede ihlal edilmesi durumunda⁴⁸² nedensellik ilişkisinin var olduğunun kabul edilmesi gerektiğini, yani sadece iddia ve savunma hakkının ciddi derecede ihlal edildiğinin ispatlanmasının yeterli olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁸³ İddia ve savunma hakkının ihlali bakımından bu ikinci yaklaşım benimsendiğinde, yabancı hakem kararının tenfizinin reddedilebilmesi için, haksız olarak iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine izin verilmemesi suretiyle iddia ve savunma hakkının ciddi derece ihlal edildiğinin, ihlalin ciddi derecede olmaması durumunda bunun yanında nedensellik ilişkisinin varlığının da ispat edilmesi gerektiği iddia edilebilir.

Üçüncü yaklaşım ise, iddia ve savunma hakkının her ne seviyede olursa olsun ihlal edilmesi durumunda, nedensellik ilişkisinin varlığı aranmaksızın yabancı hakem kararının tenfizinin reddedilmesine yöneliktir.⁴⁸⁴ Bu son yaklaşım perspektifinde, yalnızca, haksız olarak iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine izin

⁴⁸² İddia ve savunma hakkının ciddi derece ihlal edilmiş sayılacağı haller kanaatimizce somut olayın şartlarına göre belirlenmelidir. Aynı yönde bkz. Güvenalp, s. 137. Bununla birlikte, ciddi ihlallere örnek olarak, Türk hukuk doktrinde cevap verme, görüş bildirme, karşı delil sunma haklarının ihlali gibi nedensellik ilişkisinin varlığı konusunda şüpheyi yer vermeyecek derecedeki ihlaller (Kaplan (Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık), 183-184); yabancı doktrinde ise, rüşvet, hile ve benzeri davranışlar gösterilmektedir. Born, s. 3536; Scherer, s. 287. Örneğin, Hollanda İstinaf Mahkemesi bir kararında, tahkim yargılamasında tarafların birinin sonradan sunduğu belgelere karşı diğer tarafın cevap vermesine imkân tanınmamasını ciddi bir hak ihlal olarak değerlendirmiş, ayrıca nedensellik ilişkisinin varlığını aramamıştır: Hollanda İstinaf Mahkemesi'nin 28.04.1998 tarihli kararı, XXIII YBCA 1998, s. 731-734.

⁴⁸³ Born, s. 3536-3537; Scherer, s. 288; Güvenalp, s. 137-138.

⁴⁸⁴ Linsmeau, J.: Revue de l'Arbitrage 1998, S. 1, s. 195-210 (Güvenalp, s. 137, dn. 495'ten naklen); Gaillard / Savage, s. 987, para. 1699. Türk mahkemelerinin de üçüncü yaklaşım doğrultusunda karar verdiği görülmektedir. Güvenalp, s. 137.

verilmeyerek iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğinin ispatı halinde dahi, yabancı hakem kararının tenfizinin reddinin mümkün olduğu kabul edilebilir.

Biz birinci yaklaşımın daha yerinde olduğu görüşündeyiz. Şöyle ki, kanun koyucular tarafından keyfi uygulamalara fırsat vermemek adına yasal düzenlemelerde iptal nedenlerine ve tenfiz engellerine sınırlı sayıda yer verilmiş, böylelikle hakem kararlarının olabildiğince geçerli sayılması amaçlanmıştır. Bu gerekçe ile ikinci yaklaşımın ciddi ihlal şeklindeki sübjektif bir bakış açısına katılamıyoruz. İptal davasına ilişkin görüşümüzde de ifade ettiğimiz üzere, hakem kararı üzerindeki etkisi yaklaşık olarak dahi ispatlanamayan iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine yönelik talebin reddi nedeni ile iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğinin kabul edilmesini ve yabancı hakem kararının tenfizinin reddedilmesini orantısız bir yaptırım olarak değerlendiriyoruz.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine izin verilmemesi nedeniyle iddia ve savunma hakkının ihlali tenfiz davasının görüldüğü mahkeme tarafından diğer bir tenfiz engeli olan kamu düzeni kapsamında da değerlendirilebilir. Şöyle ki, yasal düzenlemelerde⁴⁸⁵ iki ayrı tenfiz engeli olarak sayılan iddia ve savunma hakkının ihlali ile kamu düzeni⁴⁸⁶ arasında

⁴⁸⁵ Örneğin, MÖHUK m. 62(1)(b), New York Sözleşmesi m. V(2)(b).

⁴⁸⁶ Kamu düzeninin (*public order*), genel anlamda, kültürel, sosyal, ekonomik, ahlaki ve hukuki düzene dair temel kurallardan oluştuğu varsayılmaktadır. İçerisinde barındırdığı ölçütlerin yapısı gereği sürekli değişime açık olması, kamu düzenini tanımlamayı oldukça zorlaştırmaktadır. Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 5. Baskı, s. 369-370; Çelikel / Erdem (Milletlerarası Özel Hukuk), 16. Bası, s. 141, 149. Kamu düzeninin usule-esasa ilişkin kamu düzeni, milli-milletlerarası-milletlerötesi kamu düzeni olarak çeşitli ayrımlara tabi tutulduğuna da rastlanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Özcan, s. 145, 146-148.

doktrinde sıkı bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir.⁴⁸⁷ Bu ilişki şu şekilde açıklanabilir: iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesi kamu düzenine aykırılık da oluşturabilir ama iddia ve savunma hakkının ihlali her zaman kamu düzenine aykırılık oluşturmaz. Ancak iddia ve savunma hakkının çok önemli derecede ihlal edilmesi durumunda kamu düzenine aykırılık da gündeme gelir.⁴⁸⁸ Bu durumda hem iddia ve savunma hakkının ihlali hem de kamu düzeni gerekçe gösterilerek yabancı hakem kararının tenfizi reddedilebilir.⁴⁸⁹ Bu ayrımın önemi, hakem kararının kamu düzenine aykırı olup olmadığının, diğer tenfiz engellerinden farklı olarak, taraflarca ileri sürülmesi dahi, mahkeme tarafından kendiliğinden dikkate alınabilmesidir.⁴⁹⁰ Dolayısıyla, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine haksız yere izin verilmemesi nedeniyle iddia ve savunma hakkının ihlal edilmesinin kamu düzenine aykırılık oluşturacak şekilde ağır ve önemli olduğunun kabulü halinde, bu husus taraflarca ileri sürülmesi dahi yabancı hakem kararının tenfizinin reddine karar verilebilir.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Lew / Mistelis / Kröll, s. 711, para. 26-82; Van den Berg (The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation), s. 299; Scherer, s. 291; Jana / Armer / Kranenberg, s. 235; Akıncı (Milletlerarası Tahkim), 4. Baskı, s. 376; Nomer, E.: (Devletler Hususi Hukuku), 21. Baskı, İstanbul 2015, s. 562; Şit, s. 170-171; Yeğengil, s. 278-279, 294; Güvenalp, s. 127.

⁴⁸⁸ Nomer'e göre, kamu düzeni müdahalesini gerektiren durum, özellikle süreler bakımından tarafların iddia ve savunma hakkını gereği gibi kullanmasına imkân tanınmamasıdır. Nomer (Devletler Hususi Hukuku), 21. Baskı, s. 562. Yargıtay 2011 tarihli bir kararında, tahkim yargılamasında usulüne uygun tebligat yapılmaması şeklindeki iddia ve savunma hakkının ihlalini kamu düzenine aykırı bularak yabancı hakem kararının tenfizinin reddine karar vermiştir: Yargıtay 19. HD, T. 03.03.2011, E. 2010/7983, K. 2011/2784 (Çiçekli, B.: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun Yargıtay Kararları, Ankara 2014, s. 366-367).

⁴⁸⁹ Van den Berg (The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation), s. 300. Örnek bir mahkeme kararı için bkz. İsviçre İlk Derece Mahkemesi'nin 14.02.2003 tarihli kararı, XXIX YBCA 2004, s. 819-833.

⁴⁹⁰ Scherer, s. 291; Jana / Armer / Kranenberg, s. 235; Şit, s. 212; Akıncı (Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi), s. 160.

⁴⁹¹ Nitekim, Yargıtay 2003 tarihli bir kararında taraflarca ileri sürülmemiş olmasında rağmen, somut olaydaki iddia ve savunma hakkının ihlalini kamu düzeninden görerek tenfiz talebini reddetmiştir: Yargıtay 11. HD, T. 02.06.2003, E. 2002/13265, K. 2003/5759 (KİBB, E. T.: 01.03.2022).

c.c. Anayasa Mahkemesi'ne ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Başvurabilme İmkânı

Tahkim yargılaması sırasında iddia ve savunmasını genişletmesine veya değiştirmesine izin verilmediği ya da genişletilen veya değiştirilen iddia ve savunma hakkında kendisine söz hakkı tanınmadığı gerekçesi ile iddia ve savunma hakkının ihlal edildiğine dair iddiasının iptal veya tenfiz davasına bakan ya da icra edilebilirlik şerhi veren mahkeme tarafından gereği gibi değerlendirilmediğini düşünen tarafın, adil yargılanma hakkına dayanarak,⁴⁹² gerekli diğer şartları da sağlaması halinde,⁴⁹³ Anayasa Mahkemesi'ne ve daha sonrasında AİHM'e başvuru yapabilip yapamayacağına ilişkin yerleşik bir içtihat bulunmadığı gibi, doktrinde de bir fikir birliği yoktur.⁴⁹⁴

⁴⁹² İddia ve savunma hakkının adil yargılanma hakkı ile olan ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 3. "Adil Yargılanma Hakkı ile İlişkisi".

⁴⁹³ Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru, adil yargılanma hakkı gibi "Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki birinin kamu gücünün işlem, eylem veya ihmali nedeniyle ihlal edilmesi durumunda, hakkı ihlal edilen bireylerin kanunen gerekli idari ve yargısal başvuru yollarını tükettikten sonra başvurabildikleri istisnai ve ikincil nitelikte bir hak arama yoludur." Ekinci, H. / Sağlam, M.: 66 Soruda Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru: <http://www.ankarabarosus.org.tr/siteiler/2012yayin/2011sonrasikitap/66-soruda-anayasa-mahkemesine-bireysel-basvuru.pdf> (E. T.: 01.06.2020), s. 12. AİHM'e başvuru ise, AİHS'e taraf olan bir devletin AİHS'de güvence altına alınmış temel hakların ve özgürlüklerin ihlaline neden olan müdahalesine ya da eylemsizliğine karşı bu devletin iç hukuk yollarının tüketilmesi sonrasında başvurulabilecek bir hak arama yoludur. Dolayısıyla Avrupa Mahkemesi'ne başvurulabilmesi için öncelikle, varsa Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması gerekir. Bununla birlikte ayrıca ifade etmek gerekir ki, bu başvurularda bulunabilmek için, ister gerçek ister tüzel kişi olsun, önemli olan, başvurunun ihlal ettiğini ileri sürdüğü devletin kendisine atfedilebilir yapma veya yapmama şeklinde bir davranıştan etkilenmiş olmasıdır, vatandaş olması gerek yoktur. Gemalmaz, H. B.: *Uluslararası Tahkim Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku İlişkisi Üzerine Başlangıç Notları - Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Tahkim Davalarına Konu Uyuşmazlıkların Ayrıca AİHM'e Götürülmesi*, Uluslararası Tahkim Kongresi Tebliğ Kitabı, (Ed.) Esen, E. / Aksoy, A., Ankara 2013, s. 67-68.

⁴⁹⁴ Öncelikle, tahkim yargılaması bakımından AİHS'in uygulanabilir olup olmadığı hakkında bkz. Özcan, s. 188-191; Hanağası, s. 197-198. Kanaatimizce, adil yargılanma ilkesinin temel bir usuli hak olmasından dolayı her türlü yargılamada uygulanabileceği konusunda tereddüt edilmemelidir.

Önemle belirtmek gerekir ki, burada diğer başvuru yollarından farklı olarak hakem kararına karşı değil, iptal veya tenfiz davasına bakan ya da icra edilebilirlik şerhi veren mahkemenin iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi ile ilgili iddia ve savunma hakkının ihlalinin göz ardı etmek suretiyle AİHS'in 6. maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle, tahkim yeri veya tenfiz devletine karşı bu devletlerin Anayasa Mahkemesi'ne ve AİHM'e başvurulabilip başvurulamayacağı tartışılmaktadır.⁴⁹⁵ Zira, hakem veya hakem kurulu bir devletin adına yargılama yapmadığından yani kamu gücüne haiz olmadığından, hakem kararına karşı doğrudan AİHM'e başvurulamayacağı açıktır.⁴⁹⁶

Doktrinde çoğunlukla adil yargılanma hakkı gibi temel insan haklarının ihlallerine müdahale etme imkânı varken etmeyen bir mahkemenin mensup olduğu devletin bu ihlalden sorumlu tutulması gerektiği savunulmaktadır.⁴⁹⁷

AİHM, önceden AİHS'e taraf olmanın AİHM'e başvurulabilmesinin temel şartlarından biri olduğunu ve AİHS'e sadece devletlerin taraf olabildiğini bu nedenle tarafların aralarındaki uyuşmazlığın tahkim yolu ile çözülmesine yönelik irade beyanı ile sadece devlet mahkemelerin yargı yetkisini değil aynı zamanda AİHS'in sağladığı

⁴⁹⁵ Svobodová, K.: *Application of the Article 6(1) of the ECHR in International Commercial Arbitration*: https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/doktori/áll_és_jog_alap_értékei_2010/2.%20köt/klára.pdf (E. T.: 01.04.2022), s. 119; Güvenalp, s. 171-173; Özcan, s. 187-204.

⁴⁹⁶ Yeşilova, s. 218; Özbek (Tahkim Hukuku C. II), s. 2121.

⁴⁹⁷ Jaksic, A.: *Procedural Guarantees of Human Rights in Arbitration Proceedings*, Journal of International Arbitration 2007, C. 24, S. 2, s. 162; Samuel, A.: *Arbitration, Alternative Dispute Resolution Generally and the European Convention on Human Rights*, Journal of International Arbitration 2004, C. 21, S. 5, s. 424; Hanağası, s. 199; Erdoğan, E.: *Hakem Kararlarının Kesin Hüküm Etkisi*, Ankara 2020, s. 109; Landrove, J. C.: *European Convention on Human Rights' Impact on Consensual Arbitration*, Human Rights at the Center, (Ed.) Hottelier, M. / Besson, S. / Werro, F., Basel 2006, s. 92-93.

korumayı da bertaraf ettiğini kabul ediyordu.⁴⁹⁸ Ancak, AİHM, sonradan 1991 tarihli bir kararı ile birlikte iptal veya tenfiz devleti mahkemesinin tahkim yargılamasının adil yargılanma hakkına uygun olarak yürütülüp yürütülmediğini incelemekle yükümlü olduğunu ifade ederek konuya ilişkin tutumunu değiştirdi.⁴⁹⁹

İddia ve savunma hakkının adil yargılanma hakkı ile olan ilişkisini göz önünde bulundurarak,⁵⁰⁰ hakem kararının sonucunu değiştirebilecek kadar önemli iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesinden kaynaklanan iddia ve savunma hakkı ihlalleri bakımından, bu ihlallerin gündeme getirilmesine rağmen hakem kararını iptal etmeyen veya tenfiz eden ya da icra edilebilirlik şerhi veren mahkemelerin kararlarına karşı, gerekli başvuru şartlarının da sağlanması durumunda, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesine dayalı olarak, ilgili devletin Anayasa Mahkemesi'ne ve sonrasında AİHM'e başvurulabileceği kanaatindeyiz.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Guinchard, S. / Lagarde, X.: *Les Règlements Juridictionnels*, Droit Processuel, Droits fondamentaux du procès, (Ed.) Chainais, C. / Delicostopoulos, C. S. / Delicostopoulos, I. S. / Douchy Oudot, M. / Fabri, H. R. / Ferrand, F. / Guinchard, S. / Lagarde, X. / Magnier, V. / Sinopoli, L. / Sorel, J. M., 9. Edition, Paris 2017, s. 1439-1440. AİHM sonradan kısmi feragat yaklaşımını benimsedi. AİHM'in 23.02.1999 tarihli *Suovaniemi and others v. Finland* kararı (Başvuru No: 31737/96): [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2231737/96%22\],%22itemid%22:\[%22001-4942%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2231737/96%22],%22itemid%22:[%22001-4942%22]}) (E. T.: 01.04.2022); AİHM'in 25.02.1992 tarihli *Pfeifer ve Plankl v. Austria* kararı (Başvuru No: 10802/84): [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2210802/84%22\],%22itemid%22:\[%22001-55557%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2210802/84%22],%22itemid%22:[%22001-55557%22]}) (E. T.: 01.04.2022). Doktrinde azınlıkta kalan görüş de bu argümana dayanmaktadır. Kayalı, D.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Hakemlerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Ankara 2015, s. 28-29.

⁴⁹⁹ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun (AİHK) 02.12.1991 tarihli *Jakob Boss Söhne KG v. Germany* kararı (Başvuru No: 18479/91): https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiT2f_r3fj2AhXiQ_EDHa77DxYQFnoECAoQAQ&url=http%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fpdf%2F%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-1249%26filename%3D001-1249.pdf&usg=AOvVaw3TSjaEsaV1o_o_DdvnHZsJ (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

⁵⁰⁰ İddia ve savunma hakkının adil yargılanma hakkı ile olan ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Birinci Bölüm / I. / A. / 3. "Adil Yargılanma Hakkı ile İlişkisi".

⁵⁰¹ Ayrıca bkz. Bayata Canyaş (UNCITRAL Model Kanunu Temelinde Uluslararası Ticari Hakem Kararlarına Karşı Başvuru Yolu), s. 175-176.

SONUÇ

Milletlerarası nitelikli ticari bir işlem veya ilişkiden doğan uyuşmazlığın çözümü için yargısal olan ve olmayan birden çok çözüm yolu arasında milletlerarası ticari tahkime başvururken, tarafların birbirine uygun irade beyanı ile büyük ölçüde kendi kaderlerini kendilerinin çizdiğinin farkında olarak anlaşmaları gerekmektedir. Şöyle ki, tahkimde, irade muhtariyeti ve tahkimin esnekliği prensibi gereğince, taraflar arasındaki anlaşmaya kural olarak öncelik tanınır. Bu doğrultuda, taraflar iddia ve savunmasını nasıl ileri sürebileceğine, ileri süreceği iddia ve savunmasını sonradan nasıl genişletebileceğine veya değiştirebileceğine ve bunun gibi tahkim yargılamasının usulüne ve ayrıca esasına ilişkin pek çok konuda aralarında anlaşabilirler. Ancak, tahkimde taraflara tanınan bu imkân, ilk bakışta bir avantaj gibi görünse de, dikkatli bir şekilde değerlendirilmezse bir dezavantaja dönüşebilir ve telafisi güç sonuçlar doğurabilir çünkü hakem kararları verildiği anda taraflar için bağlayıcılığı ve kesin hüküm etkisini haiz olabilmektedir. Bu doğrultuda, tahkim yargılaması tarafların dilekçeler aşamasında ileri sürdüğü, görev belgesinde netleştirdiği iddia ve savunması üzerinden yürütülerek bir sonuca bağlandığından, bu çalışmada, iddia ve savunma hakkının tahkim yargılamasında kullanımı ile ilgili taraflarca ve hakem veya hakem kurulu tarafından dikkat edilmesi gereken hususlara yer verilmiştir.

Bu kapsamda, öncelikle ifade edilmelidir ki, iddia ve savunma hakkı temel usuli haklar olan hak arama hürriyeti, adil yargılanma ve hukuki dinlenilme hakkı ile yakından ilişkili olduğu için, tarafların iddia ve savunma hakkının özünü oluşturan iddia ve savunmasını ileri sürebilme hakkını ortadan kaldıracak şekilde aralarında

yapmış olduğu anlaşmalar geçersizdir. Keza, hakem veya hakem kurulunun tarafların bu şekilde yapmış olduğu anlaşmalara müdahale etmemesi ya da kendi takdirini bu şekilde kullanması, iddia ve savunma hakkının ihlali hatta kamu düzenine aykırılık nedeniyle hakem kararının iptaline veya tenfizinin reddine neden olur. Nitekim, iddia ve savunma hakkına riayet edilmemesi, milletlerarası ticari tahkime ilişkin milletlerarası sözleşmelerde ve milli hukuk kapsamındaki düzenlemelerde, hakem kararları için bir iptal nedeni ve tenfiz engeli olarak yaptırıma bağlanmıştır. Bu nedenle, hakem veya hakem kurulu, taraflara iddia ve savunmasını ileri sürebilme hakkını kullanabilmeleri için tahkim yargılamasının her aşamasında eşit muamelede bulunmak suretiyle yeterli imkân sağlamakla yükümlüdür.

Hakemin veya hakem kurulunun bağımsız ve tarafsız olmasının bir sonucu olarak, taraflara eşit muamelede bulunulmasından kasıt, taraflar arasında matematiksel bir eşitliğin değil, somut olayın şartlarının göz önünde bulundurulması suretiyle, hakkaniyete uygun bir eşitliğin sağlanmasıdır. Bu doğrultuda, hakem veya hakem kurulu tarafların iddia ve savunma hakkını kullanmalarına hakkaniyete dayalı bu eşitlik ilkesi çerçevesinde fırsat tanınmalıdır.

Hakemin veya hakem kurulunun taraflara iddia ve savunmasını ileri sürebilmeleri için yeterli imkân tanınabilmesi için ise, evleviyetle, tarafları usulüne uygun tebligat yoluyla tahkim yargılamasına ilişkin tüm işlemlerden haberdar etmiş olması gerekir. Zira, tarafların kendisine atfedilebilecek bir kusuru bulunmaksızın haberdar olmadığı bir işlemten doğan sonuçlardan sorumlu tutulması hukuka aykırılık teşkil eder. Bununla birlikte, tahkim yargılamasında tebligatın şekli, dili ve muhatabı bakımından

usulüne uygun olarak yapıp yapılmadığı, devlet yargısına ait kurallardan bağımsız olarak, tarafların yapmış olduğu anlaşma doğrultusunda her somut olaya özgü olarak ayrıca değerlendirmelidir. Bunun yanında, taraflara tebliğin gecikmeksizin yapılması ve yeterli sürenin tanınması da büyük önem taşımaktadır. Taraflara verilen sürenin yeterli olup olmadığının tespitinde de, somut olayın şartları devlet yargısındaki sürelerden bağımsız olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Usulüne uygun tebliğden sonra taraflar kendilerine verilen süre içerisinde iddia ve savunmasını ileri sürebilme hakkını, gerekirse temsilcileri vasıtasıyla, yazılı veya yapılırsa duruşmada sözlü olarak, iddiasını ve bunları destekleyen delillerini ileri sürmek, diğer tarafın iddiasına ve delillerine karşı savunma yapmak, hakem kararının sonucunu etkileyebilecek nitelikteki tüm konulara cevap vermek ve görüşlerini bildirmek suretiyle kullanabilirler. Tahkimde devlet yargısında olduğu bir delil sistemi mevcut değildir, bu nedenle, taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, her türlü delile dayanılabilir. Bununla birlikte, uygulamada kullanılan en yaygın delil türü belgelerdir. Taraflar ileri sürdükleri iddia ve savunmanın doğruluğunu kanıtlamak amacıyla delillerini kendileri sunabilecekleri gibi, karşı tarafın ve hatta taraf olmayan bir kişinin ibraz etmesini de isteyebilirler. Ancak, uzlaşma veya sulh görüşmeleri ile ilgili olan belgeler hukuken gizli tutulmak zorunda olduğundan, delil olarak kullanılamaz. Delillerin ikamesi ile ilgili değinilmesi gereken diğer bir husus da, tanık delilinde olduğu gibi, delillerin devlet yargısına kıyasla daha esnek bir uygulama alanına sahip olduğudur. Öyle ki, tahkimde tarafların kendileri dahi tanık olarak dinlenebilir.

Tarafların, kural olarak, iddia ve savunması ile delillerinin tamamını dilekçeler aşamasında ileri sürmesi gerekir. Bu aşamadan sonra, görev belgesi düzenlenip hakem veya hakem kurulu tarafından imzalanıncaya kadar yeni iddia ve savunma ile delillerin ileri sürülebilmesi mümkündür. Ne var ki, bundan sonra da, çeşitli nedenlerle, taraflar ileri sürmüş oldukları iddia ve savunma ile delillerini genişletmek veya değiştirmek isteyebilirler. Milletlerarası ticari tahkimde, tahkimin esnekliği prensibi gereğince, devlet yargısında olduğu gibi, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi katı şekilde yasaklanmayabilmekte ancak sınırlamalara tabi tutulabilmektedir. Önemle ifade etmek gerekir ki, esas itibarıyla, bu sınırlamaların kapsamı içerisine iddia ve savunmanın dayanağını oluşturan vakıaların veya talep sonucunun, bunlar üzerindeki etkisine bağlı olarak delillerin genişletilmesi ve değiştirilmesi girer. Buna karşılık, mevcut vakıalar zincirine bağlı olan, sonradan ortaya çıkan veya öngörülebilir hale gelen ya da herkesçe bilinen vakıaların ileri sürülmesi, talep sonucunun daraltılması, maddi hataların düzeltilmesi, feragat veya kabul, hukuki sebebin genişletilmesi ve değiştirilmesi ile re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı durumlar bu sınırlamaların kapsamında yer almaz. Karşı tarafın açık rızası ve ıslah bu sınırlamaların kapsamına girmekle birlikte, iki genel istisnasını oluşturur. Bununla birlikte, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine sınırlama getirilmesi, konuya ilişkin yasal düzenlemelerde, tarafların iddia ve savunmasını genişletmesi veya değiştirmesi konusunda aralarında anlaşmasına, anlaşmamış olmaları halinde tahkim anlaşması çerçevesinde hakemin veya hakem kurulunun takdirine bırakılmıştır. Tahkim anlaşması ve eğer düzenlenmişse, görev belgesi, iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesinin en kesin ve net sınırınıdır. Bunun haricinde, hakemin veya hakem kurulunun takdir yetkisinin sınırlarının belirlenmesindeki en etkili ölçüt, dürüstlük

kuralıdır. Soyut bir kavram olan dürüstlük kuralından ne anlaşılması gerektiği konusunda, yasal düzenlemelerde, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesine yönelik talebin haklı bir gerekçeye dayanarak ve karşı tarafı zor durumda bırakmadan, yargılamanın tahkikat aşaması bitmeden yapılması örnek olarak verilmektedir. Doktrinde ise, bu talebin yargılamanın konusu ile ilgili ve ayrıca hakem kararının sonucu etkiyebilecek nitelikte olması gerektiği ifade edilmektedir. Kanaatimizce, bu talebin dürüstlük kuralına uygunluğu her somut olay çerçevesinde ayrıca değerlendirilmelidir. Ne var ki, hakemin veya hakem kurulunun iddia ve savunmanın genişletilmesine veya değiştirilmesine izin vermemesi iddia ve savunma hakkının ihlali anlamına gelebilir ki, böyle bir durum, bu ihlalin ve bu ihlal ile hakem kararının sonucu arasındaki nedensellik ilişkisinin yaklaşık olarak iddiada bulunan tarafça ispat edilmesi halinde; kamu düzenine aykırılık oluşturabilecek seviyede ise re'sen dikkate alınarak, hakem kararı için bir iptal sebebi ve tenfiz engeli teşkil edebilir. Hatta, iptal veya tenfiz davasına bakan ya da icra edilebilirlik şerhi veren devlet mahkemesinin tutumuna bağlı olarak, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle, gerekli diğer şartların da sağlanması halinde, tahkim yeri veya tenfiz devletine karşı bu devletlerin Anayasa Mahkemesi'ne ve sonrasında AIHM'e başvuru konusu dahi yapılabilir.

Sonuç olarak, iddia ve savunma hakkına hakem veya hakem kurulu tarafından riayet edildiğinin kabulü ve dolayısıyla hakem kararının gerektiğinde başvuru yollarından geçerek icra edilebilmesi için, esas olarak, taraflara eşit ve her türlü şekilde hakem kararına etki edebilme imkânının tanınması gerekir.

KAYNAKÇA

Ağırman, D.: Milli & Milletlerarası Tahkim, Ankara 2022.

Akılhoğlu, T.: İnsan Hakları, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Ankara 2000.

Akıncı, Z.: Arbitration Law of Turkey: Practice and Procedure, New York 2011.

Akıncı, Z.: Milletlerarası Tahkim, 5. Baskı, İstanbul 2020.

Akıncı, Z.: Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi, Ankara 1994.

Akıncı, Z.: *Usul Kurallarına Aykırılık ve Dinlenilme Hakkı*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 49-65.

Akıncı, Z. / Tuğa, U. / Arat, Ő. C.: Tahkim Duruşmasının Psikolojisi, İstanbul 2022.

Akıncı, Z.: *Yeni Milletlerarası Tahkim Kanunu ve Görev Belgesi*, Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp'e Armağan C. I, İstanbul 2003, s. 965-986.

Akıl, C.: *Yargıtay Kararları Işığında Zamanaşımı Def'inin Islah Yolu İle İleri Sürülüp Srlemeyeceği Meselesi*, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 2012, S. 2, s. 1-15.

Aktepe Artık, S.: Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Ankara 2014.

Akyürek, G.: *Ceza Yargılamasında Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Sorunu*, TBBD, 2012, S. 101, 61-82.

Alberti, C. P.: *Iura Novit Curia in International Commercial Arbitration: How Much Justice Do You Want?*, International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution, (Ed.) Kröll, S. M. / Mistelis, L. A. / Viscasillas, P. P. / Rogers, V. M., Kluwer Law International 2011.

Alangoya, Y.: Medeni Usul Hukukunda Vakııaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler, İstanbul 1979.

Alangoya, Y. / Yıldırım, K. / Deren Yıldırım, N.: Medeni Usul Hukukunun Esasları, 7. Baskı, İstanbul 2009.

Aristoteles: Nichomachean Ethics, Translator: Ostwald, M., Upper Saddle River: Prentice-Hall Inc. 1999.

Arroyo, M.: Arbitration in Switzerland: The Practitioner's Guide, Kluwer Law International 2013.

Arslan, A. S.: Medeni Usul Hukukunda Delillerin Toplanması ve Doğrudanlık İlkesi, Ankara 2012.

Arslan, R. / Yılmaz, E. / Taşpınar Ayvaz, S.: Medeni Usul Hukuku, Ankara 2016.

Arslan, R. / Yılmaz, E. / Taşpınar Ayvaz, S. / Hanağası, E.: Medeni Usul Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2021.

Ashford, P.: *Documentary Discovery and International Commercial Arbitration*, American Review of International Arbitration 2006, C. 17, S. 1, s. 89-143.

Aslan, A.: *Tahkim Davalarında Hukuki Dinlenilme Hakkı ve Kamu Düzeni*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 21-49.

Atalay, O.: *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, İzmir 2001.

Atalı, M.: *Medeni Usul Hukukunda Hâkimin Vakıalar Hakkında Dava Dışında Edindiği (Şahsi) Bilgisini Kullanması*, Haluk Konuralp Anısına Armağan C. 1, Ankara 2009, s. 139-161.

Aybay, R. / Dardağan, E.: *Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması (Kanunların Çatışması)*, İstanbul 2005.

Aydemir, F.: *Türk Hukukunda Tahkim Sözleşmesi*, İstanbul 2017.

Aygül, M.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Delillerin Milletlerarası İstinabe Yoluyla Elde Edilmesi ve Karşılaşılabilecek Sorunlar*, GÜHFD 2013, C. XVII, S. 1-2, s. 261-290.

Aygül, M.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkim Usulüne Uygulanacak Hukuk ve Deliller*, İstanbul 2014.

Aygün, M.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Hakem Kararlarına Karşı İptal Yolu*, Legal Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi 2007, C. 3, S. 8, s. 661-695.

Baker, S. A. / Davis, M. D.: *The UNCITRAL Arbitration Rules in Practice*, Kluwer Law International 1992.

Balkar Bozkurt, S.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Hakemlerin Bağımsızlık Yükümlülüğü, İstanbul 2016.

Bartos, H.: Internationale Handelsschiedsgerichtsbarkeit, Verfahrensprinzipien, Frankfurt 1984.

Başpınar, V.: Borç Sözleşmelerinin Kısmi Butlanı, Ankara 1998.

Bayata Canyaş, A.: *Enforcement of Foreign Arbitral Awards in Turkey*, 3 ASA Bulletin 2013, s. 537-556.

Bayata Canyaş, A.: UNCITRAL Model Kanunu Temelinde Uluslararası Ticari Hakem Kararlarına Karşı Başvuru Yolu, Ankara 2016.

Berger, B. / Kellerhals, F.: International and Domestic Arbitration in Switzerland, 2. Baskı, Bern 2010.

Berger, K. P.: *Evidentiary Privileges: Best Practice Standards versus/and Arbitral Discretion*, Arbitration International 2006, C. 22, S. 4, s. 501-520.

Berger, K. P.: *The Settlement Privilege-A General Principle of ADR Law*, Arbitration International 2008, C. 24, S. 2, s. 265-276.

Bernardini, P.: *The Role of the International Arbitrator*, Arbitration International 2004, C. 20, S. 2, s. 113-122.

Bilge, N. / Önen, E.: Medeni Yargılama Hukuku, 3. Baskı, Ankara 1978.

Bilge, N.: Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, Ankara 1965.

Bilgen, M.: Hukuk Yargılamasında Islah, 2. Baskı, Ankara 2010.

Birsel, M. T.: *Türkiye’de Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizinin Anayasal ve Küresel Boyutları*, DEÜHFD 2005, C. 7, s. 1-38.

Blackaby, N. / Partasides, C. / Redfern, A. / Hunter, J. M.: Redfern and Hunter on International Arbitration, 6. Edition, Oxford University Press 2015.

Bolayır, N.: Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanmasında Tarafların ve Hâkimin Rolü, İstanbul 2014.

Born, G. B.: International Commercial Arbitration, Kluwer Law International 2014.

Böckstiegel, K. H. / Kröll, S. M. / Nacimiento, P.: Arbitration in Germany: The Model Law in Practice, 2. Edition, Hollanda: Kluwer Law International 2015.

Broches, A.: Commentary on the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, Kluwer Law and Taxation Publishers 1990.

Brower, C.: *Evidence Before International Tribunals: The Need for Some Standard Rules*, International Lawyer 1994, C. 28, s. 47-58.

Budak, A. C.: Medeni Usul Hukuku Ders Malzemesi, İstanbul 2009.

Can, H. / Tuna, E.: Milletlerarası Tahkim Hukuku, Ankara 2021.

Castellane, B.: *The New French Law on International Arbitration*, Journal of International Arbitration 2011, Vol. 28, I. 4, s. 371-380.

Chuckwumerije, O.: Choice of Law in International Commercial Arbitration, Greenwood Publishing Group 1994.

Çayan, G.: Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul 2016.

Çelebican Karadeniz, Ö.: Roma Hukuku, 14. Baskı, Ankara 2010.

Çelebican Karadeniz, Ö.: Roma Eşya Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2008.

Çelik, A.: Adil Yargılanma Hakkı, Ankara 2007.

Çelikel, A. / Erdem, B. B.: Milletlerarası Özel Hukuk, 15. Baskı, İstanbul 2017.

Çelikel, A. / Erdem, B. B.: Milletlerarası Özel Hukuk, 16. Bası, İstanbul 2020.

Çiçekli, B.: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun Yargıtay Kararları, Ankara 2014.

Dayınlarlı, K.: Milli-Milletlerarası Kamu Düzeni ve Tahkime Etkileri, Ankara 1994.

Dayınlarlı, K.: UNCITRAL (*United Nations Commission on International Trade Law*) Kurallarına Göre Uzlaşma ve Tahkim, 2. Baskı, Ankara 2007.

Değirmencioğlu, M.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Patolojik Tahkim Anlaşmaları ve Hibrit Tahkim Anlaşmaları, İstanbul 2021.

Demir Gökyayla, C.: *Tahkimde Adil Yargılanma Hakkı - Hukuki Dinlenilme Hakkı ve Kamu Düzeni*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 65-83.

Demir Gökyayla, C.: Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Kamu Düzeni, Ankara 2001.

Demir Gökyayla, C.: Milletlerarası Tahkimde Belge İbrazı, İstanbul 2014.

Demirkol, B.: *Karşılaştırmalı Hukukta Hakem Kararlarının Tenfizinde Hukuki Dinlenilme Hakkı*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 179-199.

Deynekli, A.: Medeni Usul Hukukunda Islah, Ankara 2013.

Deynekli, A.: *Yabancı Hakem Kararlarının Türkiye’de Tanınması ve Tenfizinde Karşılaşılan Sorunlar*, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez’e Armağan, DEÜHFD 2015, C. 16, s. 105-122.

Di Pietro, D. / Platte, M.: Enforcement of International Arbitration Awards, Cameron May 2001.

Dobias, P.: *Ethical Rules of Conduct in International Arbitration*, Czech and Central European Yearbook of Arbitration, 2017, V. 7, s. 27-44.

Doğan, H.: Tahkim Yargılamasında Hukuki Dinlenilme Hakkı, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 83-103.

Doğan, V.: Milletlerarası Ticaret Hukuku, Ankara 2020.

Doğan, V.: Milletlerarası Özel Hukuk, 4. Baskı, Ankara 2017.

Domaniç, H.: Hukukta Kazıye-i Muhakeme ve Nisbi Kuvveti, İstanbul 1964.

Dunmore, M.: *Increasing Efficiency in Arbitration, Who can do what?*, Czech and Central European Yearbook of Arbitration, s. 67-82.

Ekşi, N.: Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Tahkim, İstanbul 2019.

Ekşi, N.: Milletlerarası Nitelikli Davalara İlişkin Mahkeme Kararları, İstanbul 2007.

Ekşi, N.: *Milletlerarası Tahkim Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme*, Prof. Dr. Gülören Tekinalp'e Armağan, MHB 2003, Y. 23, S. 1-2, s. 295-338.

Ekşi, N.: *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Antlaşmalara Göre Hukuki ve Ticari Konularda Yabancı Ülkelerden Delil Temini*, MHB 2005-2006, C. 25, S. 1-2, s. 295-338.

Ekşi, N.: *Yabancılık Unsuru taşıyan Akitler ve Bu Akitlerin AT Roma Konvansiyonuna Göre Anlamı*, MHB 1992, C. 12, S. 1-2, s. 1-10.

Erdem, H. E.: Milletlerarası Ticaret Hukuku, İstanbul 2017.

Erdoğan, E.: Hakem Kararlarının Kesin Hüküm Etkisi, Ankara 2020.

Erdönmez, G.: *Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler*, Pekcanitez Usul - Medeni Usul Hukuku C. I, (Ed.) Pekcanitez, H. / Özekes, M. / Akkan, M. / Taş Korkmaz, H., 15. Bası, İstanbul 2017.

Erdönmez, G.: *Medeni Usul Hukukunda Belgelerin İbrazi Mecburiyeti*, İstanbul 2010.

Eren, F.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 14. Baskı, Ankara 2012.

Ergöner, O.: *Milletlerarası Tahkim Kanunu Sonrası Hakem Kararlarının Milliyeti Meselesi: “Otorite Kanunu Kriteri”nin Sonu*, UTTDER 2014, C. 3, S. 1, s. 207-247.

Ertekin, E. / Karataş, İ.: Uygulamada İhtiyari Tahkim ve Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizi Tanınması, Ankara 1997.

Erten, R.: Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda Geçici Hukuki Koruma Önemleri, Ankara 2010.

Erten, R.: *Yabancı Mahkeme ve Hakem Kararları Hakkında Tenfiz Kararı Almak Her Zaman Zorunlu Mudur?*, Prof. Dr. Aslan Gündüz’ün Anısına Armağan, MHB 2017, Y. 25-26, S. 1-2, s. 195-212.

Esen, E.: Uluslararası Ticari Tahkimde Tahkim Anlaşmasının Üçüncü Kişilere Teşmili, İstanbul 2008.

Eskiyörük, S. / Altay, İ.: Tahkim Mevzuatı, İstanbul 2020.

Fawcett, J. / Shuilleabhain, M. N. / Shah, S.: Human Rights and Private International Law, Oxford 2016.

Feutrill, M. / Rubins, N.: *The Preparation of Expert Evidence in International Commercial Arbitration: Practical Aspects*, International Business Law Journal 2009, S. 3, s. 307-332.

Fry, J. / Greenberg, S. / Mazza, F.: The Secretariat's Guide to ICC Arbitration: A Practical Commentary on the 2012 ICC Rules of Arbitration from the Secretariat of the ICC International Court of Arbitration, Paris 2012.

Gaillard, E. / Savage, J. (Ed.): Fouchard, Gaillard, Goldman On International Commercial Arbitration, The Hague 1999.

Gemalmaz, H. B.: *Uluslararası Tahkim Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku İlişkisi Üzerine Başlangıç Notları - Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Tahkim Davalarına Konu Uyuşmazlıkların Ayrıca AİHM'e Götürülmesi*, Uluslararası Tahkim Kongresi Tebliğ Kitabı, (Ed.) Esen, E. / Aksoy, A., Ankara 2013, s. 55-97.

Gill, E. A. M.: Law of Arbitration, London 2001.

Girsberger, D. / Voser, N.: International Arbitration in Switzerland, Zurich 2012.

Ginsburg, T. / Mosk, R. M.: *Evidentiary Privileges in International Arbitration*, ICLQ 2001, C. 50, S. 2, s. 179-205.

Göksu, M.: *Hukuk Yargılamasında Vakıa ve Hukuk*, Haluk Konuralp Anısına Armağan C. 1, Ankara 2009, s. 323-350.

Gökyayla, C.: *Tahkimde Belge İbrazı*, Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Meseleler Sempozyumu, (Ed.) Doğan, V. / Yılmaz, A. Ç. / Ayhan İzmirli, L., Ankara 2019, s. 459-469.

Görgün, Ş.: Medeni Usul Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2015.

Görgün, Ş. / Kodakoğlu, M.: Medeni Usul Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2012.

Greenberg, S. / Lautenschlager, F.: *Adverse Inferences in International Arbitral Practice*, International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution, (Ed.) Kröll, S. M. / Mistelis, L. A. / Viscasillas, P. P. / Rogers, V. M., Kluwer Law International 2011, s. 201.

Guinchard, S. / Lagarde, X.: *Les Règlements Juridictionnels*, Droit Processuel, Droits fondamentaux du procès, (Ed.) Chainais, C. / Delicostopoulos, C. S. / Delicostopoulos, I. S. / Douchy Oudot, M. / Fabri, H. R. / Ferrand, F. / Guinchard, S. / Lagarde, X. / Magnier, V. / Sinopoli, L. / Sorel, J. M., 9. Edition, Paris 2017, s. 1439-1440.

Gül, M. A.: *New York Sözleşmesi Bağlamında Hukuki Dinlenilme Hakkının İhlali*, TAAD 2017, S. 29, s. 361-406.

Gül, M. A.: *New York Sözleşmesi Bağlamında Usuli Tenfiz Engelleri*, İstanbul 2016.

Güngör, G.: *Türk Milletlerarası Özel Hukuku*, 2. Bası, Ankara 2021.

Gözübüyük, A. Ş. / Gölcüklü, F. / Saygılı, A.: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 12. Bası, Ankara 2019.

Güvenalp, F. N.: *Milletlerarası Tahkimde İddia ve Savunma Hakkının İhlali*, İstanbul 2018.

Haas, U.: *Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, New York June 10, 1958*, in *Practitioner's Handbook on International Arbitration*, (Ed.) Weigand, F. B., C. H. Beck 2002.

Hacıbekiroğlu, E.: Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller ve Delillerin Değerlendirilmesi, İstanbul 2012.

Hanağası, E.: Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği, Ankara 2016.

Hanotiau, B.: *Objective Arbitrability, Its Limits, Its Problem Areas*, Objective Arbitrability-Antitrust Disputes-Intellectual Property Disputes, ASA Special Series No. 6, Zürich 1994.

Hatipoğlu, T.: Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sözleşmesi, İstanbul 2020.

Houtte, V. V.: *Adverse Inferences in International Arbitration*, Written Evidence and Discovery in International Arbitration, (Ed.) Giovannini, T. / Mourre, A., Paris 2009, s. 195-321.

Huysal, B.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik, İstanbul 2010.

İnceoğlu, S.: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler, 4. Bası, İstanbul 2013.

İpek, A. İ.: *6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Ön İncelemenin Kapsamı*, THD 2011, C. 6, S. 63, s. 64-69.

Jaksic, A.: *Procedural Guarantees of Human Rights in Arbitration Proceedings*, Journal of International Arbitration 2007, C. 24, S. 2, s. 159-171.

Jana, A. / Armer, A. / Kranenberg, J. K.: *Article V(1)(b)*, Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: A Global Commentary on the New York

Convention, (Ed.) Kronke, H. / Nacimiento, P. / Otto, D. / Port, N. C., Kluwer Law International 2010, s. 231-256.

Kafalı, Ö. F.: Tahkim Yargılamasında Ara ve Nihai Hakem Kararları, İstanbul 2022, s. 11.

Kalpsüz, T.: Türkiye’de Milletlerarası Tahkim, 2. Bası, Ankara 2010.

Kaplan, Y.: *Milletlerarası Tahkimde Hakemin ve Tenfizinin Reddi Sebebi Olması Açısından Bağımsızlık ve Tarafsızlık İlkesi*, MHB 2001, Y. 21, S. 1-2, s. 43-73.

Kaplan, Y.: Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık, Ankara 2002.

Karan, H.: *Milletlerarası Ticarî Tahkimin Hukuki Mahiyeti ve Bu Alandaki Kanunlaştırmalara Etkisi*, Prof. Dr. Mahmut Tefvik Bırsel’e Armağan, İzmir 2001, s. 201-230.

Karlı, A.: Medeni Muhakeme Hukuku, 3. Baskı, İstanbul 2012.

Kaufmann-Kohler, G. / Bärtsch, P.: *Discovery in International Arbitration: how much is too much?*, German Arbitration Journal, 2004, s. 17.

Kaufmann-Kohler, G. / Schultz, T.: Online Dispute Resolution: Challenges for Contemporary Justice, Kluwer Law International 2004.

Kaufmann-Kohler, G.: *The Arbitrator and the Law: Does He / She Know It? Apply It? How? And a Few More Questions*, 21 Arbitration International 2005, s. 631-638.

Kaya, C. / Akcan, R.: *Medeni ve İdari Yargıda İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı*, İÜHFM 2009, C. 67, S. 1-2, s. 123-142.

Kayalı, D.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Hakemlerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*, Ankara 2015, s. 28-29.

Kıyak, E.: *Türk Hukuk Mahkemesinde Davanın Açılmasının Usul Hukukuna İlişkin Sonuçları*, Ankara 2014.

Köküarı, İ.: *Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2011, C. 15, S. 1, s. 163-208.

Köksal, M.: *Tebliğat Hukuku*, İstanbul 2018.

Köse, S. E.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde İhtiyati Tedbir Kararlarını Verme Yetkisi ve İhtiyati Tedbir Kararlarının İcra Edilebilirliği*, İstanbul 2021.

Kröll, S.: *Recognition and Enforcement of Awards-Foreign Awards*, Arbitration in Germany: The Model Law in Practice, (Ed.) Böckstiegel, K. H. / Kröll, S. M. / Nacimiento, P., 2. Edition, Kluwer Law International 2015, s. 443-504.

Kröll, S. / Kraft, P.: *Recourse Against the Award - Application for Setting Aside*, Arbitration in Germany: The Model Law in Practice, (Ed.) Böckstiegel, K. H. / Kröll, S. M. / Nacimiento, P., 2. Edition, Kluwer Law International 2015, s. 383-420.

Kunter, N. / Yenisey, F.: *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 18. Baskı, İstanbul 2010.

Knuts, G.: *Jura Novit Curia and the Right to Be Heard-An Analysis of Recent Case Law*, Arbitration International 2012, C. 28, S. 4, s. 669-688.

Kurkela, M. S. / Turunen, S.: Due Process in International Commercial Arbitration, 2. Edition, New York 2010.

Kurkela, M. S.: *Jura Novit Curia and the Burden of Education in International Arbitration-A Nordic Perspective*, 21 ASA Bulletin 2003, s. 486-500.

Kuru, B. / Arslan, R. / Yılmaz, E.: Medeni Usul Hukuku, 24. Baskı, Ankara 2013.

Kuru, B.: Hukuk Muhakemeleri Usulü C. I, 6. Baskı, İstanbul 2001.

Kuru, B.: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, İstanbul 2016.

Kuru, B.: Medeni Usul Hukuku El Kitabı C. II, 6. Baskı, Ankara 2020.

Kuru, B.: Nizasız Kaza, Ankara 1961.

Lalive, P. / Poudret, J. F. / Reymond, C.: Droit de l'Arbitrage Interne et International en Suisse, Lozan 1989.

Landrove, J. C.: *European Convention on Human Rights' Impact on Consensual Arbitration*, Human Rights at the Center, (Ed.) Hottelier, M. / Besson, S. / Werro, F., Basel 2006, s. 73-101.

Lew, J. D. M. / Mistelis, L. A. / Kröll, S. M.: Comparative International Commercial Law, The Hague 2003.

Lew, J. D. M.: *Jura Novit Curia and Due Process*, Queen Mary University of London, Legal Studies Research Paper No. 72/2010, London 2010.

Lew, J. D. M.: *Fusion of Common Law and Civil Law Traditions in International Arbitration*, The Practice of Arbitration, Essays in Honour of Hans van Houtte, (Ed.) Wautelet, P. / Kruger, T. / Coppens, G., Bloomsbury Publishing 2012, s. 1-12.

McDonald, N.: *More Harm than Good? Human Rights Considerations in International Commercial Arbitration*, Journal of International Arbitration 2003, Vol. 20, I. 6, s. 523-538.

Mercangöz, E.: *Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizinde Savunma Haklarına Uyuma Şartı*, Prof. Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan, GSÜHFD 2002, S. 1, s. 827-835.

Meriç, N.: Medeni Yargıda Tasarruf İlkesi, Ankara 2011.

Moses, M. L.: The Principles and Practice of International Commercial Arbitration, 2. Edition, Cambridge University Press 2012.

Muşul, T.: Medeni Usul Hukukunda Terdit İlişkileri, İstanbul 1984.

Müller, E.: *Fast Track Arbitration: Meeting the Demands of the Next Millenium*, Journal of International Arbitration 1998, C. 15, S. 3, s. 5-18.

Namlı, M.: *Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişmeli Yargılama İlkesi*, TÜSİAD Görüş Dergisi 2010, s. 58-60.

Namlı, M.: Medeni Usul Hukuku'nun Yasama Üstü Kaynakları Çerçevesinde Fransız ve Türk Hukukunda Çelişmeli Yargılama İlkesi, İstanbul 2010.

Nomer, E. / Ekşi, N. / Öztekin Gelgel, G.: Milletlerarası Tahkim Hukuku C. I, 6. Bası, İstanbul 2021.

Nomer, E. / Ekşi, N. / Öztekin Gelgel, G.: Milletlerarası Tahkime İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar C. II, 2. Bası, İstanbul 2014.

Nomer, E.: Devletler Hususi Hukuku, 21. Baskı, İstanbul 2015.

Nomer, E.: Devletler Hususi Hukuku, 22. Bası, İstanbul 2017.

Nomer, E.: Milletlerarası Usul Hukuku, 2. Baskı, İstanbul 2018.

Oehmke, T.: Commercial Arbitration Vol. 3, 3. Edition, Thomson / West 2005.

Oğuzman, M. K. / Öz, M. T.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. 1, İstanbul 2009.

O'Malley, N. D.: Rules of Evidence in International Arbitration: An Annotated Guide, London 2012.

Orak, C. Ç.: Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmelerinde Tahkim, Ankara 2016.

Öğüt, İ. S.: Roma Hukukunda Tahkim, İstanbul 2011.

Ömeroğlu Hacıbekiroğlu, E.: *Milletlerarası Tahkim Hukukunda Görev Belgesi*, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan, DEÜHFD 2014, C. 16, Özel Sayı, s. 1885-1912.

Önen, E.: Medeni Yargılama Hukuku, 3. Baskı, Ankara 1979.

Özbay, İ.: Hakem Kararlarının Temyizi, Ankara 2004.

Özbek, M. S.: Arabuluculuk ve Tahkim Mevzuatı, Ankara 2022.

Özbek, M. S.: Tahkim Hukuku C. II, Ankara 2022.

Özdemir Kocasakal, H.: Sportif Uyuşmazlıkların Tahkim Yoluyla Çözümü ve Spor Tahkim Mahkemesi (CAS), İstanbul 2013.

Özekes, M.: Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı, Ankara 2003.

Özel, S.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleleri, İstanbul 2008.

Özmumcu, S.: *Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi*, İÜHFM 2016, C. 70, S. 2, s. 183-206.

Özmumcu, S.: *Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, C. 4, S. 2, s. 145-171.

Özsoy, S.: *Spor Hukukunda Tahkim*, Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi 2008, C. 3, S. 1, s. 15-29.

Özsunay, E.: UNCITRAL Tahkim Kuralları, İstanbul 2014.

Öztekin Gelgel, G.: *New York Konvansiyonu'na Göre Hakem Kararlarının Tenfizinde Yargıtay'ın Bazı Kararlarının Değerlendirilmesi*, MHB 2002, C. 22, S. 2, s. 1137-1158.

Özturanlı, B.: Devletlerarası Tahkim, Ankara 2016.

Öztürk, A.: *Kompetenz - Kompetenz ve Ayrılabilirlik Prensibi*, Tahkim Okulu Paneller Serisi C. 1, İstanbul 2020, s. 329-374.

Özüğür, A. İ.: Türk Medeni Kanunu'nun Yeni Düzenlemeleri ile Açıklamalı-İçtihatlı Velayet-Vesayet-Soybağı ve Evlat Edinme Hukuku, Ankara 2003.

Patocchi, P. M. / Meakin, I. L.: *Procedure and the Taking of Evidence in International Commercial Arbitration*, International Business Law Journal 1996, S. 7, s. 884-895.

Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 3. Baskı, Ankara 2013.

Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 8. Bası, İstanbul 2020.

Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medeni Usul Hukuku, 12. Bası, Ankara 2011.

Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medeni Usul Hukuku, 6. Bası, İstanbul 2018.

Pekcanitez, H. / Atalay, O. / Özekes, M.: Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler, 3. Baskı, Ankara 2015.

Pekcanitez, H. / Özekes M. / Akkan, M. / Taş Korkmaz, H.: Medeni Usul Hukuku, İstanbul 2017.

Pekcanitez, H.: *Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir 2000, s. 753-791.

Pekcanitez, H.: *Medeni Usul Hukukunda Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin Değerlendirilmesi*, Haluk Konuralp Anısına Armağan C. I, Ankara 2009, s. 789-850.

Pekcanıtez, H.: *Medeni Yargıda Adil Yargılama*, İzmir Barosu Dergisi 1997, S. 2, s. 35-55.

Pekcanıtez, H.: *Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti*, Anayasa Yargısı Dergisi 1995, C. 12, s. 255-282.

Pekcanıtez, H.: *Yeni Hukuk Muhakemeleri Kanununun Tahkime İlişkin Hükümleri*, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez Makaleler C. II, İstanbul 2016, s. 507-530.

Petrochilos, G.: *Procedural Law in International Arbitration*, Oxford 2004.

Pietrowski, R.: *Evidence in International Arbitration*, Arbitration International 2006, C. 22, S. 3, s. 373-410.

Polat Ortakaya, M.: *Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) Tahkim Uygulaması*, Ankara 2018.

Poloni, F.: *Answer to the Request for Arbitration?*, ISTAC Publications - 2: Launching Your Arbitration: The First Submissions and Choosing Your Arbitrator, s. 13-20.

Postacioğlu, İ. E.: *Davanın ve Kazıye-i Muhakemenin Unsuru Olarak Hukuki Sebep*, Ahmet Recai Seçkin'e Armağan, Ankara 1974, s. 597-527.

Postacioğlu, İ. E.: *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, İstanbul 1975.

Poudret, J. F. / Besson, S.: *Comparative Law of Arbitration*, Translator: Berti, S. V. / Ponti, A., 2. Edition, London 2007.

Poyraz, B. İ.: Milletlerarası Ticari Uyuşmazlıkların Tahkim Yolu ile Çözümü, Ankara 2021.

Rado, T.: Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku, İstanbul 2011.

Rajoo, S.: *International and Domestic Arbitration / ADR: Current Scenarios and The Way Ahead*, Uluslararası Tahkim Sempozyumu (25-26 Nisan 2019), Ankara 2020, s. 41-61.

Redfern, A. / Hunter, M.: Law and Practice of International Commercial Arbitration, London 2003.

Roney, D. P. / Müller, A. K.: *The Arbitral Procedure*, International Arbitration in Switzerland, (Ed.) Kaufmann-Kohler, G. / Stücki, B., Kluwer Law International 2004.

Rosenberg, L. / Schwab, K. H. / Gottwald, P.: Zivilprozessrecht, München 2004.

Rouche, J. / Pointon, G. H. / Delvolvé, J. L.: French Arbitration Law and Practice: A Dynamic Civil Law Approach to International Arbitration, 2. Edition, Kluwer Law International 2015.

Rubino-Sammartano, M.: International Arbitration Law and Practice, 2. Edition, The Hague 2001.

Ruhi, A. C.: Milletlerarası Usul Hukukunda Tebligat, İstanbul 2019.

Ruhi, A. C.: Uygulamacılar İçin 25 Soruda Tahkim Rehberi, İstanbul 2020.

Samuel, A.: *Arbitration, Alternative Dispute Resolution Generally and the European Convention on Human Rights*, Journal of International Arbitration 2004, C. 21, S. 5, s. 413-437.

Şanlı, C. / Esen, E. / Ataman Figanmeşe, E.: Milletlerarası Özel Hukuk, 6. Baskı, İstanbul 2018.

Şanlı, C. / Esen, E. / Ataman Figanmeşe, İ.: Milletlerarası Özel Hukuk, 8. Bası, İstanbul 2020.

Şanlı, C. / Esen, E.: *Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*, Arbitration in Turkey, (Ed.) Yeşilırmak, A. / Esin, İ. G., Kluwer Law International 2015, s. 211-240.

Şanlı, C.: Milletlerarası Özel Hukuk, 5. Baskı, İstanbul 2016.

Şanlı, C.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk, Ankara 1986.

Şanlı, C.: Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, 3. Bası, İstanbul 2005.

Sarıöz Büyükalp, A. İ.: AIHS ve AIHM Kararlarının da İncelenmesi Suretiyle Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Usul Hukuku Üzerindeki Etkileri, İstanbul 2018.

Scherer, M. / Richman, L. / Gerbay, R.: Arbitrating Under the 2014 LCIA Rules: A User's Guide, Kluwer Law International 2015.

Scherer, M.: *Violation of Due Process, Article V(1)(b)*, New York Convention: Convention of the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards of 10 June 1958 Commentary, (Ed.) Wolff, R., München 2012, s. 279-309.

Schlaepfer, A. V. / Girod, C.: *Institutional vs Ad Hoc Arbitration*, International Arbitration in Switzerland, (Ed.) Kaufmann-Kohler, G. / Stucki, B., Kluwer Law International 2004, s. 5-14.

Schneider, M. E.: *Art. 182*, International Arbitration in Switzerland: An Introduction and Commentary on Articles 176-194 of the Swiss Private International Law Statute, (Ed.) Berti, S. V., Springer 2010.

Schterngel, M.: *The Revised IBA Rules on the Taking of Evidence in International Arbitration: Focus on Document Production and Privilege*, International Disputes Quarterly, White & Case, Summer 2010, s. 11-13.

Schwartz, E. A. / Derains, Y.: *Guide to the ICC Rules of Arbitration*, 2. Baskı, Kluwer Law International 2005.

Schwarz, F. T. / Konrad, C. W.: *The Vienna Rules: A Commentary on International Arbitration in Austria*, Kluwer Law International 2009.

Simil, C.: *Belirsiz Alacak Davası*, İstanbul 2013.

Şit, B.: *Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi*, Ankara 2005.

Süral, C.: *Hakem Kararlarının İcrası ve İptal Davası*, DEÜHFD 2014, C. 16, s. 1377-1411.

Tahiroğlu, B. / Belgin Erdoğan, B.: Roma Hukuku Meseleleri, İstanbul 2001.

Tahiroğlu, B. / Belgin Erdoğan, B.: Roma Usul Hukuku, İstanbul 1997.

Takavut, İ. D.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Usule İlişkin Konularda İrade Serbestisi, İstanbul 2021.

Tanrıver, S.: *Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, TBBD 2004, S. 53, s. 191-215.

Tanrıver, S.: Medeni Usul Hukuku C. 1, 1. Baskı, Ankara 2016.

Tanrıver, S.: Medeni Usul Hukuku C. 1, 2. Baskı, Ankara 2018.

Tanrıver, S.: Medeni Usul Hukukunda Derdestlik İtirazı, Ankara 2007.

Taşkın, A.: Hakem Sözleşmesi, Ankara 2015.

TBMM: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Madde Gerekçeli), Ankara 2011.

Tekçe, E.: Dünyada ve Türkiye’de Uluslararası Ticari Tahkim, Ankara 2020.

Tiryakioğlu, B. / Bayata Canyaş, A.: *Challenges to Arbitral Awards (Chapter 7)*, Arbitration in Turkey, (Ed.) Yesilirmak, A. / Esin, İ. G., Kluwer Law International 2015, s. 183-210.

Tiryakioğlu, B.: *Milletlerarası Tahkim Kanununa Göre Hakem Kararlarının İptali*, Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu (21-22 Nisan 2016), (Ed.) Tiryakioğlu, B. / Aygün, M. / Önal, A. / Altıparmak, A. K. / Kaya, C., Ankara 2016, s. 301-317.

Toker, A. G.: *Milletlerarası Tahkim Yargılamasında Tebligat*, Tahkim Okulu Paneller Serisi C. 2: Tahkim Yargılaması Birinci Bölüm, (Ed.) Erkan, M. / Yasan Tepetaş C., İstanbul 2021, s. 173-191.

Toope, J. T.: *Mixed International Arbitration*, Cambridge 1990.

Topaloğlu, B. / Karaman, H.: *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, İstanbul 1980.

Toraman, B.: *Anglo-Amerikan Hukukunda Mahkeme Tarafından Tayin Edilen Bilirkişiler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2013, C. 13, 20. Yıl Özel Sayısı, s. 115-129.

Tosun, Z. L.: *Milletlerarası Ticaret Odası (ICC) Tahkim Kuralları Uyarınca Görev Belgesi*, Ankara 2009.

Tuna, E.: *Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası*, Ankara 2016.

Turhan, T. / Bayraktaroğlu, G. / Sirmen, S. / Erten, R.: *Ticari Tahkimi Düzenleyen Temel Metinler*, Ankara 2002.

Turhan, T.: *Fransız Hukukunda Milletlerarası Tahkim*, Milletlerarası Tahkim Konusunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir mi? Sempozyumu, Ankara 1997, s. 69-97.

Tutumlu, M. A.: *Bilimsel Görüşler ve Yargıtay Kararları Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Delillerin İleri Sürülmesi*, 4. Bası, Ankara 2007.

Tutumlu, M. A.: *Kuram ve Uygulama Açısından Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Yeni ve Değişik Yorumu*, Ankara 2012.

Tutumlu, M. A.: Medeni Usul Hukukunda Islah, 3. Baskı, Ankara 2015.

Türkmen, A.: Özel Hukuk Muhakeme Usulü, Ankara 2015.

Türkoğlu Özdemir, G.: Roma Usul Hukukunda Plus Petitio Yasağı ve Medeni Usul Hukukundaki Davayı Genişletme ve Değiştirme Yasağına Olan Etkileri, Ankara 2004.

Uçaryılmaz, T. Ş.: Bona Fides (Dürüstlük Kuralı), Ankara 2019.

UNCITRAL Tahkim Kuralları Taslağı'na İlişkin Genel Sekreter Raporu
A/CN.9/97: VI Yearbook of the United Nations Commission on International Trade Law 1975.

Uyanık, E.: Tahkim Yargılamasında Acil Durum Hakemi, Ankara 2020.

Uzar, G. N.: *Milletlerarası Tahkimde Delillerin İkamesine İlişkin Yaklaşımlar ve Milletlerarası Barolar Birliği (IBA) Kuralları*, Haluk Konuralp'in Anısına Armağan C. I, Ankara 2009, s. 1169-1197.

Ülgen, Ö.: *Anayasaya Uygunluk Denetiminde Çelişme İlkesi*, TBBD 2014, S. 111, s. 297-324.

Üstündağ, S.: İddia ve Müdafaa'nın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı, İstanbul 1967.

Üstündağ, S.: Medeni Yargılama Hukuku, 7. Baskı, İstanbul 2000.

Waincymer, J.: Procedure and Evidence in International Arbitration, Kluwer Law International 2012.

Weigand, F. P.: Practitioner's Handbook on International Arbitration, München 2002.

Welser, I. / Klausegger, C.: *Fast Track Arbitration: Just fast or something different?*, (Ed.) Zeiler, G. / Welser, I. / Power, J. / Pitkowitz, N. / Petsche, A. / Kremslehner, F. / Klein, P. / Klausegger, C., Austrian Arbitration Yearbook 2009, s. 259-279.

Van den Berg, A. J.: The New York Arbitration Convention of 1958, Towards a Uniform Judicial Interpretation, The Hague 1981.

Van den Berg, A. J.: Summary of Court Decisions on The New York Convention, ASA Special Series No: 9, Bale 1996.

Veit, M. D.: *Commentary on Chapter 12 PILS, Article 184 [Procedure: Taking of Evidence]*, Arbitration in Switzerland: The Practitioner's Guide, (Ed.) Arroyo, M., Kluwer Law International 2013.

Verbist, H.: *Challenges on Grounds of Due Process Pursuant to Article V(1)(B) of the New York Convention*, Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards, The New York Convention in Practice, (Ed.) Gaillard, E. / Di Pietro, D., London 2008, s. 679-728.

Voser, N. / Gola, P.: The Arbitral Tribunal in International Arbitration in Switzerland, (Ed.) Kaufmann-Kohler, G. / Stucki, B., Kluwer Law International 2004.

Yasan, C.: *İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC) Tahkim Kuralları Uyarınca Seri Tahkim Yargılaması (Fast Track Arbitration)*, Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu, (Ed.) Tiryakioğlu, B. / Aygün, M. / Önal, A. / Altıparmak, K. / Kaya, C., Ankara 2016, s. 355-373.

Yaşar, A. / Özkan, Ö.: *Hakem Kararlarının Hukuki Niteliği: Yabancı, Yerli ve Milletlerarası Hakem Kararları*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2016, Y. 15, S. 29, s. 1-22.

Yavaş, M.: *Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler ve Hâkimin Rolü*, Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul 2007, s. 283-335.

Yavuz, C.: *Türk Hukukunda Tahkim Sözleşmesi ve Tabi Olduğu Hükümler*, II. Uluslararası Hukuk Sempozyumu “Tahkim”, (Ed.) Ulusoy, E. / Yıldırım, A., İstanbul 2009.

Yeğengil, R.: *Tahkim (L’Arbitrage)*, İstanbul 1974.

Yeşilirmak, A.: *ICC Tahkim Kuralları ve Uygulaması*, İstanbul 2018.

Yeşilirmak, A. / Pekcanıtez H.: *Tahkim*, Pekcanıtez Usul Medeni Usul Hukuku C. 3, 15. Bası, İstanbul 2017, s. 2593-2803.

Yeşilova, B.: *Milletlerarası Ticari Tahkimde Nihai Karardan Önce Mahkemelerin Yardımı ve Denetimi*, İzmir 2008.

Yıldırım, M. K.: *İlkeler Işığı Altında Medeni Yargılama Hukuku*, 7. Baskı, Ankara 2012.

Yıldırım, M. K.: *Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler*, Prof. Dr. Ergun Önen’e Armağan, İstanbul 2003, s. 467-491.

Yılmaz, E.: *Adalet “İnsana Yakışan Anlayış”*, Ankara 2021.

Yılmaz, E.: *Alman Hukukunda Milletlerarası Tahkim*, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir mi?, Sempozyum, Bildiriler - Tartışmalar, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 1997, s. 127-167.

Yılmaz, E. / Çağlar, T.: Tebligat Hukuku, Ankara 2013, s. 578.

Yılmaz, E.: *Hukuki Dinlenilme Hakkı*, ISTAC Yayınları - V: Tahkimde Hukuki Dinlenilme Hakkı, (Ed.) Akıncı, Z. / Ekmen, Y., İstanbul 2022, s. 1-21.

Yılmaz, E.: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara 2021.

Yılmaz, E.: Hukuk Sözlüğü (Öğrenciler İçin), 5. Baskı, Ankara 2014.

Yılmaz, E.: Hukuk Sözlüğü (Öğrenciler İçin), 7. Baskı, Ankara 2017.

Yılmaz, E.: Islah, 5. Baskı, Ankara 2021, s. 97.

Yılmaz, E.: *Islah Yoluyla Dava Konusunun Arttırılması*, Makaleler (1973-2003) C. 2, Ankara 2014, s. 1209-1223.

Yılmaz, E.: Makaleler C. 1, Ankara 2014.

Yılmaz, E.: *Medeni Yargıda İnsan Hakları*, TBBD, 1996, S. 2, s. 149-167.

Yılmaz, E.: Medeni Yargılama Hukukunda Islah, 3. Baskı, Ankara 2011.

Yöney, C.: *Tahkim Anlaşması: Temel İlkeler*, Tahkim Okulu Paneller Serisi C. 1: Tahkim Anlaşması, (Ed.) Erkan, M. / Yasan Tepetaş C., İstanbul 2020, s. 3-32.

Zabunoğlu, Y.: *Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı*, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir 2000, s. 314-320.

Ziade, R. / Taffin, C. H.: *Les Témoins Dans l'arbitrage International*, International Business Law Journal 2010, S. 2, s. 115-134.

Yargı Kararları

Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi:

AYM, T. 29.01.1980, E. 1979/38, K. 1980/11 (S. 18, s. 91)

Swiss Arbitration Association Bulletin:

27 ASA Bulletin 2009:

İsviçre Federal Mahkemesi'nin 09.02.2009 tarihli kararı (s. 495-500)

26 ASA Bulletin 2008:

İsviçre Federal Mahkemesi'nin 09.01.2008 tarihli kararı (s. 543-548)

20 ASA Bulletin 2002:

İsviçre Federal Mahkemesi'nin 10.09.2001 tarihli kararı (s. 473-481)

13 ASA Bulletin 1995:

ICC'nin 28.02.1994 tarihli kararı, ICC Karar No. 7047/JJA (s. 316)

10 ASA Bulletin 1992:

İsviçre Federal Mahkemesi'nin 11.05.1992 tarihli kararı (s. 381-401)

9 ASA Bulletin 1991:

İsviçre Federal Mahkemesi'nin 01.07.1991 tarihli kararı (s. 415-420)

Basler Juristische Mitteilungen:

İsviçre Basel Mahkemesi'nin 11.03.1971 tarihli kararı (1971, s. 95)

Çalışma ve Toplum Dergisi:

Yargıtay 21. HD, T. 30.12.2013, E. 2013/22022, K. 2014/25102 (2014, S. 3, s. 443-5)

İzmir Barosu Dergisi:

Yargıtay HGK, E. 2005/15-728, K. 2006/1 (Ocak 2008, s. 255)

Kazancı İçtihat Bilgi Bankası: <https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/anaindex.html>

AYM, T. 14.07.1998, E. 1997/41, K. 1998/47 (E. T.: 25.08.2021)

AYM, T. 19.09.1991, E. 1991/2, K. 1991/30 (E. T.: 25.08.2021)

Yargıtay İBGK, T. 13.4.2018, E. 2016/2, K. 2018/4 (E. T.: 04.05.2021)

Yargıtay HGK, T. 09.12.2020, E. 2020/532, K. 2020/1011 (E. T.: 22.05.2022)

Yargıtay HGK, T. 28.12.2018, E. 2017/1721, K. 2018/345 (E. T. 21.05.2022)

Yargıtay HGK, T. 07.06.2017, E. 2017/11093, K. 2017/1090 (E. T.: 12.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 07.06.2017, E. 2015/361, K. 2017/1078 (E. T.: 12.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 07.06.2017, E. 2016/1211, K. 2017/1077 (E. T.: 12.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 20.04.2016, E. 2014/695, K. 2016/522 (E. T.: 07.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 23.11.2011, E. 2011/8, K. 2011/684 (E. T.: 07.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 02.02.1994, E. 1/761, K. 19 (E. T.: 31.01.2022)

Yargıtay HGK, T. 16.02.1983, E. 2/268, K. 136 (E. T.: 01.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 24.01.1968, E. 4, K. 365-45 (E. T.: 21.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 12.05.1965, E. 4, K. 5-203 (E. T.: 21.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 23.09.1964, E. 4/935, K. 565 (E. T.: 23.02.2022)

Yargıtay HGK, T. 13.02.1963, E. 4/51, K. 19 (E. T.: 23.02.2022)

Yargıtay 1. HD, T. 06.02.2013, E. 2012/13027, K. 2012/1384 (E. T.: 26.02.2022)

Yargıtay 1. HD, T. 06.04.1995, E. 1995/4047, K. 1995/5137 (E. T.: 31.01.2022)

Yargıtay 2. HD, T. 13.02.2014, E. 2014/729, K. 2014/2641 (E. T.: 14.02.2022)

Yargıtay 3. HD, T. 07.06.2012, E. 2012/11403, K. 2012/14612 (E. T.: 29.08.2021)

Yargıtay 3. HD, T. 24.03.2008, E. 2008/2251, K. 2008/5064 (E. T.: 04.02.2022)

Yargıtay 4. HD, T. 08.10.2009, E. 2009/5455, K. 2009/10879 (E. T.: 26.02.2022)

Yargıtay 6. HD, T. 19.12.1960, E. 1960/8723, K. 1960/7865 (E. T.: 01.02.2022)

Yargıtay 7. HD, T. 08.09.2014, E. 2014/8824, K. 2014/16450 (E. T.: 14.02.2022)

Yargıtay 8. HD, T. 29.01.2013, E. 2012/10670, K. 2013/944 (E. T.: 07.02.2022)

Yargıtay 9. HD, T. 27.12.2004, E. 2004/11092, K. 2004/14506 (E. T.: 26.02.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 01.02.2021, E. 2020/577, K. 2021/618 (KİBB, E. T.: 22.05.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 10.02.2021, E. 2019/2417, K. 2021/1051 (E. T. 22.05.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 12.11.2019, E. 2019/2835, K. 2019/7103 (E. T.: 22.05.2022)

Yargıtay 11 HD, T. 06.10.2016, E. 2016/725, K. 2016/7777 (E. T.: 22.05.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 21.06.2016, E. 2015/7538, K. 2016/6882 (E. T. 21.05.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 29.02.2016, E. 2016/1652, K. 2016/2111 (E. T.: 22.05.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 16.10.2014, E. 2014/13400, K. 2014/15714 (E. T.: 22.05.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 18.05.2012, E. 2012/3715, K. 2012/8307 (E. T.: 03.03.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 27.04.2011, E. 2020/5054, K. 2021/4112 (E. T. 21.05.2022)

Yargıtay 11. HD, T. 02.06.2003, E. 2002/13265, K. 2003/5759 (E. T.: 01.03.2022)

Yargıtay 12. HD, T. 26.03.2009, E. 2008/13506, K. 2009/4447 (E. T.: 04.02.2022)

Yargıtay 13. HD, T. 26.03.2012, E. 2012/6887, K. 2012/8246 (E. T.: 04.02.2022)

Yargıtay, 14. HD, T. 03.07.2012, E. 2012/8083, K. 2012/9126 (E. T.: 01.02.2022)

Yargıtay 15. HD, T. 12.12.2019, E. 2019/2825, K. 2019/5138 (E. T. 22.05.2022)

Yargıtay 15. HD, T. 11.07.2019, E. 2019/1234, K. 2019/3335 (E. T.: 24.05.2022)

Yargıtay 15. HD, T. 12.06.2019, E. 2019/1062, K. 2019/2725 (E. T.: 22.05.2022)

Yargıtay 15. HD, T. 20.03.2015, E. 3986, K. 1430 (E. T. 21.05.2022)

Yargıtay 15. HD, T. 05.05.2005, E. 2004/7613, K. 2005/2801 (E. T.: 13.02.2022)

Yargıtay 15. HD, T. 20.11.2001, E. 2001/4352, K. 2001/5322 (E. T.: 13.02.2022)

Yargıtay 17. HD, T. 05.02.2009, E. 2008/3913, K. 2009/416 (E. T.: 01.02.2022)

Yargıtay 17. HD, T. 28.04.2008, E. 2008/615, K. 2008/2191 (E. T.: 26.02.2022)

Yargıtay 19. HD, T. 9.11.2000, E. 2000/7171, K. 2000/7602 (E. T.: 13.02.2022)

Yargıtay 20. HD, T. 07.02.2012, E. 2011/15852, K. 2012/1321 (E. T.: 29.08.2021)

Revue de l'Arbitrage:

1997: Paris İstinaf Mahkemesi'nin 06.02.1997 tarihli kararı (s. 556-559)

1993: Fransız İstinaf Mahkemesi'nin 12.02.1993 tarihli kararı (s. 276)

Tatbikatta Yargıtay Kararı Dergisi:

Yargıtay HGK, T. 07.11.1951, E. 1951/126, K. 1951/109 (S. 34, s. 890)

Yargıtay Kararları Dergisi:

1989: Yargıtay 15. HD, T. 15.06.1989, E. 1989/1023, K. 1989/2844 (s. 1300)

1975: Yargıtay HGK, T. 16.03.1974, E. 4/1240, K. 220 (s. 5-6)

Yearbook of Commercial Arbitration:

XXXVII YBCA 2012:

Brezilya Temyiz Mahkemesi'nin 28.05.2009 tarihli kararı (s. 187-188)

XXXVI YBCA 2011:

Amerikan İstinaf Mahkemesi'nin 15.12.2010 tarihli kararı (s. 407-411)

XXXV YBCA 2010:

Çin Yüksek Mahkemesi'nin 27.02.2008 tarihli kararı (s. 349)

İrlanda Yüksek Mahkemesi'nin 13.11.2009 tarihli kararı (s. 404-406)

XXXIV YBCA 2009:

Hollanda İlk Derece Mahkemesi'nin 18.06.2009 tarihli kararı (s. 715-721)

Kenya Yüksek Mahkemesi'nin 05.07.2002 tarihli kararı (s. 666-687)

XXXIII YBCA 2008:

Alman İstinaf Mahkemesi'nin 31.05.2007 tarihli kararı (s. 524-533)

Amerikan İstinaf Mahkemesi'nin 14.07.2008 tarihli kararı (s. 1183-1187)

Britanya Virjin Adaları İstinaf Mahkemesi'nin 18.06.2008 tarihli kararı (s. 408-432)

Rusya Yüksek Tahkim Mahkemesi'nin 12.02.2007 tarihli kararı (s. 695-697)

Rusya Yüksek Tahkim Mahkemesi'nin 22.02.2005 tarihli kararı (s. 666-672.)

XXXII YBCA 2007:

Alman İstinaf Mahkemesi'nin 03.07.2006 tarihli kararı (358-362)

Amerika Federal Bölge Mahkemesi'nin 05.05.2006 tarihli kararı (s. 713-718)

Avusturya Yüksek Mahkemesi'nin 26.04.2006 tarihli kararı (s. 259-263)

İspanya Yüksek Mahkemesi'nin 03.02.2004 tarihli kararı (s. 603-607)

İspanya Yüksek Mahkemesi'nin 27.01.2004 tarihli kararı (s. 597-602)

İspanya Yüksek Mahkemesi'nin 11.04.2000 tarihli kararı (s. 525-531)

XXXI YBCA 2006:

İngiliz İstinaf Mahkemesi'nin 21.02.2006 ve 08.03.2006 tarihli kararı (s. 943-954)

XXX YBCA 2005:

Alman İstinaf Mahkemesi'nin 23.09.2004 tarihli kararı (s. 568-573)

Amerika Federal Bölge Mahkemesi'nin 30.11.2004 tarihli kararı (s. 990-1005)

Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin 09.09.2002 tarihli kararı (s. 577-590)

Kanada Yüksek Mahkemesi'nin 23.03.2001 tarihli kararı (s. 450-465)

XXIX YBCA 2004:

İsviçre İlk Derece Mahkemesi'nin 14.02.2003 tarihli kararı (s. 819-833)

Stuttgart Yüksek Bölge Mahkemesi'nin 06.12.2001 tarihli kararı, (s. 742)

XXVII YBCA 2002:

Amerika Federal Bölge Mahkemesi'nin 04.12.2001 tarihli kararı (s. 814-838)

XXVII YBCA 2002:

Alman İstinaf Mahkemesi'nin 16.03.2000 tarihli kararı (s. 445-450)

Japonya Yokohama Bölge Mahkemesi'nin 25.08.1999 tarihli kararı (s. 515-518)

XXIII YBCA 1998:

Amerikan İstinaf Mahkemesi'nin 29.09.1997 tarihli kararı (s. 1076-1081)

Hollanda İstinaf Mahkemesi'nin 28.04.1998 tarihli kararı (s. 731-734)

XXI YBCA 1996:

Almanya Federal Adalet Mahkemesi'nin 26.04.1990 tarihli kararı (s. 532-534)

Hollanda İlk Derece Mahkemesi'nin 24.11.1994 tarihli kararı (s. 635-642)

İtalyan Yüksek Mahkemesi'nin 20.01.1995 tarihli kararı (s. 602-606)

XIX YBCA 1994:

Hong Kong Yüksek Mahkemesi'nin 15.01.1993 tarihli kararı (s. 664-674)

XVIII YBCA 1993:

Amerikan İstinaf Mahkemesi'nin 24.11.1992 tarihli kararı (s. 596-606)

XVII YBCA 1992:

İtalya Temyiz Mahkemesi'nin 03.04.1987 tarihli kararı (s. 529-533)

XV YBCA 1990:

İtalyan İstinaf Mahkemesi'nin 03.06.1988 tarihli kararı (s. 498-500)

IV YBCA 1979:

İtalyan Yüksek Mahkemesi'nin 20.01.1977 tarihli kararı (s. 279)

İtalyan İstinaf Mahkemesi'nin 20.02.1975 tarihli kararı (s. 275-276)

Meksika Yüksek Mahkemesi'nin 24.02.1977 tarihli kararı (s. 301)

Köln İstinaf Mahkemesi'nin 10.06.1976 tarihli kararı (s. 258-260)

DiĞER:

Yargıtay İBGK, T. 04.02.1948, E. 10, K. 3 (RG. T. 17.06.1948 - S. 6934)

Yargıtay 2. HD, T. 08.04.2009, E. 2009/532, K. 2009/6718 (Özuğur, s. 1286-1291)

Yargıtay 2. HD, T. 04.10.2005, E. 2005/10735, K. 2005/13428 (Özuğur, s. 1286-1291)

Yargıtay 11. HD, T. 19.11.2001, E. 2001/6144, K. 2001/9045. (Ekşi, Milletlerarası Nitelikli Davalara İlişkin Mahkeme Kararları, s. 488-489)

Yargıtay 19. HD, T. 03.03.2011, E. 2010/7983, K. 2011/2784 (Çiçekli, s. 366-367)

Yargıtay 19. HD, T. 17.12.1998, E. 1998/6099, K. 1998/7735 (Ekşi, Milletlerarası Nitelikli Davalara İlişkin Mahkeme Kararları, s. 464-465)

Paris İstinaf Mahkemesi'nin 03.12.2009 tarihli kararı (Knuts (Jura Novit Curia and the Right to Be Heard-An Analysis of Recent Case Law), s. 678-686)

ONLİNE KAYNAKLAR

Yargı Kararları

AİHK'nın 02.12.1991 tarihli *Jakob Boss Söhne KG v. Germany* kararı (Başvuru No: 18479/91):

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiT2f_r3fj2AhXiQ_EDHa77DxYQFnoECAoQAQ&url=http%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fpdf%2F%3Dlibrary%3DECHR%26id%3D001-1249%26filename%3D001-1249.pdf&usg=AOvVaw3TSjaEsaV1o_o_DdvnHZsJ (E. T.: 01.06.2020)

AİHM'in 05.09.2022 tarihli *Mehmet Emin Şimşek v. Turkey* kararı (Başvuru No: 5488/05): <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-120038&filename=CASE%20OF%20%u015E%u0130M%u015EEK%20v.%20TURKEY%20-%20%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf> (E. T.: 22.05.2022).

AİHM'in 24.02.2018 tarihli *Eker v. Turkey* kararı (Başvuru No: 24016/05): <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-200578&filename=CASE%20OF%20EKER%20v.%20TURKEY%20-%20%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Justice.pdf&logEvent=False> (E. T.: 22.05.2022).

AİHM'in 09.11.2000 tarihli *Göç v. Turkey* kararı (Başvuru No: 36950/97): [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22GÖÇ%20v.%20TURKEY%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60597%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22GÖÇ%20v.%20TURKEY%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60597%22]}) (E. T.: 21.05.2022).

AİHM'in 13.07.2000 tarihli *Elsholz v. Germany* kararı (Başvuru No: 25735/94), para. 66: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-58763%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-58763%22]}) (E. T.: 23.03.2022)

AİHM'in 23.02.1999 tarihli *Suovaniemi and others v. Finland* kararı (Başvuru No: 31737/96): [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%2231737/96%22\],%22itemid%22:\[%22001-4942%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%2231737/96%22],%22itemid%22:[%22001-4942%22]}) (E. T.: 01.04.2022)

AİHM'in 21.01.1999 tarihli *Garcia Ruiz v. Spain* kararı, (Başvuru No: 30544/96), para. 28: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-58907%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-58907%22]}) (E. T.: 23.03.2022)

AİHM'in 18.03.1997 tarihli *Mantovanelli v. France* kararı, (Başvuru No: 21497/93), para. 34: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22Mantovanelli%20v.%20France%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58023%22%5D%7D> (E. T.: 23.03.2022)

AİHM'in 25.02.1992 tarihli *Pfeifer ve Plankl v. Austria* kararı (Başvuru No: 10802/84): <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2210802/84%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-55557%22%5D%7D> (E. T.: 01.04.2022)

AİHM'in 27.02.1980 tarihli *Deweert v. Belgium* kararı (Başvuru No. 6903/75): [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-57469%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-57469%22]%7D) (E. T.: 21.05.2022).

Amerika Federal Bölge Mahkemesi'nin 06.08.2013 tarihli kararı: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nysdce/1:2010cv06147/366751/128/> (E. T.: 11.03.2022)

Finlandiya Yüksek Mahkemesi'nin 02.07.2008 tarihli kararı <https://arbitrationlaw.com/library/decision-supreme-court-finland-judgement-rendered-2-july-2008-case-no-s2006716-“werfen> (E. T.: 31.02.2022)

Hong Kong İlk Derece Mahkemesi 2020 tarihli kararı:
<https://hsfnotes.com/arbitration/2021/02/04/hong-kong-court-refuses-enforcement-where-due-process-denied/> (E. T.: 22.05.2022)

Hong Kong İstinaf Mahkemesi'nin 15.03.1996 tarihli kararı:
<http://www.newyorkconvention1958.org> (E. T.: 30.01.2021)

İsviçre Federal Mahkemesi'nin 03.08.2010 tarihli kararı:
www.swissarbitrationdecisions.com/claim-of-violation-of-due-process-denied-no-unforeseen-legal-arg (E. T.: 31.01.2022)

İsviçre Federal Mahkemesi'nin 03.05.2005 tarihli kararı, BGE 131 I 272:
http://relevancy.bger.ch/php/clir/http/index.php?lang=de&zoom=&type=show_document&highlight_docid=atf%3A%2F%2F131-I-272%3Ade (E. T.: 07.02.2022)

Quebec Yüksek Mahkemesi'nin 08.12.2008 tarihli kararı:
www.mcgill.ca/arbitration/files/arbitration/TusculumDreyfus1.pdf (E. T.: 31.01.2022)

08.10.2009 tarihli *EDF (Services) Ltd. v. Romanya*, ICSID Case No. ARB/05/13:
<https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/05/13> (E. T.: 07.02.2022)

23.06.2008 tarihli *Libananco Holdings Co. Limited v. Republic of Turkey* kararı, ICSID Case No. ARB/06/8: <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/06/8> (E. T.: 07.02.2022)

Tez

Akın, İ.: Milletlerarası Tahkimde Delillerin Toplanması ve IBA Kuralları ile Prag Kurallarının Karşılaştırılması, (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi), İstanbul 2019: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 13.02.2022)

Arslan, M. S.: Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) Tahkim Mahkemesi Uygulamasında Görev Belgesi, (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi), İstanbul 2020: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 20.03.2022)

Bayman, Ö.: Milletlerarası Tahkimde Yargılamanın Etkin Yürütülmesine İlişkin Kurallar (Prag Kuralları), (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi), İstanbul 2021: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 13.02.2022)

Ceylan, C.: Türk İdari Yargılama Usulünde İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı ile Islah Müesseseleri, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi), Ankara 2010: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 24.02.2022)

Özcan, B.: Milletlerarası Ticari Tahkimde Tarafların Eşitliği İlkesinin Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi), Ankara 2020: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 25.08.2021)

Özgündüz, A.: İddia ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi), İstanbul 2018:
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 23.02.2022)

Tekçe, F. N.: İddia ve Müdafanın Değiştirilmesi ve Genişletilmesi Yasağı, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi), İstanbul 2014:
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E. T.: 26.02.2022)

Makale

Ekinci, H. / Sağlam, M.: 66 Soruda Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru:
<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/66-soruda-anayasa-mahkemesine-bireysel-basvuru.pdf> (E. T.: 01.06.2020)

Karabey, B.: *Amerika Birleşik Devletleri'nde Uygulanmakta Olan Tahkim Usullerine Genel Bir Bakış ve Türk Hukuku ile Mukayesesi:*
<http://www.tahkim.net/makaleler/amerika-birlesik-devletleri-nde-uygulanmakta-olan-tahkim-usullerine-genel-bir-bakis-ve-turk-hukuku-ile-mukayesesi> (E. T.: 28.03.2022)

Magnusson, A.: *Fast Track Arbitration - The SCC Experience:*
https://sccinstitute.com/media/56055/fast_track_arbitration.pdf (E. T.: 20.09.2021)

Svobodová, K.: *Application of the Article 6(1) of the ECHR in International Commercial Arbitration:* <https://dfk->

[online.sze.hu/images/egyedi/doktori/áll és jog alap értékei 2010/2.%20köt/klára.pdf](https://online.sze.hu/images/egyedi/doktori/áll_és_jog_alap_értékei_2010/2.%20köt/klára.pdf) (E. T.: 01.04.2022)

Mevzuat

AAA Tahkim Kuralları:
https://www.adr.org/sites/default/files/CommercialRules_Web-Final.pdf (E. T.: 28.03.2022)

Alman Medeni Usul Kanunu: <https://dejure.org/gesetze/ZPO/1059.html> (E. T.: 29.08.2021); <https://www.iaa-network.com/wp-content/uploads/2013/07/German-Arbitration-Law.pdf> (E. T.: 27.03.2022)

Amerikan (Federal) Tahkim Kanunu: <https://sccinstitute.com/media/37104/the-federal-arbitration-act-usa.pdf> (E. T.: 03.10.2021)

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı: <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708> (E. T.: 27.08.2021)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi:
https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (E. T.: 02.02.2022)

Avusturya Medeni Usul Kanunu: <https://www.iaa-network.com/wp-content/uploads/2013/07/Austria-Arbitration-Law-1.pdf> (E. T.: 27.03.2022)

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi:
<https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf> (E. T.: 27.08.2021)

DIAC **Tahkim** **Kuralları:**

<http://www.diac.ae/idias/rules/Arb.Rules%202007/4THE%20PROCEEDINGS/> (E. T.: 28.03.2022); <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/05/1994-DIAC-Arbitration-Rules.pdf> (E. T.: 03.10.2021); 1994 tarihli: <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/05/1994-DIAC-Arbitration-Rules.pdf> (E. T.: 29.08.2021)

Fransız **Medeni** **Usul** **Kanunu:**

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000023427702 (E. T.: 29.08.2021)

ICC Tahkim Kuralları / Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) Tahkim Kuralları:

2021 tarihli, İngilizce: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf> (E. T.: 21.03.2022); Türkçe: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2019/08/icc-2017-arbitration-and-2014-mediation-rules-turkish-version.pdf> (E. T.: 21.03.2022); 1998 tarihli: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-2017-arbitration-rules-compared-version.pdf> (E. T.: 29.08.2021)

ISTAC **Tahkim** **Kuralları:** [https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2016/01/İSTANBUL-TAHKİM-MERKEZİ-TAHKİM-](https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2016/01/İSTANBUL-TAHKİM-MERKEZİ-TAHKİM-KURALLARI.pdf)

[KURALLARI.pdf](https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2016/01/İSTANBUL-TAHKİM-MERKEZİ-TAHKİM-KURALLARI.pdf) (E. T.: 27.03.2022)

İngiliz **Tahkim** **Kanunu:** [https://www.iaa-network.com/wp-](https://www.iaa-network.com/wp-content/uploads/2013/07/United-Kingdom-Arbitration-Law.pdf)

[content/uploads/2013/07/United-Kingdom-Arbitration-Law.pdf](https://www.iaa-network.com/wp-content/uploads/2013/07/United-Kingdom-Arbitration-Law.pdf) (E. T.: 27.03.2022);

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/23/section/68?view=plain> (E. T.: 03.04.2022)

İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Hakkında (Federal) Kanunu:

https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1988/1776_1776_1776/20200401/fr/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1988-1776_1776_1776-20200401-fr-pdf-a.pdf (E. T.: 29.08.2021); https://www.swissarbitration.org/wp-content/uploads/2021/05/20210129-Chapter-12-PILA_Translation_English.pdf (E. T.: 27.03.2022)

La Haye Sözleşmesi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/04/20040414.htm> (E. T.: 13.02.2022).

Prag

Kuralları:

<https://praguerules.com/upload/medialibrary/9dc/9dc31ba7799e26473d92961d926948c9.pdf> (E. T.: 13.02.2022).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://mevzuat.gov.tr> (E. T.: 21.09.2021)

UNCITRAL

Model

Kanunu:

https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-54671_ebook.pdf (E. T.: 02.09.2021)

UNCITRAL

Tahkim

Kuralları:

<https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-UNCITRAL-Arbitration-Rules.pdf> (E. T.: 30.08.2021); 2013 tarihli: <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-UNCITRAL-Arbitration-Rules.pdf>

<content/uploads/2018/08/2013-UNCITRAL-Arbitration-Rules.pdf> (E. T.: 30.08.2021); 1976 tarihli: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/arb-rules.pdf> (E. T.: 30.08.2021)

Diğer

Avrupa Konseyi Üyesi Devletler:
<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/49-avrupa-insan-haklar-sozlesmesi/>
(E. T.: 18.07.2021)

Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574),
TBMM Dönem: 23, Yasama Yılı: 3, Sayı: 393:
<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss393.pdf> (E. T.: 30.01.2022)

ICCA's Guide to the Interpretation of the 1958 New York Convention: A Handbook for Judges, ICCA International Council for Commercial Arbitration, The Hague 2011: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/ICCAs-Guide-to-the-Interpretation-of-the-1958-New-York-Convention-A-Handbook-for-Judges-2.pdf> (E. T.: 23.09.2021)

İstanbul Tahkim Merkezi: <https://istac.org.tr> (E. T.: 21.09.2021)

New York Sözleşmesi'ne Taraf Devletler:
<https://www.newyorkconvention.org/countries> (E. T.: 07.04.2022)

The ILA Rio de Janeiro Conference Final Report, Ascertaining the Contents of the Applicable Law in International Commercial Arbitration: <http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/19> (E. T.: 31.01.2022)

Türk Dil Kurumu Sözlüğü: <https://sozluk.gov.tr> (E. T.: 09.02.2022)

2001 tarihli ve 4709 sayılı T.C. Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi

Hakkında

Kanun'un

Gerekçesi:

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (E. T.: 08.08.2021)